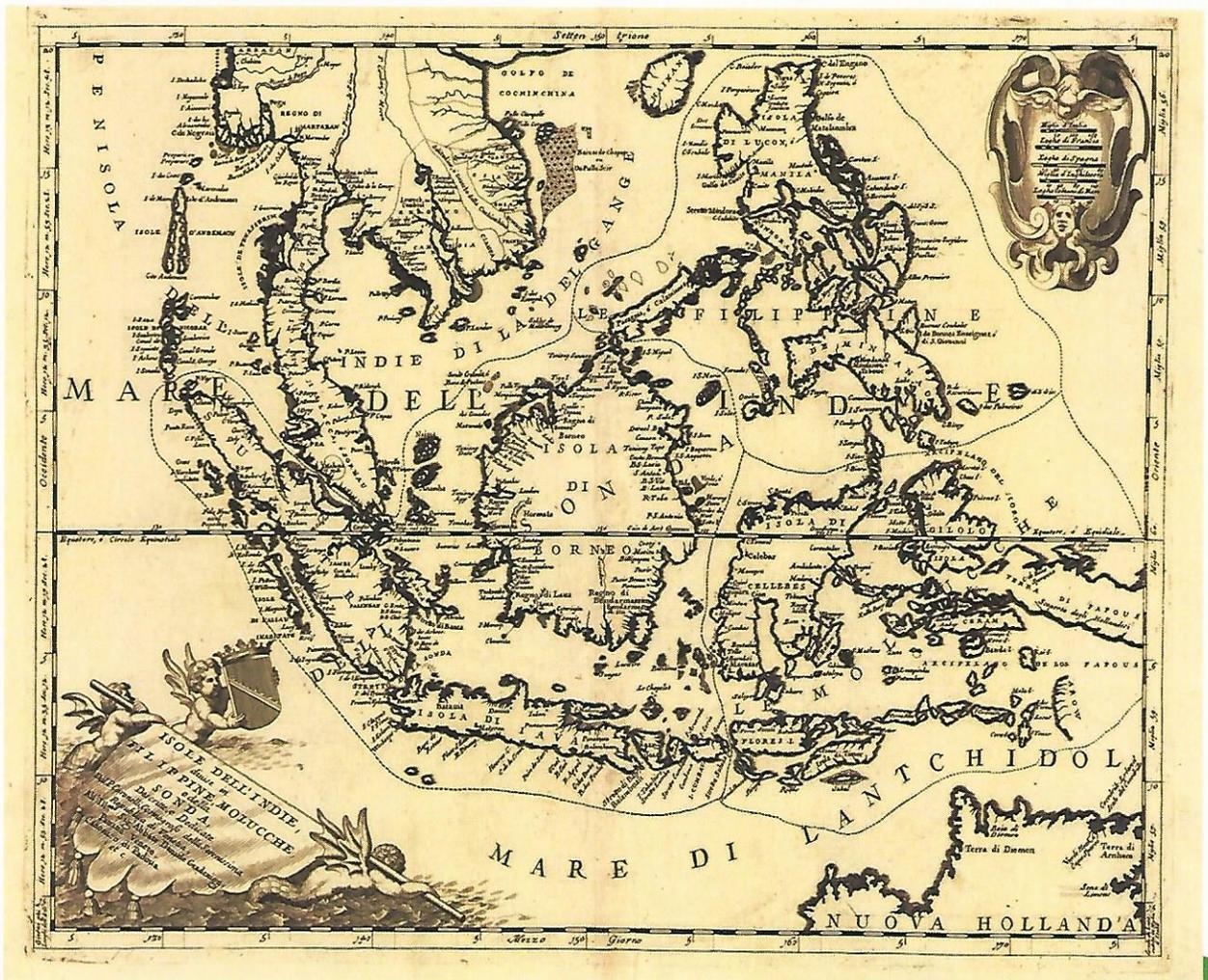

มอญ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

- การกำเนิดของรัฐมาเลเซียและอินโดนีเซีย
- ความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมกับการเล่าประวัติศาสตร์แบบอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง
- ศาสนาอิสลาม
- อัตลักษณ์ของชาวจีนในประเทศไทย
- สัมพันธ์กับการศึกษา
- การเผยแพร่ว่าทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง
- ผลกระทบจากนโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน

ม อ ๗

เข็ญตจว่นออกเจ็ญงใต้

5

การกำเนิดของรัฐมาเลเซียและอินโดนีเซีย :
สู่ประเด็นความขัดแย้งตั้งแต่ทศวรรษ 1950-ปัจจุบัน
สิริฉัตร รักการ

17

ความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมในปี
1942-1945 กับการเล่าประวัติศาสตร์แบบ
อินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง
กษิติศ วงษ์ลิขิตธรรม

29

“ศาลาเฉลิมไทย” จากโรงละครสุวีโรภพยนตร์
(พ.ศ.2483-2532) : อดีตที่เลื่อนหายไปตามกาลเวลา
ชนัญญา บัญจพล

52

อัตลักษณ์ของชาวจีนในประเทศไทย
กรณีศึกษา: วัดบรมราชาภาณุงานภิเษก
อนุสรณ์ (เล่งเมื่อยี่ 2)
คชาเทพ ลือประดิษฐ์

46

ผลกระทบจากนโยบายการจำกัดบทบาท
ทางเศรษฐกิจของชาวจีนที่ส่งผลต่อ
แรงงานไทยในสมัยจอมพล ป.
พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2500)
รัตนศุภางค์ ทวีพย์เจริญ

67

การเผยแพร่ว่าทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง
ผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงปี 2540-ปัจจุบัน
อภิสร่า พดุกษารมย์

74

สามก๊กกับการศึกษา : ความรับผิดชอบต่อ
การปลูกฝัง “คุณธรรม” แก่เยาวชนไทย
จิรกฤต รุ่งจิโรจน์

79

“จักรวาลวิทยากับการ
ศึกษาประวัติศาสตร์”
*สรุปความโดย ชนม์เฉลิม
ประคุณหังสิต*

รัฐฉาน-ไทใหญ่:
ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์
และความขัดแย้งทาง
การเมือง

95

99

โครงการ
“สัญญาสหพันธรัฐมาเลเซีย”

มุมมองที่มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

“มอง : เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นวารสารวิชาการฉบับแรกของโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยได้จัดทำขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ความรู้ ในแวดวงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคดังกล่าว ผ่านผลงานและกิจกรรมต่างๆที่เป็นของโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ให้ได้เผยแพร่ออกไปสู่ภายนอก

บทความที่ได้รับรวบรวมมา ณ ที่นี้ เป็นผลงานที่นำเสนอข้อมูลและมุมมองเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านต่างๆ โดยเป็นผลงานที่จัดทำขึ้นโดยนิสิตในโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาทั้งสิ้น ซึ่งบทความทั้งหมด ก็ล้วนแต่เป็นบทความที่คัดสรรมาแล้วเป็นอย่างดี นอกจากนี้ก็ยังมีข่าวกิจกรรมของโครงการอีกด้วย

คณะผู้จัดทำวารสารเล่มนี้ ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้การสนับสนุนให้วารสารฉบับปฐมฤกษ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอคุณโครงการศิลปศาสตรบัณฑิตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาสำหรับงบประมาณในการจัดพิมพ์วารสาร มอง : เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภกาญจน์ พงศ์ยี่หล้า หัวหน้าโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ที่ทำให้เกิดโครงการนี้ขึ้นมา และทำให้โครงการนี้เป็นรูปเป็นร่างดังที่ทุกท่านเห็น อาจารย์ธนพงศ์ จิตสง่า สำหรับคำแนะนำต่างๆ นอกจากนี้ ทางคณะจัดทำวารสารขอขอบคุณความช่วยเหลืออีกมากมายจากอาจารย์ท่านอื่นๆ และจากนิสิต ทั้งที่เป็นศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน รวมไปถึงมิตรสหายอีกมากมายที่ให้ทั้งคำแนะนำและกำลังใจให้วารสารเล่มนี้สำเร็จขึ้นมา

ท้ายที่สุดแล้ว กลุ่มผู้มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านทางวารสารฉบับนี้ ก็คาดหวังว่ามุมมองของพวกเราทุกคนจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น และช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้แก่ผู้อื่นในเวลาต่อไป

กองบรรณาธิการ วารสาร มอง : เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

11 กันยายน พ.ศ. 2555

การกำเนิดของรัฐมาเลเซียและอินโดนีเซีย สู่ประเด็นความขัดแย้งตั้งแต่ ทศวรรษ 1950-ปัจจุบัน

สิริฉัตร รักการ

บทนำ

มาเลเซียและอินโดนีเซียเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกันทั้งในทางด้านภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม ในด้านภูมิศาสตร์ที่มีอาณาเขตพรมแดนติดต่อกัน ซึ่งหากเราดูจากที่ตั้งของทั้งสองประเทศในปัจจุบันนั้นจะพบว่า มาเลเซียกับอินโดนีเซียมีอาณาเขตพรมแดนที่ติดต่อกันทั้งทางบกและทางทะเล ในทางบกนั้นมีความยาวถึง 2,019 กิโลเมตร นับตั้งแต่เมือง Tanjung Datu ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะบอร์เนียว¹ เรื่อยไปจนถึงอ่าวเซบัติก (Gulf of Sebatik) ทะเลเซลีเบส (Celebes) ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงของเกาะบอร์เนียว ส่วนพรมแดนทางทะเลนั้นเริ่มตั้งแต่ตอนเหนือสุดของช่องแคบมะละกาเรื่อยไปจนถึงที่ทะเลเซลีเบส และหากเราดูจากวิถีคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณที่มีอยู่ร่วมกันของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภาคพื้นสมุทร ที่เรียกกันว่าแนวคิด “Nusantara” (นูสันตารา) หรือ “หมู่เกาะในภูมิภาคมลายู” (ตามความหมายในแวดวงวิชาการ) ซึ่งได้ครอบคลุมตั้งแต่คาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา กาลิมันตัน เรื่อยไปจนถึงหมู่เกาะทั้งหมดที่เป็นพื้นที่ของประเทศมาเลเซีย บรูไน สิงคโปร์และอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และภาคใต้ของไทย จากแนวคิดดังกล่าว ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดและการเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันของทั้งสองประเทศได้อย่างชัดเจน

จากความใกล้ชิดกันทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้ทั้งสองประเทศนั้นมีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน มีความมีความผูกพันร่วมกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมในโลกมลายู ความสัมพันธ์ที่มีมาดังกล่าวก็ได้หยุดชะงักลงเมื่อมีการเข้ามาของระบอบอาณานิคม ส่วนของประเทศอินโดนีเซียหรือหมู่เกาะอินโดนีเซียถูกเนเธอร์แลนด์

¹ เกาะบอร์เนียวเป็นที่ตั้งของทั้งส่วนที่เป็นซาบฮ์และซาราวักของมาเลเซีย กาลิมันตันของอินโดนีเซียและประเทศบรูไน

เข้ายึดครอง และต่อมาไม่นานมาลาเยก็ตกไปเป็นของ อังกฤษ เมื่อกิจการต่างๆ ถูกควบคุมโดยมหาอำนาจตะวันตก ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศก็มิได้อยู่เพียงแค่การติดต่อค้าขายกันระหว่างเมืองเท่านั้น ถือได้ว่าไม่มีการติดต่อกฎสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตามความใกล้ชิดกันทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางภูมิศาสตร์ การมีจุดร่วมกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมในโลกมาลาเย กลับส่งผลทำให้ทั้งสองประเทศมีความขัดแย้งระหว่างกันเรื่อยมานับตั้งแต่การเกิดเป็นรัฐชาติของทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาพื้นที่ทับซ้อนและข้อพิพาทเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดน จนกระทั่งยังได้ลุกลามไปจนถึงประเด็นปัญหาความขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรมอีกด้วย

โดยปัญหาความขัดแย้งระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซียมีมาตั้งแต่ยุคทศวรรษ 1960 เมื่อมาลาเยเป็นเอกราชจากอังกฤษ และต้องการก่อตั้งสหพันธ์ร่วมในหมู่อดีตดินแดนในอาณานิคมของอังกฤษในมาลาเย และบอร์เนียวเหนือ (ซาบารห์) และซาราวัก เป็นจุดเริ่มต้นของความตึงเครียดรุนแรงในความสัมพันธ์ระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย ซึ่งอินโดนีเซียที่นำโดยซูการ์โน มองว่าการก่อตั้งสหพันธ์ร่วมในหมู่อดีตดินแดนในอาณานิคมของอังกฤษในมาลาเย และบอร์เนียวเหนือซึ่งรวมซาบารห์และซาราวักเข้าไบนั้น แท้จริงมันมีพื้นฐานมาจากความปรารถนาของประชาชนหรือเป็น “แผนอาณานิคมใหม่” ของอังกฤษที่จะรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของคนในภูมิภาคนี้” จากมุมมองดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความเกลียดชังของซูการ์โนต่อจักรวรรดินิยมอังกฤษ ในขณะที่ซูการ์โนเองมีความทะเยอทะยานในการที่จะเป็นใหญ่ในหมู่ชาติมาเลย์ ดังนั้นการมีนโยบายที่ขัดกันระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียนี้ ก็ได้นำมาสู่การประกาศเผชิญหน้า (Konfrontasi) กับมาเลเซียใน ค.ศ.1963

ภายหลังจากเหตุการณ์การเผชิญหน้ากันระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียได้ยุติลง เมื่อซูการ์โนลงจากตำแหน่งประธานาธิบดี แต่ดูเหมือนว่าความขัดแย้งระหว่างทั้งสองประเทศก็ไม่ได้จะยุติไว้เพียงแค่นั้น อย่างไรก็ตามความขัดแย้งในเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนก็ยังเกิดขึ้นมาต่อเนื่อง ทั้งปัญหาข้อพิพาทบริเวณหมู่เกาะ ซิปาดัน (Sipadan) และลีกิตัน (Ligitan) ในปี ค.ศ.1969 ซึ่งเป็นหมู่เกาะอยู่ในการครอบครองของมาเลเซีย ทั้งสองประเทศต่างอ้างกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนดังกล่าวจากข้อตกลงและเอกสารยุคอาณานิคม² และกลายเป็นปัญหาข้อพิพาทดินแดนระหว่างทั้งสองประเทศ จนกระทั่งมีการเสนอให้ศาลโลกที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นผู้ตัดสินในปี ค.ศ.2002 ศาลโลกก็ได้ตัดสินว่าบริเวณหมู่เกาะซิปาดัน (Sipadan) และลีกิตัน (Ligitan) เป็นดินแดนของประเทศมาเลเซีย นำมาสู่ข้อพิพาทในประเด็นปัญหาพื้นที่ทับซ้อนและข้อพิพาทเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนของทั้งสองประเทศอีกหลายกรณี ยกตัวอย่างเช่น กรณีพิพาทเรื่องพื้นที่ทับซ้อนบริเวณน่านน้ำรอบ ๆ เกาะ Ambalat³ เป็นต้น

นอกจากประเด็นปัญหาการแข่งขันกันอ้างสิทธิ์เหนือเกาะเล็กเกาะน้อยที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ความขัดแย้งของทั้งสองประเทศยังลุกลามไปจนถึงเรื่องของวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางภูมิศาสตร์ การมีจุดร่วมกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมในโลกมาลาเย ทำให้อินโดนีเซียและมาเลเซียมีศิลปวัฒนธรรมร่วมกันหลายอย่าง อีกทั้งประกอบกับความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพื้นที่และอาณานิคม หรือ “Nusantara” ของผู้คนที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ได้นำมาสู่สำนักแห่งกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของในหมู่ผู้คนของทั้งสองประเทศ และมักจะก่อให้เกิดปัญหาข้อพิพาทช่วงชิงความเป็นเจ้าของ แม้ว่ามาเลเซียและอินโดนีเซียเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกันทั้งในทางด้านภูมิศาสตร์ และ

² เอลซา ไชนุดีน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, แปลโดย เพ็ชร สุมิตร, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), หน้า 399.

³ ลีเฟอร์, ไมเคิล, พจนานุกรมการเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, แปลโดย ดร.จุฬาลักษณ์ เอื้อรักสกุล, 2548, หน้า 252.

⁴ น่านน้ำของอินโดนีเซีย ทางชายฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่เกาะบอร์เนียว

วัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามความใกล้ชิดของทั้งสองประเทศก็นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันโดยเฉพาะ ประเด็นปัญหาพื้นที่ทับซ้อนและข้อพิพาทเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนระหว่างกัน และยังได้ลูกกลมไปจนถึงประเด็นปัญหาความขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรม กรณีพิพาทระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียนี้ ดูเหมือนว่าจะยังไม่หมดสิ้นและอาจจะขยายใหญ่ขึ้นถ้าหากไม่ยุติและดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว ย่อมเกี่ยวพันและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศรวมทั้งประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงสนใจที่จะศึกษาในประเด็นความขัดแย้งระหว่างทั้งสองประเทศ

โดยวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาว่า เพราะเหตุใดมาเลเซียและอินโดนีเซียถึงมีความขัดแย้งกันมาตลอดนับตั้งแต่พัฒนาเป็นรัฐสมัยใหม่ขึ้นมา ทั้งๆ ที่เดิมทีนั้นทั้งสองประเทศเคยเป็นมิตรสนิทและมีความผูกพันกันมาก่อน โดยศึกษาในประเด็นการถือกำเนิดของรัฐมาเลเซียที่นำไปสู่ปัญหาการประกาศเผชิญหน้า (Konfrontasi) จะพิสูจน์ให้เห็นว่า เพราะเหตุใดทั้งสองประเทศจึงขัดแย้ง และสร้างความตึงเครียดระหว่างกันขึ้น นอกจากนี้แล้วยังได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณที่มีอยู่ร่วมกันของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ที่เรียกกันว่าแนวคิด “Nusantara” (นูสันตารา) หรือ “หมู่เกาะในภูมิภาคมลายู” เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียตั้งแต่ทศวรรษ 1950-ปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซียในมิติการสร้างชาติมาเลเซีย

นโยบายของอินโดนีเซีย

ประสบการณ์ในการสร้างชาติ เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดนโยบายของประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งปรากฏชัดอยู่ในอารัมภบทแห่งรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ค.ศ.1945 โดยมีสาระสำคัญว่า ต้องสร้างชาติอินโดนีเซียให้เป็นชาติเอกราชที่สมบูรณ์ มีความยึดมั่นในสันติภาพ มีความยุติธรรมทางสังคม และความเป็นอิสระเสรี ความเป็นเอกราชที่สมบูรณ์หมายความว่าต้องทำให้การเอารัดเอาเปรียบระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์หรือระหว่างชาติหนึ่งกับชาติหนึ่งหมดไป ส่วนการยึดมั่นในสันติภาพทุกคนจะต้องช่วยกันกำจัดสงครามและช่วยกันทำลายสาเหตุของสงครามอีกด้วย สำหรับความยุติธรรมในสังคมต้องเป็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับทุกๆ ชาติ และแต่ละชาติต้องมีความเป็นอิสระ เสรี ในการกำหนดนโยบายต่างๆ อีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า อินโดนีเซียมีความยึดมั่นในการต่อต้านการปกครองของระบอบอาณานิคม ซึ่งสะท้อนออกมาในนโยบายต่างประเทศของอินโดนีเซีย เห็นได้จากการปฏิวัติที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะภายในประเทศเท่านั้นแต่ยังรวมถึงประเทศต่างๆ ทั่วโลก สำหรับการปฏิวัติภายในประเทศเป็นการปฏิวัติเพื่อให้เนเธอร์แลนด์มอบเอกราชแก่เกาะนิวกินีตะวันตก และรวมถึงการต่อต้านการจัดตั้งมาเลเซียซึ่งมีอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนการปฏิวัติในส่วนต่างๆ ของโลกนั้นก็เพื่อไปเพื่อกำจัดลัทธิอาณานิคมที่พยายามจะเข้ายึดครองและปรารถนาที่เข้าควบคุมหรือใช้อำนาจเหนือเศรษฐกิจของประเทศอื่น อินโดนีเซียจึงมีความปรารถนาในการที่จะเห็นเอกราชของทุกชาติ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของนโยบายที่อินโดนีเซียที่แสดงต่อโลกภายนอก

นโยบายของมาเลเซีย

ภายหลังจากสหพันธรัฐมาลายาได้รับเอกราช จนกระทั่งปี 1961 จึงได้มีผู้เสนอให้มีการรวมดินแดนต่างๆ ที่เคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ได้แก่ สิงคโปร์ บรูไน⁵ ซาราวัก และบอร์เนียวเหนือเข้าด้วยกันและใช้ชื่อว่า “สหพันธ์มาเลเซีย”⁶ หากพูดถึงการรวมเข้าเป็นประเทศเดียวกันนี้ ดูเหมือนจะเป็นนโยบายของผู้นำมาเลเซียในการ

⁵ บรูไนมิได้รวมอยู่ในมาเลเซียเมื่อประกาศสถาปนามาเลเซียขึ้น

⁶ ในคราวสถาปนาประเทศมาเลเซีย ได้ตัดคำว่า “สหพันธ์” ออกเพราะรัฐบาลมาเลเซียใหม่ประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ เพื่อต้องการไม่ให้ชนชาติอื่นมีความเข้าใจผิดไปว่า ชาวมาลายูต้องการเข้าครอบครองมาเลเซีย เพราะคำนี้ตรงกับคำในภาษามลายู

สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับสหพันธ์มาเลเซีย รวมทั้งยังถือเป็นการปิดล้อมการขยายตัวของอินโดนีเซียซึ่งมีอำนาจอยู่ในตอนใต้ของเกาะบอร์เนียวอีกด้วย ดินแดนต่างๆ ที่รวมเข้าเป็นสหพันธ์นี้เป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นศูนย์กลางทางการค้าและท่าเรืออันสำคัญ เชื่อมโยงมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ประกอบกับพลเมืองก็มีความคล้ายคลึงกันทั้งในทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมอยู่แล้ว หากสามารถรวมกันได้จะเป็นการสร้างฐานะความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นให้กับสหพันธ์ ทั้งยังเป็นการต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ที่ขยายตัวอยู่ในพื้นที่อีกด้วย รัฐบาลอังกฤษ และสหพันธ์มาลายาจึงได้ร่วมกันแต่งตั้ง คอบบอลด์ คอมมิชชั่น ที่มีลอร์ดคอบบอลด์ เป็นประธาน เพื่อประมวลความคิดเห็นของประชาชนในรัฐต่างๆ ยกเว้นบรูไน⁷ เพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่าแผนการรวมมาเลเซียนี้เกิดขึ้นจากความเห็นชอบร่วมกันของประชาชนในรัฐนั้นๆ และผลปรากฏมาว่าประชาชนกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ สนับสนุนแผนการนี้⁸

จากที่กล่าวมาข้างต้นดูเหมือนว่าอังกฤษจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งมาเลเซียเป็นอย่างมาก การที่อังกฤษสนับสนุนการจัดตั้งมาเลเซียนี้ เนื่องจากดินแดนที่รวมเข้าเป็นมาเลเซียนั้นเดิมที่เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษมาก่อนทั้งสิ้น อีกทั้งอังกฤษยังเคยมีอิทธิพลต่อดินแดนแถบนี้มาก่อนทุกๆ ด้าน ดังนั้นเมื่ออังกฤษให้เอกราชกับมาลายาในวันที่ 31 สิงหาคม 1957 มาลายาก็ยังคงอยู่ในฐานะเป็นสมาชิกหนึ่งในเครือจักรภพอังกฤษและมีสนธิสัญญาป้องกันทางทหารอยู่กับอังกฤษ⁹ อีกทั้งเนื่องมาจากอังกฤษเกรงกลัวว่าภายหลังจากอังกฤษปล่อยให้ดินแดนเหล่านั้นนั้นคือ ซาราวัก บรูไน บอร์เนียวเหนือ สิงคโปร์เป็นอิสระปกครองตนเองแล้ว ดินแดนเหล่านั้นจะไม่สามารถปกครองตนเองและอาจจะถูกคอมมิวนิสต์ที่กำลังขยายตัวอยู่ในขณะนั้นเข้าครอบครองได้ ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในดินแดนแถบนี้ด้วย

จุดกำเนิดของความตึงเครียด

อินโดนีเซียตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับมาเลเซีย พร้อมทั้งการประกาศใช้นโยบายเผชิญหน้า (Policy Confrontation) ในเดือนกุมภาพันธ์ 1963 อินโดนีเซียอ้างว่า 1) การจัดตั้งมาเลเซียนั้นเป็นแผนการของ “อาณานิคมแบบใหม่” ของอังกฤษที่ต้องการจะรักษาผลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะผลประโยชน์เกี่ยวกับยางพารา น้ำมัน และแร่ต่างๆ 2) หากปล่อยให้มาเลเซียรวม สิงคโปร์ ซาบาห์ ซาราวักเข้าด้วยกันจะเป็นการสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่มาเลเซียซึ่งเดิมมาเลเซียเคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาวมาก่อน 3) อินโดนีเซียเกิดความเกรงกลัวต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการรวมมาเลเซีย ซึ่งจะทำให้ประชาชนชาวอินโดนีเซียมองเห็นความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของมาเลเซีย ซึ่งตรงข้ามกับชาวอินโดนีเซียซึ่งเศรษฐกิจทรุดหนักลง

การอ้างเช่นนี้สะท้อนนโยบายต่างประเทศอินโดนีเซียตั้งแต่ได้รับเอกราช ซึ่งอินโดนีเซียมีนโยบายที่สำคัญ คือ การต่อต้านจักรวรรดินิยม ชาวอินโดนีเซียมีความขมขื่นอยู่มากต่อนโยบายอาณานิคมของฮอลันดา และความรู้สึกเหล่านี้ได้มีอิทธิพลอย่างมากต่ออินโดนีเซีย ดังนั้นชาวอินโดนีเซียมีความเกลียดชังลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมตะวันตกอย่างรุนแรง ซูการ์โนจึงกล่าวโจมตีแผนการมาเลเซียไว้ตอนหนึ่งว่า “อินโดนีเซียถูกล้อมรอบประเทศโดยแผนมาเลเซีย ซึ่งมาเลเซียแท้ที่จริงก็เป็นผลผลิตของจักรวรรดินิยมแบบใหม่ (Product of neocolonialism) มาเลเซียเป็น Marxism แบบใหม่ (Neo-marxism) มาเลเซียป้องกันรักษาดีบุกไว้เพื่อจักรวรรดินิยม มาเลเซียป้องกันรักษายางไว้ให้จักรวรรดินิยม และมาเลเซียรักษาน้ำมันไว้เพื่อพวกจักรวรรดินิยม เหตุผลดังกล่าวอินโดนีเซียจึงตัดสินใจเป็นศัตรูกับมาเลเซียอย่างไม่มีเงื่อนไข¹⁰

การประกาศเผชิญหน้าของอินโดนีเซียต่อมาลายาหรือมาเลเซียนี้ ยังเกิดขึ้นมาจากอินโดนีเซียมีนโยบายแสวงหาดินแดนและเป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

⁷ บรูไน มีคณะกรรมการของตนเองที่แต่งตั้งขึ้นโดยสุลต่านผู้เป็นประมุขสูงสุดของรัฐ และสุลต่านแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้นที่จะทรงตัดสินใจว่า รัฐบรูไนควรจะเข้าร่วมกับมาเลเซียหรือไม่

⁸ ฤทธา สุขสันต์, เบื้องหลังและอนาคตของมาเลเซีย, หน้า 43.

⁹ สนธิสัญญาความตกลงว่าด้วยการป้องกันภายนอกและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างมาลายากับสหราชอาณาจักร ปี1957

¹⁰ Sukarno's speech of February 13, 1963, at the opening of the Joint Conference of the Central and Regional National Front Committee (Djakarta).

ความรู้สึกที่จะแสวงหาดินแดนเพิ่มเติมสืบเนื่องต่อกันมาของเหล่าบรรดาผู้นำของอินโดนีเซีย กล่าวคือชาวอินโดนีเซียมักจะมีความรู้สึกในใจในความยิ่งใหญ่ที่ชาติตนเคยมีในอดีต อินโดนีเซียมีอุดมการณ์แห่งชาติ คือ Indonesia's Irredentism หรือเรียกว่า ลัทธิรวมดินแดนที่เคยเป็นเมืองขึ้นมาเป็นคน ผู้นำชาวอินโดนีเซียบางคนมักจะคิดว่า อินโดนีเซียต้องกลับมายิ่งใหญ่เหมือนเก่าได้อีก ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในนโยบายเผชิญหน้ากับมาเลเซีย อินโดนีเซียได้มีการอ้างเหตุผลต่างๆ นานา เพื่อขัดขวางการก่อตั้งมาเลเซีย เช่นการอ้างว่า อินโดนีเซียเชื่อว่ามาเลเซียเป็นแผนของจักรวรรดินิยม และมาเลเซียก็คือ จักรวรรดินิยมแบบใหม่ ถ้าดินแดนบอร์เนียวอยู่ภายใต้มาเลเซียแล้วก็จะกลายเป็นฐานทัพของพวกจักรวรรดินิยม และรัฐบาลมาลายาก็จะกลายเป็นเครื่องมือของจักรวรรดินิยมเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ อินโดนีเซียยังอ้างว่า หากปล่อยให้มาเลเซียรวม สิงคโปร์ ซาบาห์ ซาราวักเข้าด้วยกันจะเป็นการสร้างควมยิ่งใหญ่ให้แก่มาเลเซียซึ่งเดิมมาเลเซียเคยอยู่ภายใต้การปกครองของชวามาก่อน ดังนั้นประธานาธิบดีซูการ์โนก็ไม่รอช้าที่จะกล่าวโจมตีมาเลเซียว่า เราจะขัดขวางมาเลเซียจนถึงที่สุด¹¹ เนื่องจากการดำเนินการจัดตั้งมาเลเซียกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอินโดนีเซีย ซึ่งอินโดนีเซียต้องขัดขวาง

จะเห็นได้ว่า อินโดนีเซียยอมไม่ได้ที่จะให้มีการโอนดินแดนต่างๆ ซึ่งคนปรารถนาจะเอามาเป็นของตนหรือเข้าไปรวมกับมาเลเซีย อินโดนีเซียมีความคิดที่จะรวมดินแดนไม่แต่เฉพาะที่เคยอยู่ภายใต้การยึดครองของอาณานิคม เนเธอร์แลนด์เท่านั้น แต่ยังได้รวมถึงดินแดนของอังกฤษทั้งหมดในมาลายาและบอร์เนียวเหนือ รวมทั้งดินแดนที่ล้อมรอบอินโดนีเซียอยู่อีกด้วย ผู้นำอินโดนีเซีย โดยเฉพาะมุฮัมมัด ยามิน อดีตรองนายกรัฐมนตรีอินโดนีเซีย ถือว่าดินแดนบอร์เนียว ติมอร์และมาลายา ดินแดนที่ล้อมรอบอินโดนีเซียเหล่านั้นนั้นเป็นดินแดนของอินโดนีเซียเดิมที่สูญหายไป ซึ่งต้องพยายามเอากลับคืนมาให้อินโดนีเซียซึ่งเป็นเจ้าของเดิม ส่วนเรื่องความพยายามที่จะหาดินแดนเพิ่มเติมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นอกเหนือจากเรื่องนี้

อินโดนีเซียจึงได้เข้าสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชของดินแดนต่างๆ เช่นในซาราวัก ในเดือนพฤษภาคม 1963 รัฐมนตรีกลาโหม นาซูเตียนได้ กล่าวต่อชาวอินโดนีเซียที่อาศัยอยู่ใกล้ชายแดนซาราวักในบอร์เนียวว่า “ขอให้ชาวอินโดนีเซียเตรียมพร้อมฝึกฝนตนเองให้หนัก และสนับสนุนพี่น้องของเราในเขตบอร์เนียวเหนือ และขอให้สู้จนกว่าพี่น้องของเราเราจะได้อเอกราช”¹² นอกจากนี้ในซาราวักแล้วอินโดนีเซียก็ยังได้กล่าวถึงในดินแดนติมอร์และบอร์เนียวว่า ได้เข้าช่วยพวกประชาชนที่ถูกกดขี่และเป็นทาสในดินแดนต่างๆ ให้รอดพ้น พลเอกนาซูเตียนกล่าวว่า การต่อสู้ของประชาชนที่ถูกกดขี่เพื่อให้คนรอดพ้นนั้นย่อมได้รับการสนับสนุนจากอินโดนีเซีย ซึ่งอินโดนีเซียถือว่าเป็นสงครามปลดปล่อยแห่งชาติ (War of national liberation) แต่ไม่ได้หมายความว่าอินโดนีเซียเรียกร้องเอาดินแดนที่มีการกดขี่เหล่านั้น เพียงแต่ว่าอินโดนีเซียให้ความสนใจและสนับสนุนประชาชนที่ต่อสู้เพื่อเอกราชของตนเท่านั้น ไม่ใช่เพราะอินโดนีเซียต้องการดินแดนเหล่านั้น อย่างไรก็ตามหากมองในมุมกลับกันเหตุผลดังกล่าวก็อาจจะเป็นเพียงข้ออ้างที่อินโดนีเซียนำไปใช้เพื่อการแทรกแซงในกิจการภายในของประเทศอื่นๆ และพยายามรวมดินแดนเหล่านั้นให้เข้ามาอยู่ในดินแดนของตนถ้าเป็นไปได้

จากท่าทีของผู้นำอินโดนีเซียดูเหมือนว่าการประกาศเผชิญหน้าจะไม่ใช้แค่เพียงเพื่อต่อต้านระบบอาณานิคมอังกฤษและความรู้สึกของอินโดนีเซียที่อยากจะแผ่ขยายดินแดนเท่านั้น หากแต่อีกด้านหนึ่งมีการกล่าวว่าได้เกิดจากแรงขับเคลื่อนของการปฏิวัติและอุดมการณ์ที่มีอิทธิพลแผ่คลุมอยู่ทั่วประเทศ นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของอินโดนีเซียนั้นคือ ในอินโดนีเซียมักจะถูกฝังอุดมการณ์ให้กับประชาชน โดยผู้นำประเทศต้องการให้ประเทศอยู่ในสภาพปฏิวัติเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างผู้นำและประชาชนภายในประเทศ จึงมีการพยายามสร้างเรื่องต่างๆ เพื่อกระตุ้นประชาชนให้มีการปฏิวัติอยู่เสมอ

เช่น เนื่องจากอินโดนีเซียมีความอิจฉาริษยามาเลเซียที่มีความมั่งคั่งกว่า ดังนั้นอินโดนีเซียจึงกล่าวหาว่า

¹¹ Sukarno's speech at an anti-Malaysia rally in Jogjakarta, September 25, 1963
¹² มานพ ภาคสุวรรณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

มาลาายเป็นชาติที่ล้าหลังเนื่องจากไม่ได้รับการปฏิวัติเอียงอินโดนีเซีย แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่ามาลาญาจะได้รับการปฏิวัติแต่ก็มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าอินโดนีเซียเสียด้วยซ้ำ คำวิจารณ์ดังกล่าวของผู้นำอินโดนีเซียชี้ให้เห็นว่าอินโดนีเซียมองมาเลเซียเปรียบเสมือนศัตรู อินโดนีเซียซึ่งผ่านประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเอกราชจากฮอลันดาแล้ว มีความเชื่อว่า อินโดนีเซียจะร่วมมือกับประเทศอื่นๆ ที่ได้ผ่านการปฏิวัติอย่างนองเลือดและมีประสบการณ์ในฐานะเมืองขึ้นมาก่อนแล้ว แต่สำหรับมาเลเซียนั้น อินโดนีเซียถือว่าความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศมาลาญาล้วนเป็นภาพลวงตาและเป็นเศรษฐกิจที่ปั่นไปชั่วคราว อินโดนีเซียจะร่วมมือและเข้ากันได้กับมาเลเซียก็ต่อเมื่อ มาเลเซียได้เปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม โดยการปฏิวัติเสียก่อน หลังจากนั้นโครงสร้างทางเศรษฐกิจของมาลาญาจะเหมือนอินโดนีเซีย

ดังนั้นแน่นอนว่า การประกาศเผชิญหน้าของประธานาธิบดีซูการ์โนในส่วนหนึ่งเกิดมาจากปัญหาความไม่มั่นคงในทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ความอิจฉา ริษยามาเลเซียที่มีความมั่งคั่งกว่า เพราะตั้งแต่อินโดนีเซียได้รับเอกราชในปลายปี ค.ศ.1949 อินโดนีเซียต้องรับภาระหนี้สินทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งยังต้องสร้างประเทศขึ้นมาใหม่ ดังนั้นอินโดนีเซียต้องประสบปัญหาทางเศรษฐกิจมากเกี่ยวกับเรื่องเงินทุน และขาดความรู้ในการวิทยาการสมัยใหม่ที่จะเอามาใช้ในการพัฒนาประเทศ ประกอบกับประธานาธิบดีซูการ์โนเองยังให้เงินทองส่วนใหญ่ที่ได้รับจากการกู้ต่างประเทศไปใช้ในการเพิ่มแสนยานุภาพทางทหารในการปลดแอกเกาะนิวกินีตะวันตก และสงครามกลางเมือง ปัญหาเหล่านี้ทำให้อินโดนีเซียจะต้องประสบกับความลำบากในการที่จะพัฒนา เงินทุนซึ่งจะใช้ในการพัฒนาประเทศก็น้อยลงไปอีก จึงก่อให้เกิดเงินเฟ้อเป็นอย่างมาก จนถึงกับทำให้รัฐบาลต้องดำเนินมาตรการต่อต้านเงินเฟ้ออย่างรุนแรงด้วยการลดค่าเงินของธนบัตรมีค่าสูงลงครึ่งหนึ่งในเดือนกันยายน 1959 แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้

เป็นที่กล่าวกันว่า เป็นเพราะประธานาธิบดีซูการ์โนสนใจทางด้านการเมืองมากกว่าทางด้านเศรษฐกิจจึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นซูการ์โนจึงได้พยายามอ้างกับประชาชนว่าเรื่องเดือดร้อนของชาวอินโดนีเซียนี้มีสาเหตุมาจาก ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ ซึ่งมาในรูปแบบของสหพันธ์

มาเลเซีย อันมีจักรวรรดินิยมอังกฤษเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และเรียกร้องให้ชาวอินโดนีเซียต้องร่วมมือกันเสียสละและต่อสู้เพื่อทำลายล้างภัยจากนอกประเทศให้หมดไป ประธานาธิบดีซูการ์โนต้องการที่จะทำให้ประชาชนชาวอินโดนีเซียลิ้มความคอดอยากยากแค้นที่อยู่ภายในประเทศและอาจถือได้ว่าประธานาธิบดีซูการ์โนประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการป้องกันกรปฏิวัติจากประชาชน และจากการแตกแยกภายในด้วยการดำเนินนโยบายสร้างศัตรูกับประเทศเพื่อนบ้าน

สรุปได้ว่า การประกาศเผชิญหน้าของอินโดนีเซียต่อมาเลเซีย นั้นมีเรื่องของนโยบายและผลประโยชน์แห่งชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง ตามทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นที่ยอมรับกันว่าผลประโยชน์อันดับแรกของชาติคือผลประโยชน์เกี่ยวกับความมั่นคงและความอยู่รอดของชาติ อันดับสองคือ ผลประโยชน์เกี่ยวกับเกียรติภูมิของชาติ ซูการ์โนมักจะถือว่าเกียรติภูมิทางการเมืองของประเทศมีความสำคัญมากกว่าความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เขาถือว่า “คนเรามีชีวิตอยู่โดยชนมบังอย่างเสียไม่ได้ แต่ต้องอยู่อย่างมีเกียรติด้วย” จะเห็นได้จากนโยบายของอินโดนีเซียทั้งนโยบายต่อต้านอาณานิคม อีกทั้งนโยบายแสวงหาดินแดนเพิ่มเติมสืบเนื่องต่อกันมาของเหล่าบรรดาผู้นำของอินโดนีเซียที่จะรวมเอาดินแดนมาลาญาและอื่น ๆ รวมเข้ากับอินโดนีเซีย แต่อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าว ซูการ์โนนำมาใช้ในการแก้ไขความยุ่งยากภายในประเทศ ให้ประชาชนลิ้มความยุ่งเหยิงภายในประเทศและหันไปสนใจในต่อสู้กับเหตุการณ์ภายนอกประเทศ ซูการ์โนได้สร้างสถานการณ์ภายนอกประเทศเพื่อให้เกิดชาตินิยมภายในประเทศ นั่นคือ เศรษฐกิจอินโดนีเซียตกต่ำ งบประมาณเสียไปในทางทหารมาก ภายในประเทศก็มีความปั่นป่วน แต่อย่างไรก็ตามซูการ์โนก็ยังสามารถเรียกร้องการสนับสนุนจากประชาชนได้มากมาย ทั้งนี้เพราะซูการ์โนพยายามสร้างเหตุการณ์ภายนอกอยู่เสมอเพื่อให้ประชาชนเกิดความเป็นชาตินิยม และลิ้มความยุ่งยากภายในชั่วคราว และในที่สุดประกาศนโยบายเผชิญหน้ากับมาเลเซีย

นโยบายเผชิญหน้าของอินโดนีเซีย นั่นก็คือ การแสดงความเป็นปฏิปักษ์ในทางการเมือง ในทางเศรษฐกิจและสังคม และทางทหาร อินโดนีเซียเริ่มต้นด้วยการส่งกองโจรอินโดนีเซียเข้าก่อวมาเลเซียอยู่บ่อยครั้ง และในวันที่

20 พฤษภาคม 1964 ประธานาธิบดีซูการ์โนก็กล่าวว่า “ก่อนวันที่ 1 มกราคม 1965 มาเลเซียจะต้องถูกบดขยี้อย่างสิ้นเชิงโดยอินโดนีเซีย” หลังจากอินโดนีเซียได้ประกาศนโยบายเผชิญหน้าและบดขยี้กับมาเลเซียแล้ว ประธานาธิบดีซูการ์โนก็ได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก 12 ข้อหรือเรียกว่า “ตะวิโครา” แปลว่าเป็นคำสั่งของผู้เป็นประมุขของประเทศ เพื่อเรียกร้องให้ประชาชนชาวอินโดนีเซียสนับสนุนนโยบายบดขยี้มาเลเซีย และสนับสนุนการปฏิวัติภายในอินโดนีเซียทุกวิถีทาง รวมทั้งเข้าช่วยเหลือกบฏบอร์เนียวและซาราวัคซึ่งตั้งกองบัญชาการอยู่ในแคว้นกะลิมันตันหรือบอร์เนียวของอินโดนีเซีย

เมื่อมีการตัดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน ภายหลังจากมีการสถาปนามาเลเซีย เมื่อวันที่ 16 กันยายน 1963 มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ก็ได้แต่งตั้งให้ประเทศไทยทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของตนในดินแดนของประเทศที่ตัดความสัมพันธ์ ต่อมาในวันที่ 11-14 พฤศจิกายน 1963 ประเทศไทยก็ได้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมแผนการโคลัมโบที่กรุงเทพฯ มีการพบปะกันระหว่างรัฐมนตรีต่างประเทศของอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ไทย มีการออกแถลงการณ์เกี่ยวกับมาเลเซียร่วมกันว่า ทั้งสามประเทศตกลงกันที่จะดำเนินการตามที่จำเป็น เพื่อสถาปนาบรรยากาศอันเหมาะสมแก่การเจรจาขึ้น สำหรับเป็นแนวทางนำไปสู่การฟื้นฟูสันติภาพถาวรในภูมิภาคนี้¹³

ท่ามกลางความพยายามของประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งมีบทบาทสำคัญ การเจรจาเกิดขึ้นหลายครั้งหลายหนแต่ในที่สุดก็ล้มเหลว แต่ในที่สุดเมื่อมีวิกฤตทางการเมืองในอินโดนีเซียกลางดึกในคืนวันที่ 30 กันยายน 1965 จากเหตุการณ์นี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองภายในอินโดนีเซียในเวลาต่อมา ทำให้ซูการ์โนสูญเสียอำนาจทางการเมือง ซึ่งเป็นผลให้อินโดนีเซียเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง ยกเลิกนโยบายเผชิญหน้ากับมาเลเซียสำเร็จในที่สุด โดยมีการเจรจาสันติภาพอินโดนีเซีย มาเลเซีย ณ กรุงทพมหานคร ผลของการเจรจาดังนี้ทำให้ปัญหาการเผชิญหน้าที่ยืดเยื้อมากกว่า 3 ปีสิ้นสุดลงภายใต้การลงนามข้อตกลงอย่างเป็นทางการ

ภายหลังจากเหตุการณ์การเผชิญหน้ากันระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียได้ยุติลง แต่ดูเหมือนว่าความขัดแย้งระหว่างทั้งสองประเทศก็ไม่ได้จะยุติไว้เพียงแค่นั้น อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนก็ยังคงขึ้นมาต่อเนื่อง ทั้งปัญหาการแข่งขันกันอ้างสิทธิ์เหนือเกาะเล็กเกาะน้อยที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และยังคงลุกลามไปจนถึงเรื่องของวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางภูมิศาสตร์ การมีจุดร่วมกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมในโลกมลายู ทำให้อินโดนีเซียและมาเลเซียมีศิลปวัฒนธรรมร่วมกันหลายอย่าง อีกทั้งประกอบกับความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณ หรือ “Nusantara” ของผู้คนที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ได้นำมาสู่สำนักแห่งกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของในหมู่ผู้คนของทั้งสองประเทศ และมักจะก่อให้เกิดปัญหาข้อพิพาทช่วงชิงความเป็นเจ้าของ

แนวคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณกับประเด็นความขัดแย้ง

วิธีคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณที่มีอยู่ร่วมกันของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ที่เรียกกันว่าแนวคิด “Nusantara” (นุสันตารา) หรือ “หมู่เกาะในภูมิภาคมลายู” (ตามความหมายในแวดวงวิชาการ) ซึ่งได้ครอบคลุมตั้งแต่คาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา กาลิมันตัน เรื่อยไปจนถึงหมู่เกาะทั้งหมดที่เป็นพื้นที่ของประเทศมาเลเซีย บรูไน สิงคโปร์และอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และภาคใต้ของไทย จากแนวคิดดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดและการเป็นส่วนหนึ่งร่วมกันและกันของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรและดูเหมือนว่าได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาความขัดแย้งของทั้งสองประเทศ

คำว่า “Nusantara” เป็นคำที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรมัชปาหิต ซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารชวา (Pararaton) ซึ่งเป็นหนังสือที่ค้นพบที่เกาะบาหลี ในศตวรรษที่ 9 หนังสือเล่มเขียนในสมัยอาณาจักรมัชปาหิต มีความตอนหนึ่ง

¹³ แถลงการณ์ร่วมของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เมื่อ 18 พฤศจิกายน 1963

ได้กล่าวถึง กาจหัต มาดา (Gajah Mada) ผู้นำทางทหารผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นอัครมหาเสนาบดีโดยราชินี Tribhuvanawangradewi แห่งอาณาจักรมัชปาหิต กาจหัต มาดาได้ให้สัตยาบันตอนหนึ่งไว้ว่า “ข้าจะงดเว้นความสุขทางโลกทั้งหมด จนกว่าข้าจะทำให้ “Nusantara” เป็นหนึ่งเดียวกันจนกว่าข้าจะยึด Gurun, Seram, Tanjungpura, Haru, Pahang, Dampo, Bali, Sunda, Palembang, Tumasik ได้”¹⁴ นอกจากนั้นแล้วยังกล่าวไว้ว่า “ถ้าสามารถเอาชนะหมู่เกาะฝั่งตรงข้ามได้แล้วข้าจะพักผ่อน”¹⁵ จากคำกล่าวของ Gajah Mada พบว่าเมืองต่างๆที่กล่าวมานั้นล้วนแล้วแต่เป็นเมืองที่อยู่ล้อมรอบอาณาจักรมัชปาหิตและมีอาณาจักรมัชปาหิตเป็นศูนย์กลางของดินแดนต่างๆเหล่านี้ ดังนั้น “Nusantara” จึงหมายถึงบรรดาเกาะที่อยู่นอกเกาะชวา คำว่า antara ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ภายนอก, ฝั่งตรงข้าม อันมีความหมายที่ตรงข้ามกับคำว่า Jawadwipa ซึ่งแปลว่า เกาะชวา ดังนั้นคำว่า Nusantara ในสมัยอาณาจักรมัชปาหิตจึงหมายถึงดินแดนต่างๆ หรือเกาะรอบนอกของเกาะชวา

ในปี 1920 นาย Ernest Francois Eugene Douwes Dekker (1879-1950) ซึ่ง รู้จักกันในนาม Dr. Setiabudi ได้เสนอชื่อของประเทศอินโดนีเซีย ชื่อที่เขาเสนอนั้นคือ นูตันดารา หรือ “Nusantara” Dr. Setiabudi ได้กล่าวว่าความหมายของคำว่า “Nusantara” ในสมัยมัชปาหิตเป็นการให้ความหมายแบบชาตินิยม แต่การให้ความหมายของ Dr. Setiabudi นั้น เขากล่าวว่า “antara” มีความหมายในภาษามลายูว่า “ระหว่าง” ดังนั้นคำว่า “Nusantara” (นูตันดารา) ในความหมายนี้จึงหมายถึง ดินแดนที่อยู่ระหว่างสองทวีป สองมหาสมุทร ซึ่งจะทำให้เกาะชวาของอินโดนีเซียเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนดังกล่าวด้วย¹⁶

ในช่วงขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินโดนีเซียนี้เอง มีข้อเสนอให้มีการจัดตั้ง “มหาอาณาจักรอินโดนีเซีย” (The Greater Indonesia thesis) ซึ่งเหล่าบรรดานักชาตินิยมต่างๆ ได้วางโครงการประเทศอินโดนีเซียที่ประกอบด้วยดินแดนมาเลเซียและดินแดนของประเทศอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ ที่กล่าวมานี้ หมายถึง “Nusantara” หมู่เกาะอินโดนีเซียทั้งหมดในอดีต หรือ ดินแดนอินโดนีเซียสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งอินโดนีเซียเป็นทายาทอันชอบธรรมที่จะได้รับดินแดนต่างๆ นอกจากนั้น ยังหมายถึงว่าอินโดนีเซียจะรวมดินแดนที่เคยอยู่ใต้การยึดครองของเนเธอร์แลนด์ทั้งหมดและรวมถึงรวมดินแดนของอังกฤษในมาลายาและบอร์เนียวเข้าด้วยกันกับอินโดนีเซียอีกด้วย¹⁷

นอกจากนั้นแล้วยังได้มีการอธิบายคำว่า Nusantara ในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับกระแสนิสลามนิยม นั่นก็คือ ดินแดนของผู้คนที่นับถือศาสนาอิสลามที่ครอบคลุมพื้นที่ทุกประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร รวมไปถึงภาคใต้ตอนล่างของไทยและภาคใต้ของฟิลิปปินส์ มีการกล่าวถึงบรรดาผู้นำศาสนาที่มีบทบาทในการต่อสู้ปกป้องชุมชนมุสลิมบนดินแดนภาคพื้นสมุทรจากการรุกรานของอาณาจักรมตะวันตค เช่นปาไซ มะละกา ชวาและอื่นๆ บุคคลเหล่านั้นได้รับการอธิบายว่าเป็นวีรบุรุษของ “Nusantara” ในฐานะผู้ปกป้องศาสนาอิสลาม เช่นในกรณีของหะยีสุหลง อับดุล กาดร์ (Haji Sulong Abdul Kadir) ผู้นำมลายูผู้เรียกร้องสิทธิให้กับชาวปัตตานีจากสยาม ชื่อของฮัจญี สุหลง อับดุล กาดร์ ก็ยังคงได้รับการเคารพและยอมรับไม่แพ้ในหมู่คนในปัตตานีเท่านั้น แต่ยังคงรวมถึงกลุ่มอิสลามนิยมในคาบสมุทรมลายูและสุมาตราอีกด้วย¹⁸

นอกจากนั้นแล้วยังมีปราชญ์ด้านอิสลามศึกษาชาวอินโดนีเซีย ชื่อว่า มุฮัมมัด คารวิส รู้จักกันในนาม อะหมัด

¹⁴ “Lamum huwus kalah, isun amukti palapa”

¹⁵ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง, “เกร็ดความรู้โลกมลายู:ความเป็นมาของชื่อประเทศอินโดนีเซีย” มลายู ศึกษาปริทัศน์, 2553, หน้า 7.

¹⁷ ในปี 1955 ยามินผู้นำการสนับสนุนการขยายตัวของมหาอาณาจักรอินโดนีเซีย ได้ให้เหตุผลในการเรียกร้องดินแดนบอร์เนียวซึ่งมิใช่เป็นของอินโดนีเซียด้วยการกล่าวว่า “Greater Indonesia without Malaysia is an illusion”, and that “Pan-Malaysia is dead, which Pan-Indonesia is flourishing”, (from Muhammad Yamin, Sumpah Indonesia Raya (D jarkarta : N.V. Nusantara, n.d., Ca. 1956), p.34, Quoted in Donald E. Weatherbee, “Indonesia and Malaysia : Confrontation in southeast Asia”, Orbis, Summer, 1963 , p.342.

¹⁸ สิทธา เลิศไพบูลย์ศิริ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 208.

คะหฺลัน ซึ่งเป็นผู้ยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนชาวอินโดนีเซียให้สังคมอยู่ภายใต้หลักการศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ภายใต้องค์กรในชื่อมุฮัมมาตียะห์ ด้วยองค์การมุฮัมมาตียะห์ ที่ทำได้ดีก่อดัง ได้มีส่วนชี้นำให้สังคม ได้เข้าหาหลักการศาสนาได้อย่างถูกต้อง เป็นหลักการที่ทำให้คนได้ตระหนักในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม และประเทศชาติ ให้เจริญรุ่งเรือง สร้างกิจกรรมทางสังคม และการศึกษาที่จำเป็นมาก สำหรับความก้าวหน้าของชาติ ทำให้ท่านได้รับการเชิดชูเกียรติ จากระบิชาอินโดนีเซีย ให้เป็นวีรบุรุษของชาติ¹⁹ และกลายเป็นที่ยอมรับในกลุ่มอิสลามนิยมในคาบสมุทรมลายูอีกบุคคลหนึ่ง ในแง่นี้เองทำให้มองเห็นความสำคัญของศาสนาอิสลามที่มีบทบาทสำคัญในฐานะพลังที่สร้างความเป็นเอกภาพในภูมิภาค อิทธิพลของศาสนาอิสลามทำให้ความหลากหลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรลดลง มีแบบแผนบางประการร่วมกันเกิดขึ้น และยังเป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมในรูปแบบอื่น ๆ อีกด้วย

“Nusantara” ในความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไม่ว่าจะเป็นความหมายใด ก็ไม่อาจจะกำหนดขอบเขตที่แน่นอนในทางภูมิศาสตร์ ไม่มีเส้นแบ่งเขตอำนาจอธิปไตยอย่างชัดเจน และมีอาณาเขตที่กว้างไกลกว่าอาณาเขตของรัฐชาติต่างๆ ของภาคพื้นสมุทรในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งดังกล่าวเหล่านี้สามารถที่จะทำให้มองเห็นภาพของความความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพื้นที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งทั้งยังเป็นการตอกย้ำความแนวคิดการเป็นเจ้าของในรัฐภาคพื้นสมุทรของอินโดนีเซียและมาเลเซียได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย

แน่นอนว่าความเข้าใจ เรื่อง “Nusantara” ของทั้งสองประเทศจึงอยู่ในสภาพที่มีความทับซ้อนกันอยู่มาก เราจะพบว่าภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว “Nusantara” ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในทางการเมืองของเหล่าบรรดานักชาตินิยมในการปลุกกระแสชาตินิยม เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้กับประเทศ และยังคงถูกใช้แสดงอำนาจอความเป็นเจ้าของเหนือดินแดนและวัฒนธรรมต่างๆ อยู่เสมอ

สำนักแห่งกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของ สู่ประเด็นความขัดแย้ง

ชาวอินโดนีเซียมักจะมีภูมิปัญญาในความยิ่งใหญ่ที่ชาติคนเคยมีในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนที่อินโดนีเซียขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย และสมัยมัชปาหิตในศตวรรษที่ 6 และ 13 ผู้นำชาวอินโดนีเซียมักคิดว่าอินโดนีเซียต้องกลับมายิ่งใหญ่เหมือนเดิมได้อีก และเป็นที่ยอมรับกันว่าภายหลังจากได้เอกราชแล้วบุคคลสำคัญของอินโดนีเซียหลายท่าน ได้มีความคิดในการที่จะขยายประเทศอินโดนีเซียให้กว้างใหญ่กว่าที่ปรากฏในแผนที่ จึงมีผู้เสนอให้ตั้ง “มหาอาณาจักรอินโดนีเซีย” บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดนี้คือ มุฮัมมัด ยามิน (Muhammad Yamin) เชื่อกันว่า ยามินและเหล่าบรรดานักชาตินิยมชั้นนำได้วางโครงการกำหนดให้ประเทศอินโดนีเซียประกอบด้วยดินแดน มาเลเซียและประเทศอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ ในปี 1958 ยามินอ้างว่า อินโดนีเซียเป็นทายาทอันชอบธรรมที่จะได้รับดินแดนต่างๆ หมู่เกาะอินโดนีเซียทั้งหมด (“Nusantara” ในอดีตหรือดินแดนอินโดนีเซียสมัยก่อนประวัติศาสตร์) มาเป็นของตน²⁰ ตามความคิดของยามินนั้น หมู่เกาะอินโดนีเซียก่อนประวัติศาสตร์ (Nusantara) ประกอบด้วยหมู่เกาะต่างๆ 8 หมู่เกาะ คือ แหลมมาลายา เกาะสุมาตรา กาลีมันตัน ซวา หมู่เกาะตะวันออกเฉียงใต้ เกาะสุลาเวสี เกาะโมลุกกะ และดินแดนอิเรียนตะวันตก จากโครงการนี้ก็จะเห็นว่าผู้นำอินโดนีเซียบางคนมิได้จะมีดินแดนเท่าที่มีอยู่เท่านั้นแต่จะรวมบางส่วนของประเทศไทย มาลาयाทั้งหมด สิงคโปร์และบอร์เนียวทั้งหมดเข้าด้วยซึ่งพวกเขาเชื่อว่าโครงการขยายดินแดนของอินโดนีเซียจะเป็นจริงในที่สุด ยามินเชื่อแน่ว่าวันหนึ่งโครงการของเขาจะถูกนำไปปฏิบัติเพื่อให้ได้ดินแดนในประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียคืนมา

ตามความคิดที่จะขยายดินแดนของอินโดนีเซียนี้ได้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประธานาธิบดีซูการ์โนตัดสินใจที่จะทำลายล้างสหพันธ์มาเลเซียให้พินาศไป และมีชาวอินโดนีเซีย

¹⁹ อับดุลชะกูร์ บินฮาฟีอีย์, “รายงานการศึกษาคุณูปการแบบอย่างในมาเลเซีย-อินโดนีเซีย”, จาก <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1172> (เข้าดูวันที่ 3 มีนาคม 2554)

²⁰ ประวัติศาสตร์อินโดนีเซียเกี่ยวกับเรื่อง “Nusantara” โปรดดูใน Bernard H.M. Vlekke, Nusantara: A History of Indonesia, 2 nd.ed.

จำนวนมากก็ให้การสนับสนุนนโยบายนี้ ไม่ใช่เพียงเพราะพวกเขาเชื่อว่าสหพันธ์มาเลเซียเป็นอาณานิคมแผนใหม่ แต่เป็นเพราะพวกเขาเชื่อว่าดินแดนเกาะบอร์เนียวเหนือและซาราวักควรจะอยู่ภายใต้การปกครองของอินโดนีเซีย อินโดนีเซียถือว่าดินแดนเหล่านั้นเป็นดินแดนเดิมของอินโดนีเซียที่สูญเสียไป ซึ่งต้องพยายามเอาคืนกลับมาให้อินโดนีเซียเจ้าของเดิม ชาวอินโดนีเซียเชื่อว่าอินโดนีเซียควรเป็นเจ้าของดินแดนเหล่านี้ อันเป็นก้าวแรกของการสถาปนาจักรวรรดิชาติมาเลย์ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อินโดนีเซีย

ดังนั้นความเข้าใจเรื่อง “Nusantara” นำมาสู่สำนักความเป็นเจ้าของเหนือดินแดนของทั้งสองประเทศรวมทั้งฟิลิปปินส์ด้วย และได้นำมาสู่การประจันหน้ากันระหว่างอินโดนีเซียและมาเลเซียภายหลังจากการที่มีความพยายามที่จะสร้างสหพันธ์มาเลเซียขึ้นมาโดยดึงเอาซาบาห์และซาราวักเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง

ความขัดแย้งในการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของเหนือดินแดนทั้งทางบกและทางทะเลระหว่างทั้งสองประเทศมีอยู่บ่อยครั้ง เช่น กรณีพิพาทในบริเวณหมู่เกาะซีปาดัน (Sipadan) และลิกิตัน (Ligitan) ที่เป็นปัญหาชายแดนและอธิปไตยของประเทศ ซึ่งทั้งสองประเทศต่างอ้างกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนดังกล่าว ทางอินโดนีเซียได้อ้างถึงข้อตกลงเส้นเขตแดนระหว่างอังกฤษกับดัตช์ ในปี 1891 ว่าด้วยการแบ่งสรรดินแดนบริเวณเกาะกาลิมันตัน ซึ่งหากยึดข้อตกลงตามนั้นเมื่อลากเส้นพรมแดนระหว่างสองประเทศที่เกาะเซบาดิกด้านทิศตะวันออกของกาลิมันตันแล้ว พื้นที่ของเกาะซีปาดันและลิกิตันจะอยู่ในฝั่งเนเธอร์แลนด์และควรที่จะเป็นของอินโดนีเซียเมื่อได้รับเอกราช ส่วนพื้นที่ทางตอนเหนือของเกาะเซบาดิกจะเป็นของอังกฤษ ในขณะที่ทางมาเลเซียนั้นอ้างว่าเกาะทั้งสองควรเป็นของมาเลเซียมากกว่าเนื่องจากเกาะทั้งสองเป็นมรดกตกทอดมาแต่สมัยสุลต่านซูลู หลังจากนั้นก็ตกทอดไปสู่มีสเปน และในปี ค.ศ. 1878 อังกฤษก็ได้เข้าครอบครองในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามจากปัญหาของพิพาทดังกล่าวหากใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จะพบว่าดินแดนของเกาะทั้งสองนี้เป็นของประเทศมาเลเซีย

ปัญหาความทับซ้อนระหว่างมาเลเซียอินโดนีเซียนั้นยังได้ถูกกล่าบบานปลายไปจนถึงเรื่องวัฒนธรรม เนื่องจากภายหลังจากยุคอาณานิคมแล้วรัฐชาติที่เกิดขึ้นทั้งสองนี้เป็นการเกิดขึ้นโดยการสร้างพรมแดนทางการเมืองซึ่งเพิ่ง

เกิดใหม่ทับลงบนพรมแดนทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน ในกรณีของ “วัฒนธรรมมาเลย์” การทับซ้อนของวัฒนธรรมจะโดดเด่นเป็นพิเศษ เนื่องจากวัฒนธรรมมาเลย์เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในทั้งสองประเทศ มีรูปแบบทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันและมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน และหากพูดถึงวัฒนธรรมมาเลย์นั้นไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของประเทศใด เพราะหากนำเอาความเป็นชาติพันธุ์หรือรากของภาษาเป็นตัวตั้งแล้วนั้นขอบเขตของโลกมาเลย์จะมีขอบเขตที่กว้างขวางขยายไปทั่วบริเวณคาบสมุทรมลายูและกลุ่มเกาะรวมถึงตอนใต้ของไทยด้วย เนื่องจากพื้นที่ทางการเมืองกับพื้นที่ทางด้านวัฒนธรรมมันแยกออกจากกัน

และนี่จึงเป็นการขีดเส้นเขตแดนทางการเมืองลงบนเขตแดนทางวัฒนธรรมที่ผู้คนเคยเดินทางข้ามไปข้ามมาได้ หรือ มีการเคลื่อนย้ายผู้คนระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดความทับซ้อนดังกล่าวได้กลายเป็นปัญหาชนชาตินิยมแบ่งเขา แบ่งเรา เพื่อที่จะได้รับช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากรทางการเมือง สังคม และวัตถุต่าง ๆ ดังนั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรือการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์จึงถูกนำมาใช้เพื่อทำให้ตนและกลุ่มตนบรรลุความต้องการในเรื่องผลประโยชน์ และก่อให้เกิดสำนักแห่งกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของทางด้านวัฒนธรรมในหมู่ผู้คนของทั้งสองประเทศแยกเช่นเดียวกับปัญหาการอ้างสิทธิเหนือดินแดนต่าง ๆ

การอ้างกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของทั้งสองประเทศนั้นเกิดขึ้นในหลายกรณี เช่น กรณีพิพาทเรื่องเพลง Rasa Sayang ที่กระทรวงการท่องเที่ยวของมาเลเซียได้นำเสนอเพลง Rasa Sayang ในการโปรโมทการท่องเที่ยวของประเทศ รัฐมนตรีการท่องเที่ยวของมาเลเซียได้กล่าวว่าเพลง Rasa Sayang เป็นเพลงของคาบสมุทรมลายู ในขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมาลากูของอินโดนีเซียได้กล่าวว่า เพลง Rasa Sayang เป็นเพลงของชาวโมลุกของอินโดนีเซียและอินโดนีเซียจะรวบรวมหลักฐานมาเพื่อเป็นการยืนยันการเป็นเจ้าของ ซึ่งจริงแล้วนั้น เพลง Rasa Sayang เป็นเพลงพื้นเมืองอันเก่าแก่ของชาวมลายู เป็นที่นิยมร้องกันในผู้คนบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร รวมถึงทางภาคใต้ของไทยด้วย ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ต่างฝ่ายต่างก็อ้างเหตุผลต่าง ๆ ของตนออกมาเพื่อแสดงออกถึงความเป็นเจ้าของบทเพลงนี้

อีกกรณีของความทับซ้อนกันทางวัฒนธรรมระหว่างทั้งสองประเทศ คือ ความทับซ้อนในกรณีผ้าบาติก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีร่วมกันมาอย่างยาวนานของผู้คนครอบคลุมพื้นที่หลายๆ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ซึ่งวัฒนธรรมการผลิตผ้าบาติกนี้ได้ถูกอธิบายโดยศาสตราจารย์ไมเคิล ฮัทซ็อค แห่ง University of Chichester ว่าเป็นการผลิตผ้าบาติกที่เป็นวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองดั้งเดิมนั้น จำแนกออกเป็น 2 สายใหญ่ของโลก สายที่หนึ่งมาจากหมู่เกาะชวา และอีกสายหนึ่งมาจากหมู่เกาะสุมาตรา มาเลเซีย และรอบๆ ชายแดนของมาเลเซีย ซึ่งก็ยากที่จะตัดสินว่าส่วนใดที่มีอายุเก่าแก่กว่ากัน จะเห็นได้ว่าทั้งสองประเทศมีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก

ดังนั้น เมื่อองค์กรด้านวัฒนธรรมขององค์การสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศออกมาให้กรรมวิธีผลิตผ้าบาติกแบบ wax-dipping and dying เป็นมรดกโลกและให้ประเทศอินโดนีเซียเป็นเจ้าของมรดกโลก อีกทั้งภายหลังจากนั้นทางอินโดนีเซียก็ได้กล่าวหาว่า มาเลเซียนั้นได้ลอกเลียนแบบวิธีการทำผ้าบาติกจากอินโดนีเซีย (รวมทั้งศิลปะอีกหลายอย่าง อาทิ เพลง และนาฏศิลป์) และให้ยุติการผลิต²¹ ในขณะที่ชาวมาเลเซียเองก็ถือว่าผ้าบาติกเป็นวัฒนธรรมของเขาเช่นเดียวกัน การประกาศเช่นนี้จึงส่งผลให้ชาวมาเลเซียไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง จนกระทั่งเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสองประเทศ อย่างไรก็ตาม จูดี อักจาดี ผู้เชี่ยวชาญด้านผ้าบาติกของสมาคมมรดกวัฒนธรรมอินโดนีเซียจะกล่าวว่า “การที่ยูเนสโกได้มอบให้อินโดนีเซียเป็นเจ้าของมรดกโลกของผ้าบาติก ก็ไม่ได้หมายความว่ามาเลเซียจะไม่มีสิทธิ์ผลิตผ้าบาติก เนื่องจากการผลิตผ้าบาติกแต่ละประเทศต่างก็มีกรรมวิธีเฉพาะของตนเองตามแบบประเพณีนิยมที่มีกันมาช้านาน ไม่มีประเทศใดเป็นเจ้าของสิทธิ์ในรูปแบบและลวดลายทางศิลปะตนเอง และศิลปะการทำผ้าบาติกก็ยังมีแพร่หลายไปทั้งในเอเชีย ตะวันออกกลาง และแอฟริกาอีกด้วย

ไม้อาจจะปฏิเสธได้ว่าความขัดแย้งเหล่านี้เกิดจากความจริงที่พรมแดนทางการเมืองในปัจจุบันซ้อนทับพรมแดนที่เกิดขึ้นก่อนการดำรงอยู่ของชาติ ตามแนวคิด “Nusantara” ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ก่อให้เกิดการทับซ้อนทางด้านภูมิศาสตร์ รวมทั้งทางด้านวัฒนธรรมอันเกิดมาจากรากทางวัฒนธรรมเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี แต่เมื่อเกิดพรมแดนรัฐชาติซึ่งมันเกิดทีหลัง มันเกิดการขีดเส้นแบ่งพื้นที่ และแน่นอนว่าการสร้างตัวตน หรือ อัตลักษณ์ของรัฐชาติที่เกิดขึ้นใหม่นี้ย่อมเกิดผ่านการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีความเหลื่อมล้ำทับซ้อนกันอยู่ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม จนกระทั่งก่อให้เกิดความขัดแย้งอยู่ตลอดตั้งแต่การเกิดเป็นรัฐชาติของทั้งสองประเทศ ทั้งปัญหาเรื่องการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือดินแดน ปัญหาการอ้างความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ดังนั้นในปัจจุบันความขัดแย้งระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียยังคงดำรงในรูปแบบของความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและมักก่อให้เกิดปัญหามันทอนต่อความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศอยู่เสมอ

บทสรุป

มาเลเซียกับอินโดนีเซียเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกันทางด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมแต่จากการศึกษาประเด็นความขัดแย้งระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซีย นับตั้งแต่ทศวรรษ 1950-ปัจจุบัน พบว่า ความใกล้ชิดของทั้งสองประเทศก็แฝงไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกัน นับตั้งแต่พัฒนาเป็นรัฐสมัยใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะประเด็นปัญหาเรื่องพื้นที่ทับซ้อน ข้อพิพาทเรื่องการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดน และยังคงลุกลามไปจนถึงปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซียเกิดขึ้นเนื่องจากเรื่องของนโยบายและผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) ซึ่งเป็นเรื่องแต่ละ

²¹ Nick Collins, “Indonesians tell Malaysians ‘Hands off our batik’” The telegraph, จาก [http://www.telegraph.co.uk/](http://www.telegraph.co.uk/expat/expatnews/6251806/Indonesians-tell-Malaysians-Hands-off-our-batik.html) (เข้าดู 18 พฤศจิกายน 2010)

²² สมพงษ์ ชุมาก, ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในยุคปัจจุบัน ทศวรรษ 1990- ทศวรรษที่ 21, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552, หน้า 108.

รัฐ-ชาติต่างดัดนิยมกันเอง เพราะแต่ละรัฐนั้นมีสภาวะและองค์ประกอบย่อยที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นรัฐแต่ละรัฐย่อมต้องพยายามทุกวิถีเพื่อที่จะดำรงรักษาผลประโยชน์ของชาติคนตามที่ได้พยายามไว้ให้ได้ สำหรับกรรมวิธีที่ใช้ดำเนินการในการที่จะรักษาผลประโยชน์ของชาตินั้นเรียกว่า นโยบายของชาติ (National Policy)²² ทั้งมาเลเซียและอินโดนีเซียต่างก็มีนโยบายของชาติที่มีพื้นฐานมาจากอุดมการณ์ ผลประโยชน์ และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งรัฐดำเนินการตามแนวทางปฏิบัตินั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติของตนทั้งสิ้น

และปฏิเสธไม่ได้ว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางภูมิศาสตร์ การมีจุดร่วมกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมในโลกมลายู เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ส่วนหนึ่งนั้นมีสาเหตุมาจาก ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพื้นที่และอาณาบริเวณ หรือ “Nusantara” (นูสันตารา) ที่มีร่วมกันของผู้คนที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรได้นำมาสู่สำนักแห่งกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของในหมู่ผู้คนของทั้งสองประเทศท้ายที่สุดก็ก่อให้เกิดปัญหาข้อพิพาท ทั้งประเด็นปัญหาการอ้างสิทธิเหนือดินแดนต่าง ๆ และยังคงลุกลามไปจนถึงเรื่องของวัฒนธรรม

ความเข้าใจ เรื่อง “Nusantara” ของทั้งสองประเทศจึงอยู่ในสภาพที่มีความทับซ้อนกันอยู่มาก จนกระทั่งภายหลังจากได้รับเอกราช เป็นการเกิดขึ้นจากการสร้างพรมแดนทางการเมืองซึ่งเพิ่งเกิดใหม่ทับลงบนพรมแดนทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกันนั้นคือ “วัฒนธรรมมลายู” ซึ่งมีขอบเขตที่กว้างขวางขยายไปทั่วบริเวณคาบสมุทรและกลุ่มเกาะรวมถึงตอนใต้ของไทย เมื่อเกิด

พรมแดนรัฐชาติซึ่งมันเกิดทีหลัง มันเกิดการขีดเส้นแบ่งพื้นที่ และแน่นอนว่าการสร้างตัวตน หรือ อัตลักษณ์ของรัฐชาติที่เกิดขึ้นใหม่นี้ย่อมเกิดผ่านการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่มีความเหลื่อมล้ำทับซ้อนกันอยู่ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมจนในที่สุดความทับซ้อนดังกล่าวได้กลายเป็นปัญหาชนชาตินิยม แบ่งเค่า แบ่งเรา การแย่งชิงเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติของตน ดังนั้นเราจะพบว่าต่อมาความเข้าใจในเรื่อง “Nusantara” ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในทางการเมืองของเหล่าบรรดานักชาตินิยมในการปลุกกระแสชาตินิยมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้กับประเทศ และยังคงถูกใช้แสดงอำนาจความเป็นเจ้าของเหนือดินแดนและวัฒนธรรมต่างๆอยู่เสมอ

ดังนั้นหากดูจากความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศตั้งแต่การเกิดขึ้นของรัฐชาติจนถึงในปัจจุบัน พบว่าทั้งสองประเทศมีปัญหาความขัดแย้งมาโดยตลอด โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการก่อตั้งมาเลเซีย นำไปสู่การประกาศเพชฌัญญาของอินโดนีเซียต่อมาเลเซีย และแม้ว่าจะมีการยุติการเพชฌัญญาแล้วก็ตาม ประเด็นปัญหาความขัดแย้งเรื่องพรมแดนและเรื่องวัฒนธรรมระหว่างทั้งสองชาติก็ยังไม่หมดสิ้น หากแต่เป็นการขัดกันแบบสันติวิธีมากขึ้น อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการกำเนิดของรัฐมาเลเซีย และอินโดนีเซีย สู่ประเด็นความขัดแย้งตั้งแต่ทศวรรษ 1950 - ปัจจุบัน ทำให้ความเข้าใจว่า นอกจากจะมีสาเหตุมาจากปัญหาเรื่องนโยบายและผลประโยชน์พื้นฐานของทั้งสองชาติที่ขัดกันแล้ว ปัญหาความเข้าใจเกี่ยวกับ Nusantara ก็เป็นสาเหตุของความขัดแย้งของทั้งสองประเทศ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทั้งสองชาติใช้เพื่อดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายตามผลประโยชน์พื้นฐานแห่งชาติ จนกระทั่งนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างกัน

ความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยม ในปี 1942-1945 กับการเล่าประวัติศาสตร์ แบบอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง

กษิติศ วงษ์ลิขิตธรรม

พวกเรา ประชาชนชาวอินโดนีเซีย ได้ขอประกาศถึง
ความเป็นเอกราชของอินโดนีเซีย ในเรื่องการถ่ายโอน
อำนาจและสิ่งต่าง ๆ นั้นจะได้รับดำเนินการด้วยวิถีทาง
ที่รอบคอบ และในเวลาอันสั้นเท่าที่จะทำได้

กรุงจาการ์ตา, 17 สิงหาคม 1945
ในนามของประชาชนชาวอินโดนีเซีย
ซูการ์โนและมุฮัมมัด ฮัตตา¹

ข้อความประกาศเอกราชของประเทศอินโดนีเซีย
ดังกล่าวนี้ ถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนและถูกประกาศโดย
ซูการ์โนในวันที่ 17 สิงหาคม 1945 โดยกว่าจะถึงการ
ประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย นั้นขบวนการชาตินิยม
อินโดนีเซียที่มีจุดมุ่งหมายต่อสู้เพื่อไปสู่เอกราชของตนนั้น
ได้มีการสร้างความเข้มแข็งขึ้นอย่างมากภายใต้ช่วงเวลา

ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
“แผนวงไพบูลย์ร่วมแห่งมหาเอเชียบูรพา” หลังจากที่
ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียต้องประสบปัญหาการสร้าง
ความเข้มแข็งให้กับขบวนการในช่วงสมัยอาณานิคมดัตช์
ปกครองที่ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการถูกกฎหมายและการใช้
กำลังเข้าปราบปรามและควบคุมอย่างหนัก จนทำให้ทางผู้นำ
นักชาตินิยมในช่วงเวลานั้นมีอยู่จำนวนน้อยนั้นต้องถูกจับกุม
หรือถูกเนรเทศ เมื่อญี่ปุ่นได้เข้ามายึดครองดินแดนหมู่เกาะ
แห่งนี้ในปี 1942 เป็นต้นมาจนถึงปี 1945 นั้น ขบวนการ
ชาตินิยมอินโดนีเซียได้มีการพัฒนาอิทธิพลและบทบาทขึ้น
อย่างมาก

หลากหลายตำราเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของ
อินโดนีเซียในช่วงเวลานั้นนั้นมักกล่าวหาว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ปลุกฝั่ง
และสนับสนุนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการ

¹ Colin Wild and Peter Carey, *Born in fire : the Indonesian struggle for independence: an anthology*, (Ohio University Press, 1986), p.90-1.

ชาตินิยมให้มีความเข้มแข็งจนนำไปสู่เอกราชในที่สุด ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ได้มีการอธิบายให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจว่าญี่ปุ่นได้ส่งเสริมให้นักชาตินิยมให้มีความเข้มแข็งต่างๆ ภายในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งการหิบบิมบพาทและให้อำนาจแก่กลุ่มนักชาตินิยม รวมทั้งยังได้วางโครงสร้างต่างๆ ที่เป็นรากฐานในการต่อสู้กับอาณานิคมดัตช์ที่กลับมาเยือนหมู่เกาะอินโดนีเซียอีกครั้ง จากองค์กรต่างๆ ทั้งการก่อตั้ง “ศูนย์อำนาจประชาชน” (Putera-Pusat Tenaga Rakjat) ที่เป็นสมาคมของกลุ่มนักชาตินิยม, “กองกำลังเพื่อปกป้องปิตุภูมิ” (Sukarela Tentara Pembela Tanah หรือ PETA) องค์กรทหารที่ได้รับการฝึกหัดแบบญี่ปุ่นซึ่งต่อมาออกกำลังเพื่อปกป้องปิตุภูมินั้นก็ได้พัฒนาเป็นกองทัพแห่งชาติอินโดนีเซีย หรือมีการสนับสนุนกลุ่มมุสลิมในอินโดนีเซียโดยตั้ง “สภาอิสลามอันยิ่งใหญ่ของอินโดนีเซีย” (M.I.A.I.) ที่พัฒนาต่อมาเป็นองค์กรมุสลิมแห่งชาติคือ “องค์กรมุสลิมแห่งชาติ” (Masjumi) ที่ในเวลาต่อมาได้มีบทบาทในฐานะพรรคการเมืองหลังจากที่อินโดนีเซียได้รับเอกราช

โดยเฉพาะเมื่อญี่ปุ่นตกเป็นรองในสงครามโลกครั้งที่สองในช่วงปี 1944 เนื้อหาเหล่านี้ได้มีการอธิบายว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ดำเนินการให้นักชาตินิยมเกิดความเข้มแข็งจากการตั้งองค์กรเช่น “คณะกรรมการตรวจสอบการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย” (Badan Penyelidik Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia) “กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์” (Angkatan Muda) และ “ขบวนการประชาชนใหม่” (New People’s Movement หรือ Gerakan Rakjat Baru) ที่ทำให้เกิดความเข้าใจว่าความเข้มแข็งของนักชาตินิยมอินโดนีเซียที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นนั้นเกิดขึ้นจากการสนับสนุนของรัฐบาลญี่ปุ่น รวมถึงเอกราชของอินโดนีเซีย จากการเล่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์โดยญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลางในการเล่าเรื่องเป็นหลัก

จึงเห็นได้ว่าภายในตำราเหล่านี้มักเลือกกล่าวถึงองค์กรมวลชนต่างๆ ที่ถูกก่อตั้งขึ้นโดยรัฐบาลญี่ปุ่น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าองค์กรเหล่านี้ได้เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มนักชาตินิยมอินโดนีเซีย รวมทั้งส่งเสริมบทบาทของนักชาตินิยมเหล่านั้นจนทำให้ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมีความเข้มแข็งจนสามารถไปสู่เอกราชได้ จนทำให้ผู้อ่านขาดความเข้าใจในบทบาทการสร้างเสริมเข้มแข็งของขบวนการนักชาตินิยมอินโดนีเซียในช่วงเวลานั้นไป ลักษณะดังกล่าวนี้

ถือได้ว่าเป็นมรดกตกทอดของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบอาณานิคมเป็นศูนย์กลาง ที่ถึงแม้ว่าลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียนั้นได้พยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลางแล้วก็ตาม เจกเช่นการบอกเล่าความเป็นมาของขบวนการชาตินิยมต่างๆ ในสมัยอาณานิคมดัตช์

แต่อย่างไรก็ตามหากลองพิจารณาถึงความเข้มแข็งของกลุ่มนักชาตินิยมอินโดนีเซียที่เกิดขึ้นภายในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมาจากกรณีที่ญี่ปุ่นสนับสนุนเป็นปัจจัยสำคัญหรือไม่ หากลองศึกษานโยบายการปกครองของญี่ปุ่น จะพบว่ารัฐบาลญี่ปุ่นเข้ามาปกครองอินโดนีเซียนั้นไม่ได้มีการให้ความสำคัญในการสนับสนุนความเข้มแข็งของนักชาตินิยมอินโดนีเซียเท่าไรนัก

ดังนั้นบทความชิ้นนี้จึงพยายามอธิบายถึงความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียในช่วงที่ญี่ปุ่นเข้ามาปกครอง ผ่านการดำเนินการของนักชาตินิยมอินโดนีเซียด้วยลักษณะการเล่าประวัติศาสตร์แบบอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง ที่สามารถแสดงถึงบทบาทของนักชาตินิยมอินโดนีเซียในการพยายามสร้างอิทธิพลและบทบาทของตนเองให้มีความเข้มแข็งแตกต่างกับยุคสมัยที่อาณานิคมดัตช์ปกครองในช่วงก่อนที่ญี่ปุ่นเข้ามาปกครอง พร้อมกับการอธิบายถึงนโยบายของญี่ปุ่นที่มีต่อนักชาตินิยมอินโดนีเซียในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียนอกเหนือจากการมองว่าญี่ปุ่นเป็นผู้สนับสนุนขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากยิ่งขึ้น

ภูมิหลัง: นักชาตินิยมอินโดนีเซียก่อนการเข้ามาของญี่ปุ่น

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ลัทธิชาตินิยมได้เกิดขึ้นทั่วโลกภายในอาณานิคมต่างๆ เช่นเดียวกับขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซีย ที่เกิดขึ้นเพื่อเรียกร้องเอกราชเนื่องจากความรู้สึกต่อต้านต่อระบบการปกครองของอาณานิคมดัตช์ที่ปกครองดินแดนหมู่เกาะอินดีสตั้งแต่ปี 1602 โดยบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (The Dutch East India Company หรือ VOC) โดยนักชาตินิยมโดยเฉพาะจากผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกในอินโดนีเซียมีจุดมุ่งหมายเพื่อขับไล่อำนาจของตะวันตกที่เข้ามาคดขี่ขูดรีดออกไปจากดินแดนของตน โดยนักชาตินิยมเหล่านี้มีการตั้ง

องค์กรต่างๆ ขึ้นมาเพื่อต่อรองและต่อต้านอำนาจของผู้ปกครองที่เข้ามาครอบงำผลประโยชน์ แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานั้นขบวนการชาตินิยมยังไม่มีคามเข้มแข็งเพียงพอที่จะสามารถต่อรองอำนาจของเจ้าอาณานิคมได้พร้อมกับในช่วงเวลานั้นยังไม่ได้มีการร่วมกันต่อสู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่อย่างไร²

ในขณะที่ผู้นำชาตินิยมที่ในช่วงอาณานิคมมีอยู่เพียงหยิบมืออย่าง ซูการ์โน, มุฮัมมัด ฮัตตา และ ซูตัน ซาห์รีร์ ได้กลับมารวมกลุ่มและแสดงบทบาทของตนเพื่อต่อต้านอาณานิคมดัตช์นั้นต่างถูกเนรเทศออกจากหมู่เกาะหลายต่อหลายครั้ง³ จนกระทั่งญี่ปุ่นเข้ามายึดครองในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ขบวนการชาตินิยมในอินโดนีเซียได้มีการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นและมีความเข้มแข็งมากขึ้น

สนับสนุนหรือต่อต้าน: การเข้ามาของญี่ปุ่นกับนโยบายที่มีต่อชาตินิยมอินโดนีเซีย

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้น ญี่ปุ่นได้มีการประกาศ “แผนวงไพบูลย์ร่วมแห่งมหาเอเชียบูรพา” (The Greater East Asia Co-Prosperty Sphere) โดยญี่ปุ่นต้องการรวบรวมและสร้างแนวป้องกันแห่งชาติเอเชียเพื่อหลุดพ้นจากอิทธิพลของชาติตะวันตก และมีอุดมการณ์ที่จะสร้าง “มหาเอเชียตะวันออก” (Greater East Asia) โดยอินโดนีเซียเป็นส่วนหนึ่งของแผนวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพานั้นซึ่งญี่ปุ่นได้มีการทำสงครามกับดัตช์ในอินโดนีเซีย โดยยก

กองทหารขึ้นบกที่ชาวเป็นกองแรกในเดือนมกราคม ปี 1942 และสามเดือนหลังจากนั้น แม่ทัพของอาณานิคมดัตช์จึงประกาศยอมแพ้ในที่สุด

เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาในอินโดนีเซียตั้งแต่ปี 1942 เป็นต้นมา นั้น ญี่ปุ่นได้แบ่งหมู่เกาะอินโดนีเซียออกเป็นสามส่วน คือ เกาะชวาอยู่ภายใต้กองทัพภาคที่ 16 ในขณะที่เกาะสุมาตราในช่วงเวลาหนึ่งถูกปกครองจากสิงคโปร์ภายใต้กองทัพภาคที่ 7 และบริเวณหมู่เกาะทางตะวันออกนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของกองทัพเรือ⁴ ซึ่งการปกครองในอินโดนีเซียของญี่ปุ่นนั้นคือการแข่งขันกันระหว่างฝ่ายกองทัพบกกับฝ่ายกองทัพเรือของญี่ปุ่นอย่างหนึ่ง⁵

จุดประสงค์แรกของรัฐบาลญี่ปุ่นตาม “แผนวงไพบูลย์ร่วมแห่งมหาเอเชียบูรพา” คือ การสนับสนุนการทำสงครามของญี่ปุ่นและเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงมีความจำเป็นในการตั้งรัฐบาลทหารของตนขึ้นในอินโดนีเซีย นอกจากนี้ญี่ปุ่นจึงได้มีการศึกษาปัญหาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อสร้างชุดความคิดแบบเอเชียหรือการล้มเลิกความคิดเสรีนิยมแบบตะวันตกและแบบคอมมิวนิสต์แล้วหันรับเอาหลักธรรมของโลกตะวันออกแทน ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ในเวลาต่อมาทางญี่ปุ่นได้มีนโยบายส่งเสริมการศึกษาแก่ชาวพื้นเมืองอินโดนีเซียให้ได้รับการศึกษาแบบญี่ปุ่นโดยมีทั้งส่งไปศึกษาที่โตเกียวจาก “โครงการนันทอคุ” (Nantoku)⁶ ตั้งแต่เมษายน ปี 1943 รวมถึงการก่อตั้ง “ศูนย์กลางการศึกษา” ที่จาการ์ตา ในปี 1943

² ตัวอย่างองค์กรต่างๆ มีทั้งขบวนการความพยายามอันนำสรรเสริญ (Budi Utomo) กลุ่มมุฮัมมัดดิยา (Muhammadiyah) ขบวนการเยาวชน รวมถึงพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย

³ ซูการ์โนนั้นได้ถูกอาณานิคมดัตช์เนรเทศไปยังหมู่เกาะฟลอเรสและเบ็งกูลูตามลำดับหลังจากที่พรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (Partai Nasionalis Indonesia หรือ PNI) ที่ก่อตั้งในปี 1926 นั้นเริ่มมีสมาชิกภายในพรรคกว่าหมื่นคนในขณะนั้น อาณานิคมดัตช์จึงได้มีการสั่งลี้มพรรคในที่สุด ในขณะที่มุฮัมมัด ฮัตตาและ ซูตัน ซาห์รีร์นั้นถูกเนรเทศไปที่ดีกูลและบันดาในราไอันัมบอนตามลำดับจากความหวาดระแวงของอาณานิคมดัตช์ อ่านเพิ่มเติมได้ใน ไชนูติน, เอลซา (เกวนนิธ), ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย (A short history of Indonesia), (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2552), หน้า 298-9.

⁴ Joyce C. Lebra, *Japanese-trained armies in Southeast Asia : Independence and volunteer forces in World War II*, (Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 2010), p.75-6.

⁵ Ibid, p.88-9.

⁶ โดยนักเรียนจากโครงการนันทอคุนี้ได้รับการคัดเลือกจากทั่วหมู่เกาะอินดีส แต่ในเวลาต่อมาเมื่อนักเรียนพวกนี้สำเร็จการศึกษา กลับไม่ได้มีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงในอินโดนีเซียเท่าไรนัก เมื่อพบว่านักเรียนได้ไปทำงานเป็นล่ามแปลภาษาตามค่ายทหารมากกว่าที่จะเลือกกลับประเทศ คุรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Ken'ichi Goto, *Tensions of Empire : Japan and Southeast Asia in the colonial and postcolonial World*, (Singapore : Singapore University Press, 2003), p.150-3.

นโยบายของญี่ปุ่นในอินโดนีเซียนั้นเป็นการมุ่ง
กอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เนื่องด้วย
อินโดนีเซียเป็นแหล่งทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์เป็นที่
ต้องการของญี่ปุ่น ประกอบกับการที่อินโดนีเซียเป็นพื้นที่ที่
อยู่ไกลจากพื้นที่แนวรบสำคัญ กับการที่ญี่ปุ่นตั้งแต่เข้ามาใน
อินโดนีเซียได้รับเสียงตอบรับจากประชาชนในฐานะเป็นผู้นำ
สันติสุขมาให้จากการเอาชนะอาณานิคมที่ปกครองอย่างกดขี่
อย่างอาณานิคมดัตช์⁷ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่ได้ให้ความสำคัญ
กับการเอาใจใส่กับกลุ่มนักชาตินิยมในประเทศที่เดิมที่ไม่มี
บทบาททางการเมืองมากนัก หากเทียบกับพม่าและฟิลิปปินส์
ที่พื้นที่ของทั้งสองประเทศนั้นมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์
ทางการรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทางญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญ
กับนักชาตินิยมในทั้งสองประเทศที่เดิมที่ต่างมีประสบการณ์
การมีส่วนร่วมทางการเมืองมาแล้วในสมัยอาณานิคม⁸

หากพิจารณาจากนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นทั้ง “ศูนย์
อำนาจประชาชน” (Putera-Pusat Tenaga Rakjat) “กอง
กำลังเพื่อปกป้องปิตุภูมิ” (Sukarela Tentara Pembela

Tanah หรือ PETA) “สภาอิสลามอันยิ่งใหญ่ของอินโดนีเซีย”
(M.I.A.I.) รวมทั้ง “องค์กรมุสลิมแห่งชาติ” (Masjumi)
นั้น ทาง “จอยซ์ ซี ลีบรา” (Joyce C. Lebra) ได้มีการ
อธิบายเรื่องนี้เอาไว้ภายในหนังสือ *Japanese-trained armies
in Southeast Asia: Independence and volunteer
forces in World War II* ถึงเรื่องการก่อตั้งองค์กรต่างๆ
ของญี่ปุ่นนั้น “ไม่ได้เป็นการตั้งใจที่จะสนับสนุนความเข้ม
แข็งของขบวนการชาตินิยมแต่อย่างใด หากแต่เป็นความ
จำเป็นของรัฐบาลกองทัพภาคที่ 16 ในการนำนักชาตินิยม
อินโดนีเซียมาเข้าทำงานร่วมกับตนเองเพื่อกระจายความคิด
การต่อต้านอาณานิคมและปลุกเร้าชาวอินโดนีเซียสนับสนุน
การทำสงครามของญี่ปุ่น พร้อมกับควบคุมบรรดานัก
ชาตินิยมเหล่านี้ไปในตัว”⁹ หลังจากทีประสพปัญหาในการ
ชักจูงประชาชนพื้นเมืองจาก “ขบวนการไตรภาคี” (Triple
A Movement) ที่ถือว่าเป็นองค์กรที่ญี่ปุ่นไม่ได้มีการดึง
นักชาตินิยมเข้ามาทำงานแต่อย่างใด¹⁰ ซึ่งองค์กรเหล่านี้ต่าง
ประสบความล้มเหลวในการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นทั้งสิ้น

⁷ George McTurnan Kahin, *Nationalism and revolution in Indonesia*, (published under the auspices of the International secretariat of the Institute of Pacific Relations and the Southeast Asia Program, Cornell University), p.110.

⁸ จากนโยบายของญี่ปุ่นในประเทศพม่าที่ญี่ปุ่นเปิดโอกาสให้กลุ่มนักการเมืองด้วยสาเหตุที่บรรดาผู้นำทางการเมืองของพม่านั้น
มีอิทธิพลทางการเมืองมาก่อนหน้าที่ญี่ปุ่นเข้ามา ซึ่งเดิมทีก่อนการเข้ามาของญี่ปุ่นนั้นได้มีส่วนร่วมการปกครองในระดับจากจากนโยบาย
แบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rules) เดิมเข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศของตนเอง อีกทั้งการเปิดโอกาสดังกล่าวมาจากเรื่อง
ของยุทธศาสตร์ที่สำคัญในพม่าการเป็นเขตที่ใช้ย่นกองกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตรจากเขตชายแดนของจีนด้านตะวันตกเฉียงใต้และจาก
ทางอินเดีย และจากการที่ในช่วงเวลานั้นเองชาวพม่าเองมีการแสดงความเป็นอิสระจากการที่ญี่ปุ่นบีบบังคับเอาทรัพยากรและกำลังไปใช้สร้าง
ทางรถไฟสายมรณะ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงมีความจำเป็นในการขอความร่วมมือจากชาวพื้นเมืองมากกว่าต่อต้าน จึงได้มีการให้คร.บามอ จัดตั้งรัฐบาล
และประกาศเอกราชแก่พม่าในวันที่ 1 สิงหาคม 1943 เช่นเดียวกับการฉกฉวยฟิลิปปินส์ที่นักการเมืองเป็นกลุ่มที่ได้มีส่วนร่วมในการปกครอง
ตนเองอยู่ก่อนหน้า อีกทั้งจากการเป็นพื้นที่ที่มีอิทธิพลเดิมของสหรัฐอเมริกาจึงทำให้ความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ผิดกับ
อินโดนีเซีย ที่มุ่งกอบโกยทรัพยากรทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ประกอบกับการที่อินโดนีเซียเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากแนวรบสำคัญ อีกทั้งภาวะ
ของผู้นำทางการเมืองของชาวอินโดนีเซียนั้นไม่มีส่วนร่วมในการปกครองในอาณานิคมดัตช์มากนัก ซึ่งแตกต่างออกไปจากกรณีของฟิลิปปินส์
กับพม่า ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่มีความจำเป็นมากนักในการแสดงเจตนารมณ์ในการให้เอกราชแก่ชาวอินโดนีเซียเพื่อเป็นการจูงใจให้ชาวพื้นเมือง
เข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นตั้งแต่แรก ดังในกรณีของพม่าและฟิลิปปินส์

⁹ Joyce C. Lebra, *Japanese-trained armies in Southeast Asia : Independence and volunteer forces in World War II*, p. 94. ซึ่งเหตุการณ์ที่เห็นได้ชัดที่สุดในการสนับสนุนความคิดดังกล่าวนี้คือ การที่ญี่ปุ่นได้มีการยุบองค์กรศูนย์อำนาจประชาชน และ
ก่อตั้ง “สมาคมสามัคคีต่อประชาชน” (Java Hokokai) ขึ้นมาแทนที่ ด้วยเหตุผลที่ว่านักชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นใช้ศูนย์อำนาจประชาชน
เป็นช่องทางในการการชุมนุมมวลชน การเดินขบวน รวมไปถึงการพบปะกันระหว่างนักชาตินิยมอินโดนีเซียนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ญี่ปุ่นระมัดระวัง
เป็นอย่างมาก

¹⁰ องค์กรนี้มีเป้าหมายในสร้างกระแสต่อต้านชาวตะวันตกรวมถึงเพื่อเรียกร้องเสียงสนับสนุนจากคนอินโดนีเซียในการสงคราม
ด้วยการโฆษณาว่า “ญี่ปุ่นผู้นำเอเชีย ญี่ปุ่นผู้ปกป้องเอเชีย ญี่ปุ่นแสงสว่างเอเชีย” โดยขบวนการนี้ญี่ปุ่นไม่ได้มีการนำผู้นำนักชาตินิยมอินโดนีเซีย
เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำงานแต่อย่างใด โดยเลือกแต่งตั้งชาวอินโดนีเซียที่ไม่ได้เป็นผู้นำนักชาตินิยมอย่าง ระเด่น ซัมซุดิน (Raden Sam-
sudin) มาดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำขบวนการดังกล่าวแทน

ในขณะที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายตกเป็นรองในสงครามโลกครั้งที่สองในปี 1944 เป็นต้นมา นั้น ถึงแม้ว่าทางญี่ปุ่นจะมีท่าทีและนโยบายที่ผ่อนปรต่อนักชาตินิยมอินโดนีเซียมากยิ่งขึ้น ทั้งจากการอนุญาตให้สามารถให้คำว่า “อินโดนีเซีย” หรือการให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองแก่ชาวอินโดนีเซียมากยิ่งขึ้น พร้อมกับการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ที่สนับสนุนแนวทางของนักชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามองค์กรต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้ทั้ง “คณะกรรมการตรวจสอบการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย” (Badan Penyelidik Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia) “กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์” (Angkatan Muda) และ “ขบวนการประชาชนใหม่” (New People’s Movement หรือ Gerakan Rakjat Baru) นั้น ต่างไม่มีความพร้อมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากนัก และยังคงมีการจำกัดบทบาทบางประการเอาไว้¹¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การปกครองอินโดนีเซียของญี่ปุ่นนั้นจะเป็นการแบ่งส่วนให้กองทัพแต่ละภาคดูแล แต่หมู่เกาะจะส่งผลให้ขาดนโยบายที่แน่นอนจนส่งผลให้เกิดการชิงดีชิงเด่นและมีการแย่งผลประโยชน์กัน โดยเฉพาะระหว่างกองทัพบกและกองทัพเรือ ซึ่งส่วนที่สำคัญมากที่สุด ในอินโดนีเซียของญี่ปุ่นนั้นคือเกาะชวานั้นถูกดูแลโดยกองทัพบก ซึ่งทางกองทัพภาคที่ 16 ของญี่ปุ่นได้มีการตั้งให้นักชาตินิยมอินโดนีเซียกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองเพื่อช่วยเหลือตนเอง แต่ในช่วงแรกทางกลับกันญี่ปุ่นกลับไม่ได้แสดงเจตนารมณ์ในการให้เอกราชแก่อินโดนีเซียแต่อย่างใด เนื่องจากอินโดนีเซียเป็นจุดสำคัญทางยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นในแง่ของแหล่งทรัพยากรสำคัญที่จะเอื้อต่อการทำ

สงครามของญี่ปุ่น เมื่อประกอบด้วยการที่นักชาตินิยมอินโดนีเซียในสมัยอาณานิคมไม่ได้รับโอกาสทางการเมืองมากนัก จึงทำให้กองทัพบกของญี่ปุ่นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเอาใจนักชาตินิยมมากนักหากเทียบกับกรณีของพม่ากับฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ในช่วงปี 1943 นั้น ทางญี่ปุ่นยังคงมีความระมัดระวังในกลุ่มนักชาตินิยมอินโดนีเซียต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะการจัดตั้งให้มีองค์กรที่มีการรวมกลุ่มกันของนักชาตินิยมภายใต้การดูแลของญี่ปุ่น ที่ถือว่าเป็นการดูแลควบคุมนักชาตินิยมเหล่านี้ไปในตัวพร้อมกับใช้นักชาตินิยมพวกนี้ปลุกเร้าให้คนพื้นเมืองชาวอินโดนีเซียมีความนิยมชมชอบญี่ปุ่นและยอมรับญี่ปุ่นเป็นผู้นำไปในตัว ที่ถึงแม้ว่าภายในปี 1944 เป็นต้นมาทางญี่ปุ่นได้มีนโยบายที่ผ่อนปรต่อนักชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้นก็ตาม

ดังนั้นความเข้มแข็งและเอกราชของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไรหากนักชาตินิยมอินโดนีเซียไม่มีการดำเนินการของตนเอง ซึ่งในทางกลับกัน การดำเนินการของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียในการสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองนั้นปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงที่ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองตั้งแต่ปี 1942 เสียด้วยซ้ำ

ประวัติศาสตร์อินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง: ความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยม

จากการที่ญี่ปุ่นไม่ได้มีความต้องการที่จะสนับสนุนขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซีย ความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียส่วนหนึ่งจึงเกิดขึ้นได้จากการดำเนินการของบรรดานักชาตินิยมอินโดนีเซียเองที่ได้มีการดำเนินการต่าง ๆ นานาในช่วงระยะเวลานี้ โดยขบวนการชาตินิยม

¹¹ องค์กรต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่นได้ตั้งขึ้นมาในช่วงนี้ต่างไม่มีความพร้อมทั้งสิ้น กล่าวคือ คณะกรรมการตรวจสอบการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย ที่ญี่ปุ่นตั้งขึ้นมานั้นทางญี่ปุ่นเพื่อที่ให้มีการเตรียมการจัดการเพื่อเอกราชนั้น ทางญี่ปุ่นไม่ได้มีการประชุมที่กำหนดเอาไว้ให้ชัดเจนแก่คณะกรรมการการประชุม (ไซนูติน, เอลซา (เกวานนิธ), *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย (A short history of Indonesia)*, หน้า 322.) ในขณะที่กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์ คือชื่อของกลุ่มของเยาวชนมีความโดดเด่นที่ถูกตั้งขึ้นในกลางปี 1944 นั้นมีจุดประสงค์เพื่อทำการควบคุมบรรดาเยาวชนอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะเยาวชนที่ทางญี่ปุ่นสงสัยว่าทำงานให้กับขบวนการได้ดินนั้นจะถูกบังคับให้ทำงานในองค์กรแห่งนี้ (ไซนูติน, เอลซา (เกวานนิธ), *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย (A short history of Indonesia)*, หน้า 318.) และการก่อตั้งขึ้นของขบวนการประชาชนใหม่นั้นถือว่าเป็นองค์กรมวลชนที่ญี่ปุ่นตั้งใจจัดตั้งขึ้นเพื่อทดแทนองค์กรสมาคมสวามิภักดิ์ต่อประชาชน (Java Hokokai) และองค์กรมุสลิมแห่งชาติ (Masjumi) รวมถึงองค์กรมวลชนอื่น ๆ มเนื้อด้วยรัฐบาลญี่ปุ่นไม่สามารถควบคุมองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้พร้อมกันได้ ซึ่งทางรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้นถูกเสียงโจมตีจากบรรดานักชาตินิยมในองค์กรมุสลิมแห่งชาติอย่างหนัก อ่านเพิ่มเติมได้ที่ Benedict R. O’G. Anderson, *Java in a time of revolution: occupation and resistance, 1944-1946*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1972), p.52.

อินโดนีเซียได้มีการตกลงกันว่าขบวนการของพวกเขาจะแบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก โดยกลุ่มแรกจะเป็นกลุ่มที่ดำเนินการเป็นทางการขึ้นตรงกับรัฐบาลญี่ปุ่น นำโดยซูการ์โนและมุฮัมมัด ฮัตตา ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่ดำเนินการเป็นขบวนการใต้ดินที่ไม่ได้ขึ้นตรงกับรัฐบาลกองทัพญี่ปุ่น โดยนักชาตินิยมกลุ่มนี้มักเป็นนักชาตินิยมที่เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ไฟแรง นำโดยซูตัน ซาห์รีร์

สองกลุ่มนี้มีการติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันตลอดเวลา โดยนอกจากความแตกต่างในเรื่องของลักษณะการทำงานแล้ว ทั้งสองกลุ่มนี้ยังมีความแตกต่างในเรื่องของความคิดอีกด้วย โดยทางผู้นำนักชาตินิยมที่เป็นนักชาตินิยมรุ่นเก่านั้นจะเน้นปรองดองกับทางรัฐบาลญี่ปุ่น และมีการดำเนินการในลักษณะที่เป็นขั้นตอน ในขณะที่ขบวนการใต้ดินใต้ดินนั้นมีความคิดที่ต่อต้านการดำเนินการของรัฐบาลญี่ปุ่นและมีความต้องการให้เอกราชของอินโดนีเซียนั้นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วที่สุดโดยไม่ต้องผ่านการดำเนินงานจากทางรัฐบาลญี่ปุ่น โดยเฉพาะหลังปี 1944 เป็นต้นมา

ผู้นำนักชาตินิยมอินโดนีเซีย

ผู้นำนักชาตินิยมรุ่นเก่า อย่างซูการ์โน หรือมุฮัมมัด ฮัตตา เป็นกลุ่มที่ดำเนินบทบาทขึ้นตรงกับรัฐบาลญี่ปุ่นในบทบาทของผู้นำมวลชนและองค์กรมวลชนต่างๆ ซึ่งนัก

ชาตินิยมในกลุ่มนี้จะมีบทบาทในการเข้าพบเพื่อต่อรองกับผู้นำกองทัพของญี่ปุ่นอยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะในการเจรจาเรื่องความต้องการเอกราชของชาวอินโดนีเซีย รวมถึงบทบาทภายในองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะบทบาทในศูนย์อำนาจประชาชน ที่สามารถกระจายความคิดในเรื่องชาตินิยมไปสู่ประชาชนได้มากขึ้น นอกจากนี้บทบาทของผู้นำนักชาตินิยมอินโดนีเซียนี้ได้มีการแสดงบทบาทของตนเองอื่นๆ ออกมาผ่านการขยายฐานความคิดของขบวนการชาตินิยมในเรื่องของชาติในอนาคตผ่านช่องทางต่างๆ นอกเหนือการดำเนินการภายในองค์กรที่ญี่ปุ่นได้จัดตั้งขึ้น

ในกรณีที่ผู้นำนักชาตินิยมได้ออกมาได้แย้งกับรัฐบาลญี่ปุ่นนั้นเห็นได้ผ่านเหตุการณ์ในเดือนมกราคมปี 1943 เมื่อนายกรัฐมนตรีโตโจได้มีการประกาศในสภา Diet โดยมีเนื้อหาว่าพม่ากับฟิลิปปินส์จะได้รับเอกราชในปีดังกล่าวจากญี่ปุ่น¹² ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับบรรดานักชาตินิยมอินโดนีเซียอย่างมาก ทำให้ทางซูการ์โนกับฮัตตาเองได้พยายามเจรจากับญี่ปุ่นในเรื่องของความเป็นไปได้ในการให้เอกราชของอินโดนีเซียพวกเขาก็ได้เจรจาผ่านทาง มิโยชิ ชุมชิชิโร ที่ปรึกษาทางการเมืองของกองทัพญี่ปุ่น ผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานเป็นทูตของญี่ปุ่นในชาติตั้งแต่ก่อนการเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่น¹³ และผ่านทางรัฐมนตรีแห่งมหาเอเซียบูรพาอย่าง อาโอกิ คาซุโอะ ที่ได้มีการเดินทางมายังชาวช่วงกลางปี 1943¹⁴

¹² Joyce C. Lebra, *Japanese-trained armies in Southeast Asia: Independence and volunteer forces in World War II*, p.84.

¹³ บรรดาเหล่านักชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นต้องการทราบถึงเหตุผลที่ยังไม่ให้เอกราชแก่อินโดนีเซีย โดยการสอบถามนี้ได้เกิดขึ้นผ่านรายการวิทยุที่พูดถึงเรื่องการหยุดแผนการประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย ทาง มิโยชิ จึงได้พาพวกเขาไปเข้าพบกับหัวหน้ากองกิจการทั่วไปอย่างพันเอกนากายามา (Nakayama) และนายพลโคคุบุ (Kokubu) เพื่อที่จะพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องการขอประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย ซึ่งหากลองเปรียบเทียบกับกรณีของพม่ากับฟิลิปปินส์แล้วนั้นถือว่าอินโดนีเซียมีความเสียเปรียบเป็นอย่างมากถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะเป็นพันธมิตรกับอินโดนีเซียมากมายก็ตาม โดยสาเหตุที่ไม่ได้เกิดการวางแผนเอกราชแก่อินโดนีเซียนั้น ทางญี่ปุ่นได้ให้เหตุผลว่า “เป็นเรื่องของความจำเป็นจากผลการประชุมหารือของญี่ปุ่นที่มองถึงความสำเร็จของแผนมหาเอเซียบูรพาเป็นหลัก” และในกลุ่มชนชั้นนำของกองทัพนั้นได้มีข้อสรุปที่ว่า “ต้องมีการควบคุมขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซีย (Greater Indonesia Movement) อย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้” ดังนั้นทางญี่ปุ่นจึงได้มีการหลีกเลี่ยงคำว่า “อินโดนีเซีย” ในการประกาศแถลงการณ์หรือกิจกรรมทุกกิจกรรมมาโดยตลอด อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ibid.

¹⁴ จาก ibid. นักชาตินิยมนำโดย มุฮัมมัด ฮัตตา พยายามต่อรองกับทางอาโอกิ เพื่อกระตุ้นการตอบสนองจากทางญี่ปุ่น โดยมีการสอบถามถึงเหตุผลที่ญี่ปุ่นเข้ามาปลดปล่อยอินโดนีเซียจากอาณานิคมดัตช์ในช่วงปี 1942 โดยการพูดคุยครั้งนี้ ทางมุฮัมมัด ฮัตตาได้เรียกร้องจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้สามารถให้ธงชาติสีแดงขาวและเพลงชาติเพื่อที่จะเป็นแรงกระตุ้นให้แก่มวลชน อีกทั้งยังได้ร้องขอถึงการรวมกลุ่มกันของผู้นำชาตินิยมอินโดนีเซีย ซึ่งฮัตตาได้มีการยื่นเตือนแก่ อาโอกิ ว่าหากญี่ปุ่นไม่มีการจัดการอันดีให้แก่พวกเขา การติดต่อสื่อสารระหว่างชาวญี่ปุ่นกับบรรดานักชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นจะถูกตัดขาดความสัมพันธ์ลง

จากการต่อรองของนักศึกษาอินโดนีเซีย ส่งผลให้หลังจากอาอิกิเดินทางมาชวา 1 เดือน ทางญี่ปุ่นจึงมีคำสั่งแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีโตโจจากสภา Diet ที่ 82 ในวันที่ 16 มิถุนายน 1943 โดยมีเนื้อหาที่ระบุว่า “คนชวา”¹⁵ สามารถมีโอกาสดำเนิน “มีส่วนร่วมทางการเมือง” กับรัฐบาลญี่ปุ่นในการปกครองอินโดนีเซีย จากผลของการประกาศดังกล่าวนี้ไม่ได้ทำให้ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียพอใจแต่อย่างใด แต่ยังคงผลักดันให้นักชาตินิยมอินโดนีเซียที่ส่วนใหญ่นั้นเป็นชนชาวยังมีความต้องการไปสู่เอกราชของอินโดนีเซียมากยิ่งขึ้นจากการเปรียบเทียบกับกรณีของพม่ากับฟิลิปปินส์ที่ได้ถูกวางแผนจากญี่ปุ่นไว้ว่าจะได้รับเอกราชซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้เองได้ส่งผลให้พวกเขาเริ่มมีความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างออกไปกับกองทัพญี่ปุ่นมากขึ้น และได้มีการเพิ่มความกดดันทางการเมืองแก่ญี่ปุ่นมากขึ้น ในขณะที่ในปีเดียวกันได้มีการประกาศการวางแผนการปกครองของสุมาตรา ชวา บอร์เนียว และหมู่เกาะเซเลเบส โดย “การมีส่วนร่วมทางการเมือง” ของคนพื้นเมืองกับชาวญี่ปุ่นมากขึ้น ที่จะสังเกตเห็นได้ว่าทางญี่ปุ่นพยายามหลีกเลี่ยงการใช้คำว่า “อินโดนีเซีย”¹⁶ อยู่ตลอดเวลาในช่วงเวลานี้

นอกจากนี้ ผู้นำนักชาตินิยมนำโดยซูการ์โนนั้นได้มีความพยายามขยายแนวคิดเรื่องเอกราชของขบวนการชาตินิยมลงสู่ประชาชน “การโฆษณาของญี่ปุ่น”¹⁷ โดยเฉพาะวิทยุกระจายเสียงของญี่ปุ่นระหว่างการทำงานให้อังกฤษ

ต่าง ๆ ในช่วงปี 1943 ถึง 1944 ซึ่งซูการ์โนนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกระจายความคิดในเรื่องของเอกราชไปสู่ประชาชนในขณะนั้น¹⁸ และด้วยความสามารถทางวาจาของซูการ์โน ทำให้ทางซูการ์โนสามารถแทรกคำพูดต่าง ๆ ที่กลายเป็นโจมตีทางรัฐบาลญี่ปุ่นเองจากการกล่าวโจมตีแนวคิดจักรวรรดินิยมที่เป็นรูปแบบเดียวกับการปกครองของญี่ปุ่น¹⁹ พร้อมกับแทรกคำพูดเกี่ยวกับเอกราชลงไปได้อย่างแยบยล โดยการใช้ภาษาอินโดนีเซีย ในการพูดผ่านวิทยุ และการออกอากาศทางวิทยุนี้เองจึงทำให้ชื่อเสียงของซูการ์โนนั้นเผยแพร่ออกไปเป็นที่รู้จักนอกเหนือจากในชวามากขึ้น

ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียใต้ดิน

ในขณะที่ขบวนการชาตินิยมใต้ดินนั้น ได้มีบทบาทในการสร้างนักชาตินิยมรุ่นใหม่อันได้แก่พวกบรรดาเยาวชนชาวอินโดนีเซีย โดยการต่อต้านทางการเมืองที่สำคัญของกลุ่มชาตินิยมอินโดนีเซียที่มีต่อญี่ปุ่นโดยเฉพาะจากขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียที่มิได้มีความน่าสังเกตมากนัก จนกระทั่งปี 1944 หลังจากที่ นายกรัฐมนตรีโคอิโซะ ผู้ที่ขึ้นดำรงตำแหน่งแทนนายกรัฐมนตรีโตโจ ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้ “เอกราชในอนาคต” ในวันที่ 7 กันยายน 1944²⁰ โดยหลังจากช่วงเวลานั้นลักษณะการต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการชาตินิยมใต้ดินจึงมีลักษณะที่เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น ซึ่งขบวนการใต้ดินจะมีความระมัดระวังภัยจากญี่ปุ่นจน

¹⁵ นายกรัฐมนตรีโตโจ ในปีเดียวกันได้มีการประกาศการวางแผนการปกครองของสุมาตรา ชวา บอร์เนียว และหมู่เกาะเซเลเบส ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าญี่ปุ่นพยายามหลีกเลี่ยงการใช้คำว่า “อินโดนีเซีย” โดยการประกาศว่าทางญี่ปุ่นจะมุ่งหน้าไปพร้อมกับ “การมีส่วนร่วมทางการเมือง” ของคนพื้นเมืองแทน

¹⁶ Ibid, p.87.

¹⁷ Colin Wild and Peter Carey, *Born in fire: the Indonesian struggle for independence: an anthology*, p.161.

¹⁸ ตั้งแต่ญี่ปุ่นเอาชนะอาณานิคมในปี 1942 ทางญี่ปุ่นได้เข้าควบคุมกิจการของสถานีวิทยุกระจายเสียงทั้งหมด โดยได้มีการยึดกิจการของรายการวิทยุทั้งหมดและก่อตั้งวิทยุประจำหมู่บ้าน ตอนนั้นคลื่นวิทยุต่างๆ ได้ถูกตัดแปลงให้เป็นคลื่นของญี่ปุ่นทั้งหมด ซึ่งในตอนนั้นเองการฟังคลื่นวิทยุต่างๆ ต่างชาติออกเหนือจากของญี่ปุ่นนั้นเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย โดยความต้องการของญี่ปุ่นคือต้องการให้กิจการของสถานีวิทยุกระจายเสียงนั้นเป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้ชาวอินโดนีเซียสนับสนุนแนวคิดของตนเองเพื่อช่วยเหลือองค์กรต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามทางรัฐบาลญี่ปุ่นนั้นไม่สามารถดำเนินกิจการทางวิทยุได้ด้วยตนเองเนื่องจากความจำเป็นในเรื่องของภาษา ดังนั้นทางญี่ปุ่นจึงได้มีการจ้างบรรดาลูกจ้างชาวอินโดนีเซียผู้มีประสบการณ์ในสมัยอาณานิคมดัดแปลงเข้ามาบริหารกิจการสถานีวิทยุ และเพื่อการโฆษณาให้เข้าถึงประชาชน ทางญี่ปุ่นจึงได้อนุญาตให้ซูการ์โนออกอากาศตามรายการวิทยุผ่านเครือข่ายช่องสัญญาณของญี่ปุ่น

¹⁹ Geprge McTurman Kahin, *Nationalism and revolution in Indonesia*, p.108.

²⁰ Benedict R. O’G. Anderson, *Java in a time of revolution: occupation and resistance, 1944-1946*, p.36.

ไม่มีกระแสการต่อต้านที่รุนแรงมากนัก แต่อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาขบวนการใต้ดินก็ประสบความสำเร็จในการสวมบทบาทเป็น “ผู้ต่อต้านญี่ปุ่น” โดยกลุ่มขบวนการใต้ดินที่อยู่ตามเมืองใหญ่ มักจะมีขนาดเล็กและมีการเก็บข้อมูลที่ค่อนข้างจำกัดที่มีความแตกต่างมากน้อยออกไปขึ้นอยู่กับแต่ละสถานที่

ในขณะที่ฐานของขบวนการใต้ดินที่ถือว่าเป็นที่สำคัญในการสร้างเยาวชนให้มีความคิดแบบชาตินิยม ได้แก่ ที่พักหรือหอพัก (Asmara) ของพวกนักศึกษาต่าง ๆ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วสถานที่พวกนี้เป็นสถานที่สำหรับนักศึกษาที่มีฐานะทางการศึกษาเป็นส่วนมาก ซึ่งฐานของขบวนการใต้ดินสำคัญ คือ หอพักนักศึกษา 3 แห่งที่อยู่ในเมืองจาการ์ตา²¹ อันได้แก่ หอพักของของคณะแพทยศาสตร์ที่ปราปาดัน 10 (Prapatan 10) ในขณะที่อีกหอพักหนึ่งได้แก่หอพักของเยาวชนอินโดนีเซียรุ่นใหม่ที่เมนเตง 31 (Menteng 31) และที่หอพักกลุ่มเอกราชอินโดนีเซีย ที่เกด็อนซีริส 80

กลุ่มหอพักของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียใต้ดินในเวลาต่อมาได้มีการดำเนินการที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเมื่อ ทางนายพลโคอิโซะ คูนิอากิได้กล่าวสัญญาการให้เอกราช “ในอนาคต” ในวันที่ 7 กันยายน 1944 หลังจากนั้นเป็นต้นมา กลุ่มขบวนการใต้ดินนั้นค่อย ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองมาในลักษณะที่มีความชัดเจนมากขึ้น เพื่อที่จะทำให้เอกราชของชาวอินโดนีเซียนั้นเป็นจริง ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้นเองไม่อยู่ในฐานะที่จะต่อต้านการลุกขึ้นมาต่อต้านจากเยาวชนได้อีกต่อไป นอกเหนือจากการเบี่ยงเบนเนื้อหาความต้องการของพวกเขาเหล่านี้

บทบาทของขบวนการชาตินิยมที่เพิ่มขึ้นในช่วงปี 1944

ความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียในญี่ปุ่นเข้ามาจนถึงปี 1943 นั้น เริ่มเกิดขึ้นมาจากการที่ผู้นำชาตินิยมที่ได้มีการดำเนินการเจรจาต่อรองกับทางญี่ปุ่นและได้มีการใช้อำนาจมวลชนของญี่ปุ่นใน

การกระจายอิทธิพลของตนเอง ในขณะที่ขบวนการชาตินิยมใต้ดินเองนั้นก็ได้มีการฝึกฝนและปลูกฝังบรรดาเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้มีความพร้อมทั้งในเรื่องของอุดมการณ์ทางชาตินิยมและการต่อสู้เพื่อเอกราช จึงไม่น่าแปลกใจที่ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นสามารถมีอิทธิพลทางการเมืองและมีบทบาทมากในช่วงปี 1944 โดยเฉพาะบรรดาเยาวชนที่ก้าวขึ้นมา มีบทบาทอย่างชัดเจน ซึ่งการก้าวขึ้นมาของเยาวชนนั้นสามารถเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นจากทางขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียได้อย่างดี ท่ามกลางสถานการณ์ที่ย่ำแย่ของญี่ปุ่นจากการตกเป็นรองฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่สอง จึงทำให้มีท่าทีและนโยบายที่ผ่อนปรนต่อขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้น

ถึงแม้ว่าทางญี่ปุ่นได้มีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมา โดยได้มีแนวทางที่ตอบสนองความต้องการของนักชาตินิยมมากขึ้นทั้งการเตรียมการไปสู่เอกราชหรือการดึงเยาวชนขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามองค์กรต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้ที่ญี่ปุ่นได้ก่อตั้งมากกลับไม่ได้สนับสนุนความเข้มแข็งให้กับนักชาตินิยมมากนักทั้ง “คณะกรรมการตรวจสอบการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย” ที่ทางญี่ปุ่นไม่ได้มีมติหรือหัวข้อการประชุมลงไป หรือกรณีของ “กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์” ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมเยาวชนที่มาจากขบวนการชาตินิยมใต้ดิน รวมถึง “ขบวนการประชาชนใหม่” ที่ยังพบเห็นถึงการจำกัดสิทธิทางความคิดในเรื่องของชาติในอนาคตบางประการจนทำให้เกิดความขัดแย้งกันภายในกลุ่มนักชาตินิยมอินโดนีเซียจากการจำกัดสิทธิดังกล่าว ดังนั้นความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมนั้นจึงเกิดขึ้นมาจากตัวของพวกเขาเองเป็นปัจจัยสำคัญ

บรรดาผู้นำนักชาตินิยมได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับอนาคตของประเทศหลังจากได้รับเอกราช ภายในองค์กรที่ญี่ปุ่นก่อตั้งขึ้นที่เรียกว่า “คณะกรรมการตรวจสอบการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย” ซึ่งภายในการประชุมดังกล่าวที่ทางญี่ปุ่นไม่ได้มีมติหรือหัวข้อการประชุมให้แก่นักชาตินิยมอินโดนีเซียกลับสามารถกำหนดรูปแบบของรัฐอินโดนีเซียในอนาคตได้ว่าจะจะเป็นรัฐทางโลกที่ใช้หลัก

²¹ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อมูลของหอพักต่าง ๆ ได้ใน Benedict R. O’G. Anderson, *Java in a time of revolution: occupation and resistance, 1944-1946*, p.38-49.

“ปัญจศีล”²² เป็นปรัชญาของชาติโดยมีการตกลงกับผู้นำกลุ่มมุสลิมในการประชุมดังกล่าวนี้²³

นอกจากนี้ผลการประชุมของคณะกรรมการจบลงด้วยการร่างรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้อินโดนีเซียเป็นสาธารณรัฐที่เป็นหนึ่งเดียว โดยให้อำนาจสูงสุดแก่ประธานาธิบดีพร้อมกับกำหนดขอบเขตของอินโดนีเซียให้รวมถึงมลายูและเกาะบอร์เนียวในส่วนที่เป็นดินแดนของอาณานิคมอังกฤษด้วย²⁴ ดังนั้นเมื่อเหล่าผู้นำชาตินิยมได้มีการวางแผนการในอนาคตให้กับอินโดนีเซียหลังได้รับเอกราชแล้ว ทางผู้นำเหล่านี้จึงได้ดำเนินการเจรจาตามขั้นตอนกับทางรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อไปสู่ความเป็นเอกราชของอินโดนีเซียอย่างรวดเร็วที่สุด

ในขณะเดียวกัน ทางบรรดาเยาวชนที่ได้รับการปลูกฝังทางความคิดจากขบวนการชาตินิยมได้คืนันในช่วงหลังจากปี 1944 เป็นต้นมา บรรดาเยาวชนเหล่านี้ได้มีบทบาทในการดำเนินการของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้น พวกเขาเหล่านี้ได้เริ่มมีการจัดประชุมมวลชนโดยนักเรียนมัธยมจารีตาสวนสัตว์จารีตาส ไกล่กับหอพัก เมิ่นเต็ง 31 และ ปราบาดัน 10²⁵ รวมถึงการจัดประชุม

เยาวชนคนหนุ่มที่วิลลาโอโซลาในเมืองบันดุง เมื่อวันที่ 16 ถึง 18 พฤษภาคม ในปี 1945 สัปดาห์เดียวกับเยอรมันประกาศยอมแพ้ในสงครามโลกจากการประชุมในสภา ทำให้บรรดาเยาวชนได้รับการผลักดันให้เข้าไปอยู่ในสมาคมต่าง ๆ ทั้งด้านสังคมและด้านการเมืองในรัฐบาลญี่ปุ่น จนในที่สุดประชุมกลุ่มนี้ได้ถูกเรียกต่อมาว่า “กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์” (Angkatan Muda)

กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์ (Angkatan Muda) คือชื่อของกลุ่มนักกิจกรรมเยาวชนที่มีความโดดเด่นในบังคุง ซึ่งความคิดแรกเริ่มกลุ่มนี้ถูกก่อตั้งขึ้นมาจากรัฐบาลกองทัพญี่ปุ่นเพื่อต้องการควบคุมบรรดาเยาวชน²⁶ แต่สำหรับเยาวชนเหล่านี้กลับเป็นการได้รับเสรีภาพในการทำงานที่สาธารณะมากขึ้นกว่าขบวนการใต้ดิน กลุ่มเยาวชนรุ่นเยาว์มีบทบาทที่ขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่ออุทิศพลังกายและพลังใจต่อความพยายามเพื่อไปสู่เป้าหมายของตน ซึ่งในหนังสือพิมพ์ Domei ที่รายงานสถานการณ์ภายในจาการ์ตานั้น กล่าวว่า มีแค่สองทางเลือกดังกล่าวเท่านั้นที่เยาวชนอินโดนีเซียยอมรับ นั่นคือ “อิสรภาพหรือความตาย”²⁷ (Independence or Death) เท่านั้น

²² หลักปัญจศีลประกอบด้วย 1.เชื่อในพระเจ้า 2.มนุษยนิยม 3.เอกภาพของชาติ 4.ประชาธิปไตย 5.ความยุติธรรมทางสังคม

²³ ภายในการประชุมอภิปรายเบื้องต้นเกี่ยวกับอินโดนีเซียหลังจากได้รับเอกราชนั้น ทางนักชาตินิยมมุสลิมได้มีความพยายามเสนอให้อินโดนีเซียหลังได้รับเอกราชนั้นเป็นรัฐแบบอิสลาม แต่ทางซูการ์โนได้เสนอว่าอินโดนีเซียในอนาคตควรยึดหลักความเป็นชาตินิยมทางโลกที่เป็นกลางทางศาสนาเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มศาสนาต่างๆ จนในที่สุดในวันที่ 1 มิถุนายน 1945 ซูการ์โนจึงได้เสนอหลักปัญจศีล ที่เป็นหลักปรัชญาของอินโดนีเซียขึ้นเป็นครั้งแรก แม้ว่าผู้นำมุสลิมรู้สึกไม่พอใจต่อการสร้างอินโดนีเซียให้มีรูปแบบเป็นรัฐทางโลกทั้งๆ ที่ชาวมุสลิมเป็นประชากรส่วนใหญ่ แต่ในที่สุดก็ได้มีการประนีประนอมในช่วงเวลานั้นจากข้อตกลงที่เรียกว่า “กฎบัตรจารีตาส” (Jakarta Charter) ที่มีเนื้อหา *Java in a time of revolution : occupation and resistance, 1944-1946*, ว่ารัฐอินโดนีเซียที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้นจะต้องยึดหลักความศรัทธาในพระเจ้าและมีข้อผูกมัดในการนำเอากฎหมายหรือหัมมาบังคัมให้แก่นคนมุสลิมจากการประชุมนี้เองทำให้ซูการ์โนสามารถหาข้อตกลงร่วมและมีการผ่อนปรนทางความขัดแย้งทางความคิดกับบรรดาผู้นำมุสลิมได้ เพื่อร่วมมือกันไปสู่ความเป็นเอกราชของอินโดนีเซียในอนาคต แต่กฎบัตรจารีตาสในที่สุดไม่ได้ถูกนำมาใช้แต่อย่างไร ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลในปี 1945 นั้น มีการนำกฎบัตรจารีตาสมาใส่ในรัฐธรรมนูญทั้งหมด “ยกเว้น” ข้อความที่สื่อถึงพระเจ้า 7 คำ อันได้แก่ *dengan, kewajiban, menjalankan, syari'at islam, bagi, pemeluk-pemeluknya* ไป จนทำให้เกิดปัญหาตามมากับกลุ่มคนมุสลิมเคร่งศาสนาหลังจากได้รับเอกราช ดูเพิ่มเติมได้ที่ *Jajang Jahroni, Defending the majesty of Islam: Indonesia's Front Pembela Islam*, (Bangkok: Silkworm Books, 2008) p.46-50.

²⁴ ทวีศักดิ์ เผือกสม, *อินโดนีเซีย ราชอาณาจักรคู่ ชาติ ในจินตนาการ*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 97-8.

²⁵ Benedict R. O'G. Anderson, p.54.

²⁶ ไชนุนดิน, เอลซา (เกวนนิช), *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย (A short history of Indonesia)*, หน้า 318.

²⁷ *Ibid*, p.52. ได้กล่าวไว้ในเนื้อหาว่า “Freedom or Death” ที่แปลมาจาก “Merdeka atau Mati” แต่อย่างไรก็ตาม ออรอนงค์ ทิพย์พิมล อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวว่าบริบทของการเมืองอินโดนีเซียในช่วงเวลานั้น คำว่าเสรีภาพ (Freedom) ที่ Benedict Anderson ใช้นั้นอาจจะดูเบาไปในกระแสช่วงเวลานั้น เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวคำว่า “Merdeka” ของผู้คนอินโดนีเซียมีความหมายที่แปลออกมาได้ว่า “เอกราช” (Independence) ที่มี ความหมายที่หนักแน่นกว่าคำว่า เสรีภาพ หรือ Freedom นั่นเอง

ในเวลาต่อมา ได้มีก่อดำเนินของ “กลุ่มคนรุ่นใหม่” (Angkatan Baru) ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของผู้นำเยาวชนที่โดดเด่นและเป็นที่รู้จักในเมืองหลวงบนเวทีสาธารณะที่ถือว่าเป็นกลุ่มทางการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้น ซึ่งเห็นได้ชัดเมื่อในเวลาต่อมาหลังจากนั้นไม่นานเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นได้มีการจัดประชุมระดับสูงเพื่อหารือเกี่ยวกับการจัดตั้ง ขบวนการประชาชนใหม่ (New People’s Movement หรือ Gerakan Rakjat Baru) ซึ่งการประกาศอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับการจัดตั้งขบวนการประชาชนใหม่นี้ เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ทำให้การที่เยาวชนที่มีชื่อเสียงได้รับโอกาสการทำงานร่วมกับกลุ่มผู้นำชาตินิยมที่เคหะทำงานในศูนย์อำนาจประชาชน ภายในขบวนการประชาชนใหม่นี้²⁸ ซึ่งเมื่อผู้นำนักชาตินิยมกับบรรดาเยาวชนได้มีโอกาสประชุมเรื่องในอนาคตหลังเอกราชในประเด็นเรื่องการปกครองกลับเกิดความขัดแย้งระหว่างกันจากการจำกัดสิทธิบางประการของญี่ปุ่นในการพูดถึงคำว่า “สาธารณรัฐ”²⁹

จะเห็นได้ว่าการก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมืองของนักชาตินิยมเยาวชน หลังปี 1944 นั้นได้เข้ามาสร้างบรรยากาศในความต้องการไปสู่เอกราชตามความต้องการของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้น ทำให้ประชาชนในอินโดนีเซียนั้นเกิดความรู้สึกร่วมกับขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียจากในช่วงเวลาก่อนหน้าปี 1944 นั้นประชาชนส่วนมากอาจจะพบกับการโฆษณาโอบายของญี่ปุ่นที่ต้องการให้ประชาชนสนับสนุนรัฐบาลญี่ปุ่นมาก่อนหน้า แต่จากความแตกต่างในลักษณะการดำเนินการที่ทางนักชาตินิยมรุ่นเก่าได้มีการวางแผนการกันอย่างเป็นระบบในเรื่องของรัฐ

อินโดนีเซียหลังได้รับเอกราชในอนาคต แต่ต้องการไปสู่เอกราชอย่างรวดเร็วที่สุดจนเกิดความขัดแย้งทางความคิดขึ้นภายในขบวนการประชาชนใหม่ ส่งผลองค์กรที่ทางรัฐบาลญี่ปุ่นต้องการควบคุมความคิดของขบวนการชาตินิยมเข้าด้วยกันนั้นต้องยุติลง แต่ในเวลาต่อมาความขัดแย้งทางความคิดดังกล่าวนี้เองกลับกลายเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญให้ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียนั้นเดินทางสู่เอกราชในที่สุด

การไปสู่เอกราชของอินโดนีเซียในปี 1945

ความล้มเหลวของขบวนการประชาชนใหม่นั้น เป็นเครื่องบ่งบอกถึงจุดสิ้นสุดของการยึดครองทางการเมืองของกองทัพญี่ปุ่น พร้อมกันนั้นได้มีสัญญาณบ่งบอกถึงความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซีย ที่ส่งผลต่อมาให้จักรวรรดิของญี่ปุ่นในอินโดนีเซียนั้นต้องพบกับหายนะ ซึ่งตอนนั้นเองทางญี่ปุ่นเองก็กำลังจะตกเป็นผู้พ่ายแพ้อย่างเป็นทางการในสงครามโลกครั้งที่สอง ส่งผลให้ญี่ปุ่นจึงมีการมองถึงความเป็นไปได้ในการให้เอกราชแก่อินโดนีเซียมากขึ้น

ทางญี่ปุ่นได้มีการก่อตั้ง “คณะกรรมการเตรียมการเพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย” (Committee for the Preparation of Indonesian Independence หรือ PPKI) ขึ้นในวันที่ 7 สิงหาคม 1945 โดยมีจุดประสงค์ที่ญี่ปุ่นระบุจากการตั้งองค์กรนี้คือ เพื่อริบดำเนินการเตรียมความพร้อมให้แก่คณะรัฐบาลแก่อินโดนีเซีย³⁰ ภายในองค์กรนี้บรรดานักชาตินิยมรุ่นเก่าได้ถูกคัดเลือกเข้ามาเป็นสมาชิก ในที่สุดทางญี่ปุ่นจึงได้ให้สัญญาอีกครั้งกับนักชาตินิยมอินโดนีเซียว่าอินโดนีเซียจะได้รับเอกราชในวันที่ 24 สิงหาคม 1945³¹

²⁸ Ibid, p.56-7.

²⁹ จาก Ibid, p.57. บรรดาเยาวชนได้มีการเรียกร้องให้ใส่คำว่า “สาธารณรัฐอินโดนีเซีย” (Republic of Indonesia) ลงไปอย่างชัดเจน ซึ่งในตอนนั้นญี่ปุ่นยังไม่มีการยอมรับในคำดังกล่าว เนื่องจากทางโตเกียวเองยังไม่ได้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายใดๆ ทั้งสิ้นเกี่ยวกับรายละเอียดของเอกราชของอินโดนีเซียทั้งเรื่องของเวลาและรูปแบบของรัฐ โดยประเด็นดังกล่าวได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองของอินโดนีเซียในอนาคตที่ยังคงเป็นคำถามในช่วงเวลานั้นว่า อินโดนีเซียจะปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐหรือระบอบราชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าในกรณีไหน ในตอนนั้นนักชาตินิยมทุกคนนั้นไม่สามารถคิดหรือเรียกร้องรูปแบบการปกครองอันใดในช่วงเวลานั้นจากญี่ปุ่นได้ จากการที่องค์กรนี้เป็นองค์กรที่ญี่ปุ่นควบคุมอยู่ ซึ่งบรรดานักชาตินิยมรุ่นเก่าได้นำเสนอว่าประนีประนอมการใช้คำว่า “สาธารณรัฐ” ออกไปก่อน ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างท่วมท้นจากการลงคะแนนเสียงกันในขบวนการ ยกเว้นจากบรรดาเยาวชน

³⁰ Ibid, p.63.

³¹ ไซนูดีน, เอลซา (เกวานนิธ), ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย (A short history of Indonesia), หน้า 323.

แต่อย่างไรก็ตามด้วยสภาพของญี่ปุ่นที่กำลังจะประกาศเป็นผู้แพ้สงครามในไม่กี่วัน วันที่ 15 สิงหาคม 1945 ทำให้นักชาตินิยมบางกลุ่มโดยเฉพาะบรรดาเยาวชนนั้นพยายามเจรจากับทางซูการ์โนและฮัตตาให้รับประกาศเอกราชโดยเร็วที่สุดถึงขนาดลักพาตัวไปยังเมืองเล็กๆ ทางตอนเหนือของจาการ์ตาอย่าง เร็งงัสเต็งกล็อก (Rengasdengklok)³² จนในที่สุดเมื่อทางนายพลมาเอเดะ ทากาชิ³³ ผู้บัญชาการของกองทัพเรือญี่ปุ่นได้มายืนยันสถานการณ์การประกาศเป็นผู้แพ้ในสงครามโลกครั้งที่สองแล้วนั้น ทางขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซีย นำโดยซูการ์โนและฮัตตาจึงได้มีการร่างแถลงการณ์เอกราชขึ้นและประกาศในวันที่ 17 สิงหาคม 1945³⁴ ซึ่งเป็นการประกาศเอกราชนอกกรอบการวางแผนของรัฐบาลญี่ปุ่น แต่เป็นการประกาศเอกราชที่เกิดมาจากการดำเนินการของนักชาตินิยมอินโดนีเซียเอง

บทสรุป

ความเข้มแข็งของขบวนการนักชาตินิยมอินโดนีเซียที่เกิดขึ้นในยุคของการเข้ามาของญี่ปุ่นนั้น หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์แบบอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลางนั้น บรรดานักชาตินิยมได้มีการสร้างความเข้มแข็งและอิทธิพลของตนเองมากขึ้นกว่าในยุคสมัยการปกครองจากอาณานิคมตตซ์ที่ขบวนการชาตินิยมนั้นได้ถูกจำกัดบทบาทอย่างมาก โดยความเข้มแข็งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นได้จากการดำเนินการของ

ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียในช่วงที่รัฐบาลกองทัพบุกญี่ปุ่นเข้ามาปกครอง ไม่ใช่เกิดจากการญี่ปุ่นเป็นผู้ถูกฝั่งและสนับสนุนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการชาตินิยมอย่างที่เคยเข้าใจเพียงอย่างเดียวในการเล่าประวัติศาสตร์แบบอาณานิคมเป็นศูนย์กลางเท่านั้น

การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มนักชาตินิยมอินโดนีเซีย เห็นได้อย่างชัดเจนจากการสร้างอิทธิพลของขบวนการในช่วงปี 1942 จนถึงกลางปี 1944 ที่ในช่วงเวลานั้นนโยบายของรัฐบาลกองทัพภาคที่ 16 ของญี่ปุ่น นั้นไม่ได้มีความต้องการที่จะสนับสนุนขบวนการชาตินิยมแต่อย่างไร พร้อมกับมีความพยายามจำกัดบทบาทของนักชาตินิยมอินโดนีเซียทั้งในเรื่องของการจำกัดการพูดถึงเรื่อง “เอกราช” ของอินโดนีเซีย อีกทั้งยังมีการพยายามควบคุมนักชาตินิยมหลังจากได้มีการนำนักชาตินิยมเข้ามาร่วมมือเพื่อกระจายความคิดแบบแผนวงไพบูลย์ร่วมแห่งมหาเอเซียบูรพาผ่านการตั้งองค์กรมวลชนต่างๆ ขึ้นมามากมาย ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวทางขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียได้มีการดำเนินการแบ่งออกเป็นสองบทบาทในขบวนการ อันได้แก่บทบาทของผู้นำนักชาตินิยมอินโดนีเซีย และบทบาทของขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียใต้ดิน โดยจากความไม่ต้องการสนับสนุนในการไปสู่เอกราชและความพยายามในการจำกัดการดำเนินการของนักชาตินิยมจากรัฐบาลญี่ปุ่นนั้น ได้ส่งผลให้ขบวนการนักชาตินิยมมีการดำเนินการของตนเองเพื่อที่จะเรียกร้องความต้องการไปสู่เอกราช

³² Benedict R. O’G. Anderson, “The Point of no return” In *Born in fire: the Indonesian struggle for independence: an anthology*, p.86-91. และ An interview with three participant (Adam Malik, Shigetada Nishijima and Wangsa Wijaya), “The Writing of the proclamation” In *Born in fire: the Indonesian struggle for independence: an anthology*, p.92-97. ที่เนื้อหาในส่วนของ The Writing of the proclamation นั้นเป็นการเล่าเหตุการณ์ผ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของทั้งสามคนที่มีความเหมือนและแตกต่างกันในเหตุการณ์นี้แตกต่างกันออกไป

³³ หากจะกล่าวถึงญี่ปุ่นผู้ที่สนับสนุนและคอยช่วยเหลือขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซีย นายพลมาเอเดะ ทากาชิและกองทัพเรือของเขา นั้นถือเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือนักชาตินิยมอย่างแท้จริง โดยทางนายพลมาเอเดะได้มีการช่วยเหลือขบวนการชาตินิยมต่างๆ มากมายทั้งการช่วยจัดตั้งหอพักขบวนการใต้ดินหอพักกลุ่มเอกราชอินโดนีเซีย รวมถึงการเจรจาต่อรองกับกลุ่มสารวัตรทหารในการช่วยเหลือนักชาตินิยม และช่วยดำเนินการในการประกาศเอกราชของอินโดนีเซียอีกด้วย ดังนั้นหากพูดถึงคนญี่ปุ่นที่สนับสนุนนักชาตินิยมที่ถูกต้องแล้วจะต้องเป็นนายพลมาเอเดะ ไม่ใช่รัฐบาลของญี่ปุ่นที่มักจะอธิบายกันอย่างกว้างๆ จนขาดความเข้าใจในจุดนี้

³⁴ รายละเอียดในส่วนนี้อ่านได้ใน Benedict R. O’G. Anderson, *Java in a time of revolution: occupation and resistance, 1944-1946*, p.66-84.

ผู้นำนักชาตินิยมโดยเฉพาะชูการ์โบนและฮัตตา ที่มีบทบาทในการใช้องค์กรต่างๆ ขยายฐานของขบวนการตนเอง ผ่านกลวิธีต่างๆ มากมาย รวมถึงการใช้ช่องทางของวิทยุ สื่อสารในการขยายความรู้เกี่ยวกับความคิดชาตินิยมและการไปสู่เอกราชของอินโดนีเซียผ่านองค์กรต่างๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังได้มีบทบาทการช่วยเหลือผู้นำนักชาตินิยมด้วยกันเอง ในขณะที่ขบวนการชาตินิยมได้ดินนั้น ได้มีฐานที่ตั้งเป็นหอพักนักศึกษาในจาการ์ตา โดยในขบวนการได้มีการฝึกสอนปลูกฝังความคิดทางชาตินิยมให้แก่บรรดาเยาวชนอินโดนีเซียที่เข้ามาเป็นสมาชิกในอนาคตอันใกล้

ในเวลาต่อมาเมื่อญี่ปุ่นเป็นรองต่อฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่สอง จึงทำให้มีท่าทีและนโยบายที่ผ่อนปรนต่อขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียมากขึ้น ทำให้ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียตั้งแต่ปี 1944 จนถึงต้นปี 1945 นั้นมีอำนาจในการต่อรองกับญี่ปุ่นมากขึ้น ทางญี่ปุ่นได้มีการจัดตั้งองค์กรต่างๆ ขึ้นมาโดยได้มีแนวทางที่ตอบสนองความต้องการของนักชาตินิยมมากขึ้นทั้งการเตรียมการไปสู่เอกราชหรือการดึงเยาวชนขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามองค์กรต่างๆ ในช่วงเวลานั้นที่ญี่ปุ่นได้ก่อตั้งมากกลับไม่ได้สนับสนุนความเข้มแข็งให้กับนักชาตินิยมมากนัก แต่อย่างไรก็ตามทางขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียสามารถสร้างความเข้มแข็งและอิทธิพลของตน

ได้ผ่านองค์กรที่ไม่มีความพร้อมในการสนับสนุนพวกเขาได้เป็นอย่างดีบรรดาผู้นำนักชาตินิยมสามารถวางแผนแผนการของประเทศในอนาคตจากการประชุมที่ไม่มีผู้คิดที่แน่ชัด ในขณะที่ทางเยาวชนจากขบวนการได้ดินนั้นได้ก้าวขึ้นมา มีบทบาททางการเมืองมากขึ้นทั้งจากการประชุมเรียกร้องต่างๆ นอกเหนือจากบทบาทภายในกลุ่มคนรุ่นเยาว์

นอกจากนี้ในวันที่ 17 สิงหาคม ปี 1945 การประกาศเอกราชอินโดนีเซียเอกราชของอินโดนีเซียเกิดขึ้นได้นั้นก็จากความพยายามของนักชาตินิยมอินโดนีเซีย หลังจากญี่ปุ่นไม่สามารถดำเนินการใดๆ เนื่องจากเตรียมประกาศเป็นผู้พ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองอย่างเป็นทางการ ที่ถึงแม้ว่าก่อนหน้านั้นไม่นาน ทางญี่ปุ่นได้มีการเตรียมการประกาศเอกราชให้แก่อินโดนีเซียวันที่ 24 สิงหาคม แต่ทางญี่ปุ่นกลับประกาศยอมแพ้สงครามในวันที่ 15 สิงหาคม ดังนั้นถ้าหากขบวนการชาตินิยมโดยเฉพาะบรรดานักชาตินิยมเยาวชนไม่มีความคิดในการประกาศเอกราชแบบนอกกรอบของรัฐบาลญี่ปุ่นนั้น บางทีเอกราชของอินโดนีเซียคงไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว และหากขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียไม่ได้มีการสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา พวกเขาเหล่านี้ก็จะไม่สามารถต่อกรกับอิทธิพลของอาณานิคมดัตช์ที่กลับเข้ามาในดินแดนแห่งนี้อีกครั้งในเวลาต่อมาก็เป็นได้

“ศาลาเฉลิมไทย” จากโรงละคร สู่โรงภาพยนตร์ (พ.ศ.2483-2532) อดีตที่เลือนหายไปตามกาลเวลา

ชนัญญา บัญจพล

หากใครเคยผ่านไปถนนจอมทอง บริเวณสะพานข้าม “คลองด่าน” มีป้ายตัวอักษรเก่าขนาดใหญ่ “ศาลาเฉลิมไทย” บางคนอาจมองและผ่านไป บางคนรู้จักและคุ้นเคยมาก่อน และหลายคนอาจสงสัยว่าคืออะไร ผู้เขียนเป็นบุคคลหนึ่งที่ใช้เส้นทาง “จอมทอง” บ่อยครั้ง ยิ่งสมัยเรียนมัธยม จะใช้เส้นทางนี้แทบทุกวัน เนื่องจากโรงเรียนอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน สิ่งที่แปลกอย่างหนึ่งคือ ป้าย “ศาลาเฉลิมไทย” ติดไว้หน้าร้านรับซื้อของเก่า จึงเกิดคำถามขึ้นในใจว่า “ศาลาเฉลิมไทย” คือสถานที่แห่งใด เหตุใดป้ายดังกล่าวจึงมาอยู่ผิดที่ผิดทางเช่นนี้ เพราะจากการรับรู้ของผู้เขียนนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ศาลา” ก็จะมีถึง “ศาลาเฉลิมกรุง” โรงมหรสพที่มีการแสดงทั้งละคร เพลง และภาพยนตร์เป็นอันดับแรก เมื่อมองถึง “ศาลาเฉลิมไทย” ก็ควรเป็นสถานที่เช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่าหน้าที่ของมันคงจบลงแล้ว จึงได้กลายสภาพส่วนหนึ่งมาเป็นเครื่องประดับของร้านรับซื้อของเก่า จากความขี้ใจและความสงสัย จึงลองไปสอบถามเจ้าของร้านรับซื้อของเก่าว่าได้ป้ายนี้มาจากที่ใด ได้ความว่า

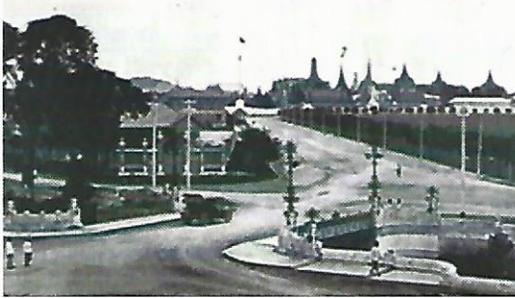
ไปรับซื้อตอนที่ศาลาเฉลิมไทยนั้นถูกทุบทิ้ง และเห็นว่า ป้ายชื่อนี้สวยดี จึงมาดัดแต่งไว้ที่ร้าน เคยมีคนมาซื้อต่อ ตั้งราคาให้สูงมาก แต่ก็ไม่ได้ขายไป

“ศาลาเฉลิมไทย” เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการค้นคว้าหาข้อมูล พบว่า เป็นสถานที่ที่มีเรื่องราวมากมายเกิดขึ้น ตั้งแต่ครั้งที่ถูกก่อสร้างขึ้นจนถูกทำลายไป มีบริบทหลายอย่างที่มากกระทำ ทำให้ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ศาลาเฉลิมไทย ถูกใช้อย่างแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนศึกษาและตั้งคำถามกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศาลาเฉลิมไทย จากโรงมหรสพที่เคยรุ่งโรจน์เมื่อครั้งหนึ่งในอดีตจนกระทั่งรื้อถอนทิ้งไป

ราชดำเนินกลาง :

ถนนอันเป็นที่ตั้งของศาลาเฉลิมไทย

เมื่อผ่านไปยังถนนราชดำเนินกลาง¹ ในปัจจุบัน จะพบอาคารเก่าขนาดใหญ่เป็นแนวยาวสองข้างทาง เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เรียบง่ายแต่โดดเด่นไม่

เหมือนใคร ถนนมีความกว้างขวางสวยงามมากแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร นับเป็น Avenue แห่งแรกของประเทศไทย² และถูกกล่าวขานว่าเป็นถนนสายประวัติศาสตร์ในแง่ของการเรียกร้องประชาธิปไตยอยู่บ่อยครั้ง จุดเริ่มต้นจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล และโรงแรมรัตนโกสินทร์ เดินเรื่อยมา จะพบกลุ่มอาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่ดูสง่า แข็งแรงมั่นคง เรียงรายอยู่ทั้งสองฝั่งตลอดความยาวถนน ผ่านสี่แยกคอกวัว จนมาถึงอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ตรงไปจนสุดถนนก่อนขึ้นสะพานผ่านฟ้า ทางด้านขวามือปัจจุบันคือ ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ เดิมเคยเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในนาม “ศาลาเฉลิมไทย” ที่เคยรุ่งโรจน์มาก่อนในอดีต

ถนนราชดำเนินแห่งนี้ ถูกสร้างขึ้นในสมัยของรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2442 ถนนแบ่งเป็น 3 ช่วง แต่ละช่วงคั่นด้วยลำคลองและสร้างสะพานเชื่อมข้ามคลอง ได้แก่ ถนนราชดำเนินนอก ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินใน ถนนทั้งสามสายเปิดใช้อย่างเป็นทางการใน พ.ศ.2447 กล่าวกันว่าถนนราชดำเนินเกิดจากการที่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสยุโรป จึงมีพระราชดำริที่จะสร้างถนนจากพระบรมมหาราชวังไปยังสวนดุสิต (ซึ่งเป็นพระบรมราชวังแห่งใหม่) ให้กว้างและสวยงามที่สุด สำหรับการตัดถนนราชดำเนิน มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบหลายครั้ง เช่นมีพระราชดำรัส

ให้สมควรสร้างถนนนี้ให้ใหญ่กว้าง จะเห็นได้ว่าถนนราชดำเนินเป็นถนนที่กว้างขวางนับเป็นถนนที่ทันสมัย ดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ เจ้าชีวิต ว่า

ถนนราชดำเนินนั้นทรงได้แบบมาจากถนนแมล (The Mall) ในกรุงลอนดอน และถนนชองป์ส-เอลีเซ่ส (Champs-Élysées) ในกรุงปารีสปน ๆ กัน และมีสะพานหินอ่อนอันงดงามแบบฝรั่งเศส ข้ามคลอง 3 สะพาน คือสะพานผ่านพิภพลีลา ข้ามคลองคูเมืองเดิม สะพานผ่านฟ้าลีลาศข้ามคลองรอบกรุง และสะพานมัจฉาพรังสรรค์ ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม³

ชื่อ “ถนนราชดำเนิน” มาจากคำว่า “ราช” หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน กับคำว่า “ดำเนิน” หมายถึง เดิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อถนนนี้ในทำนองเดียวกับ Queen’s Walk ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และอาจพูดได้ว่าเป็นถนนสายเดียวในบางกอกที่มีชื่อเหมาะสมที่สุด เพราะเป็นทาง “ราชดำเนิน” ไปสู่พระบรมมหาราชวัง

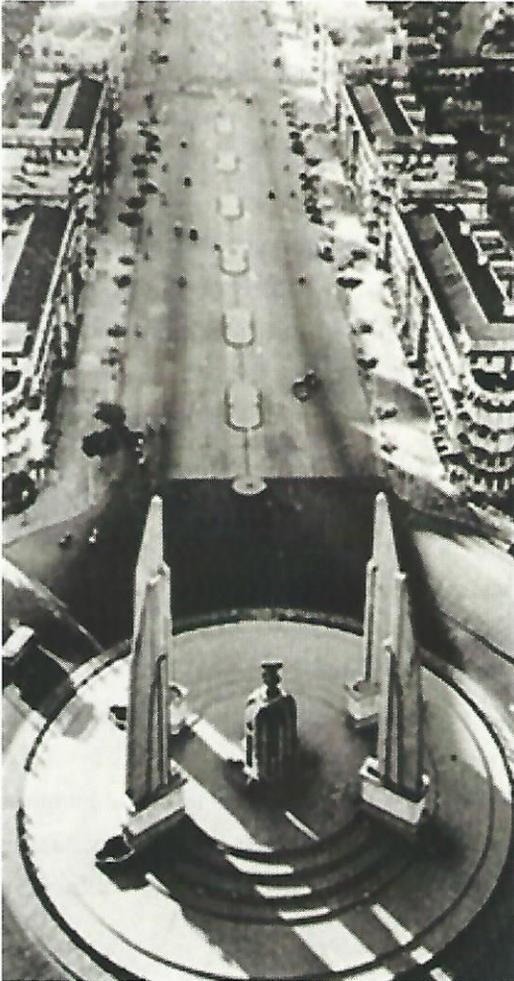
บรรยากาศแรกเริ่มของถนนราชดำเนินกลาง สองข้างทางเต็มไปด้วยต้นมะฮอกกานี มีบ้านเรือนราษฎรบ้างเป็นระยะ ๆ ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีความคิดพัฒนาถนนแห่งนี้ ให้มีความทันสมัยตามแบบของถนนชองป์ส-เอลีเซ่ส (Champs-Élysées) ในกรุงปารีส ที่มีลักษณะ ถนนกว้างใหญ่ มีศูนย์การค้า โรงแรม อาคารพาณิชย์เรียงรายอยู่ทั้ง 2 ฝั่งถนน โดยหวังว่าให้ย่านนี้เป็นย่านการค้าของคนไทยแท้ ๆ แข่งกับย่านการค้าของชาวต่างชาติ คือย่านคนจีนที่ถนนเยาวราช และย่านฝรั่งที่ถนนสาทร⁴ รัฐบาลจึงมีโครงการปรับปรุงถนนในปี พ.ศ.2480 โดยเริ่มตัดต้นไม้ออกทั้งหมด

¹ ถนนราชดำเนินกลาง ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงตลาดยอดและแขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร เริ่มตั้งแต่สะพานภพลีลาถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ มีระยะทาง 1.2 กิโลเมตร สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2444

² กฤษณา สินไชย, ถนนนำรู้ในกรุงเทพฯ (กรุงเทพฯ: สถาพรนิวส์, 2553), หน้า 154

³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: คลังวิทยา, 2505)

⁴ ธนาทิพ จัตวภูติ, ตำนานโรมหนัง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เวลาดี, 2547), หน้า 56

จากนั้นทำการขยายถนน สร้างโรงแรม ศูนย์การค้าขึ้น และอาคารพาณิชย์ตามแนวคิดเป็นกลุ่มอาคารใหญ่จำนวน 10 อาคาร โดยมีรูปแบบอาคารอันเป็นเอกลักษณ์ของราชดำเนิน ออกแบบโดย จิตรเสน (หมีว) อภัยวงศ์ สถาปนิกที่จบจากฝรั่งเศส และ บริษัทคริสเตียนนี่ แอนด์ เนลสันส์ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2483 ออกแบบเป็นอาคารสูง 4 ชั้น รูปทรงทันสมัย หลังคาทรงตัด เป็นที่นิยมมากในยุคสมัยนั้น⁶

ถนนราชดำเนินและสิ่งก่อสร้างโดยรอบได้สร้างความแปลกใหม่และน่าตื่นตาตื่นใจแก่ผู้คนในยุคนั้น นับได้ว่าประสบความสำเร็จในแง่ที่สร้างบรรยากาศแห่งยุคสมัยใหม่ เป้าหมายสำคัญหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการจะใช้ถนนสายนี้เป็นเครื่องมือแสดงความทันสมัยทัดเทียมนานาชาติ ความมีวัฒนธรรม และความเป็นไทยยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี

จุดเริ่มต้นของศาลาเฉลิมไทย ปี พ.ศ.2483-2491

ว่ากันถึงพื้นที่บริเวณ ศาลาเฉลิมไทย ก่อนหน้านั้นยุคสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดินบริเวณนี้มีโรงพิมพ์อยู่ก่อนแล้ว ชื่อว่า “โรงพิมพ์มหาชัย” มีลักษณะเป็นห้องแถวไม้⁷ จนเข้ามาสู่ยุครัฐบาล จอมพล ป. กลายเป็นอาคารชุดตลอด 2 ฝั่ง และอาคารหนึ่งในนั้นคือ “ศาลาเฉลิมไทย” เค้าโครงแรกของศาลาเฉลิมไทยถูกออกแบบโครงสร้างโดย จิตรเสน (หมีว) อภัยวงศ์ และ บริษัทคริสเตียนนี่ แอนด์ เนลสันส์ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ซึ่งได้ก่อสร้างในปี พ.ศ.2483 เช่นเดียวกับอาคารอื่นๆ บนถนนสายนี้

การก่อสร้างศาลาเฉลิมไทยนั้น ชะงักลงไปช่วงหนึ่งอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 กว่าที่จะสร้างเสร็จก็ล่วงเลยมาถึงปี พ.ศ.2491 และอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยศาลาเฉลิมไทยอยู่ใน

⁵ จิตรเสน (หมีว) อภัยวงศ์ จบการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมจากประเทศฝรั่งเศส ในช่วงปี พ.ศ.2469-2487 เป็นสถาปนิกรุ่นแรกของไทยที่มีงานโดดเด่นที่สุดท่านหนึ่ง ผลการออกแบบสำคัญ อาทิ ดิโกม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สร้างในปี พ.ศ.2483

⁶ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบทันสมัย สมัยจอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีรูปแบบภายนอกเรียบเกลี้ยง เป็นเส้นตรงแบบกล่องสี่เหลี่ยม ไม่นิยมประดับตกแต่งด้วยลวดลายใดๆ หลังคาเป็นทรงตัดหรือก่อแผงคอนกรีตขึ้นไปบังส่วนหลังคา (Parapet) ในกรณีที่ไม่ได้ทำหลังคาทรงตัด เพื่อเป็นการหลอกสายตาให้ดูเป็นหลังคาทรงตัด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดคณะราษฎรเรื่องความเสมอภาค

สภาพเป็นตึกคอนกรีตที่เพิ่งก่อสร้าง มีแต่ตัวโครงสร้างเปล่าๆ ไม่มีวงกบประตู และตัวประตูหน้าต่าง หรือพื้นผนัง เพดาน ซึ่งยังคงเป็นอาคารว่างเปล่าที่ปิดตายไว้ ไม่ได้ใช้ประโยชน์ใดๆ ต่อมาภายหลังได้ใช้เป็นโกดังเก็บของของหน่วยงานราชการ

ศาลาเฉลิมไทยเกิดขึ้นจากความประสงค์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ต้องการให้เป็นโรงมหรสพฉายหนัง และเล่นละคร มีลักษณะเป็นโรงละครสากล ดั่งบันทึกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2486 ในเรื่อง การจัดตั้งบริษัทละครสมัยใหม่ขึ้น โดยทางรัฐบาลมีหุ้นด้วย⁷ การสร้างมีความประสงค์จะช่วยสนับสนุนผู้มีอาชีพแสดงละครในให้ดีขึ้นและเพื่อหางานให้ผู้หญิงพวกหนึ่งให้มีอาชีพที่ถูกใจจะได้ไม่ไปวุ่นวายกับชาวต่างประเทศ เพื่อไม่ให้เสียเกียรติของชาติ โดยสำนักนายกรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลเรื่องนี้ จากนั้น ในวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2486 หนังสือเลขที่ 368/2486 โดยอธิบดีกรมศิลปากรได้วางหลักในการจัดตั้งบริษัทละครขึ้นมา โดยชักชวนผู้ทรงคุณวุฒิ คือ สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และคณะละครต่างๆ มาร่วมหุ้น ตั้งองค์การอิสระเป็นองค์การละครแห่งชาติขึ้น เรียกว่า “สำนักละครแห่งชาติ” และมีแผนกต่างๆ โดยให้อนุกรรมการฝ่ายวิชาการขึ้นตรงต่อคณะกรรมการแยกไปเป็นสาขา คือ แผนกบทประพันธ์ แผนกจัดแสดงละคร แผนกดนตรี แผนกช่าง และแผนกอื่นๆ ส่วนสถานที่ในการแสดงนั้น ระหว่างที่โรงละครของทางราชการยังสร้างไม่เสร็จนั้น อาจต้องใช้หอประชุมศิลปากรหรือเช่าศาลาเฉลิมกรุงแสดงไปก่อน⁸

นอกจากนายกรัฐมนตรียังมีคำสั่งในเรื่องการจัดสร้างโรงละครแห่งชาติขึ้นแล้วนั้น ส่วนหนึ่งเพราะเป็นความประสงค์ให้ปรับปรุงการดนตรี ละคร ดังคำสั่งในวันที่ 20

พฤษภาคม พ.ศ. 2486 ที่ได้มีคำสั่งทางวัฒนธรรมและสังคมในเรื่อง การปรับปรุงการดนตรีและละคร ความว่า⁹

ด้วยท่านนายกรัฐมนตรีมีคำสั่งให้เรียนมาว่า การดนตรีและละครของเรายังไม่ดีถึงขนาด ให้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีกว่าเวลานี้ และให้เท่ากับต่างประเทศภายใน พ.ศ. 2486 นี้...¹⁰

แต่การจัดตั้งบริษัทละครนั้น สำเร็จได้ยาก เนื่องจากความไม่เห็นด้วยของหลายฝ่าย ประกอบกับหัวหน้าคณะละครส่วนมากประสงค์จะแสดงของตนโดยลำพัง กรมศิลปากรจึงเปลี่ยนวิธีการดำเนินการเสียใหม่ คือ ทางกรมศิลปากรจะจัดตั้งขึ้นเอง¹¹ โครงการดังกล่าวจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงไม่เป็นดังที่ดำเนินการไว้ในครั้งแรก

ในระหว่างการก่อสร้างอยู่นั้น ศาลาเฉลิมไทยถูกใช้เป็นสถานที่สำหรับจัดงานประกวดดอกไม้ของชาติที่จัดขึ้นภายใต้งานฉลองรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2486 โดยปกติแล้วงานฉลองรัฐธรรมนูญจะถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ และจัดในหลายๆ สถานที่ โดยส่วนมากจะจัดที่ วังสราญรมย์ ห้องสนามหลวง สวนลุมพินี เขาดินวนา และ สวนอัมพรที่เริ่มใช้จัดงานปี พ.ศ.2482 เป็นปีแรก เป้าหมายหลักของงานฉลองรัฐธรรมนูญก็คือการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ราษฎรรู้จักและเข้าใจความหมายของระบอบรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมต่างๆ แต่กิจกรรมที่โดดเด่นที่สุดในงานก็คือ การประกวดนางสาวไทย อาจกล่าวได้ว่า การประกวดนางงามในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น มีวัตถุประสงค์ในทางการเมืองนั้น เพื่อเป็นการช่วยราชการสนับสนุนการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ และเพื่อส่งเสริมนโยบายสร้างชาติและการพัฒนาสตรี ส่วนทางด้านความบันเทิงนั้น

⁷ ธนาทิพ วัชรภูติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56

⁸ หจข., (2) สร.0201.104/6 “เรื่องให้จัดตั้งบริษัทแสดงละครสมัยใหม่ขึ้น โดยรัฐบาลมีหุ้นด้วย” 27 กุมภาพันธ์ 2486

⁹ หจข., (2) สร.0201.104/6 “เรื่องเสนอหลักการจัดตั้งบริษัทละคร และขออนุมัติ เงินทุนเริ่มการและหมุนเวียนห้าหมื่นบาท” 20 มีนาคม 2486

¹⁰ หจข., (2) สร.0201.104/6 “เรื่องปรับปรุงการดนตรีและละคร” 20 พฤษภาคม 2486

¹¹ หจข., (2) สร.0201.104/6 “เรื่องการจัดตั้งบริษัทละคร” 25 มีนาคม 2486

เพื่อสร้างความครึกครื้นและสนุกสนานให้กับงานฉลองรัฐธรรมนูญ¹²

การจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ.2486 นั้น เป็นช่วงที่ประเทศอยู่ในสภาวะคับขัน อันเนื่องมาจาก การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น การจัดงานจึงเป็นไปทำนองเดียวกับปี พ.ศ.2485 คือ งานรัฐพิธีฉลองรัฐธรรมนูญยังคงจัดขึ้นเหมือนเดิม แต่งานฉลองทั่วๆ ไป การตามประเพณีนั้น ต้องงดไป ตามคำสั่ง จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จากนั้นจึงได้มีการประชุมหารือในเรื่องการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีกำหนดงานดังนี้ กำหนดวันมีงาน คือ 9, 10, 11 ธันวาคม เริ่มตั้งแต่ 6.00 น. ถึง 22.00 น. สถานที่มีงาน คือ บริเวณถนนราชดำเนินตั้งแต่สะพานผ่านฟ้าถึงสะพานผ่านพิภพลีลา ท้องสนามหลวง และพระราชอุทยานสราญรมย์¹³

ส่วนเรื่องการประชุมประกวดดอกไม้ของชาตินั้น ตามข้อความของพลโท มังกร พรหมโยธี ประธานสำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี ที่มีไปยังเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2486 มีดังนี้

ฉันรู้สึกเป็นเกียรติที่จะเรียนว่า ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ 2486 นี้ คณะกรรมการอำนวยการฉลองรัฐธรรมนูญ ได้มอบหมายให้สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี จัดให้มีการประกวดดอกไม้ของชาติแก่พระนครและธนบุรี

งานประกวดดอกไม้ของชาติจะได้จัดให้มีขึ้นในคืนวันที่ 9, 10, 11 ธันวาคม 2486 ณ ดึกศาลาเฉลิมไทย (มุมนถนนราชดำเนิน ผ่านฟ้า ตรงข้ามตึกไทยนิยาม)

การประกวดดอกไม้ของชาติครั้งนี้ โดยที่เป็นเวลากระชั้นชิด จึงได้จัดทำแต่เฉพาะในเขตพระนครและธนบุรีเท่านั้น โดยประสงค์จะส่งเสริมความสวยงามของหญิงไทยตลอดจนวัฒนธรรม การแต่งกาย และในด้าน

อื่นๆ ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลในการสร้างชาติไทยให้เจริญก้าวหน้า...¹⁴

แม้ว่าการประกวดนางสาวไทยขาดหายไประหว่าง พ.ศ. 2484-2490 เพราะภาวะสงคราม แต่ระหว่างนั้นก็มีการประกวด “ดอกไม้ของชาติ” ทั้งนี้ งานดังกล่าว เป็นการประกวดเฉพาะสตรีในจังหวัดพระนครและธนบุรีเท่านั้น อันเนื่องมาจากสภาพสงครามทำให้ผู้แข่งขันจากต่างจังหวัดไม่สะดวกในการเดินทางเข้ามาร่วมประกวดในเมืองหลวงได้ อย่างไรก็ตาม การประกวด “ดอกไม้ของชาติ” จัดได้ปีเดียวก็ถูกลืมเลิกไป

ยุคแรกของศาลาเฉลิมไทยในฐานะโรงละคร ปี พ.ศ.2491-2496

แม้ว่าศาลาเฉลิมไทยจะไม่ได้ถูกใช้เป็น “สำนักโรงละครแห่งชาติ” ดังที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประสงค์ไว้ แต่ภายหลังเมื่อศาลาเฉลิมไทยถูกใช้เป็นโกดังเก็บของของหน่วยงานราชการ กลุ่มนักธุรกิจนำโดยนายบัณฑูร องควิสิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้รักและเห็นคุณค่าของการมีโรงมหรสพ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงชักชวนเพื่อน มารวมตัวกันในนามบริษัทศิลป์ไทย จำกัด ที่ถือกำเนิดขึ้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2491 และมาขอเช่าอาคารบริเวณนี้จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อก่อสร้างเพิ่มเติมและเริ่มดำเนินการปรับปรุงทั้งภายนอกและภายใน แม้จะมีข้อถกเถียงกันอยู่บ้างภายในกลุ่มผู้ถือหุ้นก่อนที่จะตัดสินใจเช่าพื้นที่ศาลาเฉลิมไทยเพื่อทำเป็นโรงมหรสพนั้น เพราะสถานที่ตั้งของศาลาเฉลิมไทยที่อยู่บริเวณถนนราชดำเนินนั้น รถแลบจะไม่มั่ววุ่นเลย คนเดินก็น้อยจนนับจำนวนได้เลย แต่สุดท้ายแล้วจากความเชื่อมั่นของคณะผู้ก่อตั้ง ศาลาเฉลิมไทยในฐานะโรงมหรสพของชาวพระนครที่มีความสวยงามและทันสมัยที่สุด โดยใช้เงินทุนทั้งสิ้นประมาณ 1 ล้านบาทเศษ ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบตกแต่งการก่อสร้างเพิ่มเติม คือ อาจารย์ศิววงศ์ ฤกษ์ธร ณ อยุธยา สถาปนิกชั้นนำของไทยในขณะนั้น

¹² สุพัศตรา กอบกิจสุขสกุล, เส้นทางนางงาม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกเบี๋ย, 2536), หน้า 53-66.

¹³ หจข., มท 2.2.13/25 “เรื่องงานฉลองรัฐธรรมนูญ 2486” 19 สิงหาคม 2486

¹⁴ หจข., (3) สร.0201.66.1/30 “เรื่องการประชุมประกวดดอกไม้ของชาติ” 27 พฤศจิกายน 2486

ความงดงามตั้งแต่ภายนอกถึงภายใน ในการออกแบบของศาลาเฉลิมไทย¹⁵ บริเวณเชิงบันไดและผนังมีการออกแบบรูปปูนปั้นเป็นรูปนางละคร เพื่อใช้เป็นลวดลายประดับ ตัวโรมันที่นึ่ง 2 ชั้นตามแบบอย่างโรงละครในยุโรป โดยมีโถงหน้าทางเข้าโรง ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกลมเปิดโล่ง จนถึงหลังคารูปโดมที่ให้ความสง่าและหรูหรา การออกแบบเสาและซุ้มประตูทางเข้าด้วยลวดลายไทยอย่างวิจิตร มีเวทีขนาดใหญ่ที่ด้านหลังเวทีกว้างขวางพอสำหรับการเปลี่ยนฉากได้อย่างสะดวก หน้าเวทีมีแท่นสำหรับวงดนตรีที่สามารถเลื่อนขึ้นลงได้ด้วยระบบไฮดรอลิก¹⁶ ภายในโรงละครบรรจุที่นั่ง 1,300 ที่นั่ง ถือได้ว่าเป็นโรงมหรสพที่มีความทันสมัยควบคู่ไปกับศิลปะแบบไทยที่อยู่รวมกันได้อย่างกลมกลืน

อาจารย์ศิววงศ์ กุญชร ณ อยุธยา ได้บรรยายความรู้สึกในการออกแบบไว้ในเอกสาร “ศาลาเฉลิมไทย” ที่พิมพ์แจกในวันปฐมฤกษ์เปิดทำการของศาลาเฉลิมไทย เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ดังนี้

...ข้าพเจ้าไม่ได้เจาะจงทำตามในทัศนะของข้าพเจ้าฝ่ายเดียวเท่านั้น สิ่งที่ต้องการอย่างยิ่งคือ ให้ท่านทุกคนได้มีความสุขและยินดีในสิ่งแวดล้อมแห่งศิลปะตะวันตกในเชิงแสดงถึงการรักษาทรงตรง และส่วนสำคัญไป การบรรยายความรู้สึกในทางใช้สีต่างๆ จากทฤษฎีสีที่ปวงศิลปินของโลกวางไว้ มาประกอบด้วยศิลปะไทยที่ควรดัดแปลงเอามาใช้ให้ถูกต้องตามหลักศิลปะไทย เพื่อจรรโลงศิลปะให้รุ่งเรืองเทียบระดับวัฒนธรรมของชาติอื่น ๆ ข้อพิสูจน์ว่างามหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้ทัศนาและได้ชมสถานที่นี้ ฝ่ายข้าพเจ้าเป็นผู้คอยฟังความรู้สึกของท่านทุก ๆ คนที่ได้มาชมโรงมหรสพนี้ ศิลปะจะรุ่งเรืองได้ ไม่ใช่ข้าพเจ้าคนเดียวคอยปฏิบัติ แต่ต้องเป็นความนิยมของสังคมอันมีรสนิยมที่เชื่อม

แล้วจากท่านทั้งหลาย ช่วยกันนำไปสู่ความเจริญและความก้าวหน้าของประเทศชาติ เพราะว่า ชาติใดไร้ศิลปะอันรุ่งเรือง ชาตินั้นก็บ่มีรอยเท้าของคนดี นอกจากอารยะธรรมอันป่าเถื่อนสัญจรอยู่ทั่วไป...¹⁷

ความผสมกลมกลืนกันอย่างลงตัวของศาลาเฉลิมไทย แม้ว่าจะถูกสร้างและออกแบบตกแต่งคนละช่วงเวลาโดยนักสถาปนิกถึง 2 ท่าน สามารถรังสรรค์ผลงานออกมาให้ความงามโดดเด่นของสถาปัตยกรรมในรูปแบบที่ทันสมัยทั้งงดงามได้อย่างลงตัว จนกลายเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอย่างทั่วไปและแพร่หลายอย่างยิ่งในยุคสมัยนั้น นอกจากนี้ อาคารศาลาเฉลิมไทย ด้วยความที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงได้มีตราของสำนักงานทรัพย์สินฯ มาประดับไว้หน้าตัวอาคาร อยู่เหนือป้ายชื่อศาลาเฉลิมไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นที่ของสำนักงานทรัพย์สินฯ

หากกล่าวถึงความเป็นมาของชื่อ ศาลาเฉลิมไทย นั้น เริ่มแรก บัณฑูร อดิวิสิษฐ์ ผู้ก่อตั้งบริษัทศิลป์ไทยนั้น มีความคิดที่จะตั้งชื่อโรงว่า “เฉลิมไทย” ตามชื่อของลูกค้า แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะเป็นเงื่อนไขของสำนักงานทรัพย์สินฯ และได้รับการอธิบายให้ฟังดังนี้

...โรงมหรสพที่มีชื่อนำหน้าว่า “ศาลา” นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้สร้างขึ้น เพื่อให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ... “ศาลา” ต่าง ๆ ที่พระองค์ท่านมีพระราชกระแสรับสั่งให้สร้างและพระราชทานชื่อให้มีอยู่ 4 แห่ง แต่ละ “ศาลา” ล้วนแต่แปลว่าเมืองทั้งสิ้น แห่งแรกคือ ศาลาเฉลิมกรุง ต่อมาคือ ศาลาเฉลิมนคร ศาลาเฉลิมบุรี และศาลาเฉลิมเวียง

ศาลาที่พระองค์ท่านมีพระกระแสรับสั่งให้สร้างและ

¹⁵ สกulptureออนไลน์, 12 ธันวาคม 2553, ประวัติศาลาเฉลิมไทย, <http://www.sakulthai.com/DSakulcolumnndetailsql.asp?stcolumnid=4167&stissueid=2659&stcolcatid=9&stauthorid=10>

¹⁶ คำว่า Hydraulic มาจากคำในภาษากรีก 2 คำคือ คำว่า Hydro หมายถึงน้ำ และ Aulis หมายถึงท่อ เดิมคำว่า Hydraulic จึงหมายถึงการไหลของน้ำในท่อเท่านั้น แต่ในปัจจุบันไฮดรอลิกหมายถึง การไหลของของเหลวทุกชนิดที่ใช้เป็นตัวกลางการถ่ายเทกำลังงานในการเปลี่ยนแปลงกำลังงานของการไหลให้เป็นการกำลังงานกล

¹⁷ ศิววงศ์ กุญชร ณ อยุธยา, “ศาลาเฉลิมไทย” ใน ตำนานโรงหนัง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เวลาคี, 2547), หน้า 56

พระราชทานชื่อให้ แห่งสุดท้าย คือ ศาลาเฉลิมไทย (ซึ่งไม่ได้แปลว่าเมือง) แต่ละคราก็ได้รับพระราชทานตราครุฑทั้งสิ้น รวมทั้งศาลาเฉลิมไทยด้วย...¹⁸

แต่อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มียุคหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัดว่า ศาลาเฉลิมไทย เป็นชื่อพระราชทานจากรัชกาลที่ 7 หรือไม่ เพราะ คำว่า “ศาลา” ถือกำเนิดขึ้นเพื่อใช้กับโรงหนังโรงละครในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ช่วงเวลาการก่อสร้างอาคารแถบราชดำเนินในปี พ.ศ.2483 นั้น อยู่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แต่ก็มีหลักฐานที่ปรากฏชื่อ ศาลาเฉลิมไทย ในเอกสารทางราชการในปี พ.ศ.2486 แล้วเช่นกัน

ศาลาเฉลิมไทยนั้น ตั้งขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนชื่อประเทศ อันเป็นความตั้งใจของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีการให้เปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ประเทศไทย” นอกจากอาคารโรงแรมรอสพแห่งนี้ที่ได้ชื่อ “ประเทศไทย” นั้นก็เช่นเดียวกับ ตึก “ไทยนิคม” ซึ่งเป็นห้างแห่งใหม่บนถนนราชดำเนินที่อยู่ตรงข้ามกันด้วย¹⁹

ศาลาเฉลิมไทย เปิดตัวในฐานะโรงละคร ฤกษ์เบิกโรงเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2492 โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ เป็นผู้มาทำพิธีเปิด “ราชันย์ผู้พิชิต” ซึ่งเป็นละครเวทีชายจริงหญิงแท้ จากบทประพันธ์ของแสงทอง (หลวงบุญฆวนพพาณิชย์) เขียนบทโดย อิงอร (ศักดิ์เกษม หุตาคม) กำกับแสดงโดยครูแก้ว อัจฉริยกุล นางเอกคือ เรณู พิบูลย์กานูวัฒน์ (รองนางสาวไทยยุคลัดดา สุวรรณสุภา) ละครเวทีศาลาเฉลิมไทย ในช่วงแรกยังไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เวลาต่อมาเริ่มชักชวนคณะละครที่มีชื่อเสียงมาเล่นด้วย เช่น คณะศิวารมย์ และคณะเทพศิลป์ ซึ่งทั้งสองคณะเคยปักหลักอยู่ที่ศาลาเฉลิมนคร หลังจากนั้นจึงย้ายไปที่ศาลาเฉลิมกรุง และเมื่อศาลาเฉลิมกรุงหันไปฉายหนังต่างประเทศเป็นหลัก ทั้งสองคณะ

จึงย้ายมาเล่นที่ศาลาเฉลิมไทย รวมทั้งคณะละครของพระองค์เจ้ากานุกุญชรกุล ก็มาทำละครเวทีให้เฉลิมไทยในนามของอศวินาการละครอีกครั้ง วิกแห่งนี้ได้ชื่อว่าเป็นวิกชั้นแนวหน้า ความเป็นศิลปินของนักแสดงหลายคนเปล่งประกายเจิดจรัสขึ้น ณ ที่แห่งนี้ นักประพันธ์มีชื่อทางวรรณกรรมของไทยหลายท่าน ก็เคยวนเวียนอยู่กับเวทีละครในฐานะเจ้าของบทประพันธ์และผู้เขียนบท

คณะที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของคนดูมากคือคณะอศวินาการละคร และคณะศิวารมย์ นักแสดงยอดนิยมของเวทีเฉลิมไทยในขณะนั้นประกอบไปด้วย ส.อาสนจินดา, สุพรรณ บูรณพิมพ์, ฉลอง สิมะเสถียร, สุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ และรัตนภรณ์ อินทรกำแหง เป็นต้น ส่วนละครเวทีที่โด่งดังมากของศาลาเฉลิมไทย คือเรื่อง บ้านทรายทอง จากบทประพันธ์ของ ก. สุรางคนางค์ จัดโดยคณะอศวินาการละครนักแสดงนำ คือ

สวดี ผกาพันธุ์ และฉลอง สิมะเสถียร และอีกเรื่องที่ทำรายได้สูงสุดเช่นกัน คือ “วนิดา” จากบทประพันธ์ของ

¹⁸ อรสม สุทธิสาคร, “ศาลาเฉลิมไทย ยุคทองของละครเวที”, รวมสารคดีชุด ชีวิตจากเงาเวลา (กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์, 2533) หน้า 39

¹⁹ โดม สุขวงศ์, “โดม สุขวงศ์ คำนวณหรือโรงหนังเฉลิมไทย บอกควรมองเห็นความสำคัญของวงการหนังบ้าง,” สยามรัฐ (16 เมษายน 2530): 13

วรรณศิริ จัดโดยคณะวิศวกรรมฯ นักแสดงนำ คือ ส.อาสนจินดา และสุพรรณ บูรณพิมพ์²⁰

การที่ศาลาเฉลิมไทยเข้าสู่ยุคทองของละครเวที อันเนื่องมาจาก มีคณะละครต่างๆ มาลงโรงเล่น ประกอบกับสถานที่โอ้อวดตระการตา เเวทีใหญ่โต จัดเวทีด้วยระบบไฮดรอลิก มีเวที 3 ชั้นเลื่อนขึ้นลงได้ โรงกว้างขวางสามารถจุผู้ชมได้มากเป็นพิเศษกว่าโรงอื่น อีกทั้งช่วงนั้นยังอยู่ในสภาวะสงคราม ประชาชนที่เหนื่อยหน่ายกับภาวะสงครามจึงเปิดใจให้ยินดีรับความบันเทิงและแสวงสืบนละครเวทีได้เต็มที่

ระยะที่เปิดเป็นโรงละครจะมีคนมาดูละครแน่นมาก คนดูต้องมาเข้าคิวซื้อตั๋วกัน โดยเฉพาะคนจีนสมัยก่อนชอบดูละครมาก ซึ่งสมัยนั้นมีโรงละครเพียง 2 แห่งเท่านั้น คือ ศาลาเฉลิมไทย และวิศวกรรมฯ คนไทยจะนิยมดูรอบบ่าย ส่วนคนจีนจะนิยมดูตอนกลางคืน คือทำงานขายของเสร็จแล้วกลางคืนก็มาดูละคร และดูในชั้นที่ราคาสูงๆ บริเวณด้านหน้าโรงละครจะมีของมาขายเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงเทศกาลขึ้นปีใหม่ก็จะตั้งเต็นท์บริเวณหน้าโรงละครและมีนักแสดงมาปรากฏตัว เช่น ล้อต๊อก ส.อาสนจินดา ฯลฯ มีดลกมาเล่นให้ดูเพื่อรอเวลาที่ละครยังไม่แสดง

โปรแกรมทองของศาลาเฉลิมไทยที่เป็นประวัติดังกล่าว คือ การแสดงติดต่อกัน 3 วัน 3 คืนต้อนรับปีใหม่ ในวันที่ 31 ธันวาคม 2493 ถึงวันที่ 2 มกราคม 2494 มีกิจกรรมต่างๆ มากมาย โดยคณะละครทุกคณะได้มาร่วมจัดรายการ “พิพิธสนา” โดยจัดแสดงละครคนละชุดคนละฉาก แถมยังมีวงดนตรีสุนทราภรณ์ หรือกรมประชาสัมพันธ์ของครูเอื้อ นอกจากนี้บริเวณรอบๆ ศาลาเฉลิมไทยยังมีการออกขายที่ระลึกของคณะละครต่างๆ และขายอาหารเพื่อบริการแก่ผู้ชมด้วย ผู้คนต่างมาออกันแน่นมมถนนราชดำเนิน และจองตั๋วล่วงหน้าเต็มทุกรอบ ทั้ง 3 วัน 3 คืน²¹ ที่ศาลาเฉลิมไทยไม่ได้หยุดพักเลย ดังที่ ส.อาสนจินดา ได้บอกเล่าไว้ในรวมสารคดีชุด ชีวิตจากเงาเวลา ว่า

...คนไม่ไปไหนหรือยกปีใหม่ก็จะอัดกันที่นั่น 3 วัน 3 คืน ตั้งแต่เช้าวันที่ 31 คือละครนี้จะเล่นเหมือนหนึ่งเลย จะล้างหน้ากันจนหน้าดก คือเล่นตั้งแต่รอบ 10 โมงเช้า รอบเที่ยง รอบบ่าย รอบเย็น รอบค่ำ รอบดึก โอ๊ยโอเล่นกันไปตลอด เหนื่อยมาก แต่ก็ชื่นใจ...²²

นับเป็นเวลาถึง 4 ปีเต็มที่ศาลาเฉลิมไทยขึ้นโรงในฐานะโรงละครจบจนความนิยมในละครเวทีเริ่มตกต่ำลง และละครเวทีเรื่องสุดท้ายที่อำนวยการ คือ “สี่สิ่งสมบูรณ์” จัดฉายขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2496 และถือเป็นละครเวทีที่ทำหน้าที่ปิดฉากเฉลิมไทยในยุคละครเวทีอย่างสวยงาม คงเหลือไว้เพียงแต่อดีตให้คนรุ่นหลังได้รับรู้จากคำเล่าขาน

ยุคที่สองของศาลาเฉลิมไทยในฐานะโรงภาพยนตร์ ปี พ.ศ.2496-2525

หลังจากปิดฉากโรงละครศาลาเฉลิมไทยอันเนื่องมาจากภาวะละครตกต่ำ ไม่เป็นที่นิยมเท่าที่ควร คนจึงหันมานิยมดูภาพยนตร์มากขึ้น หลังจากนั้น ศาลาเฉลิมไทยก็ก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง โดย นายพิสิฐ ต้นสัจจา กรรมการการจัดการในขณะนั้นได้เปลี่ยนนโยบายมาฉายภาพยนตร์ ในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2496 ภาพยนตร์เรื่อง รุ้งสวรรค์ (Rainbow Round) ของบริษัทโคลัมเบีย ถือว่าเป็นภาพยนตร์เรื่องแรกของการเปิดศักราชแห่งความเป็นโรงภาพยนตร์ของศาลาเฉลิมไทย และวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2496 มีการนำภาพยนตร์เรื่อง ใต้อุ้งมือโจร (Man In The Dark) เข้ามาฉาย ทำให้ศาลาเฉลิมไทยถือเป็นโรงภาพยนตร์แห่งแรกในประเทศที่นำระบบ 3 มิติเข้ามา

เมื่อก้าวเข้าสู่การเป็นโรงภาพยนตร์อย่างเต็มที่แล้ว บริษัทปรับปรุงโรงบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับการฉายภาพยนตร์ อาทิเช่น การรื้อที่นั่งชั้นบนที่ยื่นออกไปเกือบครึ่งโรงนั้นให้สั้นลง ทบด้านข้างของเวทีเพื่อติดตั้งจอกว้างระบบซินีมาสโคป (Cinemascope) โดยภาพยนตร์เรื่องแรกที่นำ

²⁰ ธนาทิพ ฉัตรภูติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

²¹ อรสม สุทธิสาคร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49

มาฉายในระบบดังกล่าวคือ เรื่อง อภินิหารเสื้อคลุม (The Rope) ของบริษัท เทเว็นดี เซ็นจูรี่ ฟ็อกซ์ (20th century fox) เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2496 เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ให้แก่วงการภาพยนตร์ เพราะถือได้ว่าการฉายภาพยนตร์ระบบจอกว้างระบบซินีมาสโคป²³ แห่งแรกในประเทศไทย

ศาลาเฉลิมไทยในฐานะโรงภาพยนตร์นั้น ถือได้ว่าเป็นผู้นำของวงการและยังเป็นผู้นำในอีกหลายๆ เรื่อง อาทิ เช่น การนำภาพยนตร์ในระบบ 70 มม.²⁴ มาฉายเป็นครั้งแรก ภาพยนตร์เรื่อง เจ้าหญิงนิทรา (Sleep Beauty) ซึ่งเป็นภาพยนตร์การ์ตูนของบริษัท วอลท์ ดิสนีย์ (Walt Disney) ตั้งแต่วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2502 จนถึงวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2502 การนำระบบ ทอด.เอ.โอ (TOD.A.O.)²⁵ มาฉายเป็นครั้งแรก ภาพยนตร์เรื่อง มนต์รักทะเลใต้ (South Pacific) ของบริษัท เทเว็นดี เซ็นจูรี่ ฟ็อกซ์ (20th century fox) ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2503 จนถึงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2503 และการนำระบบซินีรามา (Cin-erama) ซึ่งเกิดเลนส์²⁶ มาฉายเป็นครั้งแรก ภาพยนตร์เรื่อง พิชิตตะวันตก (Now The West Was Won) ของบริษัท เมโทรโกลด์วินเมเยอร์ (Metro-Goldwyn-Mayer) ตั้งแต่วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2507 จนถึงวันที่ 24 กันยายน

พ.ศ.2507 อีกทั้งยังเป็นโรงภาพยนตร์แรกในการนำภาพยนตร์ 3 มิติที่ต้องสวมแว่นตาโพลาไรซ์ขณะรับชม ซึ่งจะทำให้รู้สึกว่ามีภาพพุ่งออกมาจอสได้ สิ่งใหม่ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายใต้การดำเนินไปของโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย ทำให้กิจการโรงภาพยนตร์ก็คึกคักขึ้นมาก

นอกจากการเป็นผู้นำในการฉายภาพยนตร์แล้ว ในด้านอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบแวดล้อมนั้น ศาลาเฉลิมไทย ก็เป็นผู้นำในหลายๆ เรื่องเช่นกัน อย่างการเป็นโรงมหรสพแห่งแรกในประเทศไทยที่มีการนำลิฟท์ไว้ให้บริการ และยังมีลิฟท์ด้านหลังเวทีไว้สำหรับการติดต่อภายใน นอกจากนี้ยังมีส่วนที่คอยให้บริการแก่ผู้ชมในบริเวณโดยรอบ เช่น ห้องรับฝากของ ร้านเครื่องดื่มไว้คอยให้บริการระหว่างก่อนและหลังการรับชม ร้านอาหาร ร้านไอศกรีมที่โด่งดังที่สุดในยุคนั้น อีกทั้งยังเป็นโรงมหรสพแห่งแรกที่มีข้าวโพดคั่ว (Pop Corn)²⁷ ขายแก่ผู้ชม และยังมีแผงขายหนังสือเรียงรายอยู่เต็ม เป็นความบันเทิง แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและเวลาของครอบครัวของคนในยุคนั้น ซึ่งสิ่งบริการและอำนวยความสะดวกดังกล่าวนี้มีมาตั้งแต่ที่ศาลาเฉลิมไทยอยู่ในฐานะโรงละครนั่นเอง

²³ จอกว้างระบบซินีมาสโคป มีลักษณะเป็นจอโค้งมีความกว้างมากกว่าจอธรรมดา 2 เท่า แม้ว่าฟิล์มภาพยนตร์แบบซินีมาสโคปจะมีขนาดเท่ากับฟิล์มภาพยนตร์ธรรมดา 35 มม. แต่เนื่องจากใช้เลนส์พิเศษ อนามอร์ฟิก เลนซ์ (Anamorphic Lens) จะบีบภาพต่างๆ ให้แคบลงโดยให้มีส่วนสูงเท่าเดิมแล้วบันทึกภาพลงบนฟิล์มขนาดธรรมดา ทำให้ถ่ายภาพได้มุมกว้างกว่าธรรมดา เวลาฉายเลนส์ของเครื่องฉายก็จะขยายภาพที่ถูกบีบไว้ให้ขยายออกมาจนมีขนาดเท่าเดิม โดยเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบที่มีอยู่ในเครื่องฉายภาพยนตร์ธรรมดาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

²⁴ ระบบ 70 มม. เป็นฟิล์มภาพยนตร์ขนาดใหญ่พิเศษ มีค่าใช้จ่ายและเทคนิคในการผลิตสูงกว่า เวลาฉายต้องฉายด้วยเครื่องฉายพิเศษ มักใช้กับภาพยนตร์ที่ต้องการเน้นภาพฉากต่างๆ ที่ยิ่งใหญ่อลังการเท่านั้น ฟิล์มขนาด 70 มม. จึงไม่สามารถฉายได้กับโรงที่ไม่มีระบบรองรับ

²⁵ ระบบ ทอด.เอ.โอ (TOD.A.O.) เกิดขึ้นโดย ไมค์ ทอดด์ (Michael Todd) ได้คิดระบบขึ้น ใช้ฟิล์มขนาด 70 มม. ถ่ายด้วยกล้องพิเศษเพื่อให้ได้ผลทางภาพที่ชัดเจนแจ่มใสมยิ่งขึ้น เพราะภาพจะมีขนาดใหญ่กว่าภาพยนตร์ 35 มม. ธรรมดาอีกประมาณเท่าตัว

²⁶ ระบบซินีรามาซึ่งเกิดเลนส์ เป็นฟิล์มภาพยนตร์จัดอยู่ในขนาด 70 มม.แต่ความพิเศษอยู่ที่การถ่ายทำ คือ ต้องใช้กล้องถ่ายภาพขนาด 35 มม. 3 กล้อง ถ่ายในระบบเดียวกับซินีมาสโคปพร้อมกัน กล้องจะทำมุมในระดับที่สามารถครอบคลุมอาณาบริเวณที่จะถ่ายได้เป็นมุมกว้างถึง 180 องศา เมื่อถ่ายเสร็จ ล้างเสร็จ ตัดต่อเสร็จ เวลาจะพิมพ์ภาพลงฟิล์มเพื่อบันทึกเสียงในกระบวนการต่อไป จะต้องพิมพ์ลงบนฟิล์มขนาด 70 มม. เพียงเส้นเดียว การพิมพ์ภาพนี้จำเป็นต้องใช้เครื่องพิมพ์ชนิดพิเศษแบบ Optical Printer ให้ภาพปรากฏลงบนฟิล์ม 70 มม. เข้ารูปเข้ารอยกันอย่างสนิทปราศจากรอยต่อ

²⁷ ความเติบโตของธุรกิจภาพยนตร์เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และการเปิดโรงภาพยนตร์จำนวนนับไม่ถ้วน ทำให้ข้าวโพดคั่วกลายเป็นส่วนหนึ่งของความบันเทิงแบบใหม่ ในช่วงต้น เครื่องผลิตข้าวโพดคั่วมักจะอยู่นอกโรงภาพยนตร์ ผู้ควบคุมเครื่องมักจะต้องเข้าสถานที่จากเจ้าของโรงภาพยนตร์

ทำเลที่ตั้งของโรงภาพยนตร์นั้น โดยส่วนใหญ่แล้ว มักจะตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนอยู่ใกล้กับตลาด และย่านการค้า เพื่อช่วยส่งเสริมสนับสนุน ให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองควบคู่กันไปด้วย ทั้งโรงภาพยนตร์ที่จะมีคนชมเนืองแน่น และย่านการค้าที่จะมีผู้คนคึกคักยิ่งขึ้น จนเมื่อถึงยุคของศาลาเฉลิมไทยองค์ประกอบที่กล่าวมาดูเหมือนจะเปลี่ยนไป อันเนื่องจากศาลาเฉลิมไทยไม่ได้ตั้งอยู่ในตลาดหรือย่านการค้า หากแต่สร้างขึ้นใหม่บนพื้นที่ภายใต้ความปรารถนาของรัฐบาลที่ต้องการจะให้เป็นศูนย์กลางความเจริญทางการค้าของคนไทย แม้ว่าในปัจจุบัน เฉลิมไทยเป็นเพียงแต่ตำนาน และถนนราชดำเนินก็ไม่ได้เป็นอย่างที่รัฐบาลมุ่งหวังไว้ แต่ในช่วงเวลานั้น ศาลาเฉลิมไทย เป็นสถานที่ที่คอยสนับสนุนให้ถนนราชดำเนินมาความคึกคักและกลายเป็นศูนย์กลางของความเจริญ²⁸

ศาลาเฉลิมไทยจึงเป็นโรงภาพยนตร์ชั้น 1 ทุกคนที่มาดูจะแต่งตัวสวยงาม สุภาพ เข้ามาชม เช่น มีระเบียบว่าถ้าใส่รองเท้าเกี๊ยวจะไม่ให้เข้า ให้ถอดออกวางข้างนอกแล้วจึงเข้าไป เพราะเวลาเดินเสียงเกี๊ยวจะดังทำให้รบกวนผู้อื่น ส่วนเก้าอี้ที่นั่งในโรงภาพยนตร์ถ้าหากมีหมากฝรั่งติดต้องเช็ดทำความสะอาดให้เรียบร้อย หรือเก้าอี้ชำรุดและทำให้เสื้อผ้าของผู้มาดูภาพยนตร์เสียหาย ทางโรงภาพยนตร์ต้องรับผิดชอบและชดใช้ให้ ผู้คนจึงนิยมมาชมภาพยนตร์กันมาก²⁹ คนที่มาชมภาพยนตร์ที่เฉลิมไทยนั้นต้องตั้งใจมาชมโดยเฉพาะ เพราะผู้มาชมส่วนใหญ่จะจองตั๋วล่วงหน้า ถ้าหาก

มาซื้อที่หน้าโรงตามเวลาฉายภาพยนตร์จะไม่มีตั๋ว หรือมีก็ได้ที่นั่งไม่ถูกใจ ซึ่งอัตราค่าตัวมีราคาตั้งแต่ 5, 7, 10, 12.50 และ 16 บาท ต่อมาตัวราคา 5 บาทยกเลิกไป เปลี่ยนเป็นตัวราคา 10, 16, 20 และ 25 บาท หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นตัวราคา 20, 25, 30 และ 40 บาท และเปลี่ยนอีกครั้งเป็นตัวราคา 20, 30, 40 และ 50 บาท ในช่วงแรกของการฉายภาพยนตร์นั้น ศาลาเฉลิมไทยจัดฉายภาพยนตร์ต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ และคัดเลือกภาพยนตร์ชุดคลาสสิก เช่น เรื่อง คลีโอพัตรา, พิชิตตะวันตก, ดร.ซิวกโก, แด่คุณครูด้วยดวงใจ และแด่รักคู่ตา เฉลิมไทยยุคนั้นรุ่งเรืองมากจนได้ขยายกิจการคำว่า “เฉลิมไทย” ไปเปิดโรงภาพยนตร์ที่ต่างจังหวัด เช่น อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และจังหวัดนครราชสีมา

เมื่อปี พ.ศ.2509 ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการจัดแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 5 ขึ้นที่กรุงเทพมหานคร นับเป็นการแข่งขันกีฬาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในทวีปเอเชียด้วยกัน ในระยะนั้นมีเพียงโทรทัศน์ช่อง 4 และช่อง 7 ขาว-ดำเท่านั้น และกำลังส่งยังไม่แพร่หลายครอบคลุมทั่วประเทศ และเครื่องรับสัญญาณก็ยังมีน้อยอยู่ คุณแท้ ประกาศวุฒิสาร เป็นผู้ได้สิทธิในการถ่ายทำภาพยนตร์การแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 5 นับได้ว่าเป็นภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับมหกรรมกีฬาขนาดยาวเรื่องแรกและเรื่องเดียวของประเทศไทย ซึ่งได้เข้าฉายในโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย และรอบ

²⁸ ธนาทิพ จัตรภูมิ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 70

²⁹ สกulptไทยออนไลน์, 12 ธันวาคม 2553, ประวัติศาลาเฉลิมไทย, <http://www.sakulthai.com/DSakulcolumndetailsql.asp?stcolumnid=4167&stissueid=2659&stcolcatid=9&stauthorid=10>

ปฐมทัศน์ในวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2510 นั้น คณะกรรมการจัดแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 5 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ พระราชดำเนินทอดพระเนตรภาพยนตร์ นับเป็นความสำเร็จครั้งยิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งของโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยในการฉายภาพยนตร์มหกรรมกีฬาเรื่องเดียวของชาติ³⁰

จากความสามารถของผู้บริหารในขณะที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยประสบความสำเร็จอย่างมาก จึงทำให้คุณพิสิฐต้นสัจจา ได้รับการติดต่อจากคุณกอบชัย โชติสถิตกุล เจ้าของบริษัท เซาท์ อีสเอเชีย ก่อสร้าง จำกัด เพื่อมาร่วมด้วยโดยเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างโรงภาพยนตร์ที่สยามสแควร์ชั้น 3 โรง คือ โรงภาพยนตร์สยาม, ลีโด และสกอล่า ใน พ.ศ.2511 ภายใต้ชื่อบริษัท เอเพ็กซ์ ซึ่งรวมโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยอยู่ในเครือบริษัทนี้ด้วย

แม้ว่าในช่วงแรกนั้นทางโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยจะจัดฉายภาพยนตร์ต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ จากนั้นทางบริษัทผู้ฉายภาพยนตร์มีความเห็นว่าโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยไม่เหมาะที่จะฉายภาพยนตร์ต่างประเทศ และเฉลิมไทยควรจะช่วยเหลือภาพยนตร์ไทยด้วยกัน จึงนำภาพยนตร์ต่างประเทศไปฉายที่โรงภาพยนตร์ที่สยามสแควร์และนำ

ภาพยนตร์ไทยมาฉายที่เฉลิมไทย ดังนั้น จึงเริ่มฉายภาพยนตร์ไทยตั้งแต่ พ.ศ.2511 เป็นต้นมา แม้ว่าภาพยนตร์ไทยเข้าฉายที่เฉลิมไทยแล้ว แต่ก็ยังเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น ภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกที่ฉายที่เฉลิมไทย คือ เรื่องเป็ดน้อย (มิถุนายน 2511) จากนั้นการฉายภาพยนตร์ไทยนั้นทำรายได้ดีมาโดยตลอด เช่น เรื่องทอง และ เรื่องรักริษยา ศาลาเฉลิมไทยเป็นโรงภาพยนตร์ที่โด่งดังมาก ทำรายได้สูงสุดของโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพมหานคร ดังข้อมูลในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ วันที่ 4 กรกฎาคม 2511 ดังนี้

...โรงภาพยนตร์เฉลิมไทยทำสถิติรายได้สูงสุดเป็นประวัติการณ์นับ ตั้งแต่มีการฉายภาพยนตร์มา โดยทำรายได้เกิน 6 ล้านบาทเพียงชั่วระยะเวลาครึ่งปีที่ผ่านมา จากการสำรวจรายได้โรงภาพยนตร์ชั้นหนึ่งในกรุงเทพมหานคร รวม 15 โรง ในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมานับแต่เดือนมกราคมถึงมิถุนายน 2511...

ในอีก 2 เดือนถัดมา มีผลสำรวจรายได้จากการฉายภาพยนตร์ ศาลาเฉลิมไทยทำรายได้สูงสุดในรอบ 8 เดือน ดังข้อมูลในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ วันที่ 10 กันยายน 2511 ดังนี้

³⁰ แท้ ประกาศวุฒิสาร, “รำลึกถึงภาพยนตร์เอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 5,” หนังสือไทย 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2541): 3-6

...โรงพยาบาลนครเฉลิมไทย ทำรายได้สูงสุดเป็นประวัติ-
 การณ์อีกครั้งหนึ่งในรอบ 8 เดือนที่ผ่านมา โดยทำราย
 ได้ถึง 8.4 ล้านบาท คิดเฉลี่ยแล้วตกเดือนละล้านกว่า
 บาท ซึ่งไม่เคยมีโรงพยาบาลไหนเคยทำมาก่อน...³¹

จากข้อมูลดังกล่าว ศาลาเฉลิมไทย ในรอบ 6 เดือน
 ทำรายได้ เป็นจำนวนถึง 6,334,041.25 บาท และในรอบ
 8 เดือนเป็นจำนวนถึง 8,421,508.80 บาท แสดงให้เห็น
 ถึงความนิยมในโรงพยาบาลนครเฉลิมไทยที่มีความพิเศษและ
 ทันสมัยต่างจากโรงพยาบาลอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว
 นอกจากนี้จากข้อมูลในปี พ.ศ.2512 ศาลาเฉลิมไทยยังเป็น
 โรงพยาบาลทำรายได้อย่างมหาศาลเป็นประวัติการณ์ในรอบ
 20 ปี โดยสรุปรายได้ในปี พ.ศ.2510 เป็นจำนวนเงิน
 8,149,271.45 บาท และในปี พ.ศ.2511 เป็นจำนวนเงิน
 11,060,485.10 บาท เฉลี่ยแล้ว ศาลาเฉลิมไทยมีรายได้
 เพิ่มขึ้นเกือบ 1 ใน 3 ของปีก่อนหน้านี้ อาจกล่าวได้ว่า ศาลา
 เฉลิมไทยในช่วงเวลานี้เฟื่องฟูอย่างมาก³²

หลังจากปี พ.ศ.2514 ความรุ่งเรืองของการค้าและ
 ความบันเทิงได้ย้ายศูนย์กลางไปอยู่สยามสแควร์ ย่านการค้า
 เก่าที่เคยคึกคัก และโรงแรมสรรพต่าง ๆ ที่เคยเฟื่องฟูก็ซบเซา
 ลงไป ร้านค้าหลายแห่งย้ายจากที่เก่าไปเปิดบริการยังสยาม
 สแควร์ ที่แห่งนี้นับจึงกลายเป็นย่านการค้าที่ทันสมัย ทำให้โรง
 ภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยได้รับความกระทบกระเทือนเช่นกัน
 แต่ด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น การตกแต่ง
 เทคโนโลยีที่ทันสมัย และร้านค้า ร้านอาหารต่าง ๆ ที่ประกอบ
 กันอย่างลงตัว ทำให้ศาลาเฉลิมไทยสามารถยืนหยัดต่อมาได้
 อีกนับ 10 ปี

ศาลาเฉลิมไทย ไม่เป็นเพียงแค่โรงพยาบาลในช่วง
 เวลาที่เพียงเท่านั้น เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์สำคัญในหน้า
 ประวัติศาสตร์ ศาลาเฉลิมไทยจึงได้สร้างความทรงจำและ
 บทบาทหน้าที่มากกว่าที่จะเป็นเพียงโรงพยาบาลเหมือนที่
 อื่นๆ ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้เกิดเหตุการณ์ต่อสู้
 กันระหว่าง นักศึกษา ภาคประชาชน กับ กองกำลังของภาค

รัฐ ศาลาเฉลิมไทยกลายเป็นที่หลบภัย และยังแปรสภาพเป็น
 สถานพยาบาล เพื่อคอยช่วยเหลือผู้บาดเจ็บ นับจากวันเกิด
 เหตุยังคงมีร่องรอยจากการต่อสู้ดังกล่าวปรากฏชัดอยู่ทั่วไป
 ทั้งรอยกระสุนที่พื้น ผนัง และด้านหน้าเคาน์เตอร์ขายตั๋ว
 ทำให้ศาลาเฉลิมไทยได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์สำคัญหนึ่งในหน้า
 ประวัติศาสตร์ของไทยอีกด้วย³³

ยุคสุดท้ายของศาลาเฉลิมไทย ปี 2525-2532

กระแสข่าวการรื้อศาลาเฉลิมไทยปรากฏขึ้นครั้งแรก
 เมื่อ พ.ศ.2516 สมาคมนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม
 (ต่อมากลายเป็นคณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์) ได้เล็ง
 เห็นความสำคัญจะให้มีการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ขึ้น จึง
 ส่งผลให้มีความคิดที่จะปรับปรุงพื้นที่บริเวณนั้น ซึ่งถือว่าเป็น
 บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก จนเมื่อปี พ.ศ.2525
 เป็นปีที่ครบรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เริ่มปรากฏ
 ข่าวการรื้อถอนขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งคณะกรรมการโครงการ
 กรุงรัตนโกสินทร์มีแนวคิดในการใช้พื้นที่บริเวณนี้ จึงควร
 รื้อถอนโรงพยาบาลศาลาเฉลิมไทย และเปิดโล่งเป็นพื้นที่
 สีเขียว เพราะเป็นพื้นที่ที่เปรียบเสมือนประตูทางเข้าสู่เกาะ
 รัตนโกสินทร์ ซึ่งมีสถานที่สำคัญๆ อย่าง โลหปราสาทวัด
 ราชบพิธ ป้อมมหากาฬ และภูเขาทอง เมื่อผู้คนที่ผ่านเข้า
 มาจะได้แลเห็นสิ่งสวยงามได้อย่างเด่นชัด และเมื่อรื้อศาลา
 เฉลิมไทยออกไปแล้ว พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นสถานที่

³¹ แท้ ประกาศาศุฉินสาร, “เฉลิมไทยเข้าวินรอบ 8 เดือน,” สยามรัฐ (10 กันยายน 2511): 14

³² แท้ ประกาศาศุฉินสาร, “เฉลิมไทยทำรายได้มหาศาลเป็นประวัติการณ์รอบ 20 ปี,” สยามรัฐ (6 มกราคม 2512): 14

³³ ธนาธิพ จัตุรฤติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-62

ก่อสร้างพระบรมราชานุสรณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สถาปนาวัดราชนาค และใช้พื้นที่บางส่วนสร้างพลับพลาต้อนรับราชอาคันตุกะเป็นการถาวร ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทางคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์จึงสรุปได้ว่า ศาลาเฉลิมไทยสมควรรื้อถอนไป

จากกระแสข่าวดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความเห็นขัดแย้งกันทั่วไปจากมติที่เกิดขึ้น จึงทำให้ศาลาเฉลิมไทยยังคงอยู่ต่อมาได้ แต่ในปี พ.ศ.2530 ได้มีข้อมูลปรากฏเรื่องการรื้อถอนอย่างแน่ชัดจากแหล่งข่าวกรมศิลปากรได้เปิดเผยในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2530 ว่า

...จากการดำเนินการของคณะกรรมการดังกล่าวเป็นที่แน่ชัดว่าต้องรื้อถอนแน่ ทั้งนี้แหล่งข่าวเผยว่าทางด้านทรัพย์สินซึ่งเป็นเจ้าของที่ได้ยอมตกลงให้รื้อถอนแต่จะต้องจ่ายค่ารื้อถอนซึ่งจะตกอยู่ในราว 160 ล้านบาท ในเรื่องนี้ทางคณะกรรมการฯ ยังติดขัดเรื่องเงินดังกล่าวอยู่จึงยังมิได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด ซึ่งคาดว่าถ้าเพื่อเงินค่ารื้อถอนพร้อมคงจะมีการดำเนินการทันที...³⁴

และจุดมุ่งหมายการรื้อถอนจะต้องดำเนินการให้ทันเฉลิมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษาในปี พ.ศ.2530 นี้ เพียงว่าติดอยู่ที่ปัญหาในเรื่องเงินที่ใช้รื้อถอนแล้ว ยังมีเงื่อนไขคือสัญญาเช่า ที่ต้องให้โรงพยาบาลนครเฉลิมไทยหมดสัญญาเช่ากับทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เสียก่อน จึงไม่สามารถดำเนินการได้ทันวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา จากนั้นทางด้านบริษัทเอเพ็กซ์ ผู้เช่าโรงพยาบาลนครเฉลิมไทย จึงได้เปิดเผยข้อมูลการทำสัญญาเช่า โดยทำสัญญา 10 ปี แต่ครั้งล่าสุดนั้น ทำสัญญา 9 ปี โดยแบ่งต่อสัญญาเป็น 3 ช่วง คือ 3 ปีต่อสัญญาครั้งหนึ่ง จากช่วงที่ได้เปิดเผยข้อมูลในเดือนเมษายนนั้น เป็นการทำสัญญาต่อช่วงที่ 2 คือช่วง 6 ปี

ซึ่งจะหมดประมาณเดือนสิงหาคม 2530 ดังนั้นหากอยู่ในภาวะปกติก็จะเหลือสัญญาเช่าต่อ อีก 3 ปี ถึงจะหมดสัญญาเช่า ซึ่งค่าเช่านั้นคิดเป็นอัตราค่าเช่าเดือนละ 1 แสน 2 หมื่นบาท³⁵

ข่าวการรื้อถอนโรงพยาบาลนครเฉลิมไทยในช่วงนี้ดูเริ่มที่จะชัดเจนแล้ว จึงได้มีการระดมการวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ นานา จากหลากหลายกลุ่ม และวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2532 เกิดวาทะสำคัญของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ต่อกรณีการรื้อถอน “ศาลาเฉลิมไทย” ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ มีความตอนหนึ่งว่า

...การสร้างโรงหนังเฉลิมไทย ณ ที่นั้น เป็นการปิดบังวัดราชนาคโดยสิ้นเชิง แทนที่จะเห็นวัดราชนาคอันเป็นสิ่งสวยงามกลับแลเห็นโรงหนังเฉลิมไทยอันเป็นโรงมหรสพและมีสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งค่าทราชมกว่าวัดราชนาคเป็นอย่างมาก...คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่รับผิดชอบในการสร้างถนนราชดำเนินกลางขึ้น มิได้มีใจรักศิลปะหรือวัฒนธรรมไทยแต่อย่างใดเลยและออกจะไม่เห็นว่าเป็นพระพุทธรูปศาสนาเป็นของสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งจึงสามารถทำกับวัดราชนาคได้ถึงเพียงนี้...³⁶

หากมองตามความเป็นจริงแล้วก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าคุณค่าในศิลปะของ “โลหะปราสาท” มีมากกว่า “ศาลาเฉลิมไทย” ก็ตาม แต่อย่างไรก็ตาม จากข้างต้นทำการนำเสนอความคิดเห็นของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งยังไม่เพียงพอควรพิจารณาหลาย ๆ ด้านเสียก่อน จะตัดสินใจที่จะเชื่อในสิ่งต่างๆ ที่ได้นำเสนอมา อย่างผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่มีความคิดเห็นต่อศาลาเฉลิมไทย ไม่เว้นแม้แต่ทางบริษัทเอเพ็กซ์ ผู้เช่าโรงพยาบาลนครออกมากล่าวถึงการรื้อถอนนั้นเป็นสิทธิของรัฐก็ตามแต่เหตุผลที่รัฐยกมาอย่างการที่โรงพยาบาลนรปิโยชญณภาพยนตร์บางเรื่องที่ไม่เหมาะสมนั้น เพียงแต่ทำการออกกฎหมายทางโรงพยาบาลนรก็ทำตาม ดังที่ได้กล่าวข้างนี้

³⁴ กรมศิลปากร, “รื้อ เฉลิมไทย ติดขัดแค่เงิน 160 ล้าน พิชัยตั้งเป้าสร้างพลับพลาวันเฉลิมฯ,” สยามรัฐ (12 เมษายน 2530): 13

³⁵ บริษัทเอเพ็กซ์, “รื้อเฉลิมไทยเป็นสิทธิของรัฐ,” สยามรัฐ (21 เมษายน 2530): 13

³⁶ คึกฤทธิ์ ปราโมช, “คอลัมน์ชอวยสวนพลู,” สยามรัฐ (17 มกราคม 2532): 9

...อาคารโรงพยาบาลศรีดังกล่าวเป็นสิทธิของทางราชการ ก็สุดแล้วแต่ว่าจะทำอะไรก็ได้เพราะเป็นสิทธิของรัฐ แต่เพื่อจะเอาเหตุผลว่าเป็นทางผ่านของผู้ใหญ่แขก บ้านแขกเมืองมีคัทเอทบ้างเรื่องที่อยู่ภาพไปหรือไม่ เหมาะสมบ้าง ถ้าเชื่อว่าทางเจ้าหน้าที่ออกกฎหมายโดยตรง ก็มีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ และดีด้วยซ้ำ ไม่ต้องยก คัทเอทเขียนตัวหนังสือแทนลดค่าใช้จ่ายลงได้อีกตั้ง เยอะ...

กระแสความคัดค้านในสาเหตุของการรื้อถอนนั้น มี ขึ้นหลายกระแส และกระแสหนึ่งที่สำคัญคือ นายโตม สุขวงศ์ ผู้สนับสนุนโครงการเพื่ออนุรักษ์ภาพยนตร์ไทยและเป็นผู้ก่อตั้งให้เกิดหอภาพยนตร์ขึ้นนั้น ได้แสดงความคิดเห็นไว้ดังนี้

...เหตุผลที่บังโหดปราสาทจริง ๆ มองมุมอื่นก็ได้ และ ที่ว่าคัทเอทไปบ้างไม่เหมาะสมบ้างก็ย้ายที่ได้...³⁷

เหตุผลที่รื้อศาลาเฉลิมไทยเพื่อให้มองเห็นโลหะ ปราสาทนั้น นายพิบูลย์ นาคาวิช ได้แสดงความคิดเห็นคัดค้าน ว่า ถึงแม้จะรื้ออาคารเฉลิมไทยลงแล้ว ก็ไม่สามารถจัด ความบังโหดปราสาทได้อย่างสิ้นเชิง พร้อมทั้งอธิบายถึง เหตุผลไว้ดังนี้

...จะมองให้เห็นโลหะปราสาทในวัดราชนัลดารามโดย เค้นซัดกระนั้นหรือ ความจริง แม้จะรื้ออาคารเฉลิม ไทยลงแล้ว ก็เชื่อว่าจะโปร่งตาเสียทีเดียวก็หาไม่ ยังมี สิ่งกีดขวางสายตาอื่น ๆ อีกมาก เช่นอาคารโรงเรียนวัด ราชนัลดดา ก็สร้างไม่ได้แบบแผนให้กลมกลืนกับหมู่ อาคารเดิมของวัด...ถ้าจะให้เห็นโลหะปราสาทอย่าง เค้นซัดตามประสงค์แล้ว ต้องรื้ออาคารอื่น ๆ ทั้งวัดให้ หมดสิ้น ซึ่งก็เป็นไปไม่ได้...

จากบุคคลที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้มีกระแสคัดค้านเพียง อย่างเดียว บางท่านอย่าง ส.อาสนจินดา นักแสดงละครเวที

ที่เคยเล่นที่ศาลาเฉลิมไทยและเป็นผู้กำกับละครนั้นก็ ได้ แสดงความคิดเห็นที่เห็นด้วยกับการรื้อถอนดังนี้

...โรงเฉลิมไทยนี้ถ้าจะพูดถึงไม่ใช่ศิลปะที่ควรรักษาไว้ ผมถึงบอกว่าผมไม่เสียดายหรือในการที่จะรื้อไป เพราะถ้ารื้อไปแล้วมีอนุสาวรีย์ของพระนั่งเกล้าฯ เข้า มาแทน ผมว่ามันเหมาะกว่า ไอ้โรงละครเรานี้มันมี ที่ไหนก็ได้...³⁸

แม้จะมีกระแสคัดค้านจากนักวิชาการบางท่านก็ตาม แต่ทางรัฐและท่าทีของอธิบดีกรมศิลปากรนั้นก็ได้สนใจใน เรื่องนี้ พร้อมทั้งบอกว่า ศาลาเฉลิมไทยนั้นเป็นสถานที่ที่ไม่ ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานจึงไม่มีปัญหาในการรื้อถอนอีก ด้วย ซึ่งจะเห็นได้ถึงความคิดที่ต่างกันของฝ่ายที่พยายามรื้อ ถอนและฝ่ายที่พยายามปกป้องอยู่ก็ตาม

ท้ายที่สุดแล้ว มติจากการประชุมคณะรัฐมนตรี ใน วันที่ 28 กรกฎาคม 2530 รับหลักการในการรื้อถอนโรง ภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย โดยรัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณ 113 ล้านบาท สำหรับชดเชยค่าที่ดินและตัวอาคารแก่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังอนุมัติเงิน อีก 365 ล้านบาทเพื่อการก่อสร้างตามแผนที่ตั้งไว้ อย่างไร ก็ตามสัญญาเช่าระหว่างบริษัทเอเพ็กซ์ ผู้เช่าโรงภาพยนตร์ ศาลาเฉลิมไทยกับทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ครั้งล่าสุดได้สิ้นสุดลงแล้วในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2530 ทางโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐก็ได้เลื่อนออกไป โรงภาพยนตร์ จึงได้ดำเนินการต่อมาได้อีก ดังนั้นโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิม ไทยได้แต่เพียงรอเวลาที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหา กษัตริย์จะยกเลิกการผ่อนปรน

วันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2532 เป็นวันฉายภาพยนตร์ เรื่อง “เพราะว่าฉันรักเธอ” ของพรพจน์ฟิล์ม ซึ่งเป็นเรื่อง สดุดีของศาลาเฉลิมไทย และได้ย้ายออกจากอาคารโรง ภาพยนตร์เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2532 แต่ก่อนที่ศาลา เฉลิมไทยจะปิดฉากลงอย่างถาวร ได้มีการรวมตัวของนัก

³⁷ โตม สุขวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

³⁸ บริษัทเอเพ็กซ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 13

แสดงหลายรุ่นนำโดยนักแสดงรุ่นเก่าที่เคยโด่งดังจากศาลาเฉลิมไทยสมัยเป็นเวทีละครได้ร่วมกันเป็นคณะกรรมการจัดงาน “ละครอนุสรณ์เฉลิมไทย” ขอให้อาการโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย จัดละครเวทีที่ศาลาเฉลิมไทย เพื่อรำลึกถึงอดีตอันรุ่งโรจน์ของการแสดงละคร ให้ประทับอยู่ในความทรงจำของคนไทย จึงจัดละครเรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” เป็นอนุสรณ์อาคารโรงภาพยนตร์ ในระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ - 15 มีนาคม พ.ศ.2532 รายได้จากการแสดง โดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ นำแสดงโดย กาญจนา จินดาวัฒน์ เอกพันธ์ บรรลือฤทธิ์ พิศาล อัครเศรณี กำกับการแสดงโดย ส.อาสนจินดา จัดแสดงละครเวทีครั้งนี้ เพื่อเป็นการสิ่งลาและบันทึกไว้ในตำนานว่า ศาลาเฉลิมไทยแห่งนี้กำเนิดขึ้นมาในฐานะโรงละครและท้ายที่สุดก็จากไปในฐานะเดียวกับที่ได้กำเนิดมา³⁹

การดำเนินงานรื้อถอนอาคารโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยเริ่มในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2532 โดยบริษัท แทคทิม จำกัด ใช้เวลาทั้งสิ้น 2 เดือน โดยขณะทำการรื้อได้มีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย ออกมารวมตัวคัดค้านอยู่ที่บริเวณด้านหน้า⁴⁰ เมื่อเสร็จสิ้นการรื้อถอนแล้วกรมธนารักษ์ได้ส่งมอบพื้นที่โครงการให้กรมศิลปากรในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2532 กรมศิลปากรจึงได้เริ่มดำเนินการในพื้นที่ ตามโครงการปรับปรุงที่ดินบริเวณอาคารโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยตามที่ได้รับมอบหมาย

วันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.2533 ซึ่งตรงกับวันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ 166 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ และได้เปิดให้ประชาชนได้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจในสวนสาธารณะ ได้พระราชทานนามใน พ.ศ.2535 ว่า “ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์” ต่อมาคณะรัฐมนตรีมติเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2535 กำหนดให้วันที่ 31 มีนาคม ทุกปีเป็นวันสำคัญแห่งชาติ เรียกว่า “วันที่ระลึกมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”

จาก “ศาลาเฉลิมไทย” ในฐานะโรงมหรสพ ที่เป็นทั้งโรงละคร ภาพยนตร์ ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคณะราษฎรที่เป็นเอกลักษณ์ ยืนหยัดอย่างยาวนานมาถึง 47 ปี นับแต่การก่อสร้าง กลายมาเป็นลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ในที่สุด แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ตั้งเดียวกันแต่สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่บนพื้นที่นั้น ทำให้บรรยากาศเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมและประโยชน์ใช้สอย

หากพิจารณาถึงกรณีการรื้อถอนศาลาเฉลิมไทยในแง่ของคุณค่าทางสถาปัตยกรรม จะมุมมองที่แตกต่างกันไป แต่จากข้อความที่มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมขณะนั้นจนกระทั่งปัจจุบันของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้วิจารณ์ถึงสถาปัตยกรรมยุคคณะราษฎรในเชิงลบ ไว้ดังนี้

³⁹ ธนาทิพ ฉัตรภูติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-64

⁴⁰ Bangkok Broadcasting & T.V. Co., Ltd. (BBTV Channel 7), 15 มีนาคม 2555, BBTV Channel 7, http://www.ch7.com/news/news_thailand_detail.aspx?c=5&p=523&d=181118

...เมื่อโรงหนังเฉลิมไทยถูกทุบทิ้งไปแล้ว ภาพของวัดราชนาคดาและโลหปราสาทก็จะปรากฏแจ่มแจ้ง... ในยุค 50 ปีที่แล้วมานี้ (ยุคของคณะราษฎร) ได้มีการสร้างตึกกรมที่น่าเกลียดน่ากลัวเอาไว้ในกรุงเทพมหานครอีกมากพอสมควร เพราะฉะนั้นเมื่อเริ่มทุบทิ้งอะไรกันขึ้นแล้ว เราก็ควรรู้สึกมันมือ เทียวทุบทิ้งตึกอื่นๆ ที่อยู่ติดที่ติดทาง และมีสถาปัตยกรรมอันไม่กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมของกรุงเทพฯ...⁴¹

ข้อความดังกล่าวส่งผลให้เกิดภาพพจน์เชิงลบต่อตึกอาคารในยุคราษฎรให้ดูต่ำต้อยด้อยค่า แต่อย่างไรก็ตามหากมองในแง่ของ การประเมินคุณค่าทางศิลปะของวัตถุใดๆ ก็ตาม ล้วนผันแปรไปตามเวลา การวัดประเมินคุณค่าควรจะ ต้องใช้มาตรฐานหลายอย่างมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาด้วยเสมอ เพราะ “คุณค่าทางประวัติศาสตร์” ตึกอาคารเหล่านั้นต่างทำหน้าที่สะท้อนภาพของสังคมในยุคนั้น ๆ หากแต่ต้องการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไปก็ดูจะน่าเสียดาย

ศาลาเฉลิมไทยจึงเป็นกรณีหนึ่ง ขึ้นอยู่ในแง่มุมและความผูกพันของแต่ละบุคคล อาจกล่าวไม่ได้เลยว่าสิ่งใดหรือการกระทำใดถูกหรือผิดได้โดยตรง แต่เมื่อมองถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่แฝงอยู่อย่างมากในโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย ก็เป็นที่น่าเสียดายที่สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะโดดเด่นในยุคหนึ่งที่แตกต่างกันจากยุคสมัยอย่างชัดเจนต้องสูญหายไป และการรื้อทิ้งศาลาเฉลิมไทยย่อมเป็นการสูญเสียสถานที่ส่งผ่านเรื่องราวจากอดีตไปอย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อนานมานี้ วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2555 มีกระแสข่าวเรื่องการหมดสัญญาเช่าพื้นที่ใน “สยาม สแควร์” ของเจ้าของกิจการโรงหนังในเครือเอเพ็กซ์ อย่างลิโดและสกาล่า และทางจุฬาฯ จะทำการปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวทำศูนย์การค้า ถูกเผยแพร่ออกไป ระหว่างโรงภาพยนตร์กับผู้ชมแล้ว ลิโดและสกาล่า รวมไปถึงโรงภาพยนตร์สยามยุคเก่า (ถูกไฟไหม้เมื่อครั้งเหตุการณ์ทางการเมือง 19 พฤษภาคม พ.ศ.2553)

เคยเป็นและยังเป็น สถานที่ในการดู “หนังทางเลือก” หรือ “หนังนอกกระแส” ที่โรงภาพยนตร์เครืออื่นๆ ไม่ค่อยฉายเท่าไรนัก กลุ่มคนรัก “หนังทางเลือก” จำนวนไม่น้อยได้รวมตัวกันในเครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อแสดงปฏิริยาไม่เห็นด้วยต่อแนวโน้มดังกล่าว

หากมองในมุมของเจ้าของพื้นที่แล้ว แน่ใจว่ามีสิทธิต่างๆ บนพื้นที่ของตนเอง แต่หากมองในมุมของสถาปัตยกรรม โรงภาพยนตร์ลิโด และสกาล่าเป็นสถาปัตยกรรมเวลาสมัยใหม่ เช่นเดียวกันกับศาลาเฉลิมไทย การพูดถึงการอนุรักษ์ศิลปะหรือสถาปัตยกรรม ก็จะไม่ค่อยพูดถึงสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ที่เป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา มักจะไม่ถูกมองว่าเป็นงานศิลปะ ไม่ถูกให้ค่าว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่จะต้องอนุรักษ์เอาไว้ อย่างอาคารต่างๆ ที่สร้างในยุคดังกล่าว ก็เข้าคิวทำการรื้อถอน อย่างกรณีของศาลฎีกา ที่มีกระแสนรื้อถอนมานานพอสมควร หากทำการรื้อถอนไปก็เป็นการน่าเสียดายที่ต้องสูญเสียอาคารที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชาติยุคหนึ่งเลยทีเดียว⁴²

แม้ว่าจะมีพลังหรือการรวมตัวของผู้คนในสังคมก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรต่อมติที่เกิดขึ้นมาได้ อย่างกรณีของศาลาเฉลิมไทย และจะเกิดวงจรการทำลายเช่นนี้ทั่วไป ดังที่ ธเนศ วงศ์ยานนาวา ให้สัมภาษณ์ไว้ในมติชนสุดสัปดาห์ ตอนสุดท้ายว่า

...แล้วต้องไม่ลืมว่าคุณก็หยุดทุบเฉลิมไทยไม่ได้ใช่หรือเปล่า พลังของภาพยนตร์กับสิ่งที่อยู่หลังภาพยนตร์มันเทียบกันไม่ได้ ดังนั้น คุณก็ต้องรู้ว่าใครหรืออะไรใหญ่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ⁴³

ในเวลานี้มีคนรุ่นเก่า ๆ ส่วนน้อยที่จะรู้จักโรงภาพยนตร์อย่าง ศาลาเฉลิมไทย แต่คนเหล่านี้ก็จะจากไปตามกาลเวลา สุดท้าย “ศาลาเฉลิมไทย” ก็ค่อย ๆ เลือนหาย

⁴¹ คีตกฤษดิ์ ปราโมช, “คอลัมน์ชอยสวนพดู,” สยามรัฐ (17 มกราคม 2532): 9

⁴² VOICE TV CO.,LTD, 24 มิถุนายน 2553, สถาปัตยกรรมคณะราษฎร, <http://archive.voicetv.co.th/content/16103/> สถาปัตยกรรมคณะราษฎร

⁴³ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “ความเป็นอนิจจังของ ลิโด-สกาล่าในมุมมองนักวิจารณ์ภาพยนตร์,” มติชนสุดสัปดาห์ 32 (23-29 มีนาคม 2555): 14.

ไปจากหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์ ทั้งในแง่ของโรงละคร โรงภาพยนตร์ และความงดงามของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ และคนรุ่นหลังก็จะไม่รู้จักรูปแบบ Standalone หรือโรงภาพยนตร์เดี่ยว⁴⁴ อีกต่อไป เพราะโรงภาพยนตร์เหล่านี้จะค่อย ๆ เลือนหายไป บางที่กลายเป็นสถานที่รกร้าง กลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรม หรือปรับเปลี่ยนกลายเป็นสิ่งก่อสร้างที่ทันสมัยสอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคม เพราะในปัจจุบัน ผู้คนมากมายหันไปนิยมชมชอบชมภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ระบบมัลติเพล็กซ์ แม้ว่าโรงภาพยนตร์เดี่ยวอย่าง ลิโต และสกาล่า ยังคงเป็นที่นิยมอยู่บ้างในปัจจุบัน แต่สุดท้ายแล้ว ทั้ง 2 โรงภาพยนตร์ก็เตรียมเข้าคิวรอการ

รื้อถอนในอนาคตอันใกล้นี้ เพื่อการปรับปรุงพื้นที่เพื่อความทันสมัยในระบบทุนนิยมต่อไป

ศาลาเฉลิมไทยคงเหลือเพียงความทรงจำ และร่องรอยหลักฐานในร้านขายของเก่า บางทีความทรงจำเหล่านี้คงจะเลือนหายไปตามกาลเวลา และปรากฏการณ์เช่นนี้จะยังเกิดขึ้นในสังคมเราอีกหลายครั้ง และต่อไปอีกนาน เรื่องนี้คงกลายเป็นความอนิจจา บังบอกถึงสังขรณ์ว่าไม่มีสิ่งใดจริงแท้แน่นอน เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพียงสิ่งหนึ่งที่เหมือนเดิมคือ “อดีต” ที่ถูกสร้างขึ้นมักถูกทำลายลงอย่างง่ายดายเสมอ

⁴⁴ โรงภาพยนตร์ “Standalone” เป็นโรงขนาดใหญ่ ไม่มีการตัดแบ่งโรง ไม่ต้องพึ่งทางสรรพสินค้า เน้นฉายภาพยนตร์บนเนื้อที่ของตัวเอง ในปัจจุบันโรงภาพยนตร์เหล่านี้ ปิดตัวลงเป็นจำนวนมาก เฉพาะในกรุงเทพฯ เหลือไม่ถึง 5 แห่ง อาทิเช่น ธนบุรีราม

ผลกระทบจากนโยบายการจำกัดบทบาท ทางเศรษฐกิจของชาวจีนที่ส่งผลกระทบต่อแรงงานไทย ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2500)

รัตน์ศุภางค์ ทรัพย์เจริญ

แต่เดิมมานั้นนโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน จะศึกษาถึงผลกระทบที่ชาวจีนได้รับ แต่บทความนี้ จะศึกษาถึงผลกระทบจากนโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน ที่ส่งผลกระทบต่อแรงงานชาวไทย

การที่ชาวจีนมีบทบาททางเศรษฐกิจในประเทศไทย ส่งผลให้เกิดนโยบายต่าง ๆ เพื่อลดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2481-2500) ได้มีทำที่เป็นปฏิบัติอย่างรุนแรงต่อกลุ่มชาวจีน ซึ่งในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก ระหว่าง พ.ศ.2481-2487 เป็นช่วงที่รัฐบาลเริ่มใช้นโยบายชาตินิยมไทยเพื่อต่อสู้กับกระแสชาตินิยมจีนอย่างจริงจัง อีกทั้งภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลให้รัฐบาลต้องออกนโยบายเพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหา ซึ่งผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นแรงงาน

ระหว่าง พ.ศ.2487-2491 ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยในช่วงนั้น เป็นคณะรัฐบาลที่มาจากฝ่าย

พลเรือน มีนโยบายค่อนข้างเป็นมิตรกับจีนแผ่นดินใหญ่ เพราะผลของสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศสัมพันธมิตร มาตรการเกี่ยวกับชาวจีนในช่วงนี้ จึงลดความแข็งกร้าวลง จนกระทั่งในเวลาต่อมากระแสคอมมิวนิสต์ได้เผยแพร่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากประเทศจีนรุนแรงมากขึ้น นโยบายทางการเมืองของไทยต่อชาวจีนจึงกลับมาใช้มาตรการที่รุนแรงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อต่อต้านกระแสคอมมิวนิสต์จีน เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองในสมัยที่ 2 (พ.ศ.2491-2500)

ในช่วง พ.ศ.2491-2500 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ปรับนโยบายทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อกรออกนโยบายทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นแรงงานในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองเป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็มีการยกระดับมาตรฐานฝีมือแรงงานชาวไทยและให้สวัสดิการแรงงานต่าง ๆ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชนชั้นแรงงานในเวลาต่อมา

1. นโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยแรก ระหว่าง พ.ศ.2481-2487

ระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจเพราะประเทศก้าวเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับเกิดปัญหาการเมืองภายในประเทศและภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำอย่างต่อเนื่อง มาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้น รัฐบาลจึงมีมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างความชอบธรรมในการบริหารประเทศโดยการกีดกันชาวจีน และมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมุ่งความสนใจไปยังปัญหาเศรษฐกิจมากกว่าสนใจการเมือง ซึ่งเป็นยุทธวิธีแยกคนจีนและคนไทยในสังคมออกจากกันโดยอาศัยลัทธิชาตินิยม

สาเหตุปัจจัยที่นำไปสู่การออกนโยบายจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนสามารถสรุปได้ดังนี้ ประการแรก ชาวจีนในสังคมไทยก่อให้เกิดปัญหา เมื่อองค์กรชาวจีนมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสหภาพแรงงานและสมาคมธุรกิจชาวจีน และปัญหาจากแนวคิดชาตินิยมในหมู่ชาวจีน ประการที่สอง เพื่อแก้ปัญหาแรงงานไทยว่างงาน จากภาวะภัยธรรมชาติและราคาพืชผลตกต่ำจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 อีกทั้งแรงงานก็ล้นตลาด ประการที่สาม ปัญหาการเมืองภายในประเทศ การแข่งขันอำนาจระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองกลุ่มต่างๆ การต่อสู้ทางความคิดของชนชั้นนำ ประการสุดท้าย ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หลังจากประเทศไทยปลดแอกจากระบอบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ซึ่งถูกผูกมัดด้วยสนธิสัญญาเบาว์ริง ประเทศไทยจึงเป็นอิสระจากข้อตกลงทางเศรษฐกิจตามสนธิสัญญาเดิม และมีญี่ปุ่นเป็นต้นแบบเศรษฐกิจการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2481-2487

รัฐบาลริเริ่มนโยบายโดยการออก *รัฐนิยม* ส่งเสริมคนไทยในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมก่อน ต่อจากนั้น รัฐบาลได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ชักชวนอย่างจริงจังทั้งทางหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียงดังเช่นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยได้กล่าวว่า รัฐนิยมนี้เป็นปัจจัยอันสำคัญที่จะช่วยให้การผดุงเศรษฐกิจของชาติและประชาชนชาวไทยคล่องเป็นผลสำเร็จไปได้¹ และรัฐบาลเองก็หวังว่ารัฐนิยมนี้จะ เป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์² จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ปลุกประชาชนให้เกิดความรักชาติในกระแสชาตินิยม รัฐบาลสร้างคำใหม่ในทางเศรษฐกิจ เช่น “กอุพากรรม” อันหมายถึง เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศในทางเศรษฐกิจ อีกทั้งรัฐบาลได้ริเริ่มใช้นโยบายการบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามโดยการออกข้อกำหนดและกฎหมายหลายประการ เพื่อเป็นนโยบายไปสู่การแข่งชิงอำนาจทางเศรษฐกิจคืนมาจากชาวจีน

นโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจในช่วงนี้ประกอบไปด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ คือ นโยบายทางการค้าและภาษี การที่ดินและทรัพย์สิน และเกี่ยวกับอาชีพ โดยมาตรการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของแรงงานเป็นอย่างมากนั้น คือ มาตรการเกี่ยวกับอาชีพ ได้แก่

1. *พระราชบัญญัติรถยนต์* ระบุว่า บุคคลที่มีได้มีสัญชาติไทยไม่มีสิทธิมีใบอนุญาตขับรถแท็กซี่และขับขี้อล้อเลื่อนรับจ้าง ทำให้ชาวจีนไม่สามารถประกอบอาชีพนี้ได้ต่อไป³
2. *พระราชบัญญัติโรงงานอุตสาหกรรม* บังคับใช้กับแรงงานไทย พ.ศ.2484 โดยประกาศฉบับนี้มีสาระสำคัญ คือ โรงสีข้าวทุกแห่งต้องจ้างแรงงานไทยร้อยละ 50 ของแรงงานทั้งหมด และในเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกันรัฐบาลยังได้ออกกฎกระทรวงต่างๆ เพื่อบังคับให้โรงงานอุตสาหกรรม

¹ ผาณิต รวมศิลป์, “นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจไทยสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ.2481-2487,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 64-66.

² กรมประชาสัมพันธ์, *ประมวลรัฐนิยม* (พระนคร: โรงพิมพ์กรมรถไฟ, 2483), หน้า 11, อ้างถึงใน ผาณิต รวมศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า 66.

³ ปรีดาร์จน์ พัฒนพิชัย, “นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 80.

และธุรกิจต่างๆ ต้องจ้างแรงงานชาวไทยไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 75 ของแรงงานทั้งหมด

3. พระราชบัญญัติควบคุมการค้าขาย โค กระบือ แพะ แกะและสุกร พ.ศ. 2481⁴ และพระราชบัญญัติควบคุมการค้าสัตว์เพื่อการบริโภค พ.ศ. 2481 โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้แรงงาน ชาวไทยประกอบอาชีพนี้แทนชาวจีน การห้ามพ่อค้าต่างด้าวจำหน่ายอาหารในสถานที่ราชการและโรงเรียนรัฐบาล พ.ศ. 2482⁵ และอนุญาตให้ผู้ขายอาหารในโรงเรียนเป็นพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยเท่านั้น

4. พระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ พ.ศ. 2482 ประกาศใช้ พ.ศ. 2484 รัฐบาลได้ออกบังคับให้คนไทยทุกคนที่บรรลุนิติภาวะมีอาชีพหรือรายได้อยู่เป็นปกติ การบังคับใช้กฎหมายนี้ใน พ.ศ. 2484 นั้น บังคับให้ชาวต่างด้าวเลิกอาชีพนี้จนอย่างเด็ดขาดภายใน 90 วัน นอกจากอาชีพทนายและช่างตัดผมที่ผ่อนผันให้ 1 ปี⁶

5. พระราชบัญญัติอาชีพและช่วยวิชาชีพ พ.ศ. 2484⁷ เพื่อลดปัญหาการว่างงานของคนไทย ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับการศึกษา อีกทั้งทัศนคติของคนไทยนิยมรับราชการมากกว่าเป็นแรงงาน พระราชบัญญัติอีกส่วน คือ พระราชบัญญัติที่สนับสนุนชาวไทย เช่น

1. พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้

สำหรับเฉพาะคนไทย 27 ชนิด พ.ศ. 2485⁸ โดยให้เหตุผลว่า “การทำสิ่งใดที่ควรจะให้คนไทยทำได้บ้างแล้ว ก็ให้ออกกฎหมายไม่ให้ชาวต่างชาติทำ”⁹ เพราะในบรรดา 27 ชนิดนี้ ส่วนใหญ่มีชาวจีนประกอบอยู่ และเป็นแรงงานที่ต้องฝีมือ

2. พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและช่วยวิชาชีพ พ.ศ. 2487¹⁰ ซึ่งรัฐบาลได้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมแทนพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและช่วยวิชาชีพ พ.ศ. 2485 โดยกำหนดอาชีพที่เหลือไว้เฉพาะคนไทย 4 ชนิด เท่านั้น คือ การทำและการหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องถม และการเป็นทนายความ ซึ่งเป็นนโยบายภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยรัฐบาลชุดใหม่ เพราะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้หมดวาระไป ชาตินิยมและมาตรการการกีดกัน ชาวจีนทางเศรษฐกิจจึงลดบทบาทลง

3. นโยบายอื่นๆ ที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินการเพื่อสนับสนุนด้านวิชาชีพ คือ การก่อตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาและพาณิชยการ เพื่อเตรียมแรงงานฝีมือในอนาคต นอกจากนี้ในนโยบายรัฐนิยม ยังมีที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของราษฎร คือ ประกาศรัฐนิยม ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2482 มีสาระสำคัญอยู่ที่ เรียกร้องให้คนไทยกินอาหารไทย ใส่เสื้อผ้าแบบไทย ช่วยเหลือการค้าและอุตสาหกรรมไทย เพื่อให้คนไทยสามารถพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และให้คนไทยมีงานทำ

⁴ “พระราชบัญญัติควบคุมการค้าขาย โค กระบือ แพะ แกะและสุกร พุทธศักราช 2481,” ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย) เล่ม 56 ตอนที่ 5 (17 เมษายน 2482): 337.

⁵ “ระเบียบกรมการศึกษาธิการเพิ่มเติม ว่าด้วยการควบคุมผู้นำอาหารมาขายในโรงเรียนรัฐบาล,” (4 มค. 2481) อ้างอิงใน ทวีธีระวงศ์เสรี, “สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย,” หน้า 91-92.

⁶ กรมศิลปากร, หอจดหมายเหตุ, “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/2484 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3,” 31 กรกฎาคม 2484, หน้า 238-39, อ้างอิงใน ภาณีต รวมศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า 162.

⁷ กรมศิลปากร, หอจดหมายเหตุ, “รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 4/ 2482 เรื่อง กฎหมายให้คนไทยทุกคนต้องทำงาน,” 8 พฤษภาคม 2482, หน้า 15 ก; และ “พระราชบัญญัติช่วยอาชีพและวิชาชีพ พุทธศักราช 2484,” ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย) เล่ม 58 ตอนที่ 63 (11 กันยายน 2482): 1152-154, อ้างอิงถึงใน ภูวดล ทรงประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 92.

⁸ “พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พุทธศักราช 2485,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 ตอนที่ 38 (9 มิถุนายน 2485): 1221.

⁹ ภาณีต ทรงประเสริฐ, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, บรรณาธิการโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 656.

¹⁰ “พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2487,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 61 ตอนที่ 72 (24 พฤษภาคม 2487): 1143.

มาตรการต่างๆของรัฐบาลไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ส่งผลกระทบต่อแรงงานไทย ดังนี้

1. ทำให้แรงงานไทยได้เข้าไปมีบทบาทในทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นโดยจะเห็นจากสถิติของผู้ที่สมัครงานในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2485) มีผู้สมัครงานน้อยและไม่เพียงพอกับตลาด เพราะการกีดกันชาวจีนในด้านอาชีพ ทำให้มีคนที่ได้งานเกือบร้อยละร้อย เช่น ใน พ.ศ.2484 มีผู้สมัครงาน 1,731 คน มีผู้ได้งานทุกคน และ พ.ศ.2485 มีผู้สมัครงาน 136 คน และมีผู้ได้งานทั้งสิ้น 118 คน¹¹ เป็นต้น

2. แรงงานมีงานทำจากการจ้างแรงงานจำนวนมากในโรงงานอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในประเทศไทย เนื่องจากญี่ปุ่นได้ลงทุนด้านอุตสาหกรรมหลายด้านในเมืองไทยระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างแรงงานในประเทศไทยเพราะได้จ้างแรงงานชาวไทยในการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคให้แก่กองทัพญี่ปุ่น

3. รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามส่งเสริมให้ประชาชนสนใจประกอบอาชีพในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านกสิกรรม อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม อีกทั้งรัฐบาลได้ตั้งกรมประชาสัมพันธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2483 เพื่อช่วยเหลือด้านอาชีพ ที่อยู่อาศัยและสุขภาพอนามัยแก่คนไทยที่ยากจน

จะเห็นได้ว่า นโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน ช่วงแรก (พ.ศ.2481-2487) ได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวจีนในประเทศไทยเป็นอย่างมาก ในกรณีเรื่องอาชีพ จากการที่รัฐบาลได้สั่งห้ามชาวต่างด้าวประกอบอาชีพนั้น แรงงานได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบริษัทหรือโรงงานที่เป็นของชาวจีน และยังคงจ้างแรงงานชาวจีน เนื่องจากแรงงานชาวไทยยังขาดทักษะและความเชี่ยวชาญในงาน แม้รัฐบาลเริ่มเปิดโรงเรียนอาชีพเพื่อเพิ่มบุคลากรด้านแรงงานฝีมือ แต่ถือว่ายังไม่ทันต่อความต้องการในเวลานั้น อีกทั้งวัฒนธรรมและความเชื่อในการเป็นลูกจ้างนั้นไม่ได้เกิดขึ้นง่ายนักในหมู่คนไทย ถือว่าจิตสำนึกของประชาชนในการประกอบอาชีพตามนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลที่เอื้อประโยชน์ให้จากนโยบายจำกัดบทบาทชาวจีน

นั้นยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่ก็ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านบทบาทของแรงงานชาวไทย ส่วนแรงงานชาวจีนได้รับผลกระทบ เพราะรัฐบาลไม่ยินยอมให้แปลงสัญชาติ ทำให้มีแรงงานชาวจีนลักลอบเข้ามาค้าแรงงานในไทยโดยการคิดสินบนให้ข้าราชการของนายทุนจีนที่นิยมจ้างแรงงานชาวจีน

2. นโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 ระหว่าง พ.ศ.2490-2500

นโยบายในช่วงนี้ ได้ถูกปรับเปลี่ยนไป คือ ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนแผ่นดินใหญ่เป็นหนึ่งในประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรที่ชนะสงคราม ทำให้รัฐบาลพลเรือนทุกคณะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ระหว่าง พ.ศ. 2487-2490) ต่างพยายามเป็นมิตรกับชาวจีน เพื่อประสานรอยร้าวระหว่างชาวไทยและชาวจีนภายในประเทศไทยและลดความเป็นปฏิปักษ์ที่ชาวจีนมีต่อรัฐบาลไทย มีการประกาศลดคำสั่งเนรเทศคนจีนต่างด้าวทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากผลของการดำเนินมาตรการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยแรก อีกทั้งมีการผ่อนคลายนโยบายเข้มงวดเรื่องจำกัดของแรงงานชาวจีนลง โดยรัฐบาลได้ผ่อนคลายนโยบายกำหนดในพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พ.ศ.2487 และ พ.ศ.2488 โดยการลดจำนวนอาชีพที่จำกัดสำหรับชาวจีนเหลือเพียง 3 ชนิดเท่านั้น ทำให้ในช่วงนี้แรงงานจีนได้กลับเข้ามาประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีแรงงานชาวจีนกลับเข้าสู่ตลาดอีกครั้ง

การจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจชาวจีนในช่วงนี้ มีสาเหตุดังนี้ คือ จากการที่ประเทศไทยเผชิญกับปัญหาชาวจีนที่รัฐเห็นเป็นเพียงผู้ทำประโยชน์ด้านแรงงานและการค้า ได้กลายเป็นกลุ่มมวลชนที่มีพลังต่อรองและกดดันรัฐบาลมากที่สุด และการที่ประเทศไทยเผชิญกับลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงทำให้เกิดการวางมาตรการเพื่อจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจชาวจีนในช่วงนี้

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2490-2500) ชาวจีนที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลถูกปราบ

¹¹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และเบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, (กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 232-233.

ปรามอย่างรุนแรง โดยการออกนโยบายต่างๆ ซึ่งเป็นการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนระหว่าง พ.ศ. 2490-2500 โดยจำแนกได้ดังนี้

1. นโยบายการจำกัดจำนวนแรงงานชาวจีนอพยพเข้าประเทศ

กฎหมายควบคุมการนำเข้าแรงงานต่างด้าว พ.ศ. 2492 ซึ่งสกัดการนำเข้าแรงงานชาวจีนนั้น ทำให้แรงงานชาวไทยเข้าไปทดแทนในส่วนนี้ได้ โดยเฉพาะเมื่อภายหลังจากรัฐบาลกำหนดสัดส่วนแรงงานในโรงงาน ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2492 ซึ่งมีการควบคุมอัตราคนเข้าเมืองจากเดิมปีละ 10,000 คน เป็นชาติละ 200 คน ทำให้แรงงานชาวจีนลดลง¹² การขึ้นค่าธรรมเนียมภาษีคนต่างด้าวจาก 20 บาท เป็น 400 บาทต่อปี ก็มีส่วนทำให้แรงงานจีนเข้ามาทำงานในประเทศลำบากมากขึ้น แต่การเข้มงวดนี้ได้ผ่อนคลายลงในเวลาสองปีต่อมา เมื่อมีพระราชบัญญัติทะเบียนคนต่างด้าว พ.ศ. 2495 ซึ่งถือเป็นการผ่อนคลายความเข้มงวดในระดับหนึ่ง และต่อมารัฐบาลได้มีพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2497 ขึ้นและยกเลิกพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2493 และ พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนและคนต่างด้าวอื่นๆ เข้าประเทศอย่างไม่จำกัดอีกครึ่งหนึ่ง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมแก่การควบคุมและอุปการะคนต่างด้าว

2. นโยบายเกี่ยวกับอาชีพ

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามใช้มาตรการการทดแทนแรงงานชาวไทยเข้าไปในส่วนของแรงงานชาวจีนนโยบายต่างๆ ที่รัฐบาลออกมา เช่น การออกพระราชบัญญัติการกำหนดอาชีพและวิชาชีพสำหรับเฉพาะคนไทย พ.ศ. 2492 และ พ.ศ. 2495¹³ มีการประกาศสงวนอาชีพช่างตัดผมให้เป็นอาชีพของคนไทย เพื่อเพิ่มจำนวนอาชีพที่จำกัดสำหรับแรงงานชาวจีนซึ่งได้ผ่อนคลายข้อจำกัดนี้ลงในสมัยรัฐบาลชุดพลเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ขับริด และงานฝีมือ นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติสงเคราะห์อาชีพแก่คนไทย พ.ศ. 2499 เพื่อคุ้มครองคนไทยให้มีโอกาสในการประกอบอาชีพที่กำหนดไว้ อีกทั้ง

รัฐบาลยังคงมีมาตรการเกี่ยวกับการกำหนดจำนวนคนงานในโรงงานและสถานประกอบการต่างๆ ไว้ คือต้องมีจำนวนแรงงานชาวไทยเกินกว่าครึ่งหนึ่งเอาไว้ ซึ่งเป็นการควบคุมปัจจัยการผลิตในด้านแรงงาน โดยการควบคุมจำนวนแรงงานต่างด้าวชาวจีน และบังคับใช้แรงงานชาวไทย

ผลกระทบจากการดำเนินนโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน

1. ทำให้ชาวไทยเข้าสู่แรงงานอาชีพ จากการสำรวจสำมะโนประชากรทั่วประเทศ พ.ศ. 2490 ในส่วนของอาชีพของประชากรทั่วไป พบว่า แรงงานที่มีมากที่สุดยังคงเป็นแรงงานชาวนา และเกษตรกร เพราะรัฐสงวนอาชีพนี้ไว้สำหรับชาวไทย ที่น่าสังเกต คือ มีแรงงานหญิงเข้าสู่ภาคแรงงานมากขึ้น เพราะในระยะเวลาหนึ่งมีแรงงานหญิงชาวจีนอพยพเข้ามาด้วย ก่อนที่จะประกาศลดสัดส่วนแรงงานอพยพ และแรงงานหญิงชาวไทยเข้าสู่การเป็นแรงงานในโรงงานทอผ้ามากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกทั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2488 เป็นต้นมา โครงสร้างของแรงงานเปลี่ยนแปลงตามความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม และผลจากนโยบายและมาตรการต่างๆ เกี่ยวกับอาชีพของรัฐบาล และเมื่อมีการตั้งโรงงานขนาดใหญ่ ที่ใช้เครื่องจักรกล จึงมีการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจชุมชนสู่เมือง โดยการคมนาคมจากเงินสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ทำให้มีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น แรงงานชาวนาไทยมีการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการรับจ้างมากขึ้น

2. การอพยพย้ายถิ่นของแรงงาน กรุงเทพฯและเมืองใหญ่ทั่วประเทศได้ขยายตัวรองรับธุรกิจทางการค้า ทำให้กลุ่มแรงงานเคลื่อนย้ายเข้าเมืองมากขึ้น มีการสร้างเส้นทางคมนาคมเพื่อความสะดวกในการขนส่งและการพัฒนาธุรกิจ ส่งเสริมธุรกิจการนำเข้าและส่งออก ทำให้มีความต้องการแรงงานมากขึ้น จึงเกิดการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมาก อีกทั้งการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรหลัง พ.ศ. 2493 ทำให้ที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ส่งผลให้แรงงานชนบทต้องอพยพเคลื่อนย้ายสู่เมืองเพื่อรับจ้างทำงาน

¹² พอพันธ์ อูยานนท์, “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกรุงเทพฯ กับพัฒนาการแรงงานราคาถูก (1955-1980),” หน้า 26.

¹³ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย, หน้า 97-98.

นโยบายเกี่ยวกับชาวจีนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ.2491-2500 ในขณะนี้แรงงานชาวไทยได้เข้าแทนที่แรงงานชาวจีนอย่างแท้จริง แต่ในระหว่าง 1-2 ปีสุดท้าย แรงงานมีการผสมผสานกันระหว่าง 2 กลุ่มเชื้อชาติคือไทยกับจีน เพื่อการเพิ่มผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างแรงงานชาวจีนและแรงงานชาวไทย ขณะเดียวกันจำนวนชาวไทยจากต่างจังหวัดได้อพยพเข้ามาในเมืองใหญ่ เพื่อหางานทำเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่แรงงานชาวจีนไม่มีการเพิ่มจำนวน ทำให้แรงงานชาวไทยกลุ่มนี้มาแทนที่ชาวจีนกลุ่มเดิมทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคม

บทสรุป

นโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมให้คนไทยเข้าสู่กระบวนการแรงงานรับจ้างระหว่าง พ.ศ.2481-2487 เป็นการส่งเสริมให้เกิดการสร้างแรงงานชาวไทยในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม แม้จะไม่ได้ผล ในช่วงเวลานั้น แต่การเปิดสอนของโรงเรียนอาชีวศึกษา ก็เกิดผลในระหว่าง พ.ศ.2490-2500 เนื่องจากสามารถผลิตแรงงานฝีมือชาวไทยเข้าไปทดแทนแรงงานชาวจีนมากขึ้น โดยนโยบายของรัฐบาลถือเป็นการส่งเสริมแรงงานไทยในระยะยาว

นโยบายการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2481-2500 นั้น มีผลกระทบโดยตรงต่อชนชั้นแรงงาน

เพราะมาตรการเกี่ยวกับอาชีพและการบังคับใช้กฎหมายแรงงาน เพื่อให้มีแรงงานชาวไทยในโรงงานอุตสาหกรรม แต่ไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของแรงงานโดยตรง แต่เปลี่ยนแปลงโดยปัจจัยแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมืองภายนอกประเทศ ในทางตรงกันข้าม นโยบายและมาตรการของรัฐบาลที่เหมือนว่าจะปฏิบัติกับชาวจีนนั้น กลับเป็นการส่งเสริมทางอ้อมกับนายทุนต่างชาติไม่ว่าจะเป็นชาวจีนหรือชาติอื่น ๆ ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ด้วยการคุ้มครองของรัฐบาลจากการใช้กฎหมาย เมื่อแบ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกันลงตัว จึงมีการใช้อำนาจของรัฐเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาฟ้องนายทุน เป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

อาจกล่าวได้ว่า นโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-24500) มีเจตนาต่อต้านแรงงานชาวจีนโดยตรง เพราะต้องการให้แรงงานชาวไทยส่วนใหญ่ที่ประสบภาวะว่างงานได้มีโอกาสในการประกอบอาชีพ

ผลจากการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำนโยบายกีดกันชาวจีนมาใช้ ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จเนื่องจากชาวไทยได้เข้าสู่ภาคแรงงานและมีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น และในช่วงเวลานั้นได้มีรัฐบาลพลเรือนขึ้นมาทำหน้าที่บริหารประเทศสลับกับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้ความเข้มข้นของนโยบายกีดกันชาวจีนลดลง ซึ่งส่งผลให้ชาวจีนกลับมามีบทบาทในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่านโยบายทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลาส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของแรงงานในประเทศไทย

อัตลักษณ์ของชาวจีนในประเทศไทย

กรณีศึกษา: วัดบรมราชาภาณุอนาภิเชกอนุสรณ์ (เล่มเน่ย์ยี่ 2)

คทาเทพ ลือประคิษฐ์

ความหมายของคำว่า “อัตลักษณ์” (Identity)

คำว่า “อัตลักษณ์” ไม่มีบันทึกไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 แต่มีงานวิชาการหลายเล่มให้ความหมายคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้คือคุณลักษณะเฉพาะตัวซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้น ๆ เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ มีลักษณะที่ไม่ใช่แบบทั่วไป หรือเป็นสากล แต่เป็นลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่น ๆ เมื่อพิจารณาจากคำศัพท์แล้วพบว่า อัตลักษณ์ เป็นคำมาจากภาษาบาลีว่า อตต + ลักษณะ โดยที่ “อัตตะ” หมายถึงตัวตนของตน ส่วน “ลักษณะ” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว นอกจากนี้ในทางมานุษยวิทยาก็ได้ให้ความหมายของอัตลักษณ์ไว้มากมาย กล่าวคือ

1. เป็นคุณลักษณะของเอกลักษณ์และความเป็นปัจเจกชนที่มีความแตกต่างอย่างสำคัญ อันทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น¹ (Self-Identity)

2. หมายถึง คุณลักษณะที่เหมือนกัน ซึ่งทำให้บุคคลคบหาสมาคมกันเองกลายเป็นกลุ่มหรือพวกบนพื้นฐานของลักษณะที่โดดเด่นที่เหมือนกัน² เช่น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความหมายนี้อาจใช้ได้กับกลุ่ม พรรคพวก สถาบันของทุกสิ่งไปจนถึงปัจเจกชน ดังนั้น ครอบครัว ชุมชน ชนชั้น และประเทศ จึงได้รับการกล่าวว่ามีอัตลักษณ์อยู่เสมอ

คำว่าอัตลักษณ์ถูกนำมาใช้โดยทั่วไป นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ Erik H. Erikson (1959) กล่าวถึง อัตลักษณ์ส่วนบุคคลว่าอยู่ในห้วงลึกของจิตใต้สำนึกเป็นความรู้สึกเหมือน ๆ กันในเรื่องตัวตน (Self) ที่เปลี่ยนแปลงได้ยากไม่ว่าอะไร

¹ บุญยง ชื่นสุวิมล, บีบี: ความเปลี่ยนแปลงของระบบครอบครัวชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนกับประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 16

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 16

จะเกิดขึ้น หรือผ่านประสบการณ์อันเจ็บปวดจากการผ่าน
ขั้นตอนของชีวิต

อัตลักษณ์ กับ เอกลักษณ์³

คำว่า เอกลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวที่
เหมือนกันหรือมีร่วมกัน และรวมถึงลักษณะที่แสดงความเป็น
เป็น “หนึ่งเดียว” ของคนในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งแตกต่างจาก
สังคมอื่น เช่น ความเชื่อที่ว่าคนไทยมีเอกลักษณ์เป็นคน
สนุกสนาน ให้อภัยง่าย สิมง่าย รักอิสระ รักศักดิ์ศรี เป็นต้น
ลักษณะนี้ถือเป็นลักษณะรวมๆ ของคนไทยโดยทั่วไปที่แตก
ต่างจากคนชาติอื่น แต่การใช้คำว่าเอกลักษณ์จึงต้องเข้าใจว่า
จะใช้ในระดัใด เอกลักษณ์ของใคร คำว่าเอกลักษณ์ใน
ความหมายของรัฐไทย ได้บัญญัติคำให้ตรงกับภาษาอังกฤษ
ว่า identity เช่น คณะอนุกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของ
ชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ซึ่งแปลคำว่าเอกลักษณ์
เท่ากับคำว่า identity คณะกรรมการชุดนี้มองหาลักษณะ
เฉพาะของชาติไทยในด้านความเป็นชาติ ประชากร อธิปไตย
ของชาติ การปกครอง ศาสนา พระมหากษัตริย์ วัฒนธรรม
และเกียรติภูมิของชาติ แล้วนำมาเผยแพร่เพื่อส่งเสริมให้เห็น
คุณค่าและร่วมมือกันอนุรักษ์ไว้⁴

ส่วนคำว่า อัตลักษณ์ ประกอบไปด้วยคำว่า อตด ซึ่ง
แปลว่า “ตน” หรือ “ตนเอง” ดังนั้น อัตลักษณ์ จึงแปล
ว่า ลักษณะของตนเอง หรือลักษณะที่โดดเด่นทำให้คนอื่น
จำได้ อัตลักษณ์เป็นคำศัพท์ที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ของ
ราชบัณฑิตยสถาน ได้บัญญัติให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า
character หมายถึงลักษณะเฉพาะของบุคคล ซึ่งรวมสติ
ปัญญา คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติที่แสดงออกเป็น
ลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น แต่ปัจจุบันมีการนำคำว่าอัตลักษณ์
ไปใช้แทนคำว่าตัวตน เช่น หนังสือเรื่องนี้ปรากฏอัตลักษณ์
ของนักเขียนแจ่มแจ้งทีเดียว ครูควรช่วยนักเรียนให้พัฒนา

อัตลักษณ์ของเขาได้อย่างเหมาะสม และใช้คำว่าอัตลักษณ์
เพื่อแทนคำว่า เอกลักษณ์

คำทั้งสองคำนี้มีความหมายใกล้เคียงกันมาก แต่มี
“ลักษณะเน้นต่างกัน” เอกลักษณ์เน้นลักษณะที่เป็นหนึ่ง
ลักษณะที่โดดเด่น ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้เปรียบเทียบกับบุคคล
นั้นออกจากบุคคลอื่น ส่วนอัตลักษณ์เน้นลักษณะทั้งหมด
ความเป็นตัวตนของบุคคล หรือสิ่งๆ หนึ่งเพื่อให้คนจำได้

อัตลักษณ์กับศาสนา

ทฤษฎีที่เป็นที่รู้จักกันในการศึกษาการเปลี่ยนแปลง
ทางศาสนาในโลกสมัยใหม่คือ ทฤษฎี “การกลายเป็นเรื่อง
โลกย์” (secularization) ทฤษฎีนี้ Beyer⁵ ตั้งข้อสังเกตว่า
ในสังคมสมัยก่อนสมัยใหม่ศาสนามีบทบาทสูงในแง่ที่เป็น
องค์ประกอบสำคัญของโลกทัศน์และอัตลักษณ์ บทบาท
ดังกล่าวมีทั้งด้านที่เป็นบทบาททางจิตวิญญาณที่ชี้ทางหลุด
พ้น และด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น วัดสมัยจารีตเป็นแหล่ง
การศึกษาสำคัญ อีกทั้งยังเป็นแหล่งเก็บองค์ความรู้สมัย
จารีตสำคัญๆ ได้แก่ แพทย์แผนโบราณ โหราศาสตร์ หรือ
การกำหนดอัตลักษณ์ทางสังคมของคนผ่านทางภูมิลักษณ์
ซึ่งกลายมาเป็นกรอบกำหนดแบบแผนความประพฤติทาง
สังคม เช่น ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้ากวนอูของชาวจีนที่
กำหนดกรอบความประพฤติให้ชาวจีนมีความซื่อสัตย์ และ
แนวคิดเรื่องความกตัญญู เป็นต้น

ทฤษฎี “การกลายเป็นเรื่องทางโลกย์” จึงแสดงให้เห็น
การลดบทบาทหน้าที่ของศาสนาในโลกสมัยใหม่ วิธีคิด
ดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของมโนทัศน์คู่ตรงข้าม จารีตนิยมกับ
ความทันสมัย ศาสนาถูกนิยามให้เป็นพลังจารีตนิยมที่เป็น
ปฏิบัติต่อการพัฒนา ดังเช่นเคยมีประกาศจากรัฐบาลห้าม
มิให้พระสงฆ์เทศน์เรื่องสั้นโดยเพราะไม่เอื้อต่อค่านิยม
กระตุ้นให้คนแข่งขันกันสะสมทุน⁶

³ ในประเด็นความหมายของคำว่าอัตลักษณ์ ดูที่ http://specialissueineducation.blogspot.com/2009/11/blog-post_4152.html เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2555

⁴ ดู <http://www.identity.opm.go.th/identity/content/index.asp>

⁵ อภิญา เพื่อองฟูสกุล, อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546), หน้า 16

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115

อย่างไรก็ตาม เมื่อโลกเสรีที่มีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้รับชัยชนะพร้อมกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียตลงไป ศาสนากลับกลายเป็นกลไกสำคัญที่ใช้ตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะสังคมที่ต้องการหันกลับไปหาวัฒนธรรมจารีตดั้งเดิม ซึ่งเมื่อมองดูแล้วก็เท่ากับว่าเป็นการ “หวนคืนสู่รากเหง้าอดีต” ที่มองว่าตะวันตกคือวัตถุนิยมและภัยคุกคาม ตะวันออกคือจิตวิญญาณนิยมและการปลดปล่อย ทั้งนี้การโหยหาอดีตถือว่าการประณามประเพณีใหม่⁷ ทั้งสิ้น เพราะไม่มีประเพณี หรือ ความเชื่อใดคงความบริสุทธิ์โดยไม่ผสมกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้

อัตลักษณ์จีน

จากที่ได้อธิบายเกี่ยวอัตลักษณ์ไว้แล้วว่าเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวที่บ่งชี้ความเป็นตัวตน ดังนั้นในกรณีของชาวจีนในประเทศไทยเองก็มีอัตลักษณ์ของตนอยู่ ไม่ว่าจะ เป็น ระบบสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ศาสนา สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงถึงความเป็นจีนได้เป็นอย่างดี เพราะ ด้วยคุณลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างจากคนอื่น หรือเชื้อชาติอื่น ดังต่อไปนี้

โครงสร้างทางสังคม กล่าวได้ว่าสังคมชาวจีนโดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เห็นได้จากในอดีตระบบครอบครัวที่พ่อมักเป็นผู้นำเสมอ⁸ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันระบบแบบนี้ ก็เสื่อมคลายลงไปมากแล้ว หรือ การนับถือผู้อาวุโส คือผู้มีอายุน้อยกว่าต้องให้ความเคารพผู้อาวุโสกว่า สิ่งนี้ก็ถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวจีน แม้กระทั่งหลักการดำเนินชีวิตที่พ่อแม่มักสั่งสอนลูกว่าให้ขยันทำงานอดทนเก็บหอมรอมริบ โดยเฉพาะเรื่องความสำคัญของการศึกษาก็เป็นค่านิยมที่ชาวจีนยึดถือมาตั้งแต่อดีต เพราะถือว่าการศึกษาก็เป็นสมบัติติดตัว ใช้หาเลี้ยงชีพได้ตลอดชีวิต

ด้านภาษาจีนมีความแตกต่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับภาษาอื่น ๆ ทั้งภาษาพูดและเขียนต่างก็มีอัตลักษณ์

ในตัวเองอยู่ คือจีนมีตัวอักษรเป็นของตัวเอง นอกจากนี้ภาษาพูดก็มีอยู่ 5 สำเนียงกลุ่มภาษาหลัก ๆ ได้แก่ ฮกเกี้ยนแต้จิ๋ว กวางตุ้ง และ ไหหลำ⁹ รวมทั้งภาษาจีนกลาง

ในด้านประเพณีวัฒนธรรมนี้ ถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวจีน ที่สามารถแสดงความเป็นจีนได้ดี เพราะด้านประเพณีวัฒนธรรมนี้ สัมพันธ์กับคนจีนในประเทศไทยตั้งแต่การเกิด แต่งงาน จนกระทั่งเสียชีวิต โดยมีสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยอบรมขัดเกลาที่สำคัญ เช่น การที่ผู้ใหญ่ต้องประพฤติตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน โดยเฉพาะเรื่องคุณธรรม ซื่อสัตย์ กตัญญู ซึ่งสอดคล้องกับสังคมาการคำโดยเฉพาะชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล เนื่องจากจะช่วยสร้างความไว้วางใจกันและกันได้ในช่วงขาดเงินทอง ด้วยเหตุนี้ชาวจีนจึงให้ความสำคัญต่อเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ คือเทพกวนอู่มาก นอกจากนี้ วัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาในรูปแบบประเพณี หรือพิธีกรรม เช่น ในพิธีฝังเด็ก (พิธีศพของชาวจีน) ลูกหลานจะสวมใส่ชุดที่เรียกว่าชุดกตัญญู ลักษณะคล้ายชุดกระสอบ และจัดพิธีสวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยเฉพาะผู้ที่มีลูกหลานมาก¹⁰ ประเพณีเซ่งเม้ง ซึ่งลูกหลานจะเยี่ยมหลุมศพของบรรพบุรุษปีละครั้ง ทั้งการไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษในเทศกาลต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นวัฒนธรรมเรื่องความกตัญญูของชาวจีน

สุดท้ายที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์จีนคือ ด้านความเชื่อ และศาสนา หากนำมาเทียบกับคนไทยจะเห็นคนไทยส่วนมากนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ส่วนชาวจีนนับถือพุทธแบบมหายานและเทพเจ้าต่าง ๆ เมื่อศึกษาความเชื่อศาสนาของชาวจีนพบว่า เทพเจ้าแต่ละองค์ที่ชาวจีนนับถือนั้นส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต เช่น พระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นเทพที่คอยช่วยสรรพสัตว์รวมทั้งมนุษย์ เห็นได้จากการที่มีผู้คนไปกราบไหว้ตามวัดหรือศาลเจ้าจีนมากมาย เพื่อขอให้สิ่งที่ตนปรารถนาเป็นจริง เช่น การอธิษฐานขอความช่วยเหลือในเรื่องการกำเนิดบุตร หรือตั้งชื่อ หรือตั้งชื่อเอี้ย หรือ

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118

⁸ <http://thai.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140505.htm> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 14 เมษายน 2555

⁹ แสงอรุณ กนกพงศ์, วิถีจีน-ไทยในสังคมสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 10

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136

เทพแห่งเจ้าที่ ชาวจีนนิยมมีไว้ภายในบ้านเพื่อให้เกียรติและแสดงความเคารพต่อเจ้าที่¹¹ รวมถึงให้ท่านปกป้องดูแลคนภายในบ้านให้อยู่อย่างมีความสุข พระศรีอริยเมตไตรยเป็นพระโพธิสัตว์ที่ชาวพุทธมหายานนับถือกันมาก ด้วยรูปพระมีหน้าท้องใหญ่ ใบหน้ายิ้มแย้มเสมอจึงทำให้ผู้ที่กราบไหว้เกิดความสบายใจไปด้วย¹² ด้วยเหตุที่กล่าวมาทำให้คิดได้ว่า ศาสนานั้นก็คือเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวจีนนั่นเอง

การควบคุมชาวจีนในประเทศไทย ที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์จีนในประเทศไทย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าได้เริ่มนโยบายควบคุมชาวจีนในประเทศไทยอย่างไม่เคยปฏิบัติมาก่อน คือออกกฎหมายควบคุมโรงเรียนจีน และออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ เพื่อจำกัดจำนวนชาวจีนที่เข้าประเทศไทย ได้แก่พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2458¹³ พระราชบัญญัติเนรเทศพระราชบัญญัติคนต่างประเทศเข้าเมือง ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2475 หลังจากที่มีการปฏิวัติสยามแล้ว รัฐบาลไทยใหม่ดำเนินนโยบายอันมีผลกระทบต่อชาวจีนมากยิ่งขึ้น เช่น รัฐบาลต้องการให้เยาวชนในประเทศได้รับการศึกษาแบบหลักสูตรไทย เพื่อปลูกจิตสำนึกความเป็นชาติไทย เป็นเหตุให้โรงเรียนจีนต้องปิดตัวลงไป และไม่สามารถสอนตามหลักสูตรจีนได้อีกโดยเฉพาะภาษาจีน ทำให้อัตลักษณ์จีนสิ้นคลอน เนื่องจากโรงเรียนจีน เป็นสถาบันสำคัญในการอบรมสั่งสอน ทั้งด้านภาษา หลักคุณธรรม และศาสนาให้แก่ลูกหลานชาวจีน

ยิ่งไปกว่านั้น สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 1 (พ.ศ.2481-2488 เป็นยุคสงครามต่อต้านญี่ปุ่น รัฐบาลได้สร้างกระแสชาตินิยม แต่ในขณะเดียวกันกลับมีแนวโน้มนโยบายกีดกันชาวจีนมากขึ้นด้วย เช่น การปราบปรามชาวจีนด้วยความรุนแรง การสั่งปิดหนังสือพิมพ์จีน ซึ่งถือว่าเป็นสื่อสำคัญของคนจีนในการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ การออกพระราช-

กำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าว ในด้านธุรกิจ รัฐบาลอนุญาตบริษัทให้คนไทยควบคุมตลาดข้าวแทนที่คนจีน เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวจีนในไทยยังมีความหวังว่าจะกลับบ้านที่ประเทศจีน ส่วนคนจีนที่เข้ามาไทยก็เพื่อทำงานส่งเงินให้กับครอบครัวที่อยู่ในประเทศจีน ดังนั้น คนจีนในประเทศไทย จึงตระหนักว่าตนเอง เป็นเพียงผู้อยู่อาศัย และสามารถถอนตัวออกจากรอคั้งแห่งของราชการได้

สถานะคนจีนในประเทศไทยแย่งลงไปอีกในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 (พ.ศ.2491-2500) เพราะว่าเป็นกลายเป็นประเทศสังคมนิยม (วันที่ 1 ตุลาคม 2492) รัฐบาลไทยด้วยความหวาดกลัวต่อภัยคอมมิวนิสต์ก็ยิ่งควบคุมกิจกรรมของชาวจีนเข้มงวดมากยิ่งขึ้น เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่น การสั่งปิดสมาคมชาวจีน ตรวจค้นและสั่งปิดโรงเรียนจีนจำนวนมาก ในปี พ.ศ.2494 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ฉบับใหม่ ทำให้โรงเรียนจีนสามารถเปิดได้แต่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด เช่น กำหนดหลักสูตรให้โรงเรียนจีนปลูกฝังอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้แก่แก่นักเรียนมากขึ้น โดยใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการรองรับ และต้องทำกิจกรรมตามรัฐบาลสั่ง ได้แก่ บังคับให้ร้องเพลงชาติไทยทุกเช้า¹⁴ เป็นต้น

ความคาดหวังที่คนจีนในประเทศไทย จะได้กลับบ้านเกิดพังทลายลง เนื่องจากชัยชนะพรรคคอมมิวนิสต์จีน เพราะฉะนั้นการส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรแบบไทยจึงจำเป็นมากขึ้น เพราะชาวจีนตระหนักว่าลูกหลานจะต้องมีชีวิตอยู่รอดในสังคมไทยให้ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อทศวรรษ 2500 ชาวจีนทั้งรุ่นใหม่และรุ่นเก่ายังคงต้องการรักษาอัตลักษณ์จีนบางส่วนไว้ได้ แม้ว่ารัฐบาลสมัยต่าง ๆ ได้ออกมาตรการกีดกันชาวจีนมากแค่ไหน แต่พื้นที่ภายในครอบครัวเองกลับรักษาอัตลักษณ์ของตนเองเอาไว้ได้ เช่น การสอนภาษาจีนการพูด อ่าน และเขียนระหว่างคนในครอบครัว เป็นต้น

¹¹ <http://www.fengshuitown.com/fengshui/fengshui-tip-shrine-tee-chu.htm> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 14 เมษายน 2555

¹² นวรัตน์ กักคำ, เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จีน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2553), หน้า 97

¹³ อุดลย์ รัตนมันเกษม, กำเนิดและวิวัฒนาการของคนจีนแต่จิ๋วอดีตถึงปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: ขุนเขา, 2551), หน้า 106

¹⁴ บุญยง ชื่นสุวิมล, บีบี: ความเปลี่ยนแปลงของระบบครอบครัวชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนกับประวัติศาสตร์, หน้า 84

ผลของนโยบายควบคุมชาวจีนในไทย

การที่รัฐไทยใช้แนวนโยบายควบคุมชาวจีนในประเทศไทยมาตลอดตั้งแต่ทศวรรษ 2450 เรื่อยมาจนถึง 2500 ทำให้เกิด “วิกฤตอัตลักษณ์” ขึ้นในหมู่นักชาวจีนรุ่นใหม่เนื่องจากอัตลักษณ์จีนถูกจำกัด เห็นได้จากลูกหลานจีนรุ่นใหม่ส่วนมากจะมีความเป็นจีนน้อยลง หากเทียบกับชาวจีนอพยพรุ่นแรกๆ โดยเฉพาะความสามารถด้านภาษาจีน ญาติผู้ใหญ่ ก่อนทศวรรษ 2480 มักใช้ภาษาจีนได้อย่างคล่องแคล่ว แต่พอคนจีนรุ่นถัดมา ที่ได้รับผลกระทบจากระบบการศึกษาหลักสูตรแบบชาตินิยม ทำให้มีความรู้ภาษาจีนน้อยลง เพราะฉะนั้น คนไทยเชื้อสายจีนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 เกิดสภาวะสับสนในอัตลักษณ์ของตนเอง เพราะตนเองไม่ได้เรียนในโรงเรียนจีนที่สอนภาษาจีนเป็นหลัก แต่ถูกบังคับให้เรียนการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลไทย ครั้นอยู่ในครอบครัวก็ใช้ภาษาจีนสื่อสารกันเองภายใน ยิ่งไปกว่านั้น คนจีนบางคนกลับเลือกไม่เรียนภาษาจีน เพราะว่าคนจีนบางกลุ่มได้เปลี่ยนอาชีพตนเองจากครอบครัวค้าขายมาสู่การเข้ารับราชการ หรือพนักงานเอกชน

การเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศจีน และการควบคุมชาวจีนในไทยลดน้อยลง

ประเทศไทยภายใต้รัฐบาลสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ปรารถนาที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนให้ดีขึ้น โดยคำนึงถึงความมั่นคงและผลประโยชน์ของประเทศเป็นสำคัญ 15 รายละเอียดดังนี้

วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี และคณะผู้แทนของรัฐบาลไทยได้เดินทางไปเยือนประเทศจีน เพื่อทำพิธีลงนามประกาศสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีน การเยือนประเทศจีนนับเป็นการพลิกโฉมหน้าของความสัมพันธ์ระหว่าง

ประเทศ หลังจากการเยือนจีนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ทำให้ความร่วมมือระหว่างไทย-จีนด้านต่างๆ มีมากขึ้น เช่น การศึกษา เทคโนโลยี ศิลปะ สุขอนามัย ศาสนา กีฬา และการท่องเที่ยว ส่งผลให้รัฐบาลไทยตระหนักถึงความจำเป็นในการศึกษาเกี่ยวกับประเทศจีนให้มากขึ้น เช่น ภาษาจีน เป็นต้น¹⁶

ต่อมายุคทศวรรษ 2520 ลูกหลานจีนวัยทำงานกลับมองตนเองว่ามีอัตลักษณ์จีนน้อยลงไป หากเปรียบเทียบกับคนรุ่นก่อนหน้านั้น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ส่วนมากได้กลายเป็นชนชั้นกลาง หรือ “คนงานนั่งโต๊ะ” ที่ทำงานให้กับบริษัทเอกชนมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองและครอบครัว¹⁷ และที่สำคัญคือสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง ส่งผลให้รัฐบาลไม่กลัวภัยจากคอมมิวนิสต์อีกต่อไป ดังนั้น รัฐบาลจึงลดการควบคุมชาวจีนในไทย ด้วยเหตุนี้ลูกหลานชาวจีนจึงสามารถมี “พหุอัตลักษณ์” คือสามารถแสดงตัวตนเป็นทั้งไทยและจีนพร้อมกัน

ส่วนการจัดการกับปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทยนั้น รัฐได้ออกประกาศใช้คำสั่ง 66/2523 (เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2523) เป็นแนวทางในการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ สาระสำคัญของคำสั่งนี้ คือ การใช้หลัก “การเมืองนำการทหาร” ในการต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย¹⁸ โดยตระหนักว่าวิธีใช้กำลังทหารอย่างเดียวไม่พอ แต่ต้องใช้การต่อสู้ทางความคิดดึงเอาประชาชนให้สนับสนุนรัฐไทย นอกจากนี้คำสั่งที่ 66/2523 ระบุถึงสาเหตุของ “การก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” ว่าเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย แต่อำนาจทางการเมืองยังคงอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย เช่น ข้าราชการบางคน ซึ่งใช้อำนาจหน้าที่เอารัดเอาเปรียบประชาชนที่ไม่มีทางต่อสู้ ส่วนความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจนั้นเกี่ยวข้องกับการผูกขาดทางเศรษฐกิจโดยกลุ่มคนร่ำรวยส่วนน้อย การทุจริตเอารัดเอาเปรียบคนจน และการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียม

¹⁵ <http://www.onopen.com/agon/295> เข้าถึงข้อมูลวันที่ 13 เมษายน 2555

¹⁶ อุดุลย์ รัตนมันเกษม, กำเนิดและวิวัฒนาการของชนจีนแต่จิวอดีตถึงปัจจุบัน, หน้า 114

¹⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 458-460

¹⁸ http://politicalbase.in.th/index.php/คำสั่ง_66/2523 เข้าถึงข้อมูลวันที่ 30 เมษายน 2555

ได้ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างชนชั้น กับความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทให้กว้างมากขึ้นทุกที ดังนั้น หน่วยงานความมั่นคงของไทย ต้องมีส่วนพัฒนาเศรษฐกิจ อาชีพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในชนบทเพื่อใช้เป็นวิธีการเอาชนะคอมมิวนิสต์

จากการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนและไทย รวมถึงแนวทางการจัดการภัยภัยคอมมิวนิสต์ตามคำสั่ง 66/23 มีผลให้รัฐบาลไทยมองว่าไม่จำเป็นที่จะต้องควบคุมชาวจีนเหล่านี้ได้อย่างเข้มงวดอีกต่อไป โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาภาษาจีน ยิ่งไปกว่านั้น เรื่องการศึกษาและภาษาจีนนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามเย็น ก็ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากภาษาจีนกลายเป็นภาษาต่างประเทศสำคัญ (รองจากภาษาอังกฤษ) และบรรจุไว้ในระบบการศึกษาของไทย¹⁹ นอกจากนี้ ได้เกิดองค์กรด้านมิตรไมตรีเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน ในด้านเศรษฐกิจ และสังคม²⁰ ตัวอย่างเช่น แนวคิดเมืองคู่แฝด หรือ บ้านพี่เมืองน้อง อาทิ ปักกิ่ง-กรุงเทพฯ เชียงไฮ้-เชียงใหม่ ยูนนาน-เชียงราย เป็นต้น

การโหยหาอดีต (Nostalgia)

คำว่า Nostalgia เป็นคำนามแปลว่า โรคคิดถึงบ้าน ความคิดถึง มีรากศัพท์มาจากคำว่า “nostos” ในภาษากรีก ซึ่งแปลว่าการกลับบ้าน รวมกับคำในภาษาลาตินว่า “algia” ที่แปลว่าความเจ็บปวด William Kelly ยังได้ให้ความหมายของการโหยหาอดีตไว้คือ การจินตนาการถึงโลกที่เราได้สูญเสียไปแล้ว หรือการเรียกหาอดีตที่เลือนหายไปแล้วให้กลับคืนมา ซึ่งในยุคปัจจุบันได้นำคำนี้มาใช้ในความหมายที่กว้างขึ้น เพื่อแสดงถึงสภาวะ อารมณ์และความรู้สึกของคนที่มี

อ่อนไหว ความคุ้นเคยในอดีตรวมถึงความรู้สึกเศร้าซึมเมื่อรำลึกถึงความทรงจำในอดีต Grabum Nelson ได้กล่าวถึงคำว่า Nostalgia หมายถึง อาการเจ็บป่วยอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง การสูญเสียสิ่งที่คุ้นเคย หรือสิ่งที่เป็นเหมือนสัญลักษณ์ของความเป็นอดีต²¹ คำนี้มีอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งส่วนเกี่ยวข้องกับเวลาที่มีลักษณะเส้นตรง แต่กลับรู้สึกไม่แน่นอน และไม่สามารถกำหนดขนาดได้ ทำให้เกิดความรู้สึกโหยหาอดีต เพราะรู้สึกว่ “ปัจจุบันนั้นขาด...” จึงสร้างบางสิ่งบางอย่างเพื่อทดแทนสิ่งที่ขาดหายไปให้เข้ากับความต้องการของตน ซึ่งอาจจะออกมาในรูปแบบของความต้องการด้านวัตถุ สิ่งก่อสร้าง หรือรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ²²

นโยบายควบคุมชาวจีนของรัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิ จนถึงปลายทศวรรษ 2510 มีผลต่อวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนจีน รัฐบาลต้องการให้พลเมืองต้องเสียสละอัตลักษณ์บางอย่าง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนยอมรับและคุ้นเคย เช่น ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี ครอบครัวยุโรปเปลี่ยนไปสู่ความผูกพันทั่วไปอย่าง “พลเมือง” หรือ “รัฐชาติ” ที่เป็นเรื่องไกลตัวและมีลักษณะนามธรรม²³ ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสียตัวตนของตัวเองไป ด้วยนโยบายกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม รวมถึงตกอยู่ภายใต้มาตรการควบคุมจากรัฐบาลส่วนกลาง เมื่อรัฐผ่อนคลายการควบคุมแล้ว ทำให้คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนได้แสวงหาอัตลักษณ์ความเป็นจีนอีกครั้ง

ลักษณะของการโหยหาอดีตสามารถศึกษาได้ผ่าน “การบริโภคเชิงสัญลักษณ์” กล่าวคือ วัฒนธรรมการบริโภคไม่ได้มีหน้าที่เพื่อประโยชน์ใช้สอยในตัวสิ่งของเท่านั้น แต่ถูกสังคมใส่ความหมายเชิงสัญลักษณ์เข้าไปเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุ โดยเฉพาะในแง่ของจิตใจให้กับ

¹⁹ อุดลย์ รัตนมันเกษม, กำเนิดและวิวัฒนาการของคนจีนแต่จิวอดีตถึงปัจจุบัน, หน้า 115

²⁰ <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2005q3/article2005july08p11.htm> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 13 เมษายน 2555

²¹ http://sukkunsi.multiply.com/reviews/item/3?&show_interstitial=1&u=%2Freviews%2Fitem เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 13 เมษายน 2555

²² http://sukkunsi.multiply.com/reviews/item/3?&show_interstitial=1&u=%2Freviews%2Fitem เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 13 เมษายน 2555

²³ สุเทพ สุนทรเกสัช, มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์: รวมความเรียงว่าด้วยการประยุกต์ใช้แนวคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), หน้า 158.

สินค้า เพื่อบ่งบอกความหมายต่อการใช้บริโภคและสร้างความหมายที่แตกต่างไปจากสิ่งอื่น²⁴ เมื่ออธิบายตามรากศัพท์แล้ว คำว่า สัญลักษณ์ (Sign) หมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของวัตถุ (object) ในแต่ละบริบท โดยฌอง โบตริยาร์ด (Jean Baudrillard) วิศวกรว่าการบริโภคในปัจจุบันไม่ใช่การบริโภคเพื่อสนองตอบความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือการใช้ประโยชน์โดยตรงจากสินค้าเท่านั้น แต่เป็นการบริโภคเชิงความหมาย หรือที่เรียกว่า “การบริโภคเชิงสัญลักษณ์” (consumption of sign) ตัวสัญลักษณ์ก็ทำหน้าที่ทดแทนบางสิ่งบางอย่าง ที่มนุษย์รู้สึกขาดหายไป²⁵ ดังนั้น สิ่งของต่างๆ ไม่ได้มีคุณค่าในตัวเอง แต่ถูกกำหนดให้เป็นส่วนประกอบในการสร้างบรรยากาศของระบบคุณค่าที่มีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน ตัวสินค้าถูกให้ความหมายผ่านสัญลักษณ์ก่อนที่จะถูกบริโภค ซึ่งสามารถทำได้หลากหลายวิธี เช่น การจัดวาง การกำหนดราคา การตกแต่งสถานที่ขาย การใส่ชื่อ การออกแบบหีบห่อ ที่สำคัญคือการโฆษณาและจัดระเบียบให้กับสินค้า

อัตลักษณ์จีน กรณีศึกษา: วัดบรมราชากาญจนภิเษกอนุสรณ์ (เล่งเน่ยยี่ 2)

สถานที่ตั้ง

วัดบรมราชากาญจนภิเษกอนุสรณ์ฯ ตั้งอยู่ที่ตำบล โสนน้อย อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

จุดประสงค์ในการก่อตั้ง

พื้นที่เดิมเป็นโรงเจขนาดเล็กมีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่ ต่อมาคณะสงฆ์จีนนิกายได้พัฒนาเป็นวัดเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน รวมทั้งเป็นการเฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาส ครองราชย์สมบัติครบ 50 ปี และเป็นโรงเรียนสำหรับศึกษาพระธรรมวินัย ของภิกษุสามเณร เพื่อสร้างศาสนทายาทของพระพุทธศาสนาสืบไป²⁶

[รูปที่ 1 ภาพทางเข้าวัด]

[รูปที่ 2 ลานจอดรถสำหรับผู้มาสักการะที่วัด]

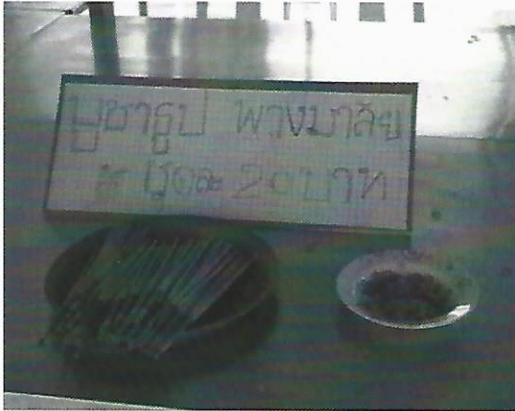
[รูปที่ 3 ป้ายยินดีต้อนรับ]

²⁴ http://gelgloog.blogspot.com/2005/10/blog-post_20.html เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2555

²⁵ <http://www.socialwarning.m-society.go.th/socwarn/data/views.php?recordID=2140> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2555

²⁶ <http://www.holidaythai.com/Thailand-Attractions-2784.htm> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2555

²⁷ ดู <http://www.mahathera.org/>

[รูปที่ 4 ชุดบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์]

[รูปที่ 6 คำมงคล]

[รูปที่ 5 สถานที่สำหรับจุดธูปไหว้ฟ้าดินชั้นที่ 1]

[รูปที่ 7 คำมงคล]

ซุ้มประตูทางเข้าของวัด (รูปที่ 1) ด้านบนสลักเป็นประโยคภาษาไทยว่า “ทิฆมัยุโก โหตุ มหาราชฯ” แสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยเชื้อสายจีนที่กลายเป็นชนชั้นกลางของไทยได้ถูกกล่อมเกล่าให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ ส่วนรูปสลักที่ประตู มีฉัตรธรรมจักรสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาแบบทางการของประเทศไทย เช่น มหาเถรสมาคมก็ใช้ตราสัญลักษณ์เป็นรูปธรรมจักรเช่นกัน²⁷

ป้ายมีจุดที่น่าสนใจคือ มีทั้งภาษาจีนและภาษาไทย ทั้งซุ้มประตู ลานจอดรถ และป้ายต้อนรับ (รูปที่ 2 และ 3) ทำให้เห็นว่าแค่ทางเข้าของวัดแห่งนี้ก็สามารรถเห็นได้ถึงอัตลักษณ์ความเป็นจีนในรูปแบบของสิ่งก่อสร้าง แค่มองจากด้านนอกก็รู้แล้วว่า “นี่คือวัดจีน” เพราะมีทั้งภาษาและรูปแบบศิลปะปะปนออกมาไว้

เมื่อเดินเลยผ่านซุ้มประตูวัดเข้ามา ผู้เข้าชมได้เข้าสู่เขตศาสนสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ของวัด โดยเริ่มจากการ “ซื้อ” ชุดบูชา (รูปที่ 4) ประกอบไปด้วยธูปจำนวน 9 ดอก ใช้แบ่งไหว้ทั้ง 3 ชั้นของวัด ชั้นละ 3 ดอก คือ ไหว้ฟ้าดินชั้น 1 ปักธูปที่วิหารจตุโลกบาลชั้น 2 และไหว้องค์พระประธานที่ชั้น 3

ด้านบน (รูปที่ 6 และ 7) เป็นแถบสีแดงปรากฏคำมงคล คือการอวยพรที่มีทั้งภาษาจีน คำอ่าน และคำแปลไทย แสดงถึงความกลมกลืนระหว่าง 2 ชนชาติ ถูกหลานเชื้อสายจีนรุ่นใหม่ที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาจีนเหมือนกับคนรุ่นเก่าก็สามารถเข้าถึงได้ สิ่งเหล่านี้แตกต่างจากวัดไทยอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องของการใช้ภาษาจีน หลังจากไหว้ฟ้าดินเสร็จก็จะเข้าสู่ชั้นที่ 2 ซึ่งเป็นวิหารจตุโลกบาลในวิหารนี้จะแสดงความเชื่อของชาวจีน

[รูปที่ 8 วิหารจตุโลกบาล]

[รูปที่ 11 พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์]

[รูปที่ 9 วิหารจตุโลกบาล]

[รูปที่ 12 เจ้าพ่อเสือ เทพโชคกลาง เทพแห่งยา เทพชะตาชีวิต]

[รูปที่ 10 บ่อมังกร]

[รูปที่ 13 อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีสะเดาะเคราะห์]

วิหารจตุโลกบาล

วิหารจตุโลกบาลเป็นวิหารเชื่อมต่อกับซุ้มประตูทางเข้าที่หน้าต่างสลักลวดลายแบบจีน แผ่นป้ายตรงกลางบงบอกชื่อวัด (รูปที่ 8 และ 9)

เทพเจ้าที่สำคัญในวัด ได้แก่ เจ้าพ่อเสือ เทพโชคกลาง เทพแห่งยา เทพชะตาชีวิต โดยเฉพาะ “เทพโชคกลาง” ชาวจีนนิยมมีประดับไว้ในบ้านเนื่องจากเชื่อว่ามีพาโชคกลางมาให้ และ “เทพชะตาชีวิต” หรือชื่อในภาษาจีนคือ “ไต้ส่วย

เอี้ย” ชาวจีนมีความเชื่อเกี่ยวกับชะตาชีวิตว่าหากปีใดตรงกับปีชงควรประกอบพิธีกรรมฝากดวงไว้กับเทพองค์นี้ โดยทำพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ปิดสิ่งชั่วร้ายออกจากร่างกาย (รูปที่ 12) ส่วนอุปกรณ์ในการทำพิธีสามารถซื้อได้จากวัดในราคา 150 บาท

ชุดไหว้ประกอบไปด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง ซึ่งพับเป็นลักษณะต่างๆ และกระดาษสำหรับเขียนฝากดวงชะตากับเทพเจ้าไต้ส่วยเอี้ย (รูปที่ 13)

[รูปที่ 14 ตารางเทียบอายุตามนักษัตร]

[รูปที่ 15 กล่องใส่ชุดสะเดาะเคราะห์]

[รูปที่ 16 เทพเจ้ากวนอู]

ขั้นตอนการทำพิธี

1. เขียนชื่อ-นามสกุล อายุ วัน เดือน ปีเกิด และ เวลาตกฟาก ลงในในเทียบฝากดวงสีแดง ตรงไหนไม่รู้ให้เขียนคำว่า “ดี”
2. นำชุดไหว้สะเดาะเคราะห์ พร้อมกับหยิบรูป 3 ดอกไปจุดไหว้กับบองค์เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย ที่วิหารจตุโลกบาล ชั้น 2
3. อธิษฐานขอขมาบรเมืองค์เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย เพื่อให้ท่านช่วยคุ้มครองดวงชะตาให้แคล้วคลาดปลอดภัยตลอดทั้งปี
4. นำชุดไหว้สะเดาะเคราะห์ปิดออกจากตัวเอง 13 ครั้ง กรณีที่ทำแทนคนอื่นไม่ต้องบัตตัวให้อธิษฐานแทน
5. นำชุดไหว้วางไว้ที่หน้าองค์เทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย

เพื่อฝากให้คุ้มครองดวงชะตาตลอดทั้งปี

เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วให้นำชุดสะเดาะเคราะห์มาฝากไว้กับเทพเจ้าไ้ส่วยเอี้ย เพื่อให้คุ้มครองชะตาชีวิตตลอดปี โดยเฉพาะผู้ที่เกิดปีชงไม่ว่าจะเป็นชาวจีนหรือชาวไทยนิยมมาทำพิธีนี้กันมาก

นอกจากเทพเจ้าตามคติทางศาสนาพุทธ ชาวจีนนับถือกวนอูเป็นเทพเจ้าอีกด้วย ตามความเชื่อกวนอูถือเป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์และกตัญญูจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิดของชาวจีน โดยเฉพาะเรื่องการค้าขายที่ต้องอาศัยความซื่อสัตย์เป็นสำคัญ รวมทั้งการแสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงอัตลักษณ์ด้านค่านิยมของชาวจีน

[รูปที่ 17 องค์พระประธานของวัด]

[รูปที่ 18 กล่องผ้าสำหรับบูชาเทพเจ้า]

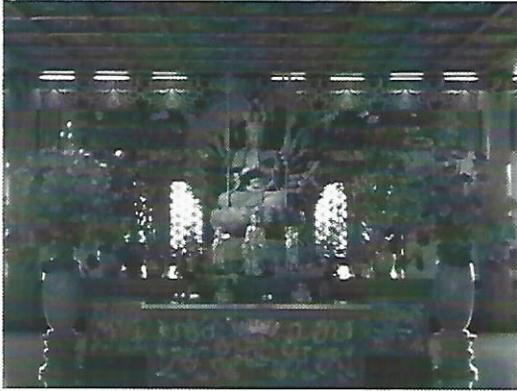
[รูปที่ 19 (บน) เพดานในพระอุโบสถ และ (ล่าง) ด้านหลังของพระ อุโบสถ]

[รูปที่ 20 (บน) พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 และพระอรหันต์ และ (ล่าง) ตราสัญลักษณ์ครบรอบฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ.2539]

[รูปที่ 21 (บน) ตู้บริจาคเพื่อเป็นทุนการศึกษาให้กับสามเณร และ (ล่าง) ทำบุญประจำวันเกิด]

[รูปที่ 22 พระโพธิสัตว์กวนอิม]

[รูปที่ 23 พระพุทธรูปขนาดเล็ก]

พระอุโบสถ

ทั้ง 3 องค์ ประกอบด้วย พระอมิตตาพุทธเจ้า พระศากยมุนีพุทธเจ้า พระโฆษชัยคุรุไวฑูรย์พุทธเจ้า (รูปที่ 17)

ภายนอกพระอุโบสถมีสิ่งสะท้อนความเชื่อของชาวจีนอีกอย่างหนึ่งคือ การถวายผ้าให้กับเทพเจ้าที่ตนนับถือ โดยแบ่งตามสีผ้า ได้แก่ สีชมพู ถวายเทพเจ้าไฉ่ซิ้งเอี้ย สีขาวถวายพระแม่กวนอิมโพธิสัตว์ สีเหลือง ถวายพระซำป้อฮุกโจ้ว (รูปที่ 18)

ถ้าบริจาค 100 บาท จะได้ชุดสำหรับทำพิธีจุดเทียน ส่งเสริมดวงชะตาชีวิต ประกอบด้วยเทียนสีแดง 2 เล่ม ถูกลั่นเหรียญ บทสวดภาวนา วิธีการบูชาคือ จุดเทียน และนั่งกล่าวตามบทสวดที่ได้มา ซึ่งมีทั้งภาษาจีนและภาษาไทย ต่อหน้าองค์พระประธาน กล่าวเสร็จนำเทียนไปวางในที่ที่ทางวัดจัดไว้ให้ จากนั้นนำเหรียญในถุงไปทำบุญหยอดใส่ตู้พระประจำวันเกิดและ 18 อรหันต์ (รูปที่ 21) ซึ่งถือว่าเป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธแบบไทย (เถรวาท) คือพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามวันเกิดผสมกับศาสนาพุทธแบบจีน (มหายาน) ที่มี 18 พระอรหันต์เข้าด้วยกัน

วิหารกวนอิมพันมือ

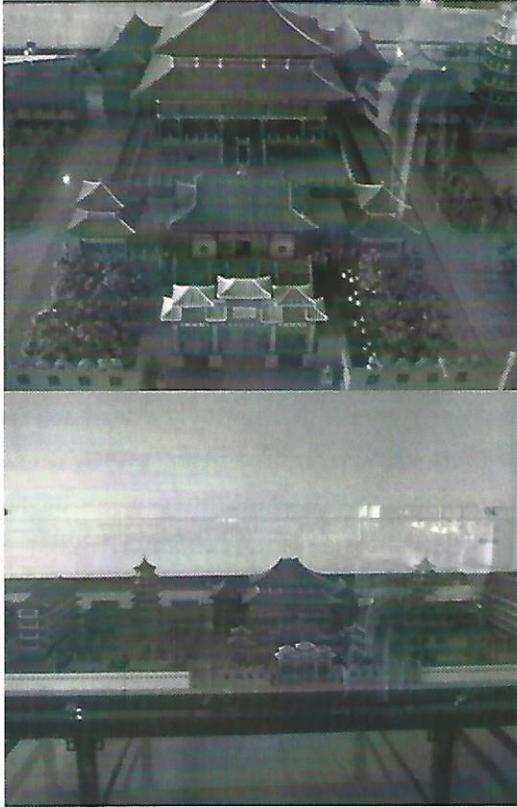
ชาวจีนนับถือเจ้าแม่กวนอิมในฐานะพระโพธิสัตว์แห่งความเมตตา เช่น สามิภรรยาคู่ใดมีบุตรยากนิยมไปขอพรจากท่านเพื่อประทานบุตรมาให้ รวมทั้งเชื่อมโยงกับเทศกาลกินเจ ถือว่าเป็นช่วงของการละเว้นทำบาปโดยไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ปรับสภาพร่างกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์อีกด้วย (รูปที่ 22)

วิหารหมื่นพุทธ

จุดเด่นของวิหารนี้ คือพระพุทธรูปขนาดเล็กจำนวนมาก จำนวนหนึ่งหมื่นองค์ ซึ่งมีอยู่ทั่ววิหาร สร้างความรู้สึกทึ่งให้กับผู้มาสักการะ และชื่นชมความสามารถของผู้ที่ออกแบบสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา (รูปที่ 23)

โยหยาดดีและการทำให้ศาสนากลายเป็นสินค้า

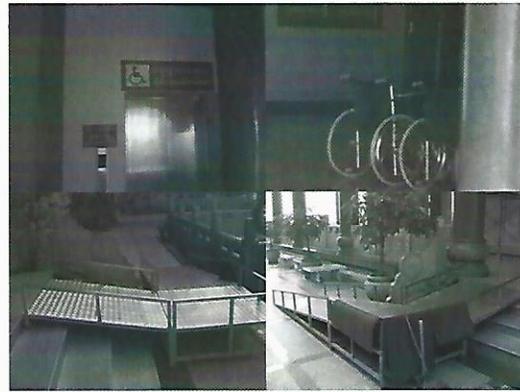
ลักษณะของวัดมีความใหญ่โต เปี่ยมไปด้วยความงดงามทางสถาปัตยกรรมแบบจีน ดังนั้นไม่ว่าผู้ที่เข้ามาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้ที่พบก็เกิดความรู้สึกถึง “กลิ่นอายความเป็นจีน” ด้วยความรู้สึกดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้ที่โยหยาด

[รูปที่ 24 แบบจำลองวัดเล่งเน่ยยี่ 2]

[รูปที่ 27 ห้องสุขาชาย และป้ายบอกทาง]

[รูปที่ 25 ลิฟต์ รถเข็น และทางสำหรับรถเข็น]

อัตลักษณ์จีนสามารถเข้ามาที่วัดเพื่อตอบสนองความต้องการของคน ผ่านกิจกรรมการไหว้พระ ทำบุญ ขอพร เข้าร่วมงานเทศกาล หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์ เทศกาลตรุษจีน ซึ่งไม่จำเป็นต้องเดินทางไปประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ ภายในวัดใช้ทั้งภาษาไทยควบคู่กับภาษาจีน ทำให้เกิดความสะดวกในการติดต่อสื่อสารอีกด้วย เพราะในอดีตชาวจีนไม่สามารถที่จะกลับประเทศตนได้จากนโยบายปิดประเทศ และปัญหาภายในของจีนเอง ทำให้ชาวจีนในประเทศไทยโดยเฉพาะจีนอพยพรุ่นแรกๆ ที่มีความรู้สึกคิดถึงบ้านเกิดอยู่เกิดอาการโหยหาอดีต และวัดเล่งเน่ยยี่ 2 ก็ตอบสนองความต้องการของบุคคลกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวัดนี้จะสร้างขึ้นในยุคสมัยที่ห่างจากช่วงอพยพของจีน

รุ่นแรกๆ มาก แต่ก็ช่วยให้บรรดาลูกหลานเชื้อสายจีนทั้งรุ่นใหม่อุ่นใจสามารถสนองความรู้สึกคิดถึงเมืองจีนในฐานะที่เป็นบ้านเกิดของบรรพบุรุษได้ จากปัจจัยเหล่านี้ทำให้วัดเล่งเน่ยยี่ 2 กลายเป็นสถานที่แสดงอัตลักษณ์จีนทั้งในรูปแบบของที่พึ่งทางจิตใจ และการท่องเที่ยวควบคู่กัน

วัดนั้นนอกจากเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาแล้วยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทางวัดจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย เช่น ลิฟท์ รถเข็น ทางรถเข็น (รูปที่ 25) อุปกรณ์สำหรับสักการะเทพเจ้า อุปกรณ์ในการประกอบพิธีตามความเชื่อของชาวจีน รวมทั้งมีข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว หรือผู้มีจิตศรัทธา เช่น ควบคุมการแต่งกายของผู้หญิง ข้อปฏิบัติในการทำบุญ ฯลฯ ดังภาพต่อไปนี้

[รูปที่ 26 ป้ายเตือนว่าให้แต่งตัวสุภาพ]

[รูปที่ 27 ฝัากลุมสำหรับผู้หญิงที่แต่งตัวไม่สุภาพ]

จากรูปที่ 24 และ 25 แสดงให้เห็นว่าทางวัดมีการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้มาเยี่ยมชม ลิฟท์กับรถเข็นมีเพื่อให้ผู้สูงอายุที่ร่างกายไม่แข็งแรงได้ใช้เพื่อความสะดวกสบาย โดยเฉพาะชาวจีนรุ่นเก่า (เทียบได้กับคนรุ่นทวด, ปู่ย่า ตายาย) คือเป็นรุ่นลูกหรือหลานชาวจีนอพยพ กลุ่มคนรุ่นดังกล่าวนี้ยังคงมีความคิดถึงเมืองจีนและยึดถือในอัตลักษณ์จีนที่เข้มขันอยู่มากหากเทียบกับผู้มีเชื้อสายจีนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ลักษณะผู้ที่มาเยี่ยมชมวัดส่วนใหญ่ในวันที่ทางผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่าส่วนมากเป็นการเดินทางมาเป็นกลุ่มครอบครัวมีชาวจีน ชาวไทยเชื้อสายจีน หรือแม้แต่ชาวไทยที่ไม่ได้มีเชื้อสายจีนก็ตาม มีผู้เฒ่าผู้แก่มากับลูกหลาน รวมถึงกับมิตรสหาย หรือมาเป็นคู่รัก ถือเป็นเรื่องดีที่คนรุ่นใหม่สนใจเข้าวัดและดูแลเอาใจใส่ญาติผู้ใหญ่ของตน

ข้อควรปฏิบัติภายในวัด

ทางวัดควบคุมการแต่งกายของสุภาพสตรีเพื่อไม่ให้เกิดภาพที่ไม่เหมาะสม เพราะสถานที่แห่งนี้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา (รูปที่ 26 และ 27) นอกจากนี้การจัดสรรหาอุปกรณ์ที่ใช้ทำพิธีสักการะเทพเจ้าก็ช่วยให้ผู้จิตศรัทธาสะดวกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากไม่จำเป็นต้องเตรียมมาจากที่บ้าน อุปกรณ์ดังกล่าวหากทำเองเป็นเรื่องยุ่งยากเพราะต้องเตรียมกระดาษและพับให้ตรงตามประเพณีจีน หากไม่ใช่ผู้มีความรู้ด้านนี้ก็ไม่สามารถทำได้ สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้วัดสามารถดึงดูดผู้คนได้ดีมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นการหารายได้เข้าวัดเล่งเน่ยยี่ 2 อีกด้วย

การทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนากลายเป็นสินค้า

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลผู้วิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญในการทำบุญในรูปแบบของตัวเงินมากยิ่งขึ้น กล่าวคือในอดีตเมื่อเข้าวัดทำบุญแม้ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ก็ไม่จำเป็นมากนักเพราะถือคติว่า “ร่วมทำบุญตามจิตศรัทธา” ใครมีน้อยก็ให้น้อย มีมากถ้าศรัทธามากก็ให้มากตาม กำลังทรัพย์ของแต่ละบุคคล รวมถึงเป็นลักษณะทำบุญ “ร่วมกัน” เป็นกลุ่ม หมู่คณะ แต่ปัจจุบันวัดเล่งเน่ยยี่ 2 มีลักษณะทำบุญที่เป็นปัจเจกบุคคลมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากพิธีกรรมต่างๆ ทั้งการสะเดาะเคราะห์เพื่อเสริมดวงชะตาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง คือใครบริจาคตามจำนวนเงินที่กำหนดก็จะได้ปัจจัยไป

[รูปที่ 28 เซ่าบูชาวัดดุมงคล]

[รูปที่ 29 ชุดทำบุญสะเดาะเคราะห์พร้อมเสริมสิริมงคล]

ทำบุญ เช่นเทียนเสริมดวงชะตามีราคา 100 บาท อูปกรณ์
แก้ปีชงราคา 150 บาท “สินค้าทำบุญ” ที่แพงที่สุด คือชุด
ทำบุญสะเดาะเคราะห์กับบทสวดเสริมสิริมงคลที่มาเป็น
“แพ็คเกจ” คู่กันราคา 300 บาท หากรวมจำนวนเงินทั้งหมด
ถ้าจะทำบุญทุกส่วนภายในวัดคงต้องใช้จ่ายมากกว่า 500
บาท นอกจากนี้ วัดยังจัดขายที่ดินและกระเบื้องอีกด้วย
เพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาซื้อถวายวัด สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง
อิทธิพลของทุนนิยม ที่ได้ทำให้เรื่องคุณค่าทางจิตใจของ
ศาสนากลายเป็นเรื่องของการค้า กล่าวคือ หากต้องการทำ
พิธีและทำบุญส่วนต่าง ๆ ของวัดก็จำเป็นต้องเตรียมเงินมา
ให้เพียงพอต่อการซื้อวัตถุดิบจตุปัจจัยด้วย (การทำบุญตามจิต
ศรัทธาก็ยังคงมีอยู่ตามผู้รับบริจาคต่าง ๆ เช่น ค่าน้ำค่าไฟวัด
ทุนการศึกษาสามเณร) รวมถึงวัดดุมงคลต่าง ๆ ที่ทางวัดมัก
จะมีการปลูกเสกอยู่เสมอเพื่อให้ศาสนิกชนนำไปเช่าบูชาเป็น
มงคลต่อชีวิต

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การเช่าวัตถุมงคลเป็นการซื้อ
“บุญ” รูปแบบหนึ่งที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์การนำสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์มากลายเป็นสินค้า เพราะสิ่งที่ซื้อมานั้นผู้ซื้อไม่ได้
มองที่มูลค่าของวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ความเชื่อประเพณี
ต่าง ๆ และศาสนา ได้ทำให้สิ่งเหล่านี้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น และ
เป็นการซื้อเพื่อตอบสนองทางจิตใจ เพราะชีวิตของชนชั้น
กลางลูกจีนนี้ก็ต้องเผชิญความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ
นอกจากนี้ก็มีการเสี่ยงทายเซียมซีซึ่งถือเป็นประเพณีที่
ชาวจีนนิยมปฏิบัติกันเพราะถือเป็นการดูดวงชะตา หากดีก็
จะได้มีกำลังใจมากขึ้น หากไม่ดีก็จะได้ทำบุญเสริมดวงชะตา
รวมทั้งช่วงเทศกาลสำคัญของชาวจีนก็จะมีการจัดงานต่าง ๆ
งานสำคัญก็คือเทศกาลตรุษจีน และงานบุญทางศาสนา ซึ่ง
ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่ามี การซื้ออรรถลักษณะความเป็นเงินเกิดขึ้น
โดยเปลี่ยนจากแรงศรัทธาต่อศาสนาให้กลายเป็นสินค้า
เนื่องจากพิธีกรรมและวัตถุมงคลมักเชื่อมโยงกับเทพเจ้าที่
ชาวจีนนับถือเสมอ

การเผยแพร่ว่าทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงปี 2540-ปัจจุบัน

อภิสรฯ พฤษภารมย์

บทความเรื่องการเผยแพร่เศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงปี 2540 - ปัจจุบัน เป็นการกล่าวถึงการเผยแพร่ว่าทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตครั้งที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงของการประยุกต์และนำไปปฏิบัติใช้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง และการเผยแพร่ในเชิงว่าทกรรมซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ประกอบไปด้วยมิติทางการเมือง โดยการวิเคราะห์การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปใช้ในการดำเนินนโยบายของแต่ละรัฐบาลและการดำเนินการในการบริหารประเทศ โดยเริ่มตั้งแต่รัฐบาลชวน หลีกภัยปี 2540 - รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรในปัจจุบัน

การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านวัฒนธรรม ทำให้กระแสโลกตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านการบริโภค ทำให้คนหันมาให้ความสำคัญกับเงิน การกอบโกยกำไร ทุกคนถูกดึงเข้าไปในกระแส

ทุนนิยม โดยหารู้ไม่ว่าพฤติกรรมต่างๆ เหล่านั้นเป็นสิ่งเลวร้ายที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว และการเผชิญกับปัญหาหรือวิกฤตที่ไม่ได้มีการรองรับที่คั่นนั้น ก็อาจจะทำให้การฟื้นคืนสู่สภาพความเป็นอยู่เดิมเป็นเรื่องที่ยาก ดังนั้นเราจึงควรที่จะใช้สติปัญญาและการตัดสินใจที่ดีในการดำรงชีวิต ดังตัวอย่างความล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยในปี 2540 สาเหตุสำคัญมาจากการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในลักษณะก้าวกระโดดของเศรษฐกิจโลก แต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะปรับตัวตาม ทำให้เศรษฐกิจของประเทศไทยมีอัตราการขยายตัวลดลง เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจหรือที่เรียกกันว่า “วิกฤตต้มยำกุ้ง” ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนในประเทศไทย จึงได้มีการอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่ประชาชนชาวไทย

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน เป็นแนวทางการแก้ไขเศรษฐกิจของประเทศไทยให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแส

โลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยึดในวิถีแห่งทางสายกลาง มีความพอเพียง ใช้เหตุผลในการพัฒนาประเทศ มีการสร้างภูมิคุ้มกัน รวมทั้งการมีความรู้เคียงคู่กับคุณธรรมในการพัฒนา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่ปี 2517 แต่ไม่ได้มีการนำมาใช้หรือพูดถึงกันอย่างจริงจัง จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ทำให้ประชาชนโดยเฉพาะรัฐบาลต้องหันกลับมาทบทวนเพื่อหาทางออกให้กับวิกฤตของชาติ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงก็กลายเป็นที่กล่าวขานกันอย่างกว้างขวาง รัฐบาลพยายามนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับนโยบาย จนกลายเป็นการสร้างกระแสทางกรรมกรพัฒนาที่ถูกนำมาใช้เพื่อหาผลประโยชน์โดยที่ไม่ได้รับการปฏิบัติตามอย่างแท้จริง¹

นับตั้งแต่มีการเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการวางแผน การจัดทำนโยบาย และการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง การเกิดขึ้นของวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ทำให้ประชาชนหันมาสนใจในการดำรงชีพแบบประหยัดอดออม ไม่บริโภคสิ่งฟุ่มเฟือย โดยวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้เริ่มแผ่ขยายไปตามพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย โดยมีความพยายามในการเน้นย้ำการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเรื่อยๆ แต่ก็ยังมีประชาชนอีกเป็นจำนวนมากที่ยังคงดำรงชีวิตตามปกติท่ามกลางการครอบงำจากกระแสโลกาภิวัตน์ แม้ว่าวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงจะเข้ามาสอดแทรกผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้เห็นหลักปรัชญาที่แท้จริง แต่ทว่าวาทกรรมเหล่านั้นก็ยังไม่สามารถที่จะเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง หรือยังไม่สามารถที่โน้มน้าวให้ประชาชนปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้ทั้งหมด สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบันที่ทุกประเทศต้องก้าวตามทันความทันสมัย แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีบทบาทในทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 และมีความพยายามผลักดันแนวความคิดนี้เรื่อยๆ การเผยแพร่วาทกรรมนี้แตกต่างกันใน

แต่ละยุคแต่ละสมัย โดยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายรัฐบาลยังคงเป็นเพียงแค่การพยายามสร้างวาทกรรมการพัฒนาเท่านั้น ไม่มีการพัฒนาตามแนวคิดอย่างจริงจัง เป็นเพียงแค่การพูดถึงตามกระแสแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและนำมาผลิตซ้ำเพื่อกระตุ้นให้สังคมได้รับรู้ถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ การดำเนินนโยบายของแต่ละรัฐบาลก็มีความแตกต่างกันไปตามแนวทางในการบริหารประเทศ โดยบางรัฐบาลอาจจะเน้นการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หรือบางรัฐบาลอาจจะไม่มีความมั่นใจหรือไม่เห็นด้วยในการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้ในการบริหารประเทศ ผู้เขียนจึงได้ทำการเปรียบเทียบและวิเคราะห์การเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลตั้งแต่ช่วงปี 2540 - ปัจจุบัน โดยจะแบ่งศึกษาเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่งช่วงการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ปี 2540 - 2551 และช่วงที่สอง ช่วงการปรับเปลี่ยนสู่ทางออก ปี 2551 - ปัจจุบัน

ในช่วงการฟื้นฟูเศรษฐกิจปี 2540 - 2551 นี้ ยังถือเป็นช่วงที่รัฐบาลพยายามหาทางออกให้กับปัญหาทางเศรษฐกิจที่ไม่มีการรองรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงมาก่อน ทำให้รัฐบาลยังคงลองผิดลองถูกกับวิธีการจัดการและยังไม่มีความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อมีการประกาศนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ยังไม่มีการจัดการที่ถูกต้อง และผลการประเมินที่ได้ก็ยังไม่มีความชัดเจนและยังไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ภาพรวมของนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงนี้จึงเป็นเพียงแค่การสร้างกระแสทางวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับนักการเมืองและเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับตนเองเท่านั้น โดยสามารถแบ่งศึกษาออกเป็น 3 รัฐบาล คือ รัฐบาลชวน หลีกภัย ปี 2540 - 2544 รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ปี 2544 - 2549 และรัฐบาลสุรยุทธ์ จุลานนท์ ปี 2549 - 2551 ซึ่งมีการวิเคราะห์และเปรียบเทียบการดำเนินนโยบายดังนี้

รัฐบาลชวน หลีกภัย มีนโยบายการก่อตั้งโครงการช่วยเหลือทางด้านเงินทุนเพื่อฟื้นฟูช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจมากมาย โดยเน้นการช่วยเหลือ

¹ อรุศดา เจริญรัต, เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2546), หน้า 14.

ประชาชนที่อยู่ในชนบท ซึ่งอาจจะเป็นจุดด้อยที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และที่สำคัญรัฐบาลชนบทก็ยังไม่มีความรู้ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างดี ทำให้การดำเนินการในบางครั้งดูเหมือนว่าจะยังไม่เข้าที่เข้าทาง ส่วนการตอบสนองต่อพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง รัฐบาลชนบทก็ไม่ได้มีการดำเนินการบ้างแต่ไม่มากนัก ผลงานของรัฐบาลเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงส่วนใหญ่เป็นการเริ่มต้นและทำในเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ² นโยบายต่างๆ ของรัฐบาลมีการเน้นการฟื้นฟูภาคการเกษตรมากกว่าภาคอุตสาหกรรม เพื่อให้เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ โดยการตั้งกองทุนกู้ยืมและโครงการการฟื้นฟูต่างๆ มากมาย แต่เศรษฐกิจพอเพียงในสมัยรัฐบาลชนบท ก็ยังคงเป็นแค่การสร้างวาทกรรมแบบลอยๆ ไม่ได้มีการปฏิบัติกันอย่างทั่วถึงและจริงจัง และผลลัพธ์ที่ได้ก็ไม่สามารถที่จะประเมินได้ว่า ได้ผลจริงและมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด เนื่องจากอยู่ในช่วงของการฟื้นฟูประเทศหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ โดยก่อนหน้านั้นไม่ได้มีมาตรการรองรับการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้รัฐบาลยังคงล่องลอยถูกหาวิธีแก้ไขเศรษฐกิจ แต่เนื่องด้วยในช่วงนี้เป็นช่วงที่เริ่มมีการพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ทำให้รัฐบาลต้องนำเอาแนวคิดนี้มาปรับใช้กับนโยบาย แต่ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติกันอย่างจริงจังและไม่มีประสิทธิภาพ เศรษฐกิจพอเพียงในช่วงนี้จึงกลายเป็นเพียงวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมา เป็นเพียงกระแสทางเศรษฐกิจกระแสหนึ่งที่ถูกนำมาตอบโต้กับเศรษฐกิจกระแสหลักเท่านั้น

รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ในสมัยที่ได้รับการเลือกตั้งครั้งแรกปี 2544-2548 ได้มีการอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวมและการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ เพื่อให้คนในสังคมสามารถพึ่งตนเองและก้าวทันโลก แต่เนื่องจากรัฐบาลทักษิณเน้นการพัฒนาศักยภาพของประเทศให้สามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจการลงทุนและการค้า ทั้งในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และระดับโลกเป็น

สำคัญ ถึงแม้จะมีกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจรากฐานมากกว่าที่เคยมีมาในอดีต แต่จุดเน้นยังคงเป็นการเพิ่มอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพึ่งการลงทุนจากต่างชาติเป็นหลัก ส่งเสริมการผลิตสินค้าที่เน้นการส่งออกมากกว่าการสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจรากฐานที่เน้นการพึ่งตนเองและสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ การส่งเสริมการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง แม้ว่าได้มีการอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการพัฒนาก็ตามที่มีผลทำให้ชนบทไม่สามารถพึ่งตนเอง อีกทั้งยังมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งความช่วยเหลือจากรัฐมากไปจากเดิมอีก เนื่องจากนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณส่วนใหญ่จะเน้นการเข้าถึงแหล่งทุนและเน้นการสร้างรายได้เป็นสำคัญ ผลที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติจึงมีลักษณะตรงกันข้ามกับเศรษฐกิจพอเพียง คือประชาชนในระดับฐานรากมีสภาพคล่องทางการเงินเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีความฟุ้งเฟ้อมากขึ้น มีภาระหนี้สินมากขึ้นและต้องพึ่งรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาให้มากขึ้น

ในสมัยที่สองที่ได้รับเลือกตั้งปี 2548-2549 รัฐบาลทักษิณ ชินวัตรได้ดำเนินนโยบายตามแนวทางประชานิยมต่อเหมือนในสมัยแรก โดยมีโครงการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการผลักดันนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในด้านการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนที่ยากจนด้วยการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุนโดยไม่ได้เริ่มต้นจากฐานภูมิปัญญาหรือความรู้เดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น อีกทั้งไม่ได้ต่อยอดความรู้ในการประกอบการเท่าที่ควร ในท้ายที่สุดจึงก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างมากภายหลัง และไม่ได้ให้ความสำคัญกับการออม จึงขัดแย้งกับแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังเน้นการคัดการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น เพื่อพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ เป็นผลทำให้เกิดการกอบโกยผลกำไรจากการค้าและก่อให้เกิดการทุจริตกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในหมู่นักการเมืองกันเอง ที่มีการก่อตั้งโครงการต่างๆ มากมายและให้นักการเมืองเข้าไปดำรงตำแหน่งเพื่อจัดการโครงการต่างๆ แต่ในท้ายที่สุดแล้วกลับ

² อภิชัย พันธเสน, วิเคราะห์นโยบายรัฐในระดับต่างๆ รวมทั้งภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคมจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. 2540-2549), (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย, 2552), หน้า 73.

กลายเป็นการพึ่งพาผลประโยชน์ตนเอง โดยไม่ได้มีการพัฒนาในภาคประชาชนกันอย่างแท้จริง

การเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเพียงสิ่งที่นำมาใช้แค่เพียงผิวเผินเท่านั้น ไม่มีการรณรงค์กันอย่างจริงจัง หากมองลงให้ลึกจริงๆ แล้วประชาชนก็ยังไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ รัฐบาลพยายามสร้างองค์กรเพื่อให้ประชาชนพึ่งพา โดยเฉพาะทางด้านเงินทุน ซึ่งกลับทำให้ประชาชนยิ่งถูกโน้มน้าวเข้าไปในรูปแบบทุนนิยมมากกว่าการใช้ประโยชน์จากท้องถิ่นตนเองเพื่อสร้างความพอเพียง ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบการค้าแบบหวังผลกำไร ประชาชนกอบโกยกำไรมากขึ้น เกิดการแข่งขันทางการค้า การปรับขึ้นลงราคาตามอุปสงค์อุปทาน อีกทั้งยังเกิดการทุจริตคอร์รัปชันกันอย่างแพร่หลาย รวมถึงในภาครัฐเองด้วย นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงในยุคสมัยนี้จึงไม่สามารถที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนแท้จริง เป็นเพียงการสร้างวาทกรรมตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น และประชาชนยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะไม่มีการรณรงค์เพื่อการออม มีแต่การใช้อย่างฟุ่มเฟือยเท่านั้น

ในสมัยรัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้ให้ความสำคัญต่อการอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาปฏิบัติเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง โดยเน้นหลักคุณธรรมนำการพัฒนาเศรษฐกิจในระบบตลาดเสรี เพื่อเสริมสร้างสำนึกของการรู้จักสามัคคีและแบ่งปันเกื้อกูลกัน ตลอดจนการเสริมสร้างระบบการตรวจสอบการทุจริตที่เข้มแข็ง และระบบคุณธรรมที่ตีตาม ให้ความสำคัญกับเป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งสู่ความ “มีงั่งกั้ง มีนกง และยั่งยืน”³ ราชการมีความตื่นตัวจัดทำโครงการภายใต้กิจกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากได้มีการกำหนดเป็นนโยบายของรัฐบาลอย่างชัดเจน อีกทั้งยังเป็นการเข้าใจร่วมกันในสังคมว่าในช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร มีปัญหาเรื่องความโปร่งใสหรือคุณธรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แม้รัฐบาลจะไม่เน้นแนวทางในการประยุกต์เศรษฐกิจ

พอเพียงอย่างชัดเจนโดยตรง แต่การเปิดกว้างทางนโยบายก็ทำให้หน่วยงานภาครัฐได้ดำเนินกิจกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็งมากขึ้น การสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลนั้น ไม่ได้เป็นการสร้างวาทกรรมแบบลอยๆ แต่ยังสามารถที่จะนำไปปฏิบัติใช้อย่างกว้างขวาง การรื้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของการเน้นทางด้านคุณธรรมมากกว่าการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เป็นผลสืบเนื่องมาจากรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรที่ทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญทางด้านคุณธรรมลดลง อีกทั้งรัฐบาลชุดนี้ได้เข้ามาบริหารประเทศในช่วงที่การเมืองเกิดวิกฤตความวุ่นวาย ทำให้ไม่ค่อยมีผลงานทางด้านการบริหารประเทศมากเท่าใดนัก โดยเฉพาะการดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จะมีก็แต่เพียงการดำเนินการต่อเนื่องจากรัฐบาลที่ผ่านมา ทำให้ไม่สามารถที่จะวิเคราะห์การทำงานของรัฐบาลนี้ได้มากนัก

นโยบายเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงนี้ ในภาพรวมยังคงเป็นเพียงแค่การสร้างกระแสทางวาทกรรม ไม่ได้ให้ความหมายรายละเอียดที่แท้จริง และไม่สามารถตอบโจทย์ประชาชนที่เดือดร้อนได้มากนัก การดำเนินการต่างๆ เป็นไปตามกระแสที่เกิดขึ้น และไม่สามารถที่จะประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้ เนื่องจากไม่มีการปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เน้นการพัฒนาแบบทุนนิยมมากกว่าเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะการดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ การร่วมมือทางการต่างประเทศกับนานาชาติ ซึ่งจะเห็นได้ชัดในสมัยของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ที่พยายามสร้างความทันสมัยและความก้าวหน้าตามกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในภาคเมืองมากกว่าที่จะมาเน้นการพัฒนาในภาคชนบท เพราะรัฐบาลยังคงพยายามปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและต้องพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับนานาประเทศด้วยในเวลาเดียวกัน ทำให้การดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังไม่มีชัดเจน จึงเป็นเพียงแค่การสร้างกระแสทางวาทกรรมของแนวคิดการพัฒนาแนวหนึ่งที่เกิดขึ้นเท่านั้น

การเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงที่สอง ช่วงของการปรับเปลี่ยนสู่

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32.

ทางออกปี 2551 - ปัจจุบัน เริ่มมีความแตกต่างจากช่วงแรก เพราะรัฐบาลเริ่มที่จะจับต้นชนปลายของปัญหาทางเศรษฐกิจ และเริ่มเรียนรู้แนวทางการพัฒนาประเทศตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้มากขึ้น และมีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพมากกว่าในช่วงแรกที่ผ่านมา โดยแบ่งศึกษาเป็น 4 รัฐบาล คือ รัฐบาลสมัคร สุนทรเวช ปี 2551 รัฐบาลสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ปี 2551 รัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ปี 2551-2554 และ รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรในปัจจุบัน

นโยบายในสมัยรัฐบาลสมัคร สุนทรเวช มีความเป็นรูปธรรมในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น เนื่องจากเป็นบทเรียนในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ที่การยกเอาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นนโยบายแต่ไม่ได้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง กลับยิ่งทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อน เพราะต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐตลอด ไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในระยะยาว อีกทั้งยังมีการตั้งหน่วยงานมากมายเพื่อให้ภาครัฐเข้ามาครอบงำผลประโยชน์อย่างกว้างขวาง ทำให้รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ล้มเหลวแบบไม่เป็นท่า ทำให้รัฐบาลสมัคร สุนทรเวช ต้องปรับนโยบายเสียใหม่ ผลงานที่เด่นชัดในสมัยรัฐบาลสมัคร สุนทรเวช คือ การจัดสรรงบประมาณตามขนาดประชากร (Small Medium Large: SML) ให้ครบทุกหมู่บ้านและชุมชน เพื่อสร้างโอกาสให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง และพัฒนาโครงการที่จะก่อให้เกิดรายได้อย่างยั่งยืน พัฒนาสินทรัพย์ชุมชนอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงการใช้ทรัพยากรของรัฐ ท้องถิ่น และจังหวัดอย่างมีประสิทธิภาพ⁴ นอกจากนี้ยังสานต่อโครงการธนาคารประชาชน เพื่อกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อยสร้างทางเลือกและลดการพึ่งพาแหล่งเงินกู้ยืมในระบบ ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีโอกาสในการสร้างงาน สร้างรายได้ด้วยตนเอง เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาสินค้า⁵

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้พยายามสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาประเทศมากขึ้น พยายามสร้างรากฐานให้มั่นคง โดยเน้นชุมชนชนบท ดังที่มีโครงการ SML ซึ่งเป็นโครงการที่สำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิบัติแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง มีการช่วยเหลือกันให้เกิดความพอเพียงในชุมชน และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์ อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการให้แก่คนในชุมชน เน้นการสร้างอาชีพสร้างรายได้ เพิ่มประสิทธิภาพโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ดำเนินนโยบายมาตั้งแต่ในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร พัฒนาให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนสามารถสร้างรายได้ และเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันทางการค้าและส่งออกไปยังต่างประเทศด้วย เป็นการวางรากฐานนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความจริงใจมากขึ้น มีการดำเนินการที่สามารถประเมินผลได้จริง

นโยบายในสมัยสมชาย วงศ์สวัสดิ์ จะมีความคล้ายคลึงกับนโยบายในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการเน้นการลงทุนจากต่างชาติ และการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับนานาชาติ ซึ่งพยายามดึงดูดนักลงทุนต่างชาติให้เข้ามาลงทุนในประเทศไทยเป็นการพัฒนาที่กระจุกตัวอยู่ในเมือง ส่วนทางด้านชนบท ก็มีการดำเนินการนโยบายประชานิยมตามรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร โดยเน้นการเข้าถึงแหล่งทุนของประชาชน และการกระจายเงินทุนให้ทั่วถึงทุกชุมชนเพื่อการพัฒนาในระยะ แต่กลับทำให้ประชาชนสร้างหนี้สินให้กับตนเองเช่นเคย ไม่มีมีการดำเนินการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง เว้นแต่การพัฒนาโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้มีการพัฒนาก้าวไกลสู่ระดับประเทศ แต่ไม่ได้พัฒนารากฐานในระดับบุคคลให้มั่นคงและสามารถพึ่งตนเองได้ เน้นแต่การสร้างชื่อเสียงของประเทศและเน้นการกอบโกยกำไรจากการค้าขาย การสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในรัฐบาลนี้จึงไม่มีความหมาย เพราะยิ่งทำให้ประชาชนมีความฟุ้งเฟ้อเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้มีบทบาทมากนักในสมัยนี้

⁴ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, เปรียบเทียบนโยบาย 4 รัฐบาล, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2554), หน้า 2-5.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

รัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้เข้ามาบริหารประเทศ โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการใช้คุณธรรมนำความรู้มาเป็นหลักในการดำเนินนโยบาย เพื่อแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันที่เกิดขึ้น อีกทั้งรัฐบาลพยายามช่วยเหลือประชาชนให้พึ่งพาตนเองได้ เป็นในลักษณะที่ให้ความช่วยเหลือประชาชนในระดับรากฐาน เพื่อให้ประชาชนสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองได้ต่อไปในระยะยาว อีกทั้งยังเน้นการพัฒนาทรัพยากรในชุมชนเพื่อการสร้างประโยชน์และการจัดการในชุมชน นโยบายในสมัยนี้ไม่ได้เข้าไปช่วยเหลือมากเหมือนในสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ที่ทำให้ประชาชนต้องพึ่งพารัฐบาลตลอด แต่ช่วงนี้เป็นไปในรูปแบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รัฐบาลช่วยประชาชนและประชาชนก็ช่วยเหลือรัฐบาลเช่นกัน การน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงในสมัยนี้เป็น การนำไปปฏิบัติเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง พยายามสร้างงานและสร้างรายได้ให้ประชาชน การสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในรัฐบาลนี้ จึงออกมาทั้งในรูปแบบวาทกรรมและการปฏิบัติใช้จริง ทำให้ประชาชนหันมาสนใจในเรื่องของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น สภาพทางเศรษฐกิจของประเทศยังยุดนี้ ยังคงทรงตัวอยู่ในระดับที่ดี

เนื่องจากรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรยังเข้ามาบริหารประเทศได้ไม่นานนัก ผู้เขียนจึงขอวิเคราะห์การเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงจากนโยบายที่ได้แถลงต่อรัฐสภา โดยจะเห็นได้ว่า การดำเนินนโยบายของรัฐบาล มีการช่วยเหลือเกษตรกรหรือประชาชนในชนบทมากขึ้น เน้นการผลิตสินค้าชุมชนเพื่อหารายได้และเลี้ยงตนเอง อีกทั้งยังเน้นการเข้าถึงแหล่งทุน จุดเด่นของนโยบายสมัยนี้คือ รัฐบาลพยายามยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพยายามปรับลดราคาสินค้าปัจจัยต่างๆ ให้ประชาชนสามารถมีกำลังในการซื้อ นโยบายบ้านหลังแรก รวมทั้งรถหลังแรก เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เท่าเทียมกัน ส่วนการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมานำใช้นั้นจะเห็นได้ชัดในเรื่องการดำเนินโครงการหมู่บ้าน SML ต่อจากรัฐบาลที่ผ่านมา โดยเพิ่มงบประมาณในการพัฒนาให้แต่ละหมู่บ้าน ประชาชนโดยรวมมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ภาพรวมในการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงที่สอง ช่วงการปรับเปลี่ยนสู่ทางออกปี 2551-ปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลกำลังเห็น

ทางออกของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยพยายามเน้นย้ำการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติใช้มากกว่าในสมัยที่ผ่านมา เศรษฐกิจพอเพียงในสมัยนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่การสร้างวาทกรรมแบบลอยๆ แต่ยังเป็นหลักการดำเนินการที่นำไปใช้และเกิดผลในการพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐบาลในช่วงที่สองนี้พยายามที่จะเรียนรู้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและพยายามเผยแพร่วาทกรรมให้ประชาชนได้รับรู้อย่างทั่วถึงมากขึ้น

การเผยแพร่วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลในช่วงปี 2540 - ปัจจุบันดังที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการวิเคราะห์ถึงการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินนโยบายรัฐบาลและการนำหลักแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารและฟื้นฟูประเทศตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงหลักการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 แต่หากว่ามีการพูดถึงมานานแล้ว แต่ไม่ได้ได้รับความสนใจจากภาครัฐและประชาชนมากนัก เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ทำให้ทุกคนต้องหันกลับมามองหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้อย่างจริงจัง เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนั้นได้สร้างความเสียหายและผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมาก จนแทบจะไม่สามารถฟื้นคืนได้เป็นดังเดิม รัฐบาลจึงพยายามหาทางออก โดยเริ่มนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไปใช้และพยายามเผยแพร่เศรษฐกิจพอเพียงในเชิงวาทกรรมให้ทั่วถึง เพื่อที่จะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศให้สืบเนื่องต่อไป

ภาพรวมการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงผ่านนโยบายรัฐบาลยังคงเป็นเพียงแค่การพยายามสร้างวาทกรรมการพัฒนาเท่านั้น ไม่มีการพัฒนาตามแนวคิดอย่างจริงจัง เป็นเพียงแค่การพูดถึงตามกระแสแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและนำมาผลิตซ้ำเพื่อกระตุ้นให้สังคมได้รับรู้ถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนี้ การดำเนินนโยบายของแต่ละรัฐบาลก็จะมีแตกต่างกันไปตามแนวทางในการบริหารประเทศ โดยบางรัฐบาลอาจจะเน้นการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หรือบางรัฐบาลอาจจะไม่มีความมั่นใจหรือไม่เห็นด้วยในการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้ในการบริหารประเทศ ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะมีความพยายามในการสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วการสร้างวาทกรรมดังกล่าวก็ยังไม่เพียงพอที่จะ

กระตุ้นให้ประชาชนทุกคนหันมาตระหนักและปฏิบัติตามวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างทั่วถึง เราทุกคนจึงควรที่จะหันมาให้ความสำคัญกับแนวคิดดังกล่าวอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการนำพาประเทศไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต และเราจะต้องคอยจับตาดูกันต่อไปว่าการสร้างวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงโดยการผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่านี้

จะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดในอนาคต และการเผยแพร่เชิงวาทกรรมนี้ยังคงเป็นแค่การสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองหรือไม่ หรือรัฐบาลจะนำไปพัฒนาและปฏิบัติอย่างจริงจังมากน้อยเพียงใด และจะสามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นและที่กำลังจะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าได้หรือไม่ ซึ่งยังคงเป็นคำถามที่ต้องรอคำตอบกันต่อไป

บรรณานุกรม

- อรสุตา เจริญรัตน์. เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด. พิมพ์ครั้งแรก, 2546.
- อภิชัย พันธเสน. วิเคราะห์นโยบายรัฐในระดับต่างๆ รวมทั้งภาครัฐกิจเอกชนและภาคประชาสังคมจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. 2540 - 2549). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย. พิมพ์ครั้งแรก, 2552.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. เปรียบเทียบนโยบาย 4 รัฐบาล. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. พิมพ์ครั้งแรก, 2554.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. จุดเปลี่ยนประเทศไทย เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การเงินธนาคาร. พิมพ์ครั้งแรก, 2549.
- ชูศักดิ์ จรยุทธสวัสดี. ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2, 2545.
- สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์. ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น. พิมพ์ครั้งแรก, 2544.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). พิมพ์ครั้งแรก, 2550.
- อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ. รายงานการวิจัย โครงการประเมินผลเปรียบเทียบในมิติต่างๆ ของประชาชนในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

๓ สามก๊กกับการศึกษา ความรับผิดชอบต่อการปลูกฝัง “คุณธรรม” แก่เยาวชนไทย

จิรฤกษ์ รุ่งจิรโรจน์

หากกล่าวถึงระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยในอดีตกับปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชน อาจดูเป็นเรื่องที่ไม่ถูกกล่าวถึงหรือเป็นที่สนใจนัก แต่ในสังคมปัจจุบันที่พัฒนาอย่างก้าวกระโดด กระแสวัฒนธรรมและเทคโนโลยีที่ล้นไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก ประกอบกับปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจภายใน ทำให้สังคมไทยต้องหันมาใส่ใจกับการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนมากยิ่งขึ้น เพราะเยาวชนที่เติบโตมาในสังคมนั้น จะเป็นฟันเฟืองที่จะขับเคลื่อนกลไกทุกระบบของประเทศให้เจริญรุ่งเรืองและสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

การปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนไทยในปัจจุบัน ภาครัฐได้มุ่งหวังที่จะสร้างเยาวชนให้มีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ มีทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์ควบคู่กับการมีคุณธรรมจริยธรรม อันเป็นวิสัยทัศน์ของโครงสร้างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ทุกสถาบันการศึกษาจะต้องนำไปปรับใช้กับการเรียนการสอนในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ การหยิบยกประเด็นทางการศึกษามาใช้ในวิชาพิเศษครั้งนี้ จึงเป็นการนำ

เอาเรื่องของการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนที่แลดูว่าสังคมไทยในปัจจุบันคล้ายจะเลือนหายไปทุกที เพราะด้วยปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองที่กำลังเป็นที่สนใจ ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่ละเลยที่จะดูแลลูกหลานให้เป็นคนดีมีศักยภาพและพร้อมที่จะสร้างชาติไทยให้เข้มแข็ง

การคัดสรรกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่จะนำมาเป็นกรณีศึกษานั้น จึงต้องนำเอากลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่หลักและมีความชัดเจนอย่างกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย เนื่องจากหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจในภาษาประจำชาติอันเป็นเอกลักษณ์และสมบัติทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ รวมทั้งยังแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษทางวัฒนธรรม ประเพณี สุนทรียภาพ โดยบันทึกผ่านงานวรรณคดีและวรรณกรรมอันล้ำค่า ทำให้ทางกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยได้กำหนดสาระของหลักสูตรภายใต้กรอบวิสัยทัศน์ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เพื่อให้บรรลุกับเป้าประสงค์ของหลักสูตร งานวรรณคดีและวรรณกรรม จึงถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการ

สร้างคุณลักษณะทั้ง 3 ประการ อันได้แก่ความรู้ ทักษะ กระบวนการคิดวิเคราะห์ และคุณธรรมจริยธรรม¹ ผู้ที่คัดสรรงานวรรณคดีและวรรณกรรม จึงต้องคัดสรรงานที่สร้างองค์ความรู้แก่ผู้อ่านและสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์เรื่องราวอย่างมีเหตุผลพร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรมที่ดีเยาวชน และเมื่อศึกษาถึงงานวรรณกรรมที่ได้รับการคัดสรรมานั้นจะพบว่าวรรณกรรมจีนเรื่องสามก๊ก² เป็นงานวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นและถูกยกย่องให้เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าเด่นชัดด้านคุณธรรม โดยคัดเอาตอน “กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ”³ ซึ่งตอนที่มีคุณค่าทั้งในสวรรณคดี จินตนาการของผู้แต่ง อันจะสอดคล้องและตรงต่อเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ของไทย

เนื้อหาของสามก๊กจะเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองและการช่วงชิงอำนาจกันด้วยอุบายการเมืองและสงคราม ภายที่ใช้เป็นโวหารเปรียบเทียบที่คมคายและเป็นคติสอนใจ โดยเฉพาะสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองและผู้อยู่ใต้ปกครอง จึงเป็นเรื่องที่มีผู้นิยมอ่านกันมากและได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ หลายภาษาพร้อมบทวิเคราะห์ที่ตัวละครที่น่าสนใจ ซึ่งในด้านการปลูกฝังคุณธรรม สามก๊กต่างได้รับการขนานนามและยกย่องให้เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าด้านคุณธรรม อีกทั้งยังมีกรยกย่องให้ตัวละครอย่างกวนอูให้เป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ ซึ่งในปัจจุบันยังมีการสร้างรูปเคารพตามศาลเจ้าและถือเป็นต้นแบบในการใช้ชีวิตของชาวพุทธมหายาน

ตอน *กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ* ในสามก๊กที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนเป็นฉบับของพระยาพระคลัง(หน)⁴ ซึ่งเป็นสำนวนภาษาไทยฉบับแรกที่มีการแปลขึ้นในประเทศไทย ลักษณะของบทประพันธ์จะเป็นเรื่องความร้อยแก้ว มีลักษณะเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมืองและการช่วงชิงอำนาจกันด้วยอุบายการเมืองและสงคราม

ทำให้ผู้คัดสรรจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อการเลือกตอนที่มิตรบรรดและตรงต่อเป้าหมาย เนื้อหาในตอนที่ยกมานั้นตรงกับสมัยพระเจ้าเหี้ยนเต้ โจโฉตั้งตัวเป็นมหาอุปราชสำเร็จราชการแผ่นดิน และคิดกำจัดเล่าปี่ ซึ่งขณะนั้นครองเมืองซิจิวอยู่ เล่าปี่หนีไปพำนักลี้ภัยอยู่ที่เมืองก๊กจิ๋ว ฝ่ายโจโฉเมื่อเข้ายึดเมืองซิจิวของเล่าปี่ได้ ก็ยกไปตีเมืองแท้ชื่อของกวนอู โจโฉส่งทหารไปล่อให้กวนอูไล่ตามออกนอกเมืองและล้อมจับตัวกวนอูไว้ เดียวเดียว (ทหารฝ่ายโจโฉ) ซึ่งกวนอูเคยช่วยชีวิตไว้เป็นผู้เกลี้ยกล่อมกวนอูให้ไปอยู่กับโจโฉ กวนอูยอมจำนนแต่ขอเงื่อนไขเป็นสัญญา 3 ข้อจากโจโฉ คือ ขอให้ได้เป็นข้าราชการรับใช้พระเจ้าเหี้ยนเต้ ขอให้ปรับนับถือและคุ้มครองพี่สะใภ้ทั้งสอง และขอไปหาเล่าปี่ทันทีเมื่อรู้ว่าอยู่ที่ใด แต่แรกโจโฉไม่ยอมรับเงื่อนไขข้อสุดท้าย เดียวเดียวจึงยกนิทานเรื่องอิเหนาผู้กตัญญูมาเล่า เพื่อชี้ให้เห็นว่ากวนอูนั้นเป็นคนกตัญญูมาก หากโจโฉเลี้ยงดูอย่างดีอาจผูกใจกวนอูไว้ได้ โจโฉจึงยอมรับเงื่อนไขของกวนอู

โจโฉพา กวนอู ไปถวายตัวเป็นทหารพระเจ้าเหี้ยนเต้ และให้กวนอูกับพี่สะใภ้ทั้งสองได้อยู่อย่างสุขสบาย แต่กวนอูก็มีได้มีน้ำใจตอบสนองโจโฉ กลับแสดงท่าทีว่ายังซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อเล่าปี่อย่างแนบแน่น โจโฉคิดน้อยใจ แต่ก็เชื่อว่ากวนอูเป็นคนกตัญญูจะไม่จากตนไป จนกว่าจะได้ตอบแทนบุญคุณก่อน⁵

ด้วยลักษณะของเนื้อหาที่มีหลายมิติ ครูผู้สอนจึงมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการสร้างความเข้าใจและวิเคราะห์บทประพันธ์ในการเรียนการสอน โดยจะต้องให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนที่เป็นเยาวชน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ดังจะพบว่าเนื้อหาสาระในตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉมีคุณธรรมสอดแทรกอยู่หลายประการ เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูและความมีสติจะ โดยใช้ความโดดเด่นของตัวละครที่มีบุคลิกแตกต่างกันมาถ่ายทอดเรื่องราวให้ลุ่มลึกและ

¹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, *วรรณคดีวิจักษ์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า ก.
² งานวรรณกรรมจีนอิงประวัติศาสตร์ เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง จัดเป็นวรรณกรรมเพชรน้ำเอกของโลก เป็นมรดกทางปัญญาของปราชญ์ชาวตะวันออก
³ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*, หน้า 352.
⁴ กวีเอกผู้หนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, *วรรณคดีวิจักษ์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 49.

มีมิติ การหยิบยกคุณธรรมในเรื่องสามก๊กมาใช้จึงเป็นสิ่งที่ต้องใส่ใจเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากด้านคุณธรรมยังมีเนื้อหาบางส่วนที่กล่าวถึงกลยุทธ์ในการทำศึกสงครามที่มีความล่อแหลมและสามารถสร้างจิตสำนึกในด้านลบแก่เยาวชน การวิเคราะห์เนื้อหาของตัววรรณกรรมจึงต้องพิจารณาถึงผลดีผลเสีย โดยจะวัดจากการวิเคราะห์ตัวละครเด่นผ่านการตีความในเนื้อหาแบบเรียน ซึ่งจะใช้เกณฑ์จากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

ทั้งหมดนี้จึงกลายเป็นคำถามต่อการศึกษาถึงความเหมาะสมของสามก๊กต่อการปลูกฝังคุณธรรมที่ทางผู้กำหนดมาตรฐานการศึกษาได้จัดวางโครงสร้างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และคุณค่าด้านคุณธรรมที่สอดแทรกอยู่นั้น ปรากฏชัดเจนมากน้อยเพียงใดที่เยาวชนผู้ศึกษาเล่าเรียนจะได้รับ อีกทั้งยังจะสอดคล้องตามครรลองของสังคมไทยเพียงใด

ในด้านคุณธรรม ลักษณะเด่นของกวนอูในวรรณกรรมเรื่องสามก๊ก คือ การมีคุณธรรมอันสูงส่ง มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยว กล้าหาญและซื่อสัตย์ โดยสามก๊กในฉบับของหลอกว้างจงยังใช้ตัวละครอย่างเล่าปี่ กวนอูและเตียวหุยเป็นตัวหลักในการดำเนินเรื่อง โดยใช้ก๊กทั้งสามในการแบ่งให้เกิดภาพของทั้งฝ่ายธรรมะ ฝ่ายอธรรมและฝ่ายกลาง การใช้จิกก๊กเป็นฝ่ายธรรมะตัวละครจึงมีลักษณะนิสัยในด้านบวก กวนอูจึงกลายเป็นตัวแทนแห่งความดี ซึ่งถ้าหากวิเคราะห์คุณธรรมของกวนอูโดยนำเอาเฉพาะตอน กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ และใช้เหตุการณ์สำคัญมาขยายความ จะเห็นว่าภายหลังจากที่เตียวเลี้ยวมาเจรจาให้กวนอูเข้าร่วมกับขงเบ้งของโจโฉ กวนอูตอบกลับด้วยความไม่ลังเลที่จะไม่ทรยศต่อเจ้านายเก่า

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่โจโฉพยายามผูกใจให้กวนอู กวนอูไม่ปิดบังเจ้านายใหม่ว่าตนยังมีใจจงรักต่อเจ้านายเก่าอยู่ เมื่อได้เสื่อใหม่จากโจโฉ กวนอูสวมไว้ข้างใน โดยสวมเสื่อเก่าที่เล่าปี่ให้ทับอีกทีหนึ่งและกล่าวกับโจโฉว่า “ครั้นจะเอาเสื่อใหม่ใส่ชั้นนอก คนทั้งปวงจะครหาหนีท้าวได้ใหม่แล้วลืมเก่า” คำพูดของกวนอูมีนัยความหมายว่า แม้จะมีเจ้านายใหม่ แต่ยังไม่ลืมเจ้านายเก่า และเมื่อได้ม้าเซ็กเก๋จากโจโฉ กวนอูตีใจมากและบอกโจโฉว่า “ม้าเซ็กเก๋ตัวนี้มีค่าล้นมาก เดินทางได้วันละหมื่นเส้น แม้ข้าพเจ้ารู้ข่าวว่าเล่าปี่อยู่ที่ใด ถึงมาครวว่าไกลก็จะไปหาได้โดยเร็ว” โจโฉ

มอบบรรณาการและยศบรรดาศักดิ์แก่กวนอู แต่กวนอูกลับแสดงท่าทีที่ยังรักและต้องการกลับไปหาเล่าปี่ผู้เป็นพี่น้องร่วมสาบานเสมอ จนโจโฉกลับต้องยอมพ่ายแพ้ต่อความมั่นคงของจิตใจกวนอู⁶

จากท่าทีของกวนอูจะแสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่ในความซื่อสัตย์และความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่พึงมี ซึ่งความเป็นจริงในสังคมไทย ความกตัญญูเป็นสิ่งสำคัญที่ควรปลูกฝังเยาวชนตั้งแต่สถาบันหลักหรือหน่วยแรกของสังคมคือ สถาบันครอบครัว ความกตัญญูต่อบิดามารดาญาติผู้ใหญ่ รวมไปถึงครูบาอาจารย์ กวนอูจึงเป็นต้นแบบของสังคมไทยในการเอาเป็นเยี่ยงอย่างในคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์และความกตัญญู นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมด้านอื่นสอดแทรกอยู่ เช่น การวางตัวและให้เกียรติสุภาพสตรี

ในสมัยโบราณความเชื่อเรื่องของเพศผู้นำ ยังเป็นเรื่องที่สำคัญของสังคมจนเป็นรากฐานทางความคิดจนเกิดคำกล่าวที่ว่า “ผู้ชายเปรียบเสมือนช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเปรียบเสมือนช้างเท้าหลัง” การให้เกียรติสตรีเพศในสมัยโบราณจึงเป็นที่ไม่เป็นที่ยอมรับและเข้าใจ แต่กวนอูกลับให้เกียรติและปฏิบัติกับสตรีเพศอย่างละเอียดอ่อนจะเห็นจากตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ โจโฉมีความต้องการที่จะทำให้กวนอูนั้นผัดใจกับเล่าปี่ จึงจัดให้กวนอูและพี่สะใภ้ซึ่งเป็นภรรยาของเล่าปี่อยู่เรือนพักรับรองเดียวกัน หวังจะให้กวนอูคิดทำร้ายพี่สะใภ้ แต่กวนอูกลับยกเรือนพักรับรองให้กับพี่สะใภ้และตนเองมาเฝ้าเวรอยู่หน้าห้อง อีกทั้งยังมอบสตรีรูปงามที่โจโฉให้ไว้รับใช้ หวังจะสร้างสัมพันธ์แต่กลับมอบแก่พี่สะใภ้

สำนึกรักชาติและตอบแทนคุณแผ่นดินก็เป็นอีกหนึ่งคุณธรรมที่สอดแทรกในตัวละครกวนอูให้เห็นและปรากฏอย่างชัดเจน ทั้งด้านการแสดงออกและอุดมการณ์ที่แน่วแน่ โดยหวังตอบแทนคุณแก่สถาบันกษัตริย์หรือสถาบันปกครองสูงสุดของจีนในสมัยนั้น การปลูกฝังสำนึกรักชาติก็เป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาควรตระหนัก ความรักชาติถือเป็นภูมิด้านทานที่ดีแก่เยาวชนในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะต่อสังคมส่วนรวม

จากการวิเคราะห์ตัวละครกวนอูในตอน กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ จะแสดงให้เห็นคุณธรรมในหลายประการ เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูรู้คุณ ความจงรักภักดี ความรักชาติ การรักษาสัจจะ การวางตัวและให้เกียรติสตรีเพศ ซึ่ง

หากพิจารณาจากกวนอูในแง่ความเป็นจริงแล้ว กวนอูเป็นตัวละครที่มีเพียงด้านเดียว ถึงแม้ว่าเรื่องราวจะเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ แต่การนำมาทำเป็นวรรณกรรม ผู้แต่งอาจเสริมแต่งให้เรื่องราวหน้าคิดตามและสนุกสนาน ผู้แต่งจึงออกแบบให้กวนอูเป็นตัวละครที่มีมิติเดียวไม่ซับซ้อนและเข้าใจง่าย หากวิเคราะห์ในแง่ของความเป็นจริง ในสังคมอาจหาบุคคลอย่างกวนอูได้ยาก แต่หากวิเคราะห์ในคุณค่าเชิงวรรณกรรมแล้ว กวนอูเป็นตัวละครที่ตีอั้นควรค่าแก่การยกเป็นต้นแบบให้ผู้อ่านได้ซึมซับ และนำมาใช้กับตนเอง นอกจากนั้นจะสังเกตได้จากภาพลักษณ์ของตัวละครที่ในสังคมปัจจุบัน กวนอูก็เปรียบเสมือนสัญลักษณ์แห่งความซื่อสัตย์ ซื่อตรง แน่วแน่ มีการยกย่องให้กวนอูเป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ รูปเคารพและศาลเจ้ามากมายถูกจัดขึ้นเพื่อการบูชาเคารพสืบทอดกันมายาวนาน

นอกจากกวนอูแล้ว ตัวละครที่สำคัญในตอนนี้คือ “โจโฉ” ซึ่งไม่อาจจะความสนใจไปได้ โจโฉเป็นมหาอุปราชของพระเจ้าเหี้ยนเต้ เป็นขุนพลฝีมือดี มีกลยุทธ์และทะนงองอาจ นอกจากจะมีอำนาจบารมี สถิติปัญญาที่เฉลิวฉลาดแล้ว ก็เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า “หากผู้ปกครองใดขาดซึ่งคุณธรรมก็ไม่สามารถปกครองผู้ใดได้” ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและการรักษาสัจจะ ทำให้โจโฉเป็นผู้ปกครองที่ยาวนานจนถึงอายุชัย

โจโฉเป็นตัวละครที่มีอุปนิสัยและพฤติกรรมทั้งส่วนดีและส่วนเสีย จากการวิเคราะห์ตัวละครในตอน กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ส่วนเสียของตัวละครอาจเป็นเพียงเกมการเมือง ซึ่งในสถานการณ์ความเป็นจริงการต่อสู้ทางการเมืองมีความรุนแรงมากกว่านี้เป็นทวีคูณ แต่การกระทำของโจโฉยังถือได้ว่าเป็นวิธีการทั่วไปในการเอาชนะใจผู้อื่น จนอาจกล่าวได้ว่า โจโฉเป็นตัวละครที่มีมิติและน่าสนใจ ทั้งในด้านวิสัยทัศน์และการกระทำ ทำให้ผู้อ่านมีทรรศนะต่อบทบาทของโจโฉต่าง ๆ กันไป จะเห็นว่าโจโฉเป็นผู้รอบคอบมีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยังมีเป็นผู้มีวิสัยทัศน์

กว้างไกล รู้จักใช้คนอย่างกวนอู โดยในตอนที่ยกมานั้น กวนอูเสนอเงื่อนไขข้อที่สองว่า จะขอดูแลรักษาทั้งสองของเล่าปี่ “แต่อย่าให้ผู้ใดเข้าออกกล้ากราบเข้าถึงประตูที่อยู่ได้”⁷ โจโฉยืนยันว่า “ทุกวันนี้อย่าว่าแต่ภรรยาเล่าปี่เลย ถึงภรรยาผู้น้อยลงไปเราก็มิได้ให้ทำหยาบช้า”⁸ อาจกล่าวได้ว่าโจโฉรักษาน้ำใจของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองของตน โดยไม่ยุ่งเกี่ยวและรังแกภรรยาของผู้น้อย อีกทั้งยังเป็นผู้ที่รักษาสัจจะคำมั่นสัญญา จะเห็นได้จากตอนที่กวนอูยอมจำนนแก่โจโฉ โจโฉใช้ความเชื่อใจในการรักษาคำพูดของกวนอูว่าจะไม่ทรยศต่อตนและจะรักษาสัตย์ที่ให้ผู้อื่น

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงคราวจะต้องใช้กลยุทธ์เอาชนะฝ่ายตรงข้าม โจโฉก็คิด “ขออ้อมมือ” ผู้อื่นทำการนี้ ได้ตั้งจะเห็นได้จากตอนที่โจโฉให้กวนอูกับที่สะใภ้ทั้งสองอยู่ในเรือนหอเดียวกัน เพราะ “หวังจะให้กวนอูคิดทำร้ายที่สะใภ้ น้ำใจจะได้แตกออกจากเล่าปี่ จะได้เป็นสิทธิ์แก่ตัว”⁹ จากการวิเคราะห์ตัวละครโจโฉ พวกหนึ่งอาจจะเห็นฉายาที่ขาขอบตั้งให้ว่า “โจโฉ ผู้ไม่ยอมให้โลกทรยศ” ซึ่งหมายความว่าโจโฉจะเป็นฝ่ายทรยศผู้อื่นก่อนที่ถูกผู้อื่นทรยศ ในแง่นี้โจโฉไม่ใช่คนดีนัก ต่างกับทรรศนะของ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งกล่าวว่า “ยิ่งได้อ่านสามก๊กมากครั้งเข้าก็ยิ่งมีใจฝักใฝ่เป็นข้างโจโฉมากขึ้น... จึงนึกว่าลองเขียนสามก๊กแบบเล่านิทาน แต่จะทำใจเป็นฝ่ายโจโฉตลอดเรื่อง” หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ตั้งฉายาให้โจโฉว่า “โจโฉ นายกตลอคกาล” เพราะโจโฉสามารถดำรงตำแหน่งขุนนางของพระเจ้าเหี้ยนเต้จนถึงอายุชัยของตน นับว่าเป็นผู้ปกครองที่มีความสามารถคนหนึ่ง

จากการศึกษาหัวข้อการปลูกฝังคุณธรรมผ่านงานวรรณกรรมจีนสามก๊กตอน “กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ” ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ของไทย การปลูกฝังคุณค่าด้านคุณธรรมแก่เยาวชน อันเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ต้องการเยาวชนที่มีศักยภาพ ทั้งในด้านความรู้ ทักษะและกระบวนการคิด

⁶ แหล่งเดิม, หน้า 69.

⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, วรรณคดีวิจักษ์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 66.

⁸ หน้าเดียวกัน

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

วิเคราะห์ ควบคู่คุณธรรมจริยธรรม อันเป็นคุณลักษณะที่ดีของสังคมไทย ผ่านการใช้วรรณกรรมเรื่องสามก๊กเป็นเครื่องมือ สามารถสร้างคุณลักษณะดังกล่าว พร้อมทั้งยังสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ให้กับผู้เรียนได้ประยุกต์สิ่งที่ศึกษาให้เข้ากับการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันที่มีความแตกแยก ถึงแม้ว่าวรรณกรรมเรื่องสามก๊กจะเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อันยาวนาน แต่สามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องต่อสภาพสังคมไทย

หากผู้ใดมีโอกาสได้อ่านวรรณกรรมจีนเรื่องสามก๊กนี้แล้ว อาจจะมองเห็นในสิ่งเดียวกับที่ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าหากประชาชนคนไทยทุกคนมองเห็นคุณธรรมของกวนอู อาจจะออกปากชมเชยเช่นเดียวกับโจโฉ ดังคำกล่าวที่ว่า ...โจโฉได้ฟังดังนั้นก็ยิ้มก๊ำไปสั่งทหารที่ล้อมกวนอูไว้นั้นให้เลิกทัพถอยมา ชุนฮกจึงว่าแก่โจโฉว่า ซึ่งกวนอูยอมแก่ท่านครั้งนี้ อาจเป็นกลอุบาย โจโฉจึงตอบว่ากวนอูเป็นคนมีสัจย์เห็นจะไม่คิดอ่านล่อลวงเรา...

แหล่งอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2544.
- กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ, 2546.
- กระทรวงศึกษาธิการ. สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ, 2546.
- ณรงค์ชัย ปัญญานนทชัย. อินไซด์สามก๊ก. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2550.
- ทัศนศรี โสมเกษ. วิเคราะห์ความสามารถในการนำทหารของแม่ทัพเอกในวรรณคดีเรื่องสามก๊ก. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
- ประภาศรี สีหอำไพ. วิธีสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2524.
- รายงานคณะกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร. การวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ
- เล่า ชวน หัว. ผ่าสมองโจโฉ. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2553.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว, 2548.
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. การวิจัยแนวโน้มการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ

สรุปประเด็นจากงานสัมมนาว่าด้วยเรื่อง “จักรวาลวิทยากับการศึกษาประวัติศาสตร์”

วันที่ 18 สิงหาคม 2554

ณ คณะสังคมศาสตร์ อาคาร 3 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โดย ชนม์เฉลิม ประคุณหังสิต

จักรวาลวิทยาในประเด็นของ

รศ. ธเนศ วงศ์ยานนาวา

ระบบคิดทางด้านจักรวาลวิทยา(Cosmology) หมายถึง กิจกรรมของความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตรวมทั้งสิ่งไม่มีชีวิต ในอดีตกาล มนุษย์จะมองความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ อย่างมีลักษณะที่เชื่อมต่อกัน เรียกว่า “วิธีคิดแบบออร์แกนิก” ซึ่งมีความแตกต่างกันในความเข้าใจของสรรพสิ่งที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุ และสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะแตกต่างกัน

วิธีคิดของโลกที่เราเรียกว่า “Monotheism” (ระบบวิธีคิดของศาสนาคริสต์ ยิว และอิสลาม เช่น Abrahamic religions) จะมีระบบวิธีคิดที่สำคัญ กล่าวคือเนื่องจากศาสนาคริสต์ ยิว และอิสลามไม่มีการกลับชาติมาเกิด พวกเขาจึงไม่มีมิติทางความคิดเดียวคือชีวิตในตอนนั้นเท่านั้น นอกจากนั้นวิธีคิดของพวกเขาในบรรดามนุษย์นั้นมีระดับชั้นของมัน ซึ่งจะไม่มีการถ่ายทอดความเป็นมนุษย์ไปสู่ความเป็นสัตว์หรือจากสัตว์สายพันธุ์หนึ่งไปสู่สายพันธุ์หนึ่งอย่างสัตว์

เลี้ยงลูกด้วยนมกลายเป็นสัตว์เซลล์เดียวจะไม่มี ในขณะที่ยิวและอิสลามจะมีวิธีคิดดังกล่าว ดังนั้น วัฏจักรของชีวิตแบบอินดูจึงสามารถที่จะถูกแปรเปลี่ยนจากสิ่งที่มีชีวิตไปสู่สิ่งที่ไม่มีชีวิตหรือสิ่งมีชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งได้ ต่างจาก Monotheism ของคริสต์ ยิว และอิสลามที่ไม่มีวัฏจักรดังกล่าว

หมายความว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งต่างๆ ทำให้ความเข้าใจระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งต่างๆ ของโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกนั้นแตกต่างกัน เช่น โลกตะวันออกอาจมีความเชื่อว่าวัตถุนั้นๆ อาทิ ไม้ ไม้ ไม้ ฯลฯ มีผีสิงหรือมีวิญญาณสถิตย์อยู่ในโลกตะวันตกในอดีตอาจจะมีเรื่องแบบนั้นอยู่จริง แต่พลังสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังของแนววิธีคิดแบบยิวได้ค่อยๆ ทำลายความเชื่อดังกล่าวหรือที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ลงไปอย่างสิ้นเชิงในช่วงประมาณศตวรรษที่ 17-18 ศาสนายิวนั้นจะไม่ยอมรับในเรื่องเหล่านี้เท่าใดนัก ซึ่งไสยศาสตร์เป็นกลไกสำคัญในฐานะของเทคโนโลยีที่ทำให้มนุษย์สามารถจัดการและต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มากพอสมควร พลังของไสยศาสตร์นี้เองทำให้การเบี่ยงทางให้กับพลังของการศึกษาของโลกตะวันตก

เป็นไปได้มาก เนื่องจากเราจะไม่คิดว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่บ้านจะมีสิ่ง หรือต้นไม้ที่เราศึกษาอยู่จะมีนางไม้อะไรเหล่านั้น

ระบบคิดทางจักรวาลวิทยาดังกล่าวได้ช่วยเปิดทางให้กับวิทยาศาสตร์ได้บ้าง ตัวอย่างเช่น ถ้าหากเราเป็นนักโบราณคดีไปทำการศึกษาศาสนสถานแห่งหนึ่งแล้วเราคิดว่าที่นั่นมีวิญญาณอยู่เต็มไปหมด เราก็คงกลัวจนไม่กล้าเข้าไปศึกษา การเป็นนักโบราณคดี สิ่งสำคัญที่จะต้องมีความไม่เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ฉะนั้น นักโบราณคดีย่อมจะมีการสร้างหลักจิตวิทยาขึ้นมาเพื่อเป็นการบ่งบอกว่าตนไม่เชื่อในเรื่องดังกล่าว เช่น การบัสสาวะรดสิ่งของใดก็ตามที่มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างศาลพระภูมิ เป็นต้น (อาจารย์มีเพื่อนอยู่คนหนึ่งซึ่งเคยเรียนโบราณคดีมาเขาบอกว่าเขาทำอย่างนั้น ทุกครั้งเวลาไปศึกษาโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ เพื่อตอกย้ำว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่มีอยู่จริง) เพราะถ้าเรามองว่ามันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เราก็จะศึกษามันไม่ได้ ซึ่งฐานความคิดแบบนี้เองก็มีที่มาจากระบบคิดแบบยิวที่ปฏิเสธความคิดแบบไสยศาสตร์และมนต์ดำทั้งหลายทั้งปวงว่าไม่มีจริง เพราะชาวยิวเชื่อว่าไม่มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว

การที่มีพระเจ้าเพียงองค์เดียวนี้เองได้นำไปสู่ประเด็นต่อมาคือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีความจริงอันเดียวมาตรฐานเดียว ในวิถีคิดแบบฮินดู “คามมา” (Kama เป็นที่มาของคำว่า “กรรม” ที่ในสังคมไทยและชาวพุทธได้นำมามาสร้างความเข้าใจในอีกแบบหนึ่ง) ของคนแต่ละคน ในแต่ละที่และในแต่ละเจตนั้นจะไม่เหมือนกัน ในขณะที่วิถีคิดแบบยิวจะมีลักษณะที่เบ็ดเสร็จจากในแง่ที่ว่า มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะสูงต่ำดำขาวหรือมาจากที่ใดก็ตามก็ล้วนแล้วแต่มี “บาปโดยกำเนิด” (Original Sin) เหมือนกันหมด เมื่อมันมีบาปโดยกำเนิดเหมือนกันหมดมันจึงมีมาตรฐานเดียวกัน นำไปสู่ประเด็นที่ว่า “In the eyes of god we are all equal” แปลว่าในสายตาของพระเจ้านั้นมนุษย์ทุกคนล้วนเท่าเทียมกันหมด เลวเหมือนกันหมด ไม่มีใครที่ดีไปกว่าใคร ด้วยโครงสร้างแบบนี้มาตรฐานก็จะมีเพียงอันเดียว

นี่คือจักรวาลวิทยาที่จะสะท้อนแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์และกฎเกณฑ์ซึ่งมีลักษณะตายตัวที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามเหมือนกันหมด อันเป็นรากฐานสำคัญของกรรกอำเนิดวิถีคิดที่เรียกว่า “กฎแห่งธรรมชาติ” (Natural Law) ที่นี้เราต้องทำความเข้าใจว่าคำว่า “Nature” ในความหมายของตะวันตกก่อนที่จะมีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ เมื่อใดที่มี

การพูดถึง Nature ในทางคริสต์ศาสนาจึงหมายถึง “กฎของพระเจ้า” ฉะนั้นก่อนศตวรรษที่ 18 ทำให้เวลาเราพูดถึงกฎของพระเจ้าเป็นเจ้าหรือกฎแห่งธรรมชาติ ก็จะสอดคล้องกับเวลาที่คนไทยสมัยใหม่มักพูดว่าพุทธศาสนานั้นเป็นธรรมชาติ หรือเป็นกฎของธรรมชาติ มันก็จะเป็น order อันเดียวกัน ขณะที่ชาวตะวันตกในปัจจุบันนั้นได้แยกธรรมชาติกับศาสนาออกจากกัน

โครงสร้างแบบนี้ได้ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกัน กฎของโลกฮินดูจึงมีความหลากหลายและตั้งอยู่บนกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน ทุกคนจะถูกตัดสินจากฐานันดรหรือตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในจักรวาล ไม่ใช่ถูกตัดสินในฐานะของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือโลกที่เราอยู่ภายใต้ความเชื่อของพุทธและฮินดูนั้น ทุกคนจะไม่เท่าเทียมกัน แต่ละคนก็จะถูกประเมินในลักษณะที่แตกต่างกัน ฉะนั้นในเมืองไทยการที่มีคนกล่าวว่าสังคมมีลักษณะ “สองมาตรฐาน” (Double Standards) ความจริงแล้วมันมี “หลายมาตรฐาน” (Multiple Standards) เพราะทุกคนมีความเป็นมาที่ไม่เหมือนกัน และด้วยความเป็นมาที่ไม่เหมือนกัน จึงได้เปิดมิติอันหนึ่งซึ่งเชื่อมกับมิติของกาลเวลา ซึ่งคริสต์ศาสนาไม่มีคือ “มิติของการกลับชาติมาเกิด”

มิติของการกลับชาติมาเกิดนี้จะมีแตกต่างกันในแต่ละสังคม ตัวอย่างเช่น เวลาเราพูดถึงการกลับชาติมาเกิด มันไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่จะเกิดขึ้นเฉพาะในสังคมของฮินดูเท่านั้น สังคมชนเผ่าในปาปัวนิวกินีบางสังคมก็มีแนวความคิดนี้ สังคมบางสังคมในแอฟริกาแถบกลุ่มน้ำไนเจอร์ก็มี อียิปต์โบราณก็มี สังคมอินเดียแดงทางตอนเหนือของทวีปอเมริกาที่มี แต่สิ่งที่มันแตกต่างกันมากที่สุดอย่างหนึ่งก็คือ สังคมเหล่านี้ไม่ต้องการ “แม่ชีทศพร” เพราะคนในสังคมสามารถที่จะรู้ได้ว่าชาติก่อนหรือชาติหน้านั้นคนเป็นหรือจะเป็นอะไร หรือก็คือ “ระลึกชาติ” ได้นั่นเอง ทุกคนสามารถที่จะรู้ได้ว่าตนได้ทำกรรมอะไรไว้โดยไม่ต้องให้ใครมา “สแกน” กรรมของตนเองเหมือนแม่ชีทศพร ไม่มีใครรู้ได้ว่าเหตุใดถึงได้เกิดสภาพเช่นนี้ได้ แต่คำอธิบายของตัวผมมัน คือ สภาพสังคมเหล่านี้มีลักษณะที่เป็น “Egalitarian” คือเป็นสังคมที่ค่อนข้างจะมีความเท่าเทียมกัน มันไม่ต้องการคนพิเศษที่จะมีบุญญาบารมีและบุญญธิการเหนือคนอื่น ๆ ที่จะมาบอกว่าตัวเราในชาติที่แล้วเป็นอะไร และก็แบบเดียวกัน ทุกคนจะพูดเหมือนกันกับผมประมาณว่า “ที่ฉันเป็นปานดำที่

สะโพกซ้าย เพราะว่าชาติที่แล้วฉันโดนหมีกัด จึงมีรอยปานดำในชาตินี้” ซึ่งมันก็จะมึนงงๆ ที่คล้ายๆ กันถ้าคุณได้ไปลองอ่านเรื่องเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด เรื่องมีปานดำหรือถูกผมอะไรต่างๆ หรือระลึกชาติได้ต่างๆ มันก็จะอยู่ในรูปแบบเดียวกัน

นั่นหมายความว่า “Cosmology” ของเราจะทำให้เราเข้าใจความทรงจำของเราในลักษณะแบบหนึ่ง ความทรงจำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมกัน เพราะมันจะเปิดทางให้กับคำว่า “ใครบางคนเท่านั้นที่จะเป็นคนพิเศษ ที่จะมีความรู้ในเรื่องของการที่จะระลึกชาติได้” ในแง่นี้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้เวลาบรรดานักวิชาการในยุคโบราณซึ่งในปัจจุบันนี้อาจจะมีคนได้เพียงคนเดียวมากมาย ซึ่งผมก็จะยกตัวอย่างหนังสือเล่มหนึ่งที่ตอนนี้คงจะไม่ค่อยมีคนได้อ่านกัน แต่ก็ยังเป็นหนังสือที่สะท้อนวงการมนุษยวิทยา ซึ่งเป็นหนังสือของนักมนุษยวิทยาชาวฝรั่งเศสชื่อ หลุยส์ ดูมงต์ (Louis Dumont 1911-1998) หนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า *Homo Hierarchicus* ซึ่งหลุยส์ ดูมงต์ได้อธิบายโครงสร้างของสังคมอินเดีย หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตกถ้าพูดแบบหยาบมากก็ประมาณว่า สังคมแบบนี้มันวางอยู่บนพื้นฐานของ hierarchy หรือลำดับชั้นที่มีความแตกต่างกัน กับสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นปัจเจก

ฉะนั้น เวลาเรามองความแตกต่างอันนี้ระหว่างใครสักคนในสังคมที่ต้องการคนที่สแกนกรรม และมีความสามารถที่จะสแกนกรรม นั่นก็หมายความว่าคนต่างๆ เหล่านี้นั้นจะต้องเป็นคนที่มีความสามารถพิเศษ และความสามารถพิเศษอันนี้นั้นก็หมายความว่าเขาก็จะกลายเป็นบุคคลซึ่งพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ปกติธรรมดา ถ้าพูดในภาษาการเมืองแบบสมัยโบราณก็คือคนพวกนี้ก็จะพร้อมที่จะเป็นปีเตอร์มหาราช (Peter I the Great) อเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) หรือแล้วแต่ คือสิ่งที่เรารู้จักในนาม Great Man Theory ทั้งหมดนี้ ซึ่งเป็นความคิดที่สำคัญมากในการสร้างรัฐประชาชาติ ก็คือคนต่างๆ เหล่านี้ก็จะเป็นคนที่ยกเครื่องจักรประวัติศาสตร์ และถ้าไม่มีคนเหล่านี้ประวัติศาสตร์ก็จะไม่เกิดขึ้น เช่น ประธานเหมา (Mao Zedong 1893-1976) เลนิน (Vladimir Ilyich Lenin 1870-1924) หรือใครต่างๆ จำนวนมากที่เกิดขึ้น ในทางทฤษฎีการเมือง เราก็จะคิดถึง โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes 1588-1679) จอห์น ล็อก (John Locke 1632-

1704) ฌอง ฌาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau 1712-1778) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Heinrich Marx 1818-1883) หรือใครต่อใครที่เราคิดถึงขึ้นมาได้ที่เราเรียกว่า “Great Thinker” ทั้งหมด

จารีตแบบนี้เป็นสิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่มากในช่วงที่มีการสร้างรัฐประชาชาติ เราก็จะมีความคิดต่างๆ เหล่านี้ และความคิดต่างๆ เหล่านี้นั้นมันก็จะมาตามยุคตามสมัย พอหลังปี 1968 คำอธิบายแบบนี้มันหมดความขลังลง เราก็จะไม่อธิบายประวัติศาสตร์ในรูปแบบของการที่มีมหาบุรุษ ผมนึกถึงหนังสือที่หลวงวิจิตรวาทการจะพูดถึงเรื่องราวต่างๆ เหล่านี้ว่ามีมหาบุรุษคนใดบ้างที่จะมาผลักดันโลก สิ่งที่มีเกิดขึ้นหลังปี 1968 ที่สำคัญก็คือความคิดเรื่อง “การเป็น Agency” ในฐานะของการเป็นผู้กระทำที่ใครก็ตามเป็นผู้กระทำ เราก็จะเกิดแนวความคิดที่ว่า “ประวัติศาสตร์ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยมหาบุรุษหรือ Great Man หากแต่ถูกขับเคลื่อนด้วยคนธรรมดาที่เข้าไปมีบทบาทต่างๆ มากมาย” ความคิดนี้ก็จะเริ่มจะมีความชัดเจนมากตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา และก็จะชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในยุโรปในปี 1968 มันก็จะนำไปสู่ประวัติศาสตร์ที่เราเรียกว่า “ประวัติศาสตร์ของคนธรรมดา” อย่างเช่น ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของผู้คน หรือเรื่อง “ห้องส้วม” พวกนี้อาจจะหรืออะไรก็ตามซึ่งไม่เคยเป็นประเด็นมาก่อน ในไทยก็จะไปขออนุ สคบ. ยากถ้าใครจะเขียนประวัติศาสตร์อุจจาระไทยคงจะลำบาก เพราะ สคบ. ไม่ได้ให้ทุนไปเพื่อการนั้น ซึ่งเราก็ต้องเข้าใจ ยกตัวอย่างในประเทศฝรั่งเศสสมัยของประธานาธิบดีวาเลรี มิสการ์ เดสแต็ง (Valéry Giscard d'Estaing 1926-present) มิสการ์นั้นไม่พอใจประวัติศาสตร์สายอ็องนาลส์ (Annales School) ทั้งยังตำราดว่าคุณเขียนประวัติศาสตร์อะไรของพวกคุณ ประวัติศาสตร์อากาศหรือเรื่องอะไรก็ไม่ว่า ทำไมไม่เขียนประวัติศาสตร์ที่เชิดชูประเทศฝรั่งเศส

ฉะนั้นมันก็เหมือนกับประเทศไทยที่มีสำนักและแวดวงจิตต่อสิ่งเหล่านี้ มิสการ์เองก็ไม่พอใจสำนักอ็องนาลส์ ในการเขียน “ประวัติศาสตร์เรื่องไร้สาระ” อย่างประวัติศาสตร์ส้วมหรือระฆัง สิ่งพวกนี้มันก็มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และการเปลี่ยนแปลงทาง Cosmology ที่เรามีต่อสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ฉะนั้น ฟูกู (Michel Foucault 1926-1984) จึงกล่าวว่า “ฮอบส์ ล็อก รูสโซนั้นยิ่งใหญ่ก็จริง แต่

เขาไม่เคยมีอิทธิพลในช่วงสมัยของเขา” ถ้าคุณอ่านงานของ ฟุโก เขาก็จะไปยกเอาแนวคิด “بابอคอดแตก” ที่คนในโลกนี้ไม่เคยได้ยินชื่อเลย เช่น Lamotte Lavalier และก็ไม่มีการพูดถึงฮอบส์ ล็อก รูสโซ หรือนักคิดชื่อดังทั้งหลาย ฟุโกบอกว่า “คนดังเหล่านั้น เป็นคนที่มาก่อนกาลเวลา กว่าจะมีอิทธิพลขึ้นมาได้พวกเขาก็ตายไปหมดแล้ว” เพราะฉะนั้น ในช่วงของเขามันไม่ใช่คนพวกนี้

ผมก็เลยมักจะพูดว่าให้คุณลองนึกภาพดู สมมติว่า มันเกิดอุกกาบาตพุ่งเข้าชนโลก ผู้คนล้มตายกลายเป็น Planet of the Apes และก็มีมนุษย์ต่างดาวเดินทางเข้ามาลงจอดยานอวกาศ มาทำการสำรวจดูซากจนค้นพบได้ทะเลทรายซึ่งเมื่อก่อนเป็นลำน้ำเจ้าพระยาที่ตรงนั้นเรียกว่า ท้าวสุกรี และก็ไปค้นพบระบบที่ใช้ในห้องสมุดรุ่นเก่า แล้วก็ไปดูรายชื่อพวามีหนังสือของผู้ชายที่ชื่อ “ส. ศิวรักษ์” เป็นร้อยเล่ม แล้วคนก็จะต้องคิดว่าถ้าเขียนมาเป็นร้อยเล่มนี้ แสดงว่าชาวบ้านต้องรู้จักและอ่านงานของ ส. ศิวรักษ์อย่างแน่นอน แต่คำถามคือมีใครได้อ่านงานของ ส. ศิวรักษ์กันมาบ้างหรือเปล่า (ซึ่งก็ไม่มีหรือมีแต่อาจจะน้อย) และเราก็จะรู้ว่าสิ่งที่มีอิทธิพลต่อเราและต่อชาวบ้านมันไม่ใช่หนังสือของ ส. ศิวรักษ์ แต่เป็นนิตยสาร “คู่สร้าง-คู่สม” “ปาฏิหาริย์พระเครื่อง” และก็ขึ้นอยู่กับฐานะทางชนชั้น ถ้าเป็นชนชั้นสูงขึ้นมาหน่อยก็อาจจะเป็น “ดิฉัน” หรือ “พลอยแกมเพชร” ก็ว่ากันไป ถ้าตัดจริตหน่อยก็อาจจะอ่านนิตยสารภาษาอังกฤษ ซึ่งเราก็จะเห็นว่ามันไม่ได้เกี่ยวข้องกับ ส. ศิวรักษ์

จักรวาลวิทยาในประเด็นของ รศ. ดร. สมเกียรติ วันทะนะ

จักรวาลวิทยา “Cosmology” (มาจาก Cosmos + Logos ในภาษากรีกโบราณ) คือ ความรู้หรือการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล และฐานะของมนุษย์ในจักรวาล ถ้าแปลสั้น ๆ เข้าใจง่ายก็คือ เรื่องที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่มนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณเคยคิดขึ้นมาได้

จักรวาลคืออะไร จักรวาลใหญ่กว่าโลก ใหญ่กว่าดวงอาทิตย์ ใหญ่กว่าดวงจันทร์ ใหญ่กว่าท้องฟ้า ใหญ่กว่าแผ่นดิน ใหญ่กว่าผืนน้ำ และใหญ่กว่าสิ่งใดๆ เท่าที่มนุษย์เคยพบเคยเห็นมา ฉะนั้น ถ้าเราไปอ่านปฐมกาลหรือ “Genesis” หรือพระคำภีร์เก่า เขาบอกว่า

“วันที่ 1 พระเจ้าสร้างจักรวาล โลกไม่มีรูปและเต็มไปด้วยความอ้างว้าง ผืนน้ำของมหาสมุทรถูกคลุมไปด้วยความมืด ญาณของพระเจ้าเคลื่อนไหวที่อยู่นิ่งเหนือน้ำ พระเจ้าทรงสั่งให้แยกความมืดออกจากความสว่าง วันที่ 2 พระเจ้าทรงสั่งให้มีส่วนโค้งผุดขึ้นมาแยกน้ำเป็นส่วน ๆ ส่วนโค้งนี้ก็ดันออกไปจนกลายเป็นท้องฟ้า วันที่ 3 พระเจ้าทรงสั่งให้ผืนน้ำที่เว้งว้างนั้นมารวมอยู่ที่เดียวกัน เกิดเป็นผืนแผ่นดินขึ้นมาแล้วกลายเป็นโลก และพระเจ้าทรงสั่งให้เกิดพืชพรรณและไม้ผล วันที่ 4 พระเจ้าทรงสั่งให้เกิดดวงสว่างสองดวงใหญ่ ๆ ดวงหนึ่งสำหรับส่องตอนกลางวันคือดวงอาทิตย์ และอีกดวงหนึ่งสำหรับส่องตอนกลางคืนคือดวงจันทร์ และยังทรงสั่งให้เกิดดวงดาวต่าง ๆ มากมาย ดวงอาทิตย์ทำหน้าที่แยกวันเดือนปีและฤดูกาลออกจากกันให้ชัดเจน รวมทั้งกำหนดวันทำพิธีกรรมทางศาสนา วันที่ 5 พระเจ้าทรงสร้างสัตว์น้ำและสัตว์ปีกทั้งปวง วันที่ 6 พระเจ้าทรงสร้างสัตว์บกและสร้างมนุษย์ตามเงาของพระองค์และตามฉายาลักษณะของพระองค์ พร้อมทั้งทรงสั่งให้มนุษย์มีอำนาจเหนือสัตว์ทุกชนิดและพืชพรรณทั้งหมดในโลก วันที่ 7 พระเจ้าหยุดพักเพราะงานทั้งหลายได้เสร็จสิ้นแล้ว ฉะนั้น วันที่ 7 จึงถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์และวันหยุดงาน”

นี่คือสภาพที่โลกตะวันตกคุ้นเคยมาเป็นระแวกเวลานับพันปีโดยประมาณ เราจะเห็นว่าวันที่ 1 พระเจ้าสร้างจักรวาล ตามความเชื่อของศาสนาคริสต์และศาสนาอื่น ๆ แต่ศาสนาคริสต์ไม่ได้เป็นเพียงแหล่งเดียวที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาแก่เรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของจักรวาลที่ชาวโลกในปัจจุบันหาความรู้ ก็มักจะตั้งอยู่บนความรู้เรื่องจักรวาลของสังคมตะวันตก แต่คนในสังคมตะวันตกก็ไม่ได้ใช้ศาสนาคริสต์เป็นคำอธิบายเรื่องจักรวาลอย่างเดียวนะ อาจจะเริ่มที่อริสโตเติล (Aristotle 384-322BC) นักปราชญ์ชาวกรีกผู้ซึ่งได้รับสมญานามว่าเป็นบิดาของทุกวิชาความรู้ในปัจจุบัน เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายมีความเกี่ยวพันกันไปหมด

อริสโตเติลได้รับอิทธิพลมาจาก ยูโดซุส (Eudoxus) ซึ่งเป็นผู้เสนอแนวคิดที่ว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลของ เอมเพลโดคลีส (Empedocles) ซึ่งกล่าวไว้ว่าจักรวาลประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ถ้าเลขกว่าระดับชั้นดวงจันทร์ขึ้นไปก็จะมีธาตุที่ห้า คือ “อีเธอร์” (Ether) ซึ่งเป็นสิ่งบริสุทธิ์ไม่มีกร

องค์รวมเอาไว้ เพราะฉะนั้น ดาวดวงไหนมีเรื่องของการโคจรย้อนกลับในช่วงไหนของปี เขาก็จะใส่กรอบแก้วย่อยแบบนี้เพิ่มเข้าไปแต่ภาพรวมทั้งหมดก็ยังเป็นแบบเดิมอยู่ซึ่งใช้กันมาเป็นพันปี มาถึงนักบุญคนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อศาสนาคริสต์มากคือ “โธมัส อควีนาส” (Thomas Aquinas 1225-1274) ในศตวรรษที่ 13

โธมัส อควีนาสเป็นนักคิดคนสำคัญที่สุดและคนล่าสุดในศาสนาคริสต์ก่อนที่จะมีการปฏิรูปศาสนาในศตวรรษที่ 16 ฉะนั้น เขาคือคนที่คิดแทนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกอย่างเข้มข้นที่สุด เขานำจารีตของทั้งสองวิธีคิดคือเหตุผลของกรีก และศรัทธาของคริสต์มาผสมกัน เพราะในสมัยของอควีนาสนั้นผลงานของอริสโตเติลได้ถูกแปลเป็นภาษาอาหรับ ชาวอาหรับก็ได้นำเอาองค์ความรู้นี้มาศึกษาและได้เข้าสู่ยุโรป ฉะนั้น ความคิดเชิงปรัชญาของกรีกโบราณก็เข้าไปเป็นส่วนสำคัญในงานของอควีนาส เขากล่าวว่าทั้งสองเรื่องนี้ไม่ขัดแย้งกันแต่ส่งเสริมกัน และเมื่อมันเสริมกันความคิดของเขาจึงยึดหยุ่นมาก กล่าวคือจะอธิบายเชิงปรัชญาก็ได้เชิงศาสนาก็ได้ ถ้าอธิบายปรัชญาสาระสำคัญของชีวิตมนุษย์ก็จะเป็นเรื่องของเหตุผล แต่ถ้าอธิบายเชิงศาสนาก็จะเป็นเรื่องของศรัทธา ความศรัทธาของผู้มีเหตุผลและเหตุผลของผู้มีความศรัทธาไม่จำเป็นต้องขัดกัน

ฉะนั้น จักรวาลวิทยาในความเข้าใจของคนสมัยกลางอันเป็นผลผลิตจากการสังเคราะห์ของทั้งสองจารีตนี้เข้าด้วยกัน ก็จะมีลักษณะแบบนี้ โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาลเหนือโลกขึ้นไปก็จะมีกรอบแก้วใส ๆ ครอบอยู่ ถ้าคนทั่วไปจะเข้าใจว่ามี 10 ชั้น ชั้นแรกคือดวงจันทร์ ถัดจากดวงจันทร์เป็นดาวพุธ ถัดจากดาวพุธเป็นดาวศุกร์ ถัดจากดาวศุกร์ก็เป็นดวงอาทิตย์ ถัดจากดวงอาทิตย์ก็เป็นดาวอังคาร ดาวพฤหัสบดี และดาวเสาร์ เลยจากนั้นไปอีกก็จะเป็นดาวต่างๆ ที่ไม่ใช่ดาวเคราะห์ ซึ่งมีลักษณะติดกันเป็นแผงและอยู่ห่างไกลมาก ต่อมาในชั้นที่ 9 ก็จะเป็นกรอบแก้วอันทรงพลังที่มหาหมุนครอบแก้วทั้งแปดชั้นที่ห่อหุ้มโลกอยู่ และครอบแก้วในชั้นที่ 10 ก็จะเป็น “ปฐมพลัง” (Prime Mover) หรือแหล่งกำเนิดของพลังงานที่หมุนครอบแก้วทั้งเก้าชั้นที่ห่อหุ้มโลกอยู่ ออกไปนอกครอบแก้วชั้นที่ 10 ก็จะเป็นที่อยู่ของพระเจ้าและดวงวิญญาณที่รอดพ้นจากบาปทั้งปวง ครอบแก้วหรือทรงกลมเหล่านี้มีลักษณะเป็นนิรันดร์ เป็นความสมบูรณ์แบบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ให้ความรู้สึกถึงความมั่นคง

ปลอดภัยในชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

นี่คือสภาพของอุดมคติที่คนในโลกตะวันตกถืออยู่กันมานานกว่าพันปี จนกระทั่งมาถึงบุคคลหนึ่งที่น่าทึ่งความสามารถเปลี่ยนแปลงทั้งหลายทั้งปวงมาจนถึงปัจจุบันคือ “นิโคลัส โคเปอร์นิคัส” (Nicholas Copernicus 1473-1543) นักดาราศาสตร์ชาวโปแลนด์ เขาได้นำเสนอสาระสำคัญหลังจากได้ประมวลข้อมูลต่างๆ ที่ได้ศึกษาจากงานเขียนอื่นๆ โดยเฉพาะงานเขียนของนักปราชญ์กรีกโบราณจำนวนมากที่ไม่เชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งถูกตีพิมพ์ขึ้นในสมัย “เรอเนสซองส์” (Renaissance) ช่วงศตวรรษที่ 15-16 โดยเฉพาะหลังจากที่มีเทคโนโลยีในการพิมพ์ของโยฮัน กูเตนเบิร์ก (Johann Gutenberg 1398-1468) ในช่วงยุคนั้นมีหนังสือเก่าเป็นจำนวนมากได้ถูกตีพิมพ์ออกมา ทำให้ผู้คนได้มีทางเลือกมากขึ้น มีทฤษฎีที่อธิบายการเดินทางของดวงดาวต่างๆ มากขึ้น โคเปอร์นิคัสได้กล่าวว่า ถ้าเราคำนวณและดูจากตำนานหรือปมของการดูดาวที่ได้จดบันทึกไว้ในอดีตหากนำดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลจะคำนวณได้ง่ายกว่าของปโตเลมีมาก และมีความแม่นยำสูงกว่าด้วยสรุปคือ “ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล”

แต่ว่ามีปัญหาอยู่ข้อเดียวคือ ทฤษฎีนี้ขัดแย้งกับบทปฐมกาลหรือ Genesis ในพระคำภีร์ของศาสนาคริสต์ เพราะถ้าให้ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลโลกก็จะไม่ใช่อยู่เท่าที่เราคิด และโลกจะเป็นเพียงแค่วงโคจรธรรมดาวดวงหนึ่งซึ่งกลายเป็นบริวารที่โคจรรอบดวงอาทิตย์ แม้โลกจะยังมีดวงจันทร์เป็นบริวารโคจรรอบโลกแต่ก็มีแค่ดวงเดียว ขณะที่ดาวเคราะห์บางดวงอย่างดาวพฤหัสบดีและดาวเสาร์นั้นมีดวงจันทร์เป็นบริวารมากมายนับสิบดวง ซึ่งเรื่องนี้จะกลายเป็นประเด็นขึ้นมาทีหลัง แต่โคเปอร์นิคัสเป็นคนแรกที่จุดประเด็นเรื่องนี้ และได้เขียนเป็นหนังสือก่อนที่เขาจะตายได้ประมาณ 3 เดือน เป็นที่เข้าใจกันว่าเขาไม่ได้รับการสวดส่งวิญญาณอย่างสมเหตุสมผลจากพระ เพราะหนังสือของเขากลายเป็นหนังสือต้องห้าม กระทั่งปี 1835 หนังสือของเขาจึงถูกถอดออกจากหนังสือต้องห้าม

จักรวาลในทฤษฎีของโคเปอร์นิคัส ดวงอาทิตย์จะอยู่ตรงกลาง ถัดจากดวงอาทิตย์ก็เป็นดาวพุธ ถัดจากดาวพุธก็เป็นดาวศุกร์ ต่อมาก็เป็นโลกที่มีดวงจันทร์เป็นบริวารโคจรรอบโลก ตามด้วยดาวอังคาร ดาวพฤหัสบดี และดาวเสาร์ ตามลำดับ โลกตามแนวคิดของโคเปอร์นิคัสก็ยังหมุนรอบตัว

เองด้วยจึงทำให้เกิดกลางวัน-กลางคืน เพราะดวงอาทิตย์ กลายเป็นศูนย์กลางจึงไม่ได้มาโคจรรอบโลก เขาจึงสร้าง แนวคิดนี้ขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายการเกิดกลางวัน-กลางคืน นี่คือสมมติฐานของนิโคลัส โคเปอร์นิคัส

อีกคนหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นคนต่อไปคือ “ไทโค บราเฮ” (Tycho Brahe 1546-1601) นักดาราศาสตร์และ นักคณิตศาสตร์ชาวเดนมาร์ก ในช่วงชีวิตของเขาได้เกิด ปรากฏการณ์หลายอย่าง ซึ่งมีความสำคัญมากต่อการ เปลี่ยนแปลงทางดาราศาสตร์ในระยะหลัง ประการแรก พระเจ้าฟริดริคที่ 2 แห่งเดนมาร์กได้สร้างหอดูดาว ซึ่งตั้ง อยู่บนเกาะกลางทะเลระหว่างเดนมาร์กกับสวีเดนให้กับ ไทโค บราเฮ เพราะเขาเป็นนักดาราศาสตร์ของราชสำนัก แต่ สมัยนั้นเขายังไม่มีกล้องดูดาว เขาจึงดูดาวด้วยสายตาเปล่า เหมือนกับคนอื่น ๆ แต่ที่สำคัญคือเขาสามารถสร้างเครื่องมือ ชนิดหนึ่งคือ “เครื่องวัดองศาลิปดาต่าง ๆ ของดาว” โดยสร้าง เป็นสเกลไว้บนแผ่นทองเหลืองขนาดใหญ่ เขาได้นำมันมา ตั้งไว้เพื่อที่จะให้เกิดมุมมองขึ้นไปบนท้องฟ้า ฉะนั้น พอถึง ตอนกลางวันก็สามารถกะตำแหน่งของดวงดาวต่าง ๆ เป็น องศาลิปดาต่าง ๆ ได้ ซึ่งมันจะบอกองศาลิปดาต่าง ๆ ตาม สเกลที่เขาได้ตั้งไว้ เขาเพียงแต่มาจดเฉย ๆ ว่า ณ วันเวลา ใด ๆ ของวันนี้ดวงดาวนั้นเคลื่อนที่ไปที่ลิปดากี่ลิปดา มัน ได้ทำให้การดูดาวของเขาเป็นระบบมากขึ้น

ผลจากการดูดาวแบบนี้ ทำให้เขาค้นพบปรากฏ การณ์บางอย่าง ซึ่งเป็นการสั่นคลอนความเชื่อเดิม ๆ ทั้งสิ้น ประการแรกคือปรากฏการณ์ “โนวา” (Nova) ซึ่งมีดาวเกิด ใหม่ ถ้าเป็นไปตามความคิดของกรีกโบราณสิ่งที่อยู่เหนือดวง จันทรขึ้นไปในชั้นอีเธอร์จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นความ สมบูรณ์แบบ หมายความว่าถ้าไม่มีดาวใหม่เกิดขึ้นมา แม้จะ มีดาวเกิดใหม่แต่อยู่ได้เพียง 3-4 เดือนก็จะหายไป คนสมัย ก่อนเชื่อว่าดาวที่เกิดใหม่มันเกิดขึ้นที่ไหนสักแห่งระหว่างโลก กับดวงจันทร์หรืออยู่ในชั้นบรรยากาศซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้ ถ้ามันมีดาวเกิดใหม่จริงเขาก็ใช้หลัก “Parallax” คือ หลักการที่ว่าด้วย “สิ่งที่อยู่ใกล้ตาเราจะเคลื่อนไหวได้ มากกว่าสิ่งที่อยู่ไกลจากตาเรา” ฉะนั้นถ้าเรานับขึ้นมา 2 นิ้ว ทำให้มันตรงกันแล้วหับตาข้างหนึ่งสลับกันทีละข้าง นิ้วที่ ใกล้ตาคุณมันจะกระโดดมากกว่านิ้วที่อยู่ไกลจากตา หมายความว่าอะไรที่มันอยู่ไกลมาก ๆ เวลาเราสลับตามองที ละข้างมันจะไม่ค่อยกระโดดไปมา แต่ถ้ามันอยู่ใกล้ตาเรา

มาก ๆ ยิ่งใกล้เท่าไรมันก็จะยิ่งกระโดดไปมามากขึ้นเท่านั้น ถ้าสมมติว่าเรามองผ่านดวงจันทร์โดยมองแบบสลับตาทีละข้างแล้วเห็นดาวเกิดใหม่อยู่เลยดวงจันทร์ขึ้นไป ถ้ามันอยู่ ระหว่างดวงจันทร์กับโลก ดาวดวงนั้นก็กระโดดไปมา แต่ เขาทำแบบนี้แล้วเท่าไรก็ไม่เห็น แสดงว่ามันอยู่เลยดวง จันทรี่ไปไกลมาก

เช่นเดียวกับดาวหาง ปี 1577 มีดาวหางผ่านเข้ามา เวลาดาวหางโผล่มาเช่นมาจากทิศตะวันออก ระยะเวลาทาง มันจะยาวมาก พอเข้ามาใกล้ตรงหน้าเรามาก ๆ เข้า หางก็จะ สั้นลงเรื่อย ๆ เวลามันจากไปทางทิศตะวันตก หางมันก็จะ หมุนออกไปทางตะวันตก แล้วค่อย ๆ ยาวขึ้นเรื่อย ๆ ก่อนที่ จะจางหายไปจากท้องฟ้า ถ้าสมมติว่าในจักรวาลมีกรอบแก้ว อยู่เป็นชั้น ๆ จริงแล้วดาวหางจะผ่านทะลุเข้ามาได้อย่างไร ตามกฎของ Parallax เขาลองเทียบดูพบว่า ดาวหางมันอยู่ ไกลกว่าดาวพุธแต่บางทีก็อยู่ใกล้กับดาวเสาร์ ฉะนั้น ดาวหาง ต้องอยู่ในกรอบแก้วชั้นที่อยู่ระหว่างดาวพุธกับดาวเสาร์ ถ้า มันมีกรอบแก้วแล้ว โนวาและดาวหางพวกนี้ก็จะเดินทางทะลุ เข้ามาได้อย่างไรโดยไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ บนจักรวาล และที่สำคัญดาวที่เกิดใหม่ไม่นานมันก็หายไป แสดงว่าในชั้น อวกาศตามความเชื่อแบบกรีกโบราณของอริสโตเติลก็ไม่ได้ สมบูรณ์แบบเสมอไปเพราะมีเกิดมีดับ และดาวหางเองก็ไม่มี ใครรู้อัจฉริยะของมันว่าเป็นอย่างไร เมื่อมันเข้ามาแล้วก็ไม่มีใคร รู้ว่ามันจะมาอีกหรือเปล่า และถ้ามันมาก็คงจะไม่มาเป็น วงกลมเพราะถ้ามันเป็นวงกลมระยะห่างและรัศมีของมันต้อง เห็นได้ตลอดเวลา แสดงว่าไม่ได้มาเป็นวงกลม หรือถ้ามา เป็นวงกลมจริง ศูนย์กลางของมันก็คงไม่ใช่โลกแล้วเพราะ มันแค่เฉียดโลกไปเฉย ๆ ไม่ได้อยู่กับโลกตลอดเวลา

คำถามเหล่านี้ซึ่งต่อมาได้มีลูกน้องของไทโค บราเฮ ผู้มารับตำแหน่งต่อจากเขาที่กรุงปราก (ไทโค บราเฮได้ทำงาน ให้กับกษัตริย์เดนมาร์ก และต่อมาก็ได้ย้ายมาทำงานที่หอดู ดาวในกรุงปรากของโบฮีเมีย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิ โรมันอันศักดิ์สิทธิ์) ลูกน้องคนนั้นคือ “โยฮันเนส เคปเลอร์” (Johannes Kepler 1571-1630) นักคณิตศาสตร์ชาว เยอรมัน เขาได้คำนวณดาวและข้อมูลดูดาวมาอย่างไม่ขาดค บกพร่องของไทโค บราเฮเป็นเวลาสามทศวรรษ ฉะนั้น ถ้าเราไปดูพัฒนาการของคนสมัยต้นศตวรรษที่ 17 อย่าง “เรอเน เดการ์ต” (René Descartes 1596-1650) บิดา แห่งลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) อะไรที่มีเหตุผลยอม

จะต้องระบุได้ว่ากว้าง หนา และยาวเท่าไร? ฉะนั้นคณิตศาสตร์เป็นวิชาความรู้หนึ่ง ซึ่งขาดไม่ได้สำหรับบุคคลในยุคสมัยนี้ เคปเลอร์ได้นำข้อมูลทั้งหมดรวมกับข้อมูลที่เขาหาเพิ่มเติมมาคำนวณ ทำให้เขาได้ประกาศกฎทางดาราศาสตร์ 3 ข้อ ในที่นี้ยกมา 2 ข้อ

ข้อ 1) “ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และดาวเคราะห์โคจรรอบดวงอาทิตย์เป็นวงรี” แนวคิดนี้ได้ล้มล้างแนวคิดแบบกรีกโบราณของอริสโตเติลลงอย่างสิ้นเชิง เพราะอริสโตเติลเชื่อว่าการโคจรของดาวเป็นวงกลม เพราะวงกลมเป็นรูปทรงที่สมบูรณ์แบบซึ่งวงรีไม่ใช่เนื่องจากมีจุดศูนย์กลางอยู่ 2 จุด

ข้อ 2) “เส้นที่ลากจากดาวเคราะห์ไปยังดวงอาทิตย์จะกวาดไปบนพื้นที่เท่า ๆ กันในระยะเวลาที่เท่า ๆ กัน ระยะเวลาจากดาวเคราะห์หนึ่งมายังดาวเคราะห์หนึ่งจะเท่ากัน” หมายความว่า เวลาที่ดาวเคราะห์อยู่ใกล้โลกมาก ก็จะเคลื่อนที่เร็วมาก เวลาที่ดาวเคราะห์อยู่ไกลจากโลกมาก ก็จะเคลื่อนที่ได้ช้ามากเช่นกัน แต่ในเวลาเท่ากันมันจะกินพื้นที่เท่ากัน

คำอธิบายของเคปเลอร์ได้ถูกเขียนเป็นหนังสือในปี 1609 สารสำคัญคือ “ถ้าคุณมีความรู้ในการคำนวณจริง คุณมีข้อมูลดิบในเรื่องการดูดาวจริง คุณสามารถนำไปทดสอบเองได้ว่าอีก 2 เดือนข้างหน้า ดาวที่คุณเห็นอยู่ตอนนี้จะไปอยู่ตรงไหน และคุณไปทดสอบว่ามันอยู่ตรงนั้นจริงหรือไม่” ฉะนั้น เขาจะตอบคำถามของดาวเคราะห์ได้ทั้งหมด รวมทั้งการเดินทางย้อนหลังด้วย แต่สิ่งที่เขายังตอบไม่ได้คือ ทำไมการโคจรจึงต้องเป็นวงรี

ต่อมา “กาลิเลโอ กาลิเลอี” (Galileo Galilei 1564-1642) ผู้ที่ทำให้แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาถูกเปลี่ยนจากแบบ “Mystical” และ “Metaphysics” มาเป็นแบบดาราศาสตร์สมัยใหม่ กาลิเลโอใช้กล้องส่องทางไกลที่พัฒนาโดยระยะแรกได้นำเลนส์คุณภาพต่ำจากเนเธอร์แลนด์จนได้ใช้เลนส์ที่คุณภาพดีขึ้น กล้องนี้มีความยาวถึง 20 เท่าของตาคนในปัจจุบัน ฉะนั้น เขาได้เห็นเรื่องต่างๆ จำนวนมากซึ่งไม่มีใครเห็นมาก่อน ในบรรดาสิ่งที่เขาเห็นเขาบอกว่า “ทางช้างเผือกที่เราเห็นเต็มไปหมดในตอนกลางคืนประกอบด้วยกลุ่มดาวต่างๆ เยอะแยะมากมาย ไม่ได้มี

เฉพาะจักรวาลของเรา” หมายความว่าจักรวาลนั้นมีจำนวนไม่จำกัด และไม่รู้ว่าจะมีขอบเขตหรือไม่

ประการถัดไป ตามแนวคิดของกรีกโบราณดาวเคราะห์และดาวฤกษ์ที่อยู่ถัดจากดวงจันทร์ขึ้นไปจะมีลักษณะเป็นทรงกลมสมบูรณ์แบบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ดวงจันทร์จะมีลักษณะคล้ายกับโลก มีภูเขา มีหลุมบ่อ และเหวต่างๆ เต็มไปหมด มันไม่มีความสมบูรณ์แบบเช่นเดียวกับโลก แต่ดวงอาทิตย์ซึ่งอยู่ถัดจากดวงจันทร์ออกไปก็มีจุดดำด้วย แปลว่าดวงอาทิตย์ก็ไม่สมบูรณ์แบบเหมือนกัน และจุดดำบนดวงอาทิตย์ก็เปลี่ยนที่ทุกวัน ผ่านไป 30 วันมันก็กลับมาอยู่ที่เก่า ดาวเสาร์ก็มีวงแหวนล้อมรอบ ดาวพฤหัสบดีก็มีบริวารและบริวารของมันไม่ได้โคจรรอบดวงอาทิตย์และโลกเหมือนกับที่เคยคิดในอดีต แต่โคจรรอบดาวพฤหัสบดี ในขณะที่ ดาวพฤหัสบดีมีดวงจันทร์เป็นบริวาร 4 ดวง แต่ในปัจจุบันมีมากถึง 50 ดวงตามกล้องดาราศาสตร์สมัยใหม่ กล่าวคือมาถึงยุคของกาลิเลโอได้มีการใช้อุปกรณ์ประกอบซึ่งก็ได้เริ่มมาตั้งแต่สมัยของไทโค บราเฮ แต่ทั้งไทโค เคปเลอร์ และกาลิเลโอเองก็ต้องมีความรู้ในการคำนวณสูงมาก ไม่เช่นนั้นก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าข้อมูลในบันทึกนั้นเป็นไปตามหลักของมันหรือไม่ เพราะถ้าเป็นวงรีก็ย่อมต้องกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ และถ้าคำนวณได้ก็ย่อมนำมาทดสอบได้จนสามารถพยากรณ์ได้ว่าดาวดวงนั้นจะโคจรกลับมาอีกเมื่อไหร่ รัชกาลที่ 4 ก็สามารถคำนวณได้ว่าเมื่อไหร่และที่ไหนจะเกิด “สุริยุปราคา” ฉะนั้น ความเป็นสากลหรือ “Universal” ของวิทยาศาสตร์จึงค่อยๆ เกิดขึ้นจากอุปกรณ์ทั้งสองอย่าง คือ

1) การคำนวณ เพราะตัวเลขคือสิ่งที่อธิบายความเป็นไปของสรรพสิ่งในจักรวาลได้ดีที่สุดจนถึงทุกวันนี้ คือ “เลขฐานสอง” (0 กับ 1) ที่ใช้ในระบบคอมพิวเตอร์ เพียงแค่สองตัวนี้ก็อธิบายได้ทุกอย่าง ฉะนั้นการสื่อสารทั้งหลายทั้งปวงจึงใช้ตัวเลขดังกล่าวโดยเรียงให้มีความถี่ไม่เท่ากัน และเราก็จะได้คลื่นทุกชนิด

2) เครื่องมือที่สามารถเพิ่มขีดความสามารถทางด้านสายตาของเราที่มองเห็นได้จำกัด เพราะถ้าอยู่ไกลมากหรืออยู่ใกล้มากแต่เล็กเกินไปก็มองไม่เห็น กล้องโทรทรรศน์ส่องทางไกลที่กาลิเลโอใช้ กับกล้องจุลทรรศน์ที่ส่องสิ่งที่เล็กมากในระยะใกล้ของลีเวนฮุค (Antonie van Leewenhoek 1632-1723) ฉะนั้น เพียงแค่มืออุปกรณ์ดังกล่าวก็ทำให้การ

มองเห็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้นั้นไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป ต่อมา “เซอร์ ไอแซก นิวตัน” (Sir Isaac Newton 1642-1727) ได้กล่าวว่า “สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลมีแรงดึงดูดซึ่งกันและกัน” ฉะนั้น ถ้าในจักรวาลนี้มีแค่โลกกับดวงอาทิตย์มันก็จะดึงดูดเข้ามาติดกัน แต่ทำไมโลกกับดวงอาทิตย์ถึงไม่ดูดเข้ามาติดกัน เพราะในจักรวาลไม่ได้มีแค่สองอย่าง แต่มีดวงดาวต่างๆ อยู่มากมาย ดังนั้น กฎแห่งแรงโน้มถ่วงสากลของนิวตันจึงอธิบายได้ทุกอย่าง เวลาที่โลกอยู่ไกลจากดวงอาทิตย์มาก ๆ ก็จะเคลื่อนช้า ถ้ามันอยู่ใกล้เข้าไปแรงดึงดูดก็จะมากขึ้นและเคลื่อนตัวได้เร็วขึ้น กล่าวคือ ยิ่งเข้าใกล้ดวงอาทิตย์โลกก็จะวิ่งเข้าหาเร็วขึ้น แต่ถ้าเช่นนั้นแล้วทำไมไม่ชนกับดวงอาทิตย์หรือถูกดวงอาทิตย์ดูดเข้าไปเพราะเวลามันเข้าไปใกล้ดวงอาทิตย์แล้ว มันก็ไปเข้าใกล้ดาวดวงอื่นด้วย ดาวเคราะห์ดวงอื่น ๆ ก็พากันดึงดูดไปด้วยแรงที่เท่ากัน จึงทำให้โลกค้างคาอยู่กลายเป็นวงรี ดังนั้น ดาวเคราะห์ทุกดวงจึงโคจรเป็นวงรีทั้งหมดซึ่งเป็นผลงานของพระเจ้าถ้าเราเรียงกงศรที่นาฬิกาเราจะอธิบายแบบนี้ แต่เราต้องมีความรู้ตั้งแต่โคเปอร์นิคัสเรื่อยมาจนถึงนิวตัน ธรรมชาติและกฎของธรรมชาติสงบเรียบร้อยอยู่ท่ามกลางความมืดในยามค่ำคืน พระเจ้าได้ตรัสว่า “ขอให้นิวตันลงมาเกิดแล้วทุกอย่างจะกระจ่าง” ดังนั้นนิวตันก็มาในฐานะของพระเจ้า

ตั้งแต่สมัยอริสโตเติลมานั้นข้อสรุปคืออะไร คำตอบคือ ถ้าคุณเชื่อในอำนาจของพระเจ้า พระเจ้าบงการชีวิตเรา เพราะท่านสร้างจักรวาล สร้างโลก สร้างมนุษย์ สร้างทุกสรรพสิ่งให้มาเป็นบริวารของเรา ให้มนุษย์มีอำนาจเหนือสิ่งต่างๆ ทั้งหลายทั้งปวง และท่านได้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์โดยให้มนุษย์ไปอยู่ในสวนแห่งเอเดน ท่านตรัสบอกมนุษย์ว่าจะกินผลไม้ก็ได้ตามสบาย แต่ห้ามอยู่สองอย่างคือ ผลไม้แห่งชีวิตที่กินเข้าไปแล้วเป็นอมตะกับผลไม้แห่งความรู้ ซึ่งถ้ากินเข้าไปแล้วจะสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรผิดอะไรถูกปรากฏว่ามีงูตัวหนึ่งได้หลอกให้มนุษย์คือ อัดัมกับอีวา ให้กินผลไม้แห่งความรู้ พอกินเข้าไปมนุษย์ก็สามารถแยกแยะชั่วดีได้ รู้ได้ว่าอะไรคือสุภาพและหยาบคาย อะไรคืออยากและไม่อยาก อะไรคือความเหมาะสมและไม่เหมาะสม เมื่อพระเจ้ารู้เข้าจึงโกรธเพราะโทษฐานที่ขัดคำสั่งและได้ขบขั้วอัดัมกับอีวาให้ออกจากสวรรค์ไป พร้อมทั้งไต่ลงโทษให้ผู้หญิงต้องคลอดลูกอย่างเจ็บปวดทรมาน ส่วนผู้ชายต้อง

ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยและไม่ให้มนุษย์ได้กินผลไม้แห่งชีวิต นับแต่นั้นมาชีวิตมนุษย์จึงถูกสาปด้วยอำนาจของพระเจ้าให้ผจญอยู่กับความไม่สมบูรณ์แบบนานาชนิด คำสาปนี้เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Enchantment”

แต่คนไม่กี่คนอย่างโคเปอร์นิคัสไปจนถึงนิวตันได้ก่อให้เกิด “Disenchantment” กล่าวคือคำสาปได้ถูกถอดออกไปเพราะไม่มีใครบงการชีวิตมนุษย์ได้อีกต่อไปแล้ว เราเป็นคนที่ทำคำอธิบายใหม่เองได้ทั้งหมด ธรรมชาติจะเป็นแบบไหนอย่างไรเราสามารถที่จะเขียนเองได้ เราสามารถกำหนดวิถีชีวิตของเราเองได้ เราในที่นี้คือ “ปัจเจกบุคคล” ฉะนั้นปัจเจกบุคคลอย่างอาจารย์ที่ชื่อธเนศอาจจะมีความนิยมไม่เหมือนกับอาจารย์ที่ชื่อสมเกียรติหรือชื่ออื่น ๆ เราไม่ได้ถูกสาปโดยพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ฉะนั้น โลกจึงเต็มไปด้วยสภาวะที่เป็นธรรมชาติและไม่มีการกำหนดที่แน่นอนตายตัวซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม คำตอบที่ถูกต้องไม่ได้มีคำตอบเดียว นี่คือ “โลกสมัยใหม่” ในระยะแรกโลกแบบนี้เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มนักคิดชั้นนำในยุโรปเพียงหยิบมือ แต่ในระยะหลังมันก็ค่อย ๆ ขยายตัวไปยังอีกหลายประเทศ และตอนนี้มันได้ขยายไปทั่วทั้งโลก ตกกลงแล้วพระเจ้าสร้างมนุษย์หรือมนุษย์สร้างพระเจ้า เดิมทีมีคนบอกเราว่าพระเจ้าสร้างมนุษย์และสรรพสิ่งแต่ปัจจุบันนี้คือมนุษย์สร้างพระเจ้าและสรรพสิ่งเอง เพราะฉะนั้น เราขอพระเจ้าแบบไหนเราก็สร้างขึ้นมา กระแสหนึ่งบอกว่าพระเจ้าอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกที่ทุกเวลา ถ้าเรามองจักรวาลในแง่ที่ว่าเกี่ยวข้องกับอะไรในการศึกษาประวัติศาสตร์ เราก็ต้องหาคำตอบเอาเอง

ในท้ายที่สุดแล้วเรื่อง “เวลา” และ “สถานที่” ที่นักประวัติศาสตร์หรือนักสังคมวิทยาชอบนำมาอธิบายเป็นทฤษฎี เราจะต้องศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างที่สัมพันธ์กันในแง่ของ “Time and Space” แล้ว Time and Space ในมิติของนักสังคมศาสตร์และของนักวิทยาศาสตร์มันเป็นการอธิบายในเรื่องเดียวกันหรือเปล่า?

อ. ธเนศ : เมื่อวันจันทร์ผมเพิ่งไปฟังที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ เขาพูดเรื่อง “แนวความคิดเรื่องเวลาว่างของชนชั้นนำสยาม” ที่แรกผมก็คิดว่าตกลงเวลาว่างเขาทำอะไรรัน ตีกอล์ฟ ซิม่า ตีโปโล หรือเที่ยวชองอะไรประมาณนี้ปรากฏว่าเขาไปพูดเรื่องของคนที่ตอนนั้นกำลังทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกอยู่ที่ A New University คือ อ.ปีเตอร์ แจ็คสัน

และก็คุยกันไปคุยกันมาจนกระทั่งเลิกกันจนไม่ได้หาข้อสรุปว่ามีหรือไม่มีเวลาว่าง เราก็มากลมกันว่าตกลงชนชั้นนำสยามเนียเป็นคนตรงต่อเวลามั้ย ซึ่งผมก็มานั่งคิดว่ามันจะตรงต่อเวลามั้ย ผมคิดว่าพวกคุณคงจะรู้กันดีว่าการตรงต่อเวลามันเป็นสิ่งซึ่งผมไม่รู้เหมือนกันว่ามันมีอยู่ในพจนานุกรมเล่มไหนของไทย จากประสบการณ์ของผมผมคิดว่ามันไม่น่าจะมี นี่คือการที่หนึ่งถ้าเราพูดในเรื่องของเวลาคือมันเป็นเวลาแบบไหน

มีคนเล่าให้ผมฟังว่า บริษัทของเขามีฝรั่งคนหนึ่งมาในเมืองไทยแล้วตั้งปณิธานไว้ว่าจะเป็นผู้บริหารเป็นเวลา 3 ปี และจะให้ผู้บริหารทุกฝ่ายมาประชุมตรงต่อเวลา ปรากฏว่า 3 ปีผ่านไป ฝรั่งคนนั้นล้มเหลวและถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นคน “ไม่ตรงต่อเวลา” เราก็จะเห็นได้จากการประชุมสภาก่อนหน้านั้น ประชุมสภากับพวกคุณสำหรับผมก็จะอยู่ในโครงสร้างอันเดียวกัน ที่นี้เรากล่าวว่า เวลาเนียทำไมเราต้องกำกับเรื่องเวลา ผมคิดว่าทุกสังคมมันก็มีสำนึกในเรื่องเวลาที่ใช้ไม่บรรทัดคนละอัน ผมก็นึกถึงเมื่อวันจันทร์ที่ผ่านมาที่มีการพูดกันและผมก็ถามว่า เวลาเรามีพระราชพิธีต่างๆ การใช้กลามะพร้าววัดน้ำ การใช้นาฬิกาแดดเนีย สิ่งหนึ่งซึ่งความเข้าใจของเราเรื่องความเที่ยงตรงต่อเวลา มันก็คงเป็นเวลาที่เหมาะสมกับการกระเบื้องนี้ มันไม่มีไม้เมตรที่คำนวณจากอะไรต่างๆ หรืออย่างๆ ก็คือ ในที่นี้ไม่มีใครเทียบเวลากับกรมอุทกศาสตร์หรือเปล่า ฉะนั้นการที่เราบอกว่าเลิกตอนเก้าโมงเก้านาฬิกา ผมอยากรู้ว่ามันก็คงไม่เหมือนกับเก้าโมงเก้านาฬิกาของกรมอุทกศาสตร์ แค่นี้แล้วผมคิดว่าในส่วนหนึ่งของเรื่องเวลามันก็เป็นสิ่งซึ่งถึงแม้ว่าคุณจะมานั่งพิศอกอยู่ในมือ ผมก็คิดว่ามันเป็นสิ่งซึ่งมันเป็นอัตวิสัยพอสมควร ความรู้สึกเป็นอัตวิสัยของอัตวิสัยของเวลา

ทำไมเราถึงต้องมีเวลา ผมคิดว่ามันเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีไว้เพื่อจะบอกถึงการเปลี่ยนแปลง เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงเนียมันจะหมุนกลับไปทีเดิมหรือมันจะพุ่งไปข้างหน้าหรือจะถอยไปข้างหลัง ผมก็ว่า มันขึ้นอยู่กับว่าคุณอยู่ในกรอบคิดแบบไหน ผมคิดว่าถ้าเราอยู่ในสังคมที่เชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดก็จะพูดอยู่เสมอว่าชาติหน้ามีจริงแล้วเราค่อยเจอกันอีก ทีนี้ถ้าเราเป็นมุสลิมหรือคริสเตียนมันก็จะคงจะลำบาก เพราะคุณชอบบอกเพื่อนๆ ว่าถ้าเพื่อนคนไหนเป็นมุสลิมหรือคริสเตียนก็จะต้องปฏิบัติต่อเขาให้ดีหน่อยหรือไม่ก็เกลียดเขาไปเลย เพราะพวกเขาเกิดเพียงชาติเดียว

เท่านั้นและชาติหน้าเราจะไม่ได้เจอกันอีกแล้วเช่นเดียวกับเขาที่จะไม่เจอกับเราอีก แต่สำหรับชาวพุทธแบบชาวบ้านดั้งเดิมเราก็จะได้เจอกันอีก เพราะฉะนั้น เวลาเป็นสิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดให้เราดำรงชีวิตอย่างไร ในระบบโลกสมัยใหม่ที่เรามี “Mechanical Clock” หรือ “Nuclear Clock” อะไรต่างๆ ก็ต้องการอะไรที่มีความแม่นยำและชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพราะว่ามันก็กลับไปสู่โลกของคณิตศาสตร์อะไรเหล่านี้

ถ้าเรากล่าวว่ามันมีความสัมพันธ์อะไรกับประวัติศาสตร์ ผมคิดว่าในท้ายที่สุดแล้วมันเป็นปัญหาที่ยังไม่มีใครเฉลยได้อย่างที่พระพุทธเจ้าเรียกว่า “อภิปญญาปัญหา” คือการกลับชาติมาเกิดของคุณถ้าคุณไปสแกนกรรมหรือไปหาแม่ชีทศพร สำหรับผมแล้วมันเป็นการที่ยังไม่รู้ในอดีต ที่ก้าวพ้นมิติแห่งกาลเวลา ในปัจจุบันก็คือคุณไประลึกชาติได้กลับชาติได้ถอยหลังไปได้ เวลาที่จะมีมิติอีกแบบหนึ่งที่คุณได้ก้าวเข้าไปอยู่ในอีกมิติหนึ่ง ดำเนินก็เป็นเรื่องของการบอกเวลาแบบหนึ่ง

ประวัติศาสตร์มันบอกอะไรเรา ผมคิดว่า ประวัติศาสตร์มันบอกความจริงจำของคนที่กลุ่มหนึ่งซึ่งผมไม่ได้หมายถึงประวัติศาสตร์วิชาชีพ ประวัติศาสตร์ในความทรงจำของชาวบ้าน ของชนชั้นกลาง และของชนชั้นสูงคงจะไม่เหมือนกัน วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ หรือที่ธรรมศาสตร์ หรือที่ใดก็แล้วแต่ ผมคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่น่าอภิรมย์สำหรับประวัติศาสตร์ในความทรงจำของชนชั้นสูง หรือคนอีกพวกหนึ่งที่ไม่พอใจกับสิ่งพวกนี้ ซึ่งเราจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์ของ “สายพิน แก้วงาม ประเสริฐ” ไส่มาจนถึงใครต่อใครอีกหลายคน เพราะฉะนั้น ในทางประวัติศาสตร์ เวลานั้นผมว่ามันเป็นเรื่องของ Subjective ที่ขึ้นอยู่กับว่าคุณมาจากส่วนไหน

ฉะนั้นในส่วนนี้ผมจะพูดต่อจาก อ.สมเกียรติตินิดหนึ่งคือในปัจจุบันนี้คณิตศาสตร์กำลังมีความสำคัญมาก เมื่อเข้าผมเปิดเฟซบุ๊กดูแล้วก็มีคนโพสต์เรื่องการค้นพบประสาทส่วนที่ดูแลเรื่องความเห็นแก่ตัว นั่นคือโลกของ “Cognitive Science” ซึ่งในขณะนี้กำลังเข้ามามีอิทธิพลในการศึกษา Humanity อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา มันอาจจะยังไม่ถึงเมืองไทย นั่นคือการดูเรื่องของการ Weeding หรือเรื่องอะไรต่างๆ หรือเรื่องการเห็นที่ชัดเจนที่สุดคือ “วงการประวัติศาสตร์ศิลป์” คอนนี้ก็จะมีการพูดถึงเรื่อง Cognitive Science กับ Cultural Studies Opposite

Side และ History เพื่อความเข้าใจในประวัติศาสตร์เหล่านี้ว่ามันทำงานอย่างไร ผมคิดว่ามันก็อาจจะเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเวลาว่ามันอยู่ส่วนไหนของสมองสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่คงจะต้องถกเถียงกันต่อไป และเขาก็จะสามารถกำหนดตำแหน่งแห่งที่ว่าการรับรู้ส่วนต่างๆ ของพวกนี้มันอยู่ตรงไหน

มีอยู่เรื่องหนึ่งที่มีมันชัดเจนมากเมื่อ 10 ปีก่อนมันก็จะมี Euro Scientist คนดังของโลกชื่อ Antonio Damasio ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่แคลิฟอร์เนีย เขาเขียนหนังสือเล่มแรกชื่อ “Descartes’ Error” และก็จะมีการตีตัวอย่างอันหนึ่งซึ่งทำทฤษฎานคิดของนักปรัชญาดั้งเดิม คือเขาได้ไปศึกษาผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุจนทำให้สมองส่วน Emotion ไม่ทำงาน ผู้ป่วยคนนี้มีความสามารถในการทำแคลคูลัสมาก แต่ปรากฏว่าเขาไม่สามารถทำงานร่วมกับใครได้เลยเพราะเซลล์สมองส่วน Emotion ไม่ทำงาน แน่นอนว่าสิ่งพวกนี้ได้ยืนยันในประเด็นเรื่อง EQ อีกตัวอย่างหนึ่งคือมีชายคนหนึ่งเป็นโรค “Stroke” (โรคเส้นเลือดอุดตันในสมอง) หลังจากตื่นขึ้นภรรยาของเขาเดินเข้ามา เขารู้ว่ามีคนมาแต่กลับบอกว่าคนๆ นั้น “ไม่ใช่” ภรรยาของตน โรคนี้เป็นโรคหนึ่งในช่วงทศวรรษ 1950 มีหมอชาวฝรั่งเศสเรียกกว่า “Dafront Syndrome” (ไม่แน่ใจว่าสะกดถูกหรือเปล่า) ตามชื่อของหมอคนที่ เป็นโรคนี้จะคิดว่าคนใกล้ชิดตัวเองนั้นไม่ใช่คนใกล้ชิด เพราะมีคนส่งมาหลอกหลวงหรือเป็นคนอื่นปลอมตัวมา

โรคนี้ทำให้ผมนึกถึงหนังสือเล่มหนึ่งของนักประวัติศาสตร์หญิงชื่อ Natalie Zemon Davis เธอได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งขึ้นมาชื่อว่า “The Return of Martin Guerre” ซึ่งเมื่อก่อนได้เคยนำมาทำเป็นภาพยนตร์ของฝรั่งเศส และได้มาทำซ้ำในชื่อ “Sommersby” เรื่องนี้เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามกลางเมืองซึ่งมีอยู่ว่า ผู้ชายคนหนึ่ง ในสมัยศตวรรษที่ 15-16 ไปทำสงครามแล้วหายสาบสูญไปหลายปีแล้ววันดีคืนดีมีชายคนหนึ่งได้เดินทางกลับมาแล้วก็บอกกับภรรยาว่าเขาคือ Martin Guerre แล้วก็อยู่กับคู่หูคนนี้ แต่แล้วอีกประมาณ 4-5 ปีต่อมาก็มีชายอีกคนหนึ่งมาหาแล้วอ้างตนว่าเป็น Martin Guerre ตัวจริงเรื่องราวจึงคลุมเครือใหญ่โตจนถึงขั้นฟ้องศาลว่าใครคือ Martin Guerre ตัวจริง ถ้าคุณไม่ลองหาหนังสืออ่านก็ลองไปหาภาพยนตร์มาดูบ้างก็ได้ ซึ่งในบางเว็บไซต์อาจจะมีการให้ดาวน์โหลด

ผมก็นึกถึงประเด็นพวกนี้ขึ้นมาว่าถ้ามันเป็นปัจจุบัน สมมติว่าคุณไปลองอ่าน Memory ของผู้ชายหรือผู้หญิงคนหนึ่งแล้วประสบปัญหาแบบนี้ แล้วเราจะอธิบายทางประวัติศาสตร์ในแง่ของ Biography ของคนคนนี้ได้ยังไง อธิบายด้วยว่าเขาต้องการหลอกครอบครัวโดยการสร้างสามีใหม่ขึ้นมาหรือยึดทรัพย์สมบัติหรืออะไรต่างๆ หรือคุณก็จะอธิบายว่าเขาเป็นโรคหนึ่ง เพราะฉะนั้นผมคิดว่าประวัติศาสตร์ก็เหมือนกับที่เราพูดไปเมื่อกี้ว่า จากวันหนึ่งซึ่งสิ่งต่างๆ มันเป็นเจตจำนงของพระเจ้า เจตจำนงของใครต่อใคร มันเป็นกรรมแต่ชาติปางก่อน ตอนนั้นมันก็กลายเป็นเรื่องของคนที่คุณจะต้องกำหนดชะตาชีวิตตัวคุณเอง ที่ชัดเจนที่สุดที่ผมจะบอกหนึ่งก็คือ ในอดีตความยากจนเป็นปัญหาส่วนตัวที่เกิดจากความขี้เกียจ จากกรรม และจากเจตจำนงของพระเจ้า แต่ที่ตกลงมาก็คือพอหลังปี 1870 ไปแล้วความยากจนไม่ได้เกิดจากความขี้เกียจหรืออะไรดังกล่าวข้างต้นเสมอไป แต่เป็นเรื่องของปัญหาเชิงโครงสร้างแห่ง “การเอารัดเอาเปรียบ” คุณคิดว่าอายุดีๆ มันจะเปลี่ยนไปได้อย่างไร ซึ่งก็หมายความว่าพอเราเริ่มเอาคอนเซ็ปต์แบบนี้มาอธิบายในสังคมไทย แน่นอนว่าพวกคนรวยและชนชั้นนำไทยจะต้องไม่พอใจ เพราะมันจะกลายเป็นปัญหาของสังคมขึ้นมาและไม่ใช่วิทยาของปัจเจกอีกต่อไป

ฉะนั้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ผมมีความรู้สึกว่า ความคิดของมนุษย์ถ้าพูดแบบกว้างๆ มันก็เป็นสิ่งซึ่งสำหรับผมมันก็จะอยู่ในเซลล์สมองส่วนใดส่วนหนึ่ง ที่กำหนดจากสิ่งแวดล้อมและอะไรหลายอย่างให้คุณคิด ผมก็จะพูดเสมอว่าในปัจจุบันนี้มันคงไม่ใช่เรื่องง่ายที่คุณจะให้ผู้ชายผู้หญิงแต่งงานแบบ “คลุมถุงชน” ในสมัยก่อนมันก็คงจะไม่ใช่อะไรที่ลำบากยากเย็นนัก ตอนนี้นะเราก็คงอยากจะเลือกสามีหรือเลือกภรรยาด้วยตนเอง โดยไม่ต้องการให้ใครมาเลือกหรือให้เป็นไปตามเจตจำนงของพระเจ้ายกเว้นเวลาเราหย่า ตอนนั้นเราไม่รู้ว่าเราจะคิดอย่างไรเราก็ออกไปว่าเป็นเรื่องของบุญกรรมแต่ชาติปางก่อน ซึ่งก็อาจจะเป็นข้อดีของสังคมไทยที่จะทำให้คุณไม่ต้องเครียดมาก

อ. สมเกียรติ : ผมคิดว่าคำตอบมันไม่น่าจะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะว่าเวลามันเป็นอย่างนั้นเองมันก็ไม่ น่าจะถูกเพราะบางเรื่องเราไปกำหนดมันขึ้นมา หรือจะบอกว่าเวลาเป็นเรื่องที่เรากำหนดเองล้วนๆ มันก็ไม่ถูกเพราะบางเรื่องเราก็ไม่ได้มีส่วนในการกำหนด แต่ผมคิดว่าวิชา

ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการที่คนจะคิดต่างกันในเวลาและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ความแตกต่างในการคิดบางทีก็ 180 องศาเลยหรือจากหน้ามือเป็นหลังมือ ทำไมมันถึงน่าสนใจ ทำไมการไปใส่ใจในเรื่องความแตกต่างในวิธีคิด วิธีทำ วิธีปฏิบัติ หรือวิธีสร้างคุณค่ามีความสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะว่าชีวิตเราในปัจจุบันและเท่าที่เราจะพอคาดเดาได้ในอนาคตอันใกล้นี้มันก็ไม่สามารถที่จะมีสูตรที่ตายตัวได้ ฉะนั้น ผมคิดว่ามนุษย์ก็ไม่ว่าจะอยู่ตลอดเวลาว่าสิ่งที่เราเชื่อว่ามันสมบูรณ์แบบที่สุดแล้วเวลาเข้าไปในบางสถานการณ์มันกลับไม่เป็นแบบนั้น และถ้าหากว่าเราโยนสิ่งนั้นทิ้งไปบ่อยๆ แล้วบางทีมันก็มีปัญหาเยอะ กระทั่งเราก็อยากกลับไปในแบบที่ไม่ต้องคิดอะไรเองมากๆ ขนาดนั้นพูดง่าย ๆ คืออยากจะให้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อสิ่งต่างๆ ที่เราคุ่นเคยกลับมาทำงานของมันบ้างโดยที่เราไม่ต้องการจะรับผิดชอบหรือคิดเองทุกอย่าง ผมคิดว่าสังคมมนุษย์เป็นแบบนี้

แต่คนเราจะคิดแบบนี้ได้ผมคิดว่ามันขึ้นอยู่กับอายุคน ถ้าคนยังอายุไม่ถึง 30-40 ปี ในประเทศและยุคสมัยในก็ตามคิดแต่จะมองไปข้างหลังและก็จะระวังไปหมด กล่าวว่ามันจะไม่ค่อยอย่างนั้นอย่างนี้หรือมองว่ามันเป็นไปได้ ผมคิดว่าสังคมแบบนี้เตรียมรับถอยหลังได้เลยเพราะมันจะไม่ก้าวหน้าและพังทลายลงในที่สุด ฉะนั้น คนที่อายุยังน้อยผมคิดว่าโดยธรรมชาติของชีวิตมนุษย์มันต้องคิดไปข้างหน้า จะดีหรือร้ายก็ไปรู้กันข้างหน้า คำเตือนของผู้มีประสบการณ์ในอดีตทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะของสังคมนั้นเองหรือของสังคมอื่น ๆ ที่เรารู้ได้มันจะรู้สึกเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยน่าสนใจ แต่ความรู้สึกและความคิดแบบนี้มันจะเปลี่ยนไปสำหรับคนอายุ 50 ปีขึ้นไป ถ้า 50 ปีแล้วยังคิดจะไปเสี่ยงเอาดาบหน้าก็จะลงเอยในลักษณะเดียวกัน ฉะนั้น มนุษย์มีบริบทที่รู้สึกกันตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน คนที่คิดว่าได้เปรียบก็ไม่ได้แปลว่าจะได้เปรียบไปทั้งหมด คนที่เสียเปรียบก็ไม่ได้เสียเปรียบไปทั้งหมด

ดังนั้น เวลาหรือสำนักหรือความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใหญ่ ๆ เช่น จักรวาลวิทยา มันก็เป็นเพียงศัพท์อันหนึ่งเท่านั้น อย่างเช่นคุณเองก็มี pre-destination มีชะตากรรมกำหนดล่วงหน้าไม่ว่าคุณจะรู้หรือไม่ก็แล้วแต่ บางทีคนทั่วไปไม่รู้หรอกแต่บางคนเท่านั้นที่จะบอกเราได้ แต่พอมาถึงสมัยหนึ่งในนามของพระเจ้าอาจจะถูกแทนที่ด้วยชาติก็ได้ เพราะ

คุณเป็นคนชาตินี้เป็นเผ่าพันธุ์แบบนี้ ปัญหาที่เจอกับประเทศชาติของคุณก็เป็นปัญหาที่เป็นแบบนี้ ฉะนั้น ชาติก็มาทำหน้าที่แทนพลังที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าปัจเจกบุคคล ผมว่าประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่พยายามที่จะเสนอทางเลือกมากมายให้คุณได้เลือกบริโภคตามอัธยาศัย ฉะนั้น บางทีบางเรื่องของมันไม่ค่อยหวือหวาหรือไม่ค่อยน่าสนใจ กล่าวคือจินตนาการมันโลดโผนไม่ได้เพราะไม่มีประจักษ์พยานมาสนับสนุน

ถ้าจะให้เข้าใจง่ายกว่านี้นิดหนึ่ง แนวคิดเรื่องกาลเวลาของคนต่างเข้ามาเรื่องสังคมไทย ปีหนึ่งประเทศไทยมีวันหยุดกี่วัน เมื่อเทียบกับประเทศต่างๆ ในระดับพัฒนาการทางเศรษฐกิจแบบเดียวกันหรือสูงกว่าเราหรือต่ำกว่าก็แล้วแต่ ผมคิดว่าคำถามแบบนี้ที่น่าสนใจไม่ใช่ในแง่ absolute ในเชิงเปรียบเทียบหมายความว่า เรายังไม่คำนวณว่าเราตรงต่อเวลาหรือไม่ ฉะนั้น คนที่ตรงต่อเวลาและทำงานเต็มเวลาบางทีก็ทำเกินเวลาเพราะมีอุปสรรคที่ช่วยให้ทำงานได้มากกว่า 3-4 เท่าของเวลาปกติ หรือทำได้ 3-4 อย่างในเวลาเดียวกัน เมื่อเอาคนทั้งสองประเทศมาเจอกันก็เหมือนกับ 1 คนทำงานได้เท่ากับ 5 คน และคน 5 คนนั้นนอกจากจะทำงานไม่เท่าเขาแล้วยังไม่ตรงต่อเวลาอีก ฉะนั้นลองไปเช็คตามห้องเรียนต่างๆ ที่เป็นวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยได้สบายเลย อัตราการเข้าสอนของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยไทยเป็นแบบไหน อัตราการเข้าชั้นเรียนของนิสิตเป็นอย่างไร เราจะเห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมได้ชัดเจน และบางที่เป็นตัวอธิบายที่ดีกว่าหลักสูตรและประเด็นทางวัฒนธรรมอีกมากมาย แต่ก็ไม่ได้เป็นคำตอบว่าคนที่ตรงต่อเวลา ทำงานได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ทำได้ในปริมาณที่มากกว่าจะมีชีวิตที่มีความสุขมากกว่าคนที่ไม่เป็นได้เป็นพวย ความไม่เป็นได้เป็นพวยบางทีก็เป็นหัวใจของบางสังคมก็ได้

ฉะนั้น เกณฑ์เรื่องเวลามันไม่ใช่เกณฑ์เดียวกันทั้งที่ดูเผิน ๆ แล้วมันเหมือนจะเป็นเกณฑ์เดียวกันมี 24 ชั่วโมงเท่ากัน แต่มนุษย์ไม่เคยใช้ 24 ชั่วโมงเหมือนกันเลย 24 ชั่วโมงก็เป็นเพียงแค่ตัวเลขสมมติอยู่ดี ฉะนั้นคำตอบก็คือ “ไม่มีคำตอบ” หมายความว่าไม่ว่าจะฟังว่าผมตอบอย่างไร แต่ควรจะไปหาคำตอบเอาเองว่าคุณชอบคำตอบแบบไหน สังคมสมัยใหม่ยิ่งใหม่เท่าไร มันก็ยิ่งไม่มีใครตอบคำถามให้คุณได้และโยนให้เป็นเรื่องของปัจเจก

ถ้าย้อนกลับไปเมื่อ 30 ปีที่แล้วที่อาจารย์สมเกียรติรวมกลุ่มกันคุยเรื่องจักรวาลวิทยา ณ ตอนนั้น อาจารย์พูดคุยกันในเรื่องประเด็นอะไร?

อ. สมเกียรติ : อันนี้ไม่เคยเปิดเผยที่ไหนมาก่อน โดยรวมก็จะกินเหล้ากันมีแค่นั้นจริงๆ เวลากินเหล้าจะคุยเรื่องอะไร? เดียวนี้ก็เหมือนกัน ถ้าคุณกินเหล้าก็จะคุยแต่เรื่องของเหล้า คุยเรื่องเหล้าเดียวก็หมด ฉะนั้นก็ต้องคุยเรื่องที่มีมันดูเหมือนว่าใครๆ ก็สามารถมีส่วนร่วมได้ แต่การมีส่วนร่วมถ้ามันจะออกรส มันก็ต้องใกล้เคียงกันพอสมควร ฉะนั้น วิถีคิดที่จะแสดงให้เห็นว่ามันไม่มีคำตอบที่ตายตัวก็คือเรื่องประเภทนี้ ถ้าเราต้องการข้อเท็จจริงที่ว่าเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดรายละเอียดเป็นอย่างไรแปบเดียวก็จบ จึงไม่ต้องมาเจอกันก็ได้ แต่เรื่องประเภทนี้เมื่อไหร่ที่ไม่มีข้อยุติ ยิ่งคุยความคิดก็ยิ่งแตกฉานไปได้มากขึ้น ผมคิดว่านี่เป็นจุดเริ่มต้นอันหนึ่ง จากการที่อยากจะพูดคุยกัน เมื่อเจอกันก็กินเหล้าและสูบบุหรี่กัน สมัยนั้นบุหรี่เป็นที่นิยมกันมากแต่สมัยนี้ที่สูบบุหรี่หายาก ตอนหลังๆ ก็เลยไม่ค่อยได้ประชุมกัน เพราะไปประชุมตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ก็ไม่มีที่สูบบุหรี่ และเหล้าก็ห้ามกิน ตอนนี้อายุก็เพิ่มขึ้นสุขภาพเลยไม่ค่อยดี ผมว่าอาจารย์สมเกียรติจะมีคำตอบอื่น

อ. ธเนศ : ที่เกษรนอกจากจะมีอาจารย์สมเกียรติแล้ว ยังมีอาจารย์จรีดิ ดิงศักดิ์ ลูกของอาจารย์จิติซึ่งเป็นนักเรียนทุนรัฐบาลฝรั่งเศส และยังมีอาจารย์ไกรศักดิ์ซึ่งช่วงนี้ก็เข้า ๆ ออก ๆ อยู่บ่อยครั้งเพราะเป็นบุคคลที่มีความนิยมสูงและชอบเข้าสังคมดังนั้นเขาจึงเป็นคนที่ไป ๆ มา ๆ กับกลุ่มนี้ ผมคิดว่ามันเป็นสิ่งซึ่งเป็นคนกลุ่ม Generation หนึ่งซึ่งเดี๋ยวนี้ทุกคนก็มีภาระหน้าที่ และได้เลือกเส้นทางการเดินต่างจากหลักวิชาการไปสู่หลัก “กึ่งวิชาการ” อย่างอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ผู้เป็นบุคคลสำคัญที่ถูกกล่าวถึงทุกครั้งที่มีการพูดคุยกัน ผมคิดว่ามาถึงประเด็นอันหนึ่งซึ่งเวลาอาจารย์สมเกียรติพูดเรื่องความคิดที่แปรเปลี่ยนไปตามอายุซึ่งได้แปรเปลี่ยนไปตามเซลล์สมองที่นับวันจะเสื่อมสภาพลงไม่ว่าจะกินยามากแค่ไหน

สิ่งที่อาจารย์สมเกียรติบอกก็คือ เวลาที่เราอายุยังน้อยเราก็จะมีความกล้าหาญบ้าบิ่น สำหรับผมแล้วกลุ่มคนที่มีแนวโน้มที่จะเป็น “สีแดง” (นิสัยที่บ้าบิ่นคึกคอง) คือกลุ่มวัยรุ่นอายุ 18-20 ซึ่งผมนึกถึงรุ่นของอาจารย์ธงชัย วินิจ

จะกุล และสมศักดิ์ เจียมธีรสกุลในยุค 6 ตุลาฯ ฉะนั้นเวลาผมเห็นแผนผังอะไรเหล่านี้ผมก็ค่อนข้างที่จะจำเพราะว่าคนที่แรงจริงๆ เป็นเด็กวัยรุ่นมากกว่าไม่ใช่พวกหัวหงอกอย่างรุ่นผมที่แคโดนไม่จิ้มฟันแทงเหงือกก็ตายแล้ว พอคนแก่ลงก็มีแนวโน้มที่จะเป็นพวก “Conservative” ซึ่งผมเปรียบเทียบง่าย ๆ ว่า ถ้าคุณจะให้อาจารย์สมเกียรติไปชิงมอร์เตอร์ไซค์ไปถึงสิงคโปร์ รับรองว่าอาจารย์สมเกียรติคงรู้ตัวว่าตนเองอาจจะถูกฝังอยู่ระหว่างทางเพราะมันไปไม่ถึงแน่นอน เนื่องจากไม่มีกำลังวังชานั่น สำหรับผมคิดว่ามันก็เป็นสัญชาตญาณสำหรับคนในโลกของชาวพุทธที่ทุกอย่างมีแต่ความเสื่อม เมื่อไม่มีกำลังที่จะคิดอะไรมันจึงตกเป็นหน้าที่ของคนรุ่นใหม่ซึ่งมีความคิดที่แปลกแหวกแนวและมันก็ต้องทำหายนะผมเห็นด้วยกับอาจารย์สมเกียรติที่บอกว่า ถ้าคนแก่จะชิงมอร์เตอร์ไซค์ไปปักกิ่งหรือลอนดอนผมว่ามันก็คงแปลกพิลึก หรือถ้าคนหนุ่มสาวทุกคนคัดสินใจออกบวชกันหมด มันก็พิลึกอีกแบบหนึ่งเหมือนกัน ผมว่าความเป็นคนแก่มันก็มีปัญหาชุดหนึ่งแต่มีข้อได้เปรียบชุดหนึ่งเช่นเดียวกันกับคนหนุ่มสาวที่มีปัญหาชุดหนึ่งก็มีข้อได้เปรียบชุดหนึ่ง

ฉะนั้น แต่ละคนในปัจจุบันด้วยความที่กลไกการโยนภาระของทุกคนมาให้ปัจเจกชนเป็นผู้รับผิดชอบสำหรับผมมันเป็นวิถีทางที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะลด “ความตึงเครียด” (Tension) ในสังคมของโลกสมัยใหม่ที่มวลสมาชิกในสังคมนั้นถูก Mobilize ขึ้นมาให้เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันมาก คุณลองนึกภาพดูว่าถ้าทุกคนโยนภาระทั้งหมด เช่น วันนี้นักสอบวิชาอาจารย์กล้วยแล้วได้ F คุณบอกว่าเป็นปัญหาของรัฐบาล นั่นหมายความว่า คุณก็จะสร้าง Tension ให้กับรัฐมนตรี ทุกคนก็จะไปเรียกร้องจากรัฐบาล ซึ่งในโลกสมัยใหม่แล้วด้วยอุดมการณ์หรือประสิทธิภาพอะไรก็ตามไม่มีองค์กรใดในโลกที่จะแบกรับภาระทั้งหมดเป็นมหาปีตุลาได้ขนาดนั้น ฉะนั้น ในโลกปัจจุบันผมก็จะมองว่าการแบ่งเบาระยะอันนี้ในการรับผิดชอบหรือพึ่งตนเองมันเป็นกลไกที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้องค์กรต่างในสังคม โดยเฉพาะองค์กรของรัฐจะทำงานหนักหรือ “Overheat” เพราะคุณก็จะแบกรับภาระมากเกินไป

ซึ่งแนวโน้มอันนี้ผมคิดว่ามันจะเห็นได้จากหลาย ๆ อย่างในมิติอันหนึ่งที่ผมมองนี่คือการเห็นรัฐ “Minimal State” (รัฐที่มีบทบาทน้อยที่สุด) เพราะว่ารัฐไม่มีสตางค์ ฉะนั้นเขาจึงโยนภาระไปให้พวกคุณเป็นคนตัดสินใจ ถ้า

สมมติว่าผมเป็นคนตัดสินใจให้คุณ ผมเท่านั้นที่จะเป็นคนช่วย ฉะนั้นมันก็เหมือนกับการแบ่งเบาภาระไปให้คุณตัดสินใจคิด หากคุณทำอะไรผิดก็เป็นปัญหาของคุณไม่ใช่ปัญหาของผม และผมคิดว่าโลกสมัยใหม่นี้ทำให้คนสมัยใหม่ต้องเครียด เพราะคุณจะต้องแบกรับภาระในการตัดสินใจด้วยตนเอง และเมื่อคุณตัดสินใจด้วยตนเองคุณก็จะได้รับผลที่ตามมาคือคุณต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ได้ทำหรือตัดสินใจไป ฉะนั้น คุณจะเห็นว่าโลกตะวันตกยิ่งคุณตัดสินใจเองแล้วมันไม่เป็นไปตามนั้นคุณก็จะเครียด ด้วยเหตุนี้แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่คนได้ทำหรือตัดสินใจด้วยตนเองมันก็มีแนวโน้มที่จะทำให้คนในสังคมยิ่งเครียดมากขึ้น โดยเฉพาะถ้าคุณไม่มีกลไกที่มากอบกวนั้นเป็นปัญหาของหลวงหรือมันเป็นเจตจำนงของพระเจ้า

ยังมีการศึกษาแล้วค้นพบเนื้อหาในวารสารเกี่ยวกับ Nursing ที่ไปดูเกี่ยวกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สึนามิ ในกรณีหนึ่งเขาก็จะเปรียบเทียบหลายที่ซึ่งค้นพบว่าหมู่บ้านชาวพุทธในศรีลังกาสามารถปรับตัวได้เร็วมากหลังเหตุการณ์สึนามิ โดยมองว่ามันเป็นกรรมแต่ชาติปางก่อน ซึ่งสำหรับคนสมัยใหม่มันเป็นเรื่องมงาย แต่ความมงายนี่ก็เป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาที่มนุษย์ธรรมดาไม่ต้องการจะเผชิญ เช่น แผ่นดินไหวหรืออะไรต่างๆเหล่านี้ ฉะนั้นบางทีผมรู้สึกว่าคุณในหลายมิติต้องมงาย เพราะมงายแล้วจะมีความสุข เช่น คุณก็รู้ว่าคุณหลอกตัวเอง มงายว่าคนๆนี้รักฉัน เป็นต้น

การไม่แสดงคำถามเป็นการปกป้องตนเองวิธีหนึ่งหรือเปล่า?

อ. ธนศ : ผมว่าอันหนึ่งในเรื่องของคำถามหรือการมีส่วนร่วม นั้น ผมไม่รู้ว่าคุณอาจารย์สมเกียรติมีประสบการณ์อย่างไร สำหรับผมคิดว่าวิธีคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในชั้นเป็นสำนึกแบบอเมริกันมากๆ เวลาผมเห็นเด็กอเมริกัน เด็กอเมริกันจะต้องแสดงตัวตนอย่างมากในการยกมือพูดอะไรก็ได้แม้ว่ามันจะไม่ตรงประเด็นแต่ก็ขอให้ได้พูด มีเรื่องตลกเรื่องหนึ่งคือ Paul Feyerabend (1924-1994) นักปรัชญาวิทยาศาสตร์ชื่อดัง เขาเคยเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่ Zurich และ Berkeley เปิดเรียนวันแรก Feyerabend ให้เกรด B นักเรียนทุกคน และก็ไมสนใจว่าใครจะเรียนหรือไม่เรียน เวลาเขาไปสอนที่เบอร์ลินเขาเดินเข้า

มาถามนักศึกษาเยอรมันว่า “มีคำถามอะไรมั๊ย” นักศึกษาเยอรมันเงียบหมด จากนั้น Feyerabend ก็ปล่อยให้นักศึกษากลับบ้าน

ผมคิดว่าอันนี้เป็นสิ่งซึ่งผมมีความรู้สึกว่าคุณนักการศึกษาในประเทศไทยก็ไปรับเอาธรรมเนียมนี้มาพอสมควร คือผมก็จะไม่ค่อยตื่นเต้นว่าจะถามหรือไม่ถาม แต่เวลาผมสังเกตจากการสอนเด็กไทยกับเด็กฝรั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นอเมริกัน แน่นนอนว่ามันจะมีปฏิริยาของการถามซ้ำคำถามต่างๆ ซึ่งผมคิดว่า (ไม่ได้หมายความว่านักศึกษาไทยไม่ฉลาด) เราอาจจะไม่ได้มีวิธีคิดหรือกรอบรมมาให้เป็นอย่างนี้ เพราะผมคิดว่าเด็กยุโรปเท่าที่ผมเคยเห็นมาก็ไม่ได้มีคำถามแบบเด็กอเมริกัน การมีส่วนร่วมของพวกเขาไม่เยอะมาก ฉะนั้น บางทีผมคิดว่า TQF หรืออะไรต่างๆ ที่พวกคุณจะต้องเผชิญกับพวกอาจารย์ทั้งหลายบางทีแล้วคุณลองไปดูว่าอาจารย์คณะครุศาสตร์กับคณะศึกษาศาสตร์ว่าเขาจบปริญญาเอกกันที่ไหน แน่นนอนว่าพวกเขาจบจากอเมริกา และก็จะมีกรอบวิธีคิดและสิ่งต่างๆ ภายใต้วฒนธรรมของอเมริกันอย่างมากตามความคิดของผม ฉะนั้นจะถามก็ได้ไม่ถามก็ได้ถ้าไม่มีคำถามก็จบและกลับบ้าน

แนวคิดจักรวาลวิทยาแบบไทย ๆ จะยังคงอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์หรือจะต้องปรับตัว?

อ. สมเกียรติ : ผมคิดว่าแนวคิดของคนไทยมันก็เป็นอีกแบบหนึ่ง ของฝรั่ง ญี่ปุ่น จีน และอื่นๆ ก็เป็นอีกแบบ เวลาที่เรามองไปบนท้องฟ้ามันต้องมีคำอธิบายบางอย่าง คำอธิบายของเด็กก็ไม่เหมือนกับของผู้ใหญ่และคนชรา แต่ตราบดีที่ท้องฟ้ายังมีอยู่เราก็ต้องมีคำถามประเภทนี้ คำถามที่มันใหญ่เกินกว่าชีวิตของเรา ฉะนั้น โลกจะเป็นโลกาภิวัตน์หรือไม่ ในบางยุคบางสมัยผมคิดว่า คนที่จะใส่ใจถามเรื่องประเภทนี้กำลังเผชิญกับสภาวะซึ่งเหมือนกับโลกจะแตกไปต่อหน้าเขา ยิ่งกว่าที่พวกเราเจอสภาวะโลกาภิวัตน์อีกแต่ในที่สุด มันก็เป็นประสบการณ์หนึ่ง ในยุคสมัยหนึ่ง ในบริบทหนึ่งของกลุ่มคนหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง อาจจะไม่ใช่รอยกับสังคมใดเลยแต่มันต้องมีส่วนที่เป็นสากลและก็ไม่ม่อะไรที่เหมือนกันจนขาดความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน ฉะนั้น ถ้าถามว่าเวลาเป็นอัตวิสัยหรือเป็นภาวะวิสัย มันก็อาจจะเป็นอย่าง เหมือนกับแสงที่เป็นทั้งคลื่นและ Particle สภาวะที่มันเป็นทั้งสองอย่างแต่ไม่ใช่อย่างใด

อย่างหนึ่งและไม่ใช่ว่าทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกันเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อยสังคมนมนุษย์ ถ้าคุณคิดถึงมันอย่างจริงจังคุณก็จะเจอกับสภาวะแบบนี้ซึ่งมันไม่ใช่เรื่องใหม่เลย

คำถามที่ว่าจักรวาลวิทยาหรือความคิดเรื่องจักรวาลของมนุษย์จะหายไปหรือไม่ มันคงไม่หายไปแต่ก็ไม่ได้ซ้ำกับแบบที่คนสมัยก่อนหรือคนปัจจุบันเคยถาม หรือคนอายุที่ต่างกัน ฉะนั้น ดังที่อาจารย์ธเนศบอกไปว่าทำไมนักศึกษาไทยถึงไม่ชอบถาม เวลาที่ใครมีความรู้สักอยากรวมถามถึงจบงานสัมมนาหรือตามไปถามถึงห้อง แล้วมันผิดปกติตรงไหน ไม่ผิดหรอก แต่จะผิดปกติถ้าเป็นส่วนหนึ่งของการประกันคุณภาพ กล่าวคือ ถ้าในห้องนี้คู่มือหรือหนังสือที่มีคนเรียนอยู่มากมาย การประเมินก็ไม่ผ่าน ฉะนั้น ถ้าจะให้การประเมินผ่านก็ต้องมานั่งกันแบบนี้ ทั้งที่บางคนก็ไม่ได้ตั้งใจที่จะมาฟัง ผมเข้ามาสอนที่นี่ครั้งแรกเมื่อปี 2520 ผมเกือบจะไม่เคยเจอคนที่อยากรวมถามคำถามเลย พูดยากๆ ก็คือ ห้องเรียนในอุดมคติถ้ามันจะมีแบบในสังคมอเมริกัน มันก็คงจะไม่ใช่ว่าห้องเรียนที่น่าสนใจเท่าใดนัก ถ้าแต่ละคนอยากจะแสดงเพียงแต่ว่าให้ตนเองได้ถามเพื่อให้ได้คะแนนมันก็ไม่ใช่ว่าเนื้อหาสาระหรือจิตวิญญาณหรือธาตุแท้ของชีวิตในประเทศไทย ถ้าเราอยากจะได้เราก็ได้แค่เฉพาะรูปแบบเท่านั้น อย่างเช่น “มคอ.”(กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ) ซึ่งผมก็ไม่รู้เหมือนกันว่าใครเป็นคนกำหนดด้วยอันนี้ขึ้นมา

นี่คือชีวิตจริงซึ่งเวลาได้ยินคำว่า “จักรวาลวิทยา” ผมคิดว่าหลายคนคงจะมองไปถึงเรื่องของ “ไครภูมิพระร่วง” แต่เราเคยคุยเรื่องจักรวาลวิทยาในสมัยอดีตก็ได้เพียงแต่ที่เราจะเอาเรื่องอะไรมาคุยกัน หรือเราจะกำหนดประเด็นอะไร และท้ายที่สุดมันก็วกกลับมาคำถามเดิมคือ ที่เราคุยกันทั้งหมดนี้เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างเพียงตัวอย่างเดียวว่าสิ่งที่เราเคยเชื่อว่าสิ่งที่ล้ำเลิศที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยคิดมาอาจจะผิดก็ได้ บางทีการอยู่กับความเข้าใจที่ผิดมันก็มีความสุขเพราะความเข้าใจในเรื่องที่ถูกต้อมันโหดร้ายเกินไปและไร้ชีวิตชีวาเต็มไปด้วเหตุผลที่แห้งแล้ง มีสมาชิกคนหนึ่งของสถาบันจักรวาลวิทยาชื่อ อาจารย์ ธาวิต สุขพานิช เขาติดป้ายไว้หน้าห้องทำงานของเขามีข้อความว่า “แหล่งสบายมุข” (ทางไปสู่ความสบาย) ซึ่งในความหมายของเขาคืออธิบายทุกอย่างที่นำไปสู่ความสบาย ชีวิตของคนสมัยใหม่ที่ไม่เคร่งศาสนาแล้วแล้วแต่เป็สบายมุขทั้งสิ้น ฟังดูเหมือนเป็นการเล่นคำแต่

จริงๆ แล้วเรากลับรู้สึกว่าคุณชีวิตของเราเองก็อยากได้อบายมุขแต่ต้องตัดจริตเรียกมันให้มีลักษณะตรงกันข้าม ฉะนั้น มนุษย์ต้องการความรู้ที่ถูกต้อ ดึงงามและแท้จริง หรือความรู้ที่ผิดเพื่อที่ความเลวส่วนบุคคลจะนำไปสู่ความดีของส่วนรวม

อ. ธเนศ : ข้อนี้ผมก็รู้เหมือนกัน แต่ผมคิดว่าวิธีคิดที่อาจารย์สมเกียรติได้กล่าวไปซึ่งในปัจจุบันเราอาจจะเรียกว่าทำแต่พอดีพองามหรือสายกลาง วิธีคิดแบบนี้ก็มีอยู่ในคอนเซปต์ของกรีกโบราณซึ่งระบุว่าทั้งสองสิ่งมันอยู่ด้วยกันไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่ง และจะเน้นเรื่อง Moderation หรือความรู้สึกละควบคุมตนเองอะไรต่างๆ ผมคิดว่าในโลกปัจจุบันมันเป็นโลกซึ่งประเด็นแบบนี้มันผูกติดกับจารีตของศาสนาเยอะมาก เราต้องไม่ลืมว่าหลังจากศตวรรษที่ 18 คอนเซปต์เรื่อง Interest มันเปลี่ยนไป เมื่อก่อน Interest มันเป็นเรื่องที่เลวร้าย ดังจะเห็นได้จากที่ศาสนาคริสต์และอิสลามต่อต้านการเก็บดอกเบี้ย แต่ปัจจุบันเราไม่มีระบบคิดแบบนี้อีก ผมไม่รู้ว่าคุณทราบหรือเปล่าว่าอเมริกาต้นในศตวรรษที่ 20 ตลาดหุ้นถือว่าเป็นแหล่งการพนัน แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 รัฐบาลอเมริกาได้เปลี่ยนวิธีคิดเพราะระบบทุนนิยมมันต้องการเงินทุนซึ่งหาได้จากตลาดหุ้นและตลาดหลักทรัพย์ ดังนั้นจะมามองว่ามันเป็นบ่อนอย่างที่ได้ปูหรือบางชื่อไม่ได้

ฉะนั้น สิ่งที่มีมันเคยเป็นบาปมันก็ถูกเปลี่ยนมาเป็นของดีได้เพราะความจำเป็นบางอย่าง เช่น ในปัจจุบันเรากลัวโรคมะเร็ง แต่ความกลัวโรคมะเร็งมันเกิดขึ้นเมื่อทศวรรษ 1920 จากการสำรวจในปลายศตวรรษที่ 19 พบว่าโรคมะเร็งเป็นโรคในลำดับท้ายๆ ที่คนกลัว เพราะโรคที่คนกลัวที่สุดในสมัยนั้นคือโรค “Tuberculosis” (TB) และ “พิษสุนัขบ้า” ถ้าให้เลือกระหว่างเป็นมะเร็งกับพิษสุนัขบ้า คนสมัยนั้นเลือกที่จะเป็นมะเร็ง เพราะผู้ป่วยมะเร็งยังมีชีวิตอยู่ได้อีกนานขณะที่โรคพิษสุนัขบ้าถ้าติดแล้วจะตายภายใน 2 สัปดาห์ และโรคที่ฆ่าคนไปมากที่สุดในศตวรรษที่ 19 คือ “โรคหัด” และคุณก็จะนึกถึงคำพูดของอาจารย์สมเกียรติคือ นักวิทยาศาสตร์และหมอจะไม่เคยสนใจถึงเหล่านี้ หมายความว่าด้วยโรคแห่งความหวาดวิตกนี้มันแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาของสังคม ที่คุณไม่กลัวหัดในตอนนั้นต้องขอขอบคุณ Alexander Fleming (1881-1955) ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในขณะเดียวกันผมคิดว่ามันก็มีความสมดุลทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง เช่น สีนามิ ผมจะเป็นคนพูดอยู่ตลอดเวลาว่า เราไม่

เคยบอกว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่สวยงาม ไม่มีใครบอกว่าสินามิ และภัยพิบัติทางธรรมชาติทั้งหลายเป็นสิ่งที่สวยงาม ไม่เคยบอกว่าการที่คุณถูกจระเข้กัดเป็นความสวยงามทางธรรมชาติ ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้มันเป็นสิ่งซึ่งมาพร้อมกับความคิดแห่งยุคสมัยที่มาพร้อมกับธรรมชาติและความโรแมนติก คนที่ชัดเจนที่สุดคือ Al Gore สิ่งเหล่านี้มันก็แปรเปลี่ยน เช่น การดื่มเหล้าเป็นการดื่มเพื่อสุขภาพและบุหรี่ยี่ห้อโอสมวนให้กลายเป็นสิ่งเลวร้าย สิ่งเหล่านี้จะแปรเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ด้วยปัจจัยหลายอย่าง และก็จะมิตัวอื่นเข้ามาแทนที่

ทีนี้ถ้าโลกสมัยใหม่ต่อไปจะเป็นอย่างไร สำหรับผมมันคือโลกซึ่งมันก็มีสำหรับผมมาโดยตลอด globalization หนึ่งในที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถทำให้มนุษย์ติดต่อกันได้รวดเร็วคือ “อีเธอร์” ที่ได้เพิ่มความเร็วให้กับคุณมาจนทุกวันนี้ และก็มาถึง “อินเทอร์เน็ต” สำหรับผมเวลาสอนหนังสือผมก็จะบอกว่า speed อันนี้มันก็มาพร้อมกับ generation ยุคใหม่ มาในยุคไหน ผมเป็นคนแบ่งประวัติศาสตร์ด้วยวัฒนธรรมของชาวบ้าน ผมก็จะแบ่งด้วย “หนูย (อำพล ลำพูน)” ทำไมหนูยถึงมีความสำคัญ เพราะหนูยเป็นคนร้องเพลงว่า “บอกมาเลยว่าคุณคิดอย่างไร จะอยู่หรือไปก็บอกมา” ในขณะที่สุเทพ วงศ์คำแหงก็ร้องเพลงว่า “ยังคอย ยังคอย ยังคอยเธออยู่ทุกลมหายใจ หลายปีผ่านไปยังคอยอยู่มา” หนูยเปรียบได้กับเด็กรุ่นใหม่ที่ไม่ชอบรอคอยให้เสียเวลา ต้องการเห็นผลอย่างรวดเร็วหรือทันทีทันใด ส่วนคนรุ่นเก่านั้นจะมีความอดทนสูงกว่าและสามารถที่จะรอคอยอะไรได้นานกว่าเด็กรุ่นใหม่เหมือนเพลงของสุเทพ วงศ์คำแหง

ในขณะที่เดียวกัน มิตอันหนึ่งซึ่งยังคงอยู่ชัดเจนที่สุดก็คือเพลง “รู้ว่าเขาหลอกก็ยินดีให้หลอก” ผมถามว่าทุกวันนี้คุณถูกหลอกด้วยอะไร คุณถูกหลอกด้วยกระดาษใบหนึ่งที่อยู่ในกระเป๋าเสื้อของคุณ แต่กระดาษทั้งใบนั้นมันเป็น

ความเชื่อและความไว้วางใจที่มีกับกระดาษใบนี้ใช่ไหม มันไม่จริงถ้ามองแบบชาวพุทธและนักเศรษฐศาสตร์ก็มองว่ามันเป็นความเชื่อถือเท่านั้น แต่ถามว่าแล้วคุณเชื่อมันหรือมีใครไม่รักมัน ฉะนั้น ในเงินดอลลาร์สหรัฐถึงพิมพ์ข้างหลังว่า “God will trust” ซึ่งในที่จริงมันไม่ใช่ เพราะแท้จริงแล้วเราเองที่เชื่อถือกระดาษใบเขียวที่มีรูปหน้าของจอร์จ วอชิงตันหรืออะไรก็แล้วแต่เท่านั้นเอง และเรารู้ว่ามันไม่ได้มีมูลค่าจริง ๆ แต่มันคือมูลค่าในการแลกเปลี่ยนที่ขณะนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าในตัวของมันเอง

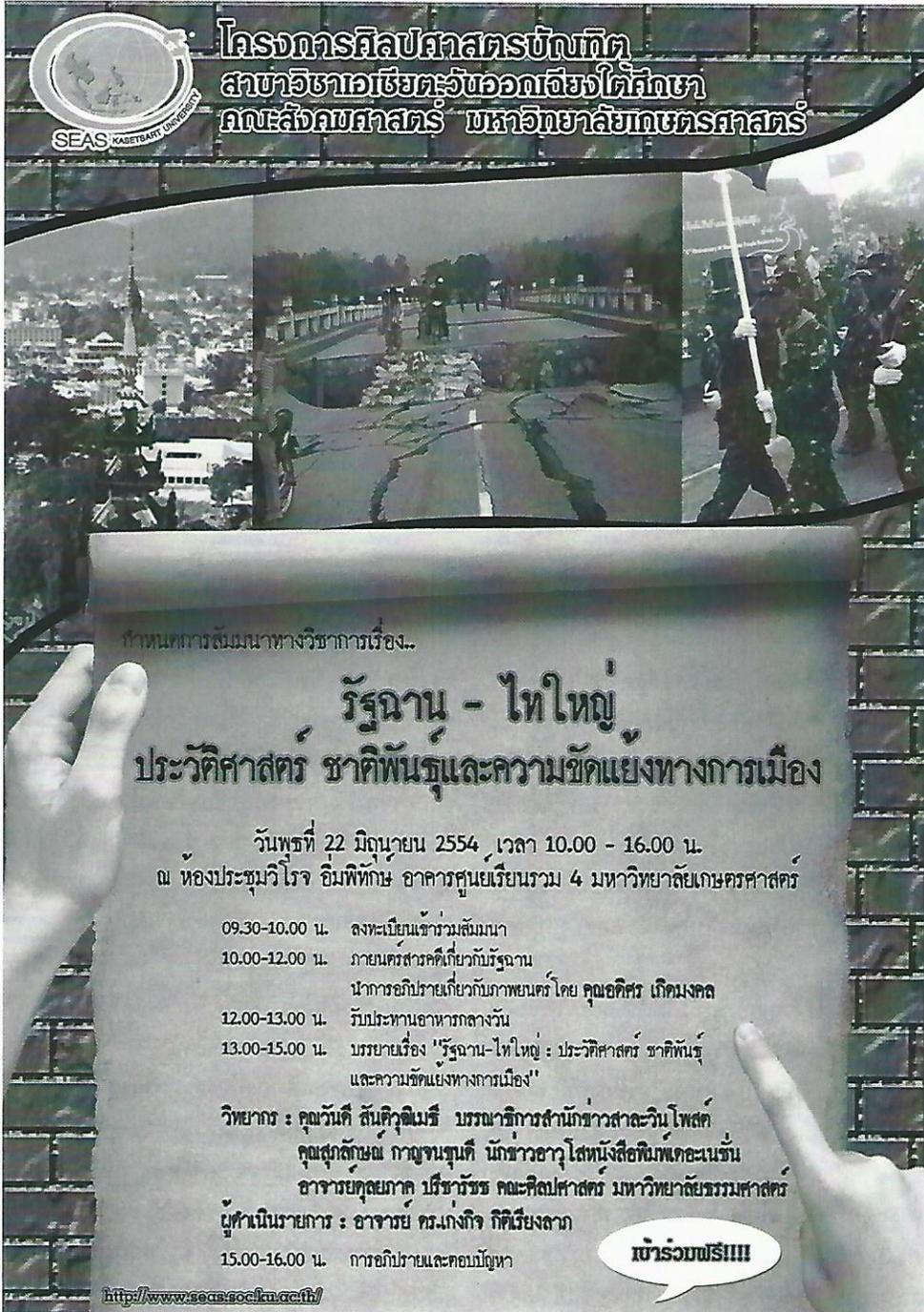
ผมคิดว่ามันก็คือเรื่องปกติธรรมดาที่ในที่สุดเราก็อยู่ในโลกแบบนี้เพราะในที่สุดมันก็ไม่มีใครอยากเข้าถึงสังขารเพราะเหนื่อยและเสียเวลา พระพุทธเจ้าเองก็ใช้เวลากว่า 500 ชาติและ 10 ทศชาติ ดังนั้น ผมจึงมักจะพูดติดตลกตลอดเวลาว่า ถ้าผมเกษียณแล้วผมจะไปตั้งพรรคการเมืองโดยตัวผมเป็นหัวหน้าพรรค นโยบายมีข้อเดียวคือ “จะพาพวกคุณไปนิพพาน” และผมจะถามว่าทำไมพวกคุณหัวเราะ เพราะคุณมองว่ามันเป็นไปได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วมันเป็นแก่นสารัตถะของศาสนาพุทธหรือไม่ ทุกคนหัวเราะหมดไม่ว่าจะจบปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกจากที่ไหนก็ตาม ดังนั้น คุณกำลังหัวเราะกับสารัตถะที่พระพุทธเจ้าต้องการจะให้ทุกคนไป ถามว่าแล้วเราเชื่อมั่นในศาสนาจริงหรือ ผมก็จะบอกว่า “มุสาวาทาเวรมณีสึกขาปะทังสมภธิยามิไชมัย แต่ถ้าเราดื่อก็คงบอกว่าเปล่า”

สรุป

โลกนี้ไม่สมบูรณ์แบบมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ชุดคำอธิบายที่ในอดีตเป็นแบบหนึ่งแต่มันก็เป็นอีกแบบหนึ่งตามสถานการณ์และเหตุปัจจัยอย่างระบบคิดและอายุที่เปลี่ยนแปลงไป

รัฐฉาน-ไทใหญ่:

ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และความขัดแย้งทางการเมือง

โครงการศิลปศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กำหนดการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง..

รัฐฉาน - ไทใหญ่

ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และความขัดแย้งทางการเมือง

วันพุธที่ 22 มิถุนายน 2554 เวลา 10.00 - 16.00 น.
ณ ห้องประชุมวีโรจ อิมพีทีกซ์ อาคารศูนย์เรียนรวม 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

09.30-10.00 น. ลงทะเบียนเข้าร่วมสัมมนา
10.00-12.00 น. ภาวนศรสารคดีเกี่ยวกับรัฐฉาน
นำการอภิปรายเกี่ยวกับภาพยนตร์ โดย คุณอติสร เกตุมงคล
12.00-13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
13.00-15.00 น. บรรยายเรื่อง "รัฐฉาน-ไทใหญ่ : ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์
และความขัดแย้งทางการเมือง"

วิทยากร : คุณวันดี สันติคุณเมธี บรรณาธิการสำนักข่าวสารวันโพสท์
คุณสุภลักษณ์ กาญจนขุนที นักข่าวอาวุโสหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น
อาจารย์คุณภาค ธีรวัชรชัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ดำเนินรายการ : อาจารย์ ทวี-แก๊งกิจ กิติเวียงลาภ

15.00-16.00 น. การอภิปรายและตอบปัญหา

เข้าร่วมฟรี!!!

<http://www.seas.soc.ku.ac.th/>

คุณศุภลักษณ์ กาญจนขุนตี นักข่าวอาวุโสหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น คุณวันดี สันติวุฒิเมธี บรรณาธิการสำนักข่าวสากลวินโพสต์ และอาจารย์คุณฤภาค ปรีชาวัชร จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การสัมมนาวิชาการเรื่องรัฐฉาน-ไทใหญ่ : ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และความขัดแย้งทางการเมือง นับว่าเป็นครั้งแรกที่โครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้จัดสัมมนาวิชาการขึ้น เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2554 ซึ่งก็ได้รับเสียงตอบรับเป็นอย่างดี ทั้งจากนิสิตและบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย และจากบุคคลภายนอกอีกด้วย

ภาคเช้าของงานสัมมนานี้ ได้เปิดฉายภาพยนตร์สารคดีที่เกี่ยวกับรัฐฉาน ต่อมา คุณอดิสร เกิดมงคล นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติได้อภิปรายปัญหาที่เกิดขึ้นในรัฐฉาน ส่วนในงานในภาคบ่าย มีงานสัมมนาในประเด็นเรื่อง “รัฐฉาน-ไทใหญ่ : ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และความขัดแย้งทางการเมือง” ซึ่งมีวิทยากร 3 ท่าน คือ คุณวันดี สันติวุฒิเมธี บรรณาธิการสำนักข่าวสากลวินโพสต์ คุณศุภลักษณ์ กาญจนขุนตี นักข่าว

อาวุโสหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น และอาจารย์คุณฤภาค ปรีชาวัชร จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่วนของเนื้อหาการบรรยายโดยสรุป กล่าวถึงความ เป็นมาของปัญหาชนกลุ่มน้อยในพม่า และสถานการณ์ทางการเมืองของพม่า ณ ขณะนั้น และนโยบายที่มีต่อรัฐฉาน อีกทั้งการพยายามจะถ่วงดุลอำนาจของรัฐฉานเอง กับประเทศอื่นๆ และความพยายามที่จะเรียกร้องในเรื่องของสิทธิมนุษยชนของชาวไทใหญ่ ที่ถูกทหารพม่าละเมิด เนื้อหาของการสัมมนาได้กล่าวถึง บทบาทของกลุ่มกองกำลังรัฐฉาน หรือ Shan State Army—SSA

นอกจากนี้ ทางผู้อภิปรายทั้งสามบรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของพม่า การเดินทางไปยังรัฐฉาน สภาพภูมิรัฐศาสตร์ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวไทใหญ่ในระดับประชาชน ซึ่งทั้งสองต่างกลุ่มก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เพราะมองความสัมพันธ์ เป็นไปในเชิงญาติพี่น้อง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมของภาคเหนือ

คุณอดิศร เกิดมงคล นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติ

ของไทย ก็ยังได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมของไทยใหญ่อีกด้วย เช่น ร้านครั้โต เป็นต้น ในทางประวัติศาสตร์ของไทยใหญ่เองก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จะเห็นได้จากว่าทหารชาวไทใหญ่มากมายนับถือสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ส่วนสุดท้ายของงานสัมมนาเป็นช่วงตอบคำถาม ผู้เข้าฟังการบรรยายได้ซักถามวิทยากร เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรอิสระต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับชนกลุ่มน้อยในพม่า ซึ่งโดยมากจะเป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวอยู่ภายนอกประเทศพม่า อย่างคามประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศไทย เป็นต้น แต่องค์กรอิสระเหล่านี้ก็มักจะมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนเงินทุนหรือการถูกตัดเงินทุนจากภายนอก ซึ่งเป็นปัญหาที่คล้ายกับองค์กรอิสระอื่นๆ และในงานสัมมนาก็ยังมีกรกล่าวชื่นชมที่นิตติโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในช่วงที่เกิดแผ่นดินไหวที่รัฐฉาน (วันที่ 25

มีนาคม 2554) ได้มีการบริจาคเพื่อนำเงินไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยที่รัฐฉาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง แต่ก็ยังไม่มียกย่องใครเข้าไปช่วยเหลืออย่างเต็มที่ และแม้แต่ภาครัฐของพม่าเองก็ไม่ได้เข้าไปช่วยเหลือแต่อย่างใด

แม้ว่าจะเป็งานสัมมนาวิชาการที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกโดยโครงการศิลปศาสตรบัณฑิต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แต่ก็ลุล่วงไปได้ด้วยดี และก็ได้รับเสียงตอบรับเป็นอย่างดี จนทำให้มีงานสัมมนาวิชาการต่างๆ เกิดขึ้นอีกในปีต่อๆ มา

โครงการ
“ศึกษาดูงานสหพันธรัฐมาเลเซีย”

วันอังคารที่ 25 - วันเสาร์ที่ 29 ตุลาคม 2554
ณ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย

สำหรับนิสิตชั้นปีที่ 4 โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปีการศึกษาพุทธศักราช 2554 นั้น ได้มีโอกาสเดินทางสู่ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ประเทศเพื่อนบ้านทางตอนใต้ของประเทศ ซึ่งสำหรับนิสิตแต่ละคน การเดินทางครั้งนี้ถือว่าเป็นการเดินทางไปยังประเทศที่มีพรมแดนติดประเทศไทยทางรัฐกลันตัน เปร๊ะปะลิส และเกดะห์ เป็นครั้งแรก

25 ตุลาคม: มาเลเซีย ยินดีต้อนรับ (Selamat datang)

ในเช้าตรู่ของวันอังคารที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2554 คณะนิสิตโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้เดินทางออกจากท่าอากาศยานสุวรรณภูมิสู่ “รัฐปีนัง” เป็นแห่งแรก โดยเครื่องบินได้ลงจอดที่ท่าอากาศยานนานาชาติปีนัง (*Penang International Airport*) ซึ่งเดิมท่าอากาศยานแห่งนี้มีชื่อว่า ท่าอากาศยานนานาชาติบันเลปาส (ภาษามาเลย์: *Lapangan Terbang Antarabangsa Pulau Pinang*) ตั้งอยู่ที่เมืองบันเลปาส ในรัฐปีนัง ประเทศมาเลเซีย อยู่ห่างจากตัวเมืองจอร์จทาวน์ เมืองเอกของรัฐปีนัง ไปทางใต้ประมาณ 16 กิโลเมตร (10 ไมล์) โดยสถานที่แห่งนี้เป็นที่รองรับการจราจรทางอากาศของปีนังเพื่อเชื่อมต่อกับเมืองสำคัญต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับปีนังแล้ว เดิมทีชาวมาเลเซียรุ่นแรกเรียกรัฐปีนังว่า *ปูเลาซาซาดู* หรือ *เกาะเดี่ยว* และกลายมาเป็น *ปูเลาปีนัง* หรือ *เกาะหมาก* ในเวลาต่อมาเมื่อชาตินิคมอาณานิคมของ โปรตุเกส ดัตช์ และอังกฤษ เข้ามาทำการค้าและเริ่มประวัติศาสตร์หน้าใหม่ให้แก่เมืองปีนังในปี 1786 เมื่อสุลต่านรัฐเคดะห์ยกเกาะปีนังให้แก่ *บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ* (*The British East India Company*) และได้มีการเรียกเกาะปีนังว่า *เกาะปรินซ์ออฟเวลส์* (*Prince of Wales Island*) ซึ่งในเวลาต่อมาจึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็น *จอร์จ ทาวน์* (*George Town*) ตามพระนามของพระเจ้าจอร์จที่ 3 ต่อมาในปี 1800 สุลต่านแห่งรัฐเคดะห์ก็ยกดินแดนรัฐปีนังในส่วนแผ่นดินใหญ่ให้แก่อังกฤษ จนในที่สุดปีนังได้ถูกรวมเป็นอาณานิคมของอังกฤษรวมทั้งมะละกาและสิงคโปร์ นิยมเรียกกันว่า *อาณานิคมช่องแคบ* (*Straits Settlement*) ในปี 1832

หลังจากเป็นต้นมา เกาะปีนัง เป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องเทศ ชา เครื่องกระเบื้อง และเสื้อผ้า อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษกว่า 100 ปี ในปี 1957 ปีนังได้เอกราชเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธรัฐมาลายา และเป็นประเทศมาเลเซียในปี 1963 จึงเปลี่ยนกลับมาใช้ชื่อ ปูเลาปีนัง อีกครั้ง

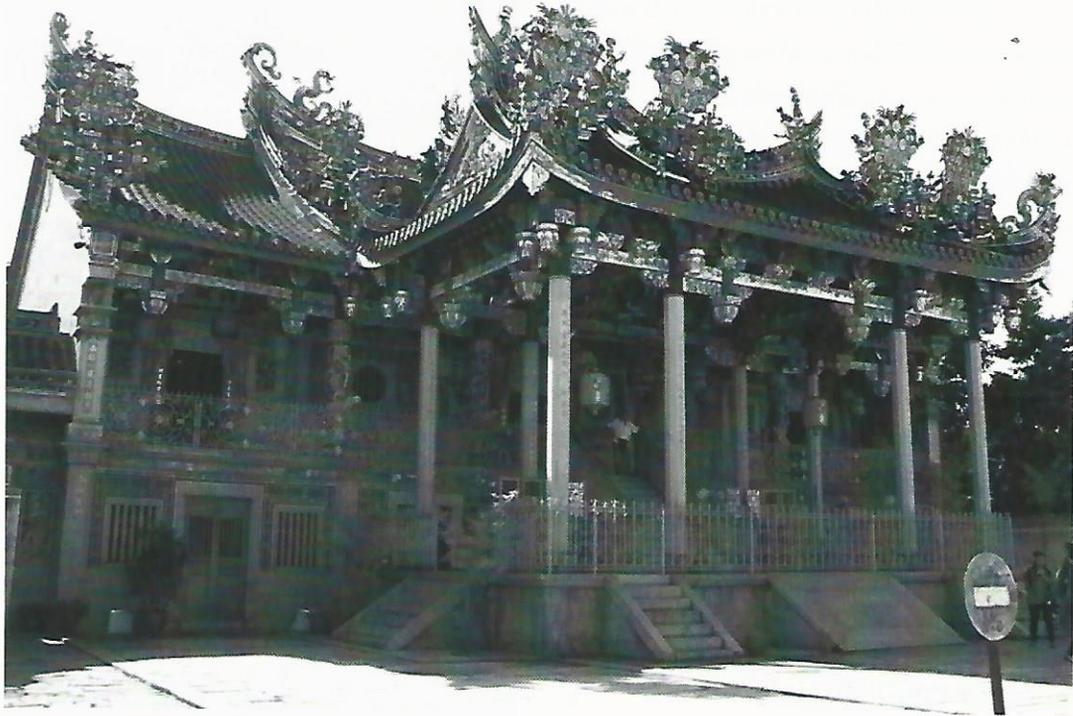
หลังจากเดินทางถึงเกาะปีนังเรียบร้อยแล้ว ชมทัศนียภาพเมือง *จอร์จ ทาวน์* (*George Town*) สองฝั่งถนนจากรถโดยสาร ย่านเมืองเก่าที่มีลักษณะผสมผสานกันอย่างลงตัวของชาวยุโรปกับชาวตะวันออก ที่ยังคงอนุรักษ์อาคารบ้านเรือนด้วยเอกลักษณ์แบบอังกฤษและโปรตุเกส ในยุคที่เป็นอาณานิคมตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ถือเป็นเป็นชุมชนแห่งแรกของอังกฤษบนเกาะแห่งนี้ ก่อนเข้าที่พัก ทางคณะได้รับประทานอาหารเย็นตามอัธยาศัย โดยมีอาหารประจำเกาะอย่าง *ลักซาอัสสัม* อาหารยอดฮิตของปีนัง ที่ปรุงด้วยเส้นบะหมี่ที่เรียกว่า *บีสุน* ราดน้ำแกงกระเทรสดัด เดิมรสชาติด้วยสมุนไพรหลากชนิด เช่น มะขาม ตะไคร้ สะระแหน่ หัวหอม สับปะรด ดูจากหน้าตาแล้วคล้ายๆ กับขนมจีนน้ำเงี้ยวในประเทศไทยไม่น้อย นอกจากนี้ยังมีอาหารท้องถิ่นอื่นๆอีกหลากหลายเมนูให้เลือกกินหลากหลายชนิด เช่น *สะเต๊ะ* *บะหมี่กึ่งยาว* ซึ่งเป็นอาหารที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในเกาะแห่งนี้ เป็นต้น

หลังจากนั้นทางคณะได้เที่ยวชมทัศนียภาพยามราตรีและเข้าที่พักเพื่อเตรียมพร้อมกับการณ์เก็บประสบการณ์ในมาเลเซียในวันที่สอง

26 ตุลาคม: ปีนังกับคำขวัญ “มาเลเซีย ที่นี้ เอเชีย” (Malaysia Truly Asia)

เมื่อเข้าสู่วันที่สอง ทางคณะได้เข้าเยี่ยมชม *วัดไทยชัยมังคลาราม* วัดทางพุทธศาสนาของไทยที่สำคัญในเกาะปีนัง ตั้งอยู่เลขที่ 17 บนถนนพม่า สร้างด้วยศิลปะแบบโบสถ์ไทย เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ความยาวองค์พระ 32 เมตร ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นพระนอนที่ยาวที่สุดในโลก ซึ่งวัดที่ตรงข้ามวัดแห่งนี้คือ *วัดพม่าธรรมิการาม* วัดทางพุทธศาสนาของพม่า ที่หน้าประตูทางเข้าวัดมีรูปปั้นช้างแกะ 1 คู่ เชื่อกันว่ามีเอาไว้สำหรับเฝ้าประตูวัดที่ลานเจดีย์จะมีต้นโพธิ์และ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

หลังจากนั้นได้แวะเยี่ยมชม *โรงเรียนคอนแวนต์หญิงล้วน* (*Convent Light Street School of Penang*)

ซึ่งเป็นโรงเรียนหญิงล้วนที่เก่าแก่ที่สุดในรัฐปีนังเล็กน้อย และได้เข้าเยี่ยมชม พิพิธภัณฑ์ปีนัง (Museum of Penang) พิพิธภัณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นในปี 1821 จัดแสดงภาพถ่ายเก่าๆ แผนที่ และ วัตถุโบราณทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมี การแสดงกรีซของมาเลย์ เฟอร์นิเจอร์แบบจีน ผ้าปัก และ ภาพวาดเมืองปีนังในสมัยก่อนด้วย

แล้วเดินทางต่อไปยัง ไชน่าทาวน์ (ChinaTown) ย่านคนจีนในปีนัง ซึ่งเป็นย่านชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่ ย่านคนจีนในปีนังได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ทำให้เราสามารถเห็นสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชนชาวจีน ที่อพยพ มาตั้งถิ่นฐานในอดีตตั้งแต่ในปี 1800 โดยสามารถเห็นร่องรอยในอดีตของสถาปัตยกรรมบ้านช่องร้านค้าและวัดบนถนน เหล่านี้

ในบริเวณไชน่าทาวน์ ทางคณะได้เข้าชม สมาคม แซ่คู (Khuo Kongsi) สมาคมแซ่ที่เป็นมรดกโลก ที่ถูกสร้างขึ้นโดยบรรพบุรุษตระกูลคูที่อพยพมาจากฟูเจี้ยน ซึ่งตระกูลคูนั้นเป็นหนึ่งในสมาคมตระกูลชาวจีนที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในมาเลเซีย ซึ่งมีประวัติมาอย่างยาวนาน

สามารถย้อนกลับไปได้ถึง 650 ปีและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อสร้างเนื้อสร้างตัวจนร่ำรวยจึงได้สร้างอาคารสมาคมจนใหญ่โต ใช้เวลาในการก่อสร้างนานถึง 8 ปี เป็นอาคารที่สร้างได้สวยงามมากกว่าพระราชวังขององค์จักรพรรดิ แต่แล้วเพียงคืนแรกที่สร้างเสร็จ ก็เกิดไฟไหม้หลังคา โดยไม่ทราบสาเหตุ โดยคนในตระกูลเชื่อว่า อาคารที่สร้างนั้นโอ้อำใหญ่โตเกินฐานะของตระกูล เทพเบ๊องบจึงส่งสัญญาณว่าอย่าได้บังอาจทำการใดเหนือพระราชวังของจักรพรรดิ หลังจากนั้นจึงได้มีการสร้างอาคารขึ้นใหม่หลังเล็กกว่าเดิม แต่ยังคงไว้ซึ่งความวิจิตรสวยงามเช่นเดิม ซึ่งก็คือหลังที่เราได้เข้าชม ในปัจจุบันคูกงสี่เป็นศาลเจ้าและที่เก็บป้ายวิญญาณบรรพชนของคนแซ่คู ในขณะที่เยี่ยมชมสมาคมแซ่คูใกล้กันนั้นสามารถมองเห็น มัสยิดมาเลย์ (Masjid Melayu Lebuh Acheh) ที่สร้างขึ้นในปี 1808 มัสยิดแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางการรวมพลของชาวมุสลิม ก่อนการลงเรือเพื่อเดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์ยังนครเมกกะ ในประเทศซาอุดีอาระเบีย โดยจะเป็นจุดรวมของชาวมุสลิม ทั้งจากทางตอนเหนือของเกาะสุมาตรา ภาคใต้ของประเทศไทย และตอนเหนือของคาบสมุทรมลายูอีกด้วย

หลังจากนั้นได้เข้าชม วัดเขาเต่า (Kek Lok Si) วัดพุทธศาสนาของจีนที่ใช้เวลาก่อสร้างนานถึง 20 ปี โดยวัดแห่งนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นวัดจีนที่สวยงามที่สุดด้วยองค์เจดีย์ทองที่ประดับด้วยพระพุทธรูปแกะสลักหินอ่อนค์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวจะมาเยี่ยมชมวิวทิวทัศน์ของเกาะปีนังจากมุมสูง และนมัสการไหว้เจ้าแม่กวนอิมที่ใหญ่ที่สุดในมาเลเซีย

ดังนั้นจากการท่องเที่ยวในวันที่สองบนเกาะปีนังนี้ จะเห็นได้ว่าความที่มาเลเซียนั้นได้ใช้สโลแกนส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เรียกว่า “มาเลเซีย ที่นี่ เอเชีย (Malaysia Truly Asia)” นั้น คงไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นความเป็นจริงอย่างไรรก็ตาม เพียงเกาะปีนังเพียงเกาะเดียวก็สามารถที่จะสะท้อนออกมาให้เห็นถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมในเอเชียที่อยู่รวมกันบนเกาะแห่งนี้ได้อย่างดี

27 ตุลาคม: กัวลาลัมเปอร์ “เมืองหลวงแห่งศูนย์กลาง” (The City Center)

หลังจากได้ท่องเที่ยวภายในเกาะปีนังในวันแรกและวันที่สองแล้ว ทางคณะได้เดินทางออกจากปีนังสู่ “กรุงกัวลาลัมเปอร์” (Kuala Lumpur) โดยใช้เวลาประมาณ 5 ชั่วโมง โดยกรุงกัวลาลัมเปอร์ เป็นเมืองหลวงของประเทศมาเลเซีย และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศด้วย กัวลาลัมเปอร์มักจะถูกเรียกย่อ ๆ ว่า KL อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในสามเขต สหพันธ์ของมาเลเซีย (Malaysian Federal Territories) ล้อมรอบด้วยรัฐสลังงอ (Selangor state) บนชายฝั่งตะวันตกตอนกลางของ คาบสมุทรมลายู (Peninsular Malaysia)

ในอดีต เมืองหลวงแห่งนี้เริ่มจากการเป็นเมืองแห่งอุตสาหกรรมเหมืองแร่โดยใน ปลายศตวรรษที่ 18 มีการค้นพบแร่ดีบุกในบริเวณที่ แม่น้ำกลัง (Klang) และ กอมบั๊ก (Gombak) ไหลมาบรรจบกันซึ่งถึงแม้ตั้งแต่นั้นมาจะทำให้ระดับการค้ำในกัวลาลัมเปอร์ลดลง แต่การเจริญเติบโตของเมืองก็ไม่ได้ลดน้อยลงตามแต่อย่างใด

ในปัจจุบันด้วยประชากรมากกว่า 1.5 ล้านคน ทำให้กัวลาลัมเปอร์เปรียบดั่งชีพจรหลักของประเทศเมืองหลวงแห่งนี้นำชาติไปสู่ การพัฒนาแบบก้าวกระโดดทั้งในด้าน การค้า การพาณิชย์ การธนาคารและการเงิน รวมทั้งการผลิต การคมนาคม เทคโนโลยีสารสนเทศ และการท่องเที่ยว

เมื่อทางคณะได้เดินทางถึงกรุงกัวลาลัมเปอร์แล้ว ก็ได้เข้าไปศึกษาและชื่นชมการนำเสนอประวัติศาสตร์และพัฒนาการของประเทศมาเลเซีย ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมาเลเซีย (National Museum) อาคารในบริเวณใกล้ตึງจตุรัสเมอร์เดก้า สร้างในปี ค.ศ.1888 เป็นที่จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาในประเทศนี้ตั้งแต่ยุคสมัยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เรื่อยมาจนถึงชนชาติมลายูที่เริ่มมีการปกครองด้วยระบบสุลต่าน การเข้ามาของตะวันตกและอิทธิพลของญี่ปุ่นตามลำดับ และมาเลเซียหลังได้รับเอกราชซึ่งทำให้เหล่าบัณฑิตได้รับประโยชน์ในการศึกษาภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นอย่างมาก

หลังจากนั้นทางคณะก็ได้เข้าชม จตุรัสเมอร์เดก้า (Merdeka Square) สถานที่ประกาศเอกราชของประเทศมาเลเซีย หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกนานถึง 446 ปี (ค.ศ.1511-1957) โดยเริ่มจากประเทศโปรตุเกสที่บุกมาทางเรือและเข้ายึดเมืองมะละกา อันเป็นเมืองท่า จากนั้นก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาวดัตช์ และอังกฤษในเวลาต่อมา จนมาถึงวันที่ 31 สิงหาคม ปี 1957 มาเลเซียก็ได้เอกราชโดยกลับคืนมาจากประเทศอังกฤษ พร้อมกับมีการ

ชักธงชาติของมาเลเซียขึ้นสู่ยอดเสาเป็นครั้งแรก ณ บริเวณจัตุรัสแห่งนี้ ซึ่งในวันที่ 31 สิงหาคม ของทุกปี จะมีพิธีสวนสนามและเฉลิมฉลองอันยิ่งใหญ่ มีประชาชนชาวมาเลเซียร่วมในพิธีกันเป็นจำนวนมาก

เดินทางไม่ไกลจากจัตุรัสเมอร์เดกา ทางคณะได้ชมสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยวของมาเลเซียอย่าง *ทอคอคยู่เปรโดนาส (Petronas Twin Towers)* เป็นสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของเมืองกัวลาลัมเปอร์ ที่ออกแบบโดย เซซาร์ เปลลี (César Pelli) สถาปนิกลูกครึ่งชาวอาร์เจนตินา-อเมริกัน โดยตึกแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณใจกลางย่านธุรกิจของเมือง อาคารเปโตรนาส มี 2 อาคารทอคอคยู่ ซึ่งนับเป็นอาคารที่สูงอันดับ 3 และ 4 ของโลก อาคารเปโตรนาสเป็นอาคารสำนักงาน ประกอบด้วยสำนักงานของบริษัทพลังงานและน้ำมันที่มีรัฐบาลมาเลเซียเป็นหุ้นหลัก

หลังจากถ่ายรูปและซื้อของเสร็จแล้ว ทางคณะได้รับประทานอาหารเย็นตามอรัยาศัย และเข้าพักเพื่อเตรียมตัวออกเดินทางสู่มะละกาในวันรุ่งขึ้น

จะเห็นว่ากรุงกัวลาลัมเปอร์เป็น “เมืองหลวงแห่งศูนย์กลาง” ที่มีความเจริญเป็นอย่างมากในความรู้สึกของผู้

ที่มีโอกาสเดินทางไปยังเมืองแห่งนี้ ความเป็นศูนย์กลางของกรุงกัวลาลัมเปอร์ได้ถูกสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนผ่านสถานที่ท่องเที่ยวที่มีทั้งความทันสมัยและเป็นแหล่งธุรกิจขนาดใหญ่ รวมถึงมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศอยู่ในเมืองด้วยนั่นเอง ซึ่งความเป็นศูนย์กลางของเมืองหลวงแห่งนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เรื่องของการท่องเที่ยวเพียงเรื่องเดียวอย่างแน่นอน

28 ตุลาคม: มะละกา “เมืองประวัติศาสตร์” (Historical City)

ทางคณะได้เดินทางสู่เมืองมะละกา “รัฐมะละกา” (Malacca) อีกหนึ่งจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวที่วางตัวอยู่ตรงกลางระหว่าง รัฐเนเกรี เซมบิลัม และยะโฮร์บาห์รู ทางชายฝั่งด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู เมืองที่เต็มไปด้วยสีสันแห่งนี้ เคยเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในอดีต ดึงดูดพ่อค้าจากหลายที่ ทั้งจีน อินเดีย ให้เดินทางเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก

ระหว่างการเดินทางทางคณะได้แวะเยี่ยมชม เมืองปุตราจายา (Putrajaya) เมืองใหม่ที่เกิดจากแนวความคิด

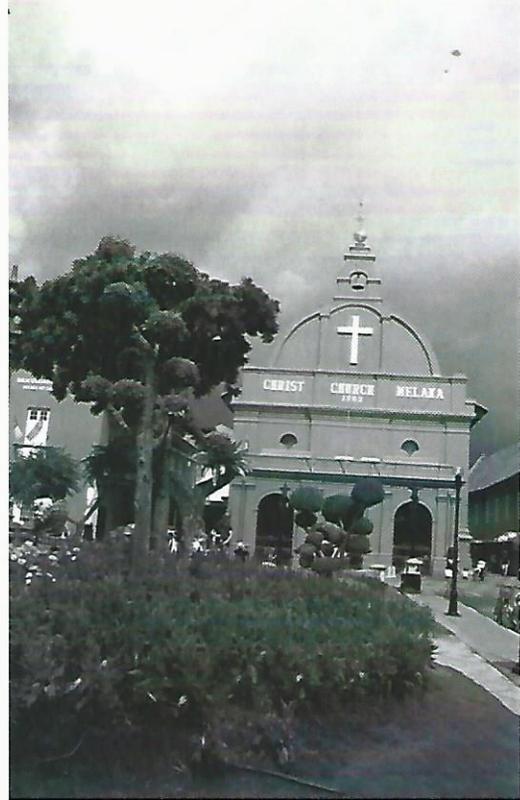
ของอดีตนายกรัฐมนตรี ดร.มหาเธร์ โมฮัมหมัด ที่ต้องการสร้างเมืองเพื่อเป็นที่ตั้งของฝ่ายบริหารและประมุขของประเทศ อยู่ทางตอนใต้ของกรุงกัวลาลัมเปอร์ ส่วนประกอบสำคัญของเมือง ได้แก่ ทะเลสาบที่สร้างขึ้นโดยการขุด จึงทำให้เมืองปุตราจายามีภูมิทัศน์ที่สวยงาม และมีสะพานที่ออกแบบอย่างสวยงาม 5 สะพานด้วยกัน

ในส่วนของอาคารที่เป็นจุดเด่นของเมือง อยู่ที่ตึกซึ่งก่อสร้างอยู่บนเนิน สำหรับเป็นที่ทำการของนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี หรือทำเนียบรัฐบาล เรียกว่า *เปอร์दानาปุตรา (Perdana Putra)* ส่วนยอดบนมีลักษณะคล้ายรูปโดมของมัสยิด เป็นตึกสูง 6 ชั้น แยกเป็น 3 ปีก สถาปัตยกรรมของอาคารได้รูปแบบที่มีอิทธิพลจากตะวันตก ผสมผสานกับรูปแบบของมาเลย์และอิสลาม จากทำเนียบรัฐบาลมองออกมาทางด้านขวามือเป็นที่ตั้งของ *มัสยิดปุตรา (Masjid Putra)* ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมมัสยิดสีชมพู ลอยอยู่บนแหลมปุตราจายา จุดที่สูงที่สุดของมัสยิด มีความสูงเทียบเท่าตึกประมาณ 25 ชั้น ทั้งนี้ เมืองคู่แฝดของปุตราจายาคือ ไซเบอร์จายา

หลังจากนั้นทางคณะได้เดินทางต่อ จนในที่สุดมาถึง *เมืองมะละกา (Malacca)* รัฐทางตอนใต้ในประเทศมาเลเซีย ตั้งอยู่บริเวณช่องแคบมะละกา เป็นหนึ่งในสองรัฐของมาเลเซียที่ไม่มีเจ้าผู้ครองรัฐเป็นประมุข แต่มีผู้ว่าราชการรัฐแทน

ในอดีต *เจ้าชายปรัมเศวร* ผู้มีเชื้อสายราชวงศ์ไศเลนทร์มาตั้งเมืองมะละกาขึ้นในปี พ.ศ.1946 เมืองใหม่แห่งนี้กลายเป็นจักรวรรดิการค้าที่ยิ่งใหญ่ในอีก 200 ปีต่อมา และเป็นแหล่งแรกที่ศาสนาอิสลามเข้าสู่มาเลเซียผ่านทางพ่อค้ามุสลิมอินเดียที่มาจากปาไซ และได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบสุลต่าน จากนั้นก็เติบโตจนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ระหว่างตะวันตก และ ตะวันออก สินค้าสำคัญเป็นต้นว่า เครื่องเทศ ทองคำ ผ้าไหม ชา ผืนยาสูบ และน้ำหอมในที่สุด

ด้วยเหตุนี้มะละกาจึงกลายเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจบรรดานักล่าอาณานิคมชาวตะวันตก อันเป็นผลให้ต่อมา มะละกา ตกไปอยู่ใต้การปกครองของชาติอาณานิคมอย่าง *โปรตุเกส ดัตช์ อังกฤษ และ ญี่ปุ่น* ตามลำดับ เมื่อปี พ.ศ. 2052 โปรตุเกสเดินทางมาถึงมะละกาเพื่อขอตั้งสถานีการค้าแต่ถูกปฏิเสธ จนนำไปสู่สงครามระหว่างโปรตุเกส-

มะละกา ซึ่งโปรตุเกสเป็นฝ่ายชนะเมื่อ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2054 ต่อมามะละกาได้ถูกเนเธอร์แลนด์ยึดครองเมื่อ พ.ศ. 2184 หลังจากเนเธอร์แลนด์ขับไล่โปรตุเกสออกไป ต่อมา มะละกากลายเป็นอาณานิคมของอังกฤษตามสนธิสัญญาแองโกล-ดัตช์ หรือสนธิสัญญาอังกฤษ-ฮอลแลนด์ พ.ศ.2367 ภายใต้การปกครองของอังกฤษ มะละการวมกับปีนังและสิงคโปร์ที่เรียกว่า *อาณานิคมช่องแคบ (Straits Settlement)* ในปี 1832 ซึ่งแยกต่างหากจากสหพันธรัฐมาเลย์ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นเข้ามามีอิทธิพลในช่วงสั้น ๆ มะละกาเข้าร่วมอยู่ใน *สหภาพมาลายา* และกลายเป็นส่วนหนึ่งของมาเลเซียเมื่อมาเลเซียได้รับเอกราชจากอังกฤษในที่สุด

ทางคณะได้เข้าชมบรรยากาศและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารโดยรอบ *จตุรัสแดง (Red Square/ Dutch Square)* จตุรัสแดง ถนน *Laksamana* สิ่งก่อสร้างที่รายล้อมแสดงถึงสถาปัตยกรรมของชาติตะวันตก ที่นี่เคยเป็นแหล่งชุมนุมดัตช์เมื่อราวศตวรรษที่ 16-17 อาคารสถานที่ล้วนเป็นสีแดงอิฐชาน ไม่ว่าจะ เป็น โบสถ์คริสต์

หอนาฬิกา พิพิธภัณฑ์ชาวชน จากนั้นก็เข้าเยี่ยมชมการจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ใน *อาคารสตัดทิวท์ (Stadthuys)* เดิมทีอาคารหลังนี้ใช้เป็นศูนย์บัญชาการและที่พักอาศัยของคณะผู้ปกครองจากฮอลันดามา ก่อนจะมาเป็นพิพิธภัณฑ์นำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของมะละกา และมาเลเซียในเวลาต่อมา ผ่านการจัดนิทรรศการ และหุ่นจำลองวิถีชีวิต ทหาร และผู้ปกครองที่เคยเป็นเจ้าอาณานิคมในเมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้

หลังจากนั้นได้เข้าเยี่ยมชม *พิพิธภัณฑ์ทางทะเล (Maritime Museum)* ซึ่งสร้างจำลองตามแบบ *เรือสำเภافلอร์เดอรามาร์ (The Flora De La Mar)* ของโปรตุเกสที่เคยใช้ขนถ่ายสัมบัติอันมีค่าจากมะละกาไปยังโปรตุเกส แต่ล่มที่นอกชายฝั่งของเกาะสุมาตราเสียก่อน ทำให้ทรัพย์สินสมบัติของสุลต่านและมะละกา ไม่ได้ถูกโปรตุเกสขนไปแต่อย่างใด

ป้อมปราการ อา ฟาโมซา (Fort A Fomosa) เป็นป้อมที่ทางโปรตุเกสสร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1511 เป็นป้อมคู่อ้อมเดียวที่หลงเหลือจากการโจมตีเผาทำลายโดยชาวอังกฤษ

และยื่นหยัดเป็นหลักฐานให้ผู้มาเยือนรับรู้ว่ามีบริเวณแถวนี้เคยรุ่งเรืองเป็นย่านที่อยู่ของชาวโปรตุเกส ภายในป้อมเคยมีวัง โรงพยาบาล และโบสถ์ ซึ่งถูกทำลายไปจนหมดหลงเหลือเพียงประตูป้อม *อา ฟาโมซา (A'Fomosa)* และโบสถ์ *เซนต์พอล (St.Paul)* สร้างขึ้นโดยกัปตันชาวโปรตุเกส สถานที่นี้ให้เป็นที่ฝังศพของพวกขุนนางเท่านั้น ใกล้ ๆ กับป้อมอาฟาโมซา นั้นเป็นที่ตั้ง *ตึกอนุสรณ์ประกาศอิสรภาพ (Proclamation of Independence Memorial)* ตึกนี้สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1912 ภายในจัดเก็บเอกสารต้นฉบับ วิดีโอเทปฟิล์ม และภาพสไลด์ของเหตุการณ์การประกาศอิสรภาพของชาวมาเลเซียที่กระทำที่นั่นในปี ค.ศ. 1957

ถัดจากตึกอนุสรณ์ประกาศอิสรภาพเป็น *วังสุลต่านแห่งมะละกา* ซึ่งได้เปิดเป็นพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม ด้านในมีการจัดแสดงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของบรรดาพ่อค้าชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาค้าขายกับมะละกา ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกายของชาวจีน ชาวอาหรับ ชาวอินเดีย ชาว รวมทั้งชนชาติสยาม

ในช่วงค่ำได้มีการล่องเรือชมทิวทัศน์มะละกา โดยขึ้นเรือโดยสารของ *Malacca River Boat Tour* ซึ่งจะใช้

เวลาทั้งหมดประมาณ 45 นาทีเพื่อล่องเรือไปตามแม่น้ำมะละกา ชมทัศนียภาพของอาคารบ้านเรือนเก่าแก่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ ที่ปลายทางคือปากแม่น้ำออกไปสู่ช่องแคบมะละกา ช่องแคบที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์มาเลเซีย รวมไปถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากประวัติความเป็นมาและการได้มีโอกาสเยี่ยมชมศึกษาเมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้ ทำให้มองเห็นเมืองที่ยังคงทิ้งร่องรอยแห่งวันในอดีตผ่านอาคารเก่าแก่และสถาปัตยกรรมอื่นๆ ซึ่งบรรดาผู้ที่เคยครอบครองแผ่นดินแห่งนี้ ได้ทอดทิ้งไว้ให้เป็นอนุสรณ์ประวัติศาสตร์ และผู้คนที่นี่ถึงแม้จะประกอบด้วยชนหลากหลายชาติ หลายเผ่าพันธุ์ ต่างวัฒนธรรม แต่สามารถอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่ง เสน่ห์ของเมืองที่ได้ชื่อว่า “มะละกา เมืองประวัติศาสตร์” (Melaka Historical City) เต็มไปด้วยเรื่องราวและร่องรอยอารยธรรมตะวันตก และศิลปวัฒนธรรมของชาวจีน โดยปรากฏอยู่ตามโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานทั้งไว้ในมะละกา และได้กลายเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่ล้ำค่าแห่งหนึ่ง รวมไปถึงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างมากในปัจจุบันของมาเลเซีย

28 ตุลาคม: แล้วพบกันใหม่ (Sampai Jumpa)

ในวันสุดท้ายในมาเลเซีย ทางคณะได้เข้าศึกษาวิถีชีวิตและสภาพของชุมชนจีนเก่าแก่ใน ย่านของเกอร์วอล์ก (Jonker Walk) ถนนที่ถือว่าเป็นถนนคนเดินของเมืองนี้ และเยี่ยมชม วัดเซ็งฮุนเต็ง (Cheng Hoon Teng Temple) วัดจีนเก่าแก่ที่สุดของมาเลเซีย ในมะละกา สร้างเมื่อปี 1645 และใกล้ๆ บริเวณนั้นมีมัสยิดของชาวมุสลิม มัสยิดนี้ชื่อว่า

มัสยิดกัมปงกลิง (Kampung Keling Mosque) ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมอาจจะไม่เหมือนมัสยิดสมัยปัจจุบัน เพราะสร้างเมื่อสมัยศตวรรษที่ 17 เป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมสุมาตรากับตะวันตก ใกล้กันนั้นเป็น วัดศรีปอยยาตา วินายาการ์ มูรติ (Sri Poyyatha Vinagayar Moorathi) วัดฮินดูแห่งแรกของประเทศมาเลเซียซึ่งถูกสร้างขึ้นในปี 1781

สถานที่สุดท้ายที่ทางคณะได้เข้าเยี่ยมชมได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมผสมเซเรมบัง (Cultural complex Seremban) ที่ภายในแสดงวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลผสมผสานกับกลุ่มคนมินังคาเบาในเกาะสุมาตรา เช่น งานหัตถกรรมท้องถิ่น อย่างเครื่องลายคราม, วิชาช่างไม้, ผ้าบาติก รวมไปถึงความเชื่อในการสร้างบ้าน ในขณะที่อาคารแห่งนี้ล้วนสร้างทั้งหมดจากไม้โดยมีหลังคาที่มีรูปร่างลักษณะเป็นเขาควย ตามความเชื่อที่เคารพสัตว์ชนิดนี้เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของชาวมินังคาเบา และเมื่อเสร็จจากสถานที่แห่งนี้ ทางคณะได้ออกเดินทางสู่ สนามบินกรุงกัวลาลัมเปอร์ (KL International Airport—KLIA) ประเทศไทยถึงท่าอากาศยานสุวรรณภูมิโดยสวัสดิภาพ

ดังนั้น โครงการ “สัญจรสหพันธรัฐมาเลเซีย” ของคณะนิสิตโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มาถึงวันสุดท้าย ซึ่งสำหรับระยะเวลา 5 วันทางนิสิตได้รับความรู้และประสบการณ์มากมายเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ สภาพสังคม รวมไปถึงความสนุกสนานภายในโครงการนี้ ซึ่งแน่นอนว่าโครงการ “สัญจรสหพันธรัฐมาเลเซีย” นั้นได้สร้างประสบการณ์และความทรงจำอันดีเกี่ยวกับประเทศมาเลเซียให้แก่นิสิตในโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่นนี้ แล้วพบกันใหม่มาเลเซีย *Sampai Jumpa!*

MAV

เอเซียตะวันออกเฉียงใต้